Philol.

R
1772

Bd. 1023.

Hermanni Conringij
ch. 50. c. XXIX
Lugd. Batavor.

ΝΕΜΕΣΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ,

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝ.

NEMESII EPISCOPI ET PHILOSOPHI DE NATVRA HOMINIS, LIB. VNVS,

Nunc primùm & in lucem editus, & Latinè conuersus à Nicasio Ellebodio Casletano.

ANTVERPIÆ,
Ex officina Christophori Plantini,
M. D. LXV.

BIBLIOTH: ACADEM: DORPAT:

4-II A
5125
u 219917668

ΝΙΚΑΣΙΟ ΣΕΛΛΕΒΟΔΙΟΣ

ΚΑΣΛΕΤΑΝΟΣ ΤΩ ΠΕΡΙΦΑΝΕΣΤΑΤΩ ΚΑΙ ΑΙΔΕΣΙΜΩΤΑΤΩ ΚΑΡΔΙΝΑΛΕΙ ΑΝΤΩΝΙΩ ΠΕΡΡΕΝΟΤΤΩ ΧΑΙΡΕΙΝ.

Τὸ περὶ φύσεως ἀνθρώπου τοῦ Νεμεσίου βιβλίον προειλόμην σοι προσφωνῆσαι κράτιστε Αντώνιε Καρδινάλι, οὐ τοσοῦτον εἰς τὴν τῶν γένους σου λαμπρότητα καὶ τὴν δόξαν ἀποβλέψας ἣν ἔχεις ἐπὶ φρονήσει καὶ πολιτικῇ δεινότητι, πλείστων τε καὶ μεγίστων ἀξιωμάτων μεταχὼν, καὶ τῶν πρώην μὲν παρὰ Κάρλῳ τῷ αὐτοκράτορι, νυνὶ δὲ παρὰ βασιλεῖ Φιλίππῳ τῷ ἐκείνου υἱῷ μέγα δυναμένων ἐν τοῖς πρώτοις συνεξεταζόμενος, ὅσον ὑπὸ τῆς ἄλλης σου παιδείας καὶ τῆς περὶ τοὺς λόγους ἐμπειρίας εἰς τοῦτο προαχθείς· πρέπουσαν ταύτην ὑπόθεσιν τῇ φύσει σου πορίσασθαι νομίσας εἰ τοῖς ἐπιτηδεύ-

μασι σου κατάλληλον ἕξεις τὴν ἀπὸ τῶν ἀναγνωσμάτων ὠφέλειαν. οὐδὲν γὰρ οἶμαι χρήσιμον οὔτε περισπούδαστον οὕτω τοῖς ἀνθρώποις ὡς ἡ περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως θεωρία τε καὶ κατάληψις. δι' ἧς ἕκαστος οἷος τὴν φύσιν ἐστι καταμαθὼν, οἰκείως ἀνθρώπῳ καὶ πρεπόντως κοσμήσει τὴν ἑαυτοῦ διάνοιαν. τῶν μὲν οὖν εἰς ταύτην ἑαυτοὺς καθέντων τὴν πραγματείαν, οὐδενὸς ἔχομεν τῶν ἀρχαίων ὅ, τι καὶ λόγου ἄξιον ὑπόμνημα, πλὴν Ιπποκράτους. οὗτος δὲ τῶν μὲν περὶ ψυχῆς λόγων οὐ πάνυ τι φαίνεται φροντίσας, περὶ δὲ τοῦ σώματος, ὅσπερ ἦν αὐτῷ τῆς περὶ τὴν ἰατρικὴν θεωρίας σκοπὸς, τὰ πλεῖστα πραγματεύεται. Νεμέσιος δὲ οὗτοσὶ τὴν αὐτὴν Ιπποκράτει ποιησάμενος ὑπόθεσιν, τῶν τε περὶ τοῦ σώματος ἅπτεται λόγων ὅσον ἀπόχρη τῇ ὑποθέσει, καὶ τὸ κυριώτατον τῶν ἐν ἀνθρώπῳ προχειρισάμενος τὴν ψυχὴν, καὶ ταύτην πολλαχῶς εἰς τὰ μόρια διελὼν καὶ τούτων ἑκάστοις ἀκριβῶς ἐπεξελθὼν καὶ ὡς ἐνῆν μάλιστα ἐπεξεργασάμενος, τελεώτερόν τε ἅμα καὶ ἀληθέστερον τὸν ἀληθινὸν ὑπέγραψεν ἄνθρωπον. ἐπειδὴ δὲ τῶν πρακτικῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων ἡ βούλησις τὸ κυριώτατον, περὶ ἧς οἱ κλει-

νοὶ

νοὶ τῶν φιλοσόφων πολλὰς κατεβάλοντο πραγματείας, ἄνωθεν τὸν περὶ τοῦ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου, προαιρέσεως τε καὶ τοῦ βουλεύεσθαι λόγον ἀναλαβὼν, περὶ ὧν ὅ, τε Αριστοτέλης ἐν τῷ τρίτῳ τῶν ἠθικῶν καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ιωαννης ἐν τῇ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἐκδόσει σχεδὸν τοῖς αὐτοῖς ῥήμασι διαλέγονται, ἐπὶ τὸ θρυλλούμενον μέτεισι ζήτημα τὸ περὶ εἱμαρμένης καὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν. καὶ ταῦτα φιλαλήθως τε καὶ ἀκριβῶς ἐξετάσας καὶ διασκεψάμενος, τέλος ἄριστον ἐπέθηκε τῇ πραγματείᾳ, εἰς τὸν περὶ προνοίας λόγον καταλήξας, καὶ νοῦν ἔφορον καὶ πρύτανιν ταῖς κατὰ τὸν βίον πράξεσιν ἐπιστήσας, καὶ συνελόντι φάναι ἅπαντα τῆς ἐκεῖθεν ἀναρτήσας κηδεμονίας τε καὶ διακοσμήσεως. Τοιοῦτος μὲν οὖν ὁ Νεμέσιος οὐχ ἧττον τῆς τε μεθόδου τῶν θεωρημάτων καὶ τάξεως αὐτῶν καὶ εὐκρινείας ἢ τῆς πολυμαθίας ἄξιος θαυμάζεσθαι. φαίνεται γὰρ ὀλίγῳ μεταγενέστερος γεγονὼς τῶν περὶ Ευνόμιον καὶ Απολινάριον τὸν Σῦρον καὶ Βασίλειον καὶ Γρηγόριον τοὺς καππαδόκας, ὅτε καὶ παντοδαπῶν ἦν εὐπορία συγγραμμάτων, αἵτε κατὰ φιλοσοφίαν αἱρέσεις ἔτι παρ' ἕλλησιν ἐσώζοντο. ὧν οὐδεμιᾷ φαί-

νεται

νεται προσέχων, ἔτε ταῖς ἑτέρων πθανολογίαις ἀγόμθμος. παντα χῆ δὲ τὴν ἀλήθειαν προτιμῶν ἐπ' ἀδείας πειρᾶται φιλοσοφεῖν, τὰ μὲν ἐλέγχων ὅσῳ παρείκοι, τοῖς δ' ἐφισάνων, τὰ δ' ἐγκρίνων τῆ δογμάτων. γεγονώτε τὴν θρησκείαν χριστιανὸς, κὴ ταῦτα Εμέσης, ἔστ δὲ ἡ Εμεσα πόλις Φοινίκης, ἐπίσκοπος, πολλα χῆ τῆ συγγράμματος περὶ τῆ ἀρεσκόντων χριστιανοῖς πρὸς τοὺς φιλοσόφες ἀγωνίζεται, ἀποδεικτικῶς πάνυ κὴ φιλοσόφως τὴν καθ' ἡμᾶς συνιςῶν θεολογίαν, οἷον ἐκεῖνο τὸ περὶ τῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἑνώσεως τῆ θεῆ λόγε, τὸ περὶ τῆ ἐφ' ἡμῖν, τὸ περὶ προνοίας. ἐν ὅις ἅπασιν ὀρθῶς φαίνεται θεολογῶν κὴ τῆ ἀκριβες έρων ἐχόμθμος δογμάτων. πλὴν ὅσον ἐις τὴν τῆ ψυχῶν προϋπαρξιν ἥκει, δῆλός ὅςι τὴν Πλάτωνος κὴ Πυθαγόρε δόξαν εἰσάγων, οἷον κὴ Ωριγένης ἐπεπόνθει, καίπνες ἄλλοι τῆ κατ' ἐκεῖνο καιρῆ χριστιανῶν ἄλλως τε τῆ περὶ φιλοσοφίαν διατριβόντων. ἔπω τότε τῆς αἱρέσεως ταύτης κοινῆ δόγματι τῆς ἐκκλησίας κατεψηφισμένης· ἐξ ὧν κὴ δείκνυται ὁ φιλόσοφος ἔτος πρὸ τῆ τῆ Ιεσινιανῆ χρόνων βεβιωκώς, εἴγε ἐπὶ τούτου πρῶτον

πρῶτον τῆ βασιλέως αἱ τῆ Ωριγένους θέσεις κατεψηφίθησαν, ἐπὶ τέτῳ εἰς τὸ Βυζάντιον τῆς πέμπτης οἰκουμθμικῆς συναχθείσης συνόδου. ἔδοξε δέμοι τὸ βιβλίον εἰς τὴν τῆ ῥωμαίων διάλεκτον μεταφράσαι, τῆ φιλομαθῶν χάριν ἁπλὴν ποιησαμένῳ τὴν ἔκδοσιν, κὴ μηδὲ τὴν ἑλληνικὴν ὑπ' ἀρχαιότητος διαπεσεῖν κινδυνεύουσαν περιῖδεῖν. πόλις γάρ ποτε δυσὶν ἐνετύχομεν ἀντιγράφοις κὴ τούτοις ἀνηκέστως διεφθαρμένοις κὴ μυρίων ἁμαρτημάτων γέμουσιν. ὅις ὅπιμελέστερον ὅπιβαλόντες κὴ τῶν ἐν ἑκατέροις ἁμαρτημάτων ἐκ τῶν παρ' ἑκατέροις ὀρθῶς ἔχειν δοκούντων κατασοχασάμθμοι, κ' ἀκ τῶν ἐνόντων ὅπιδιορθώσαντες ὑγιεςέραν παρὰ πολὺ τ προτέρας τὴν γραμματείαν παρεσκευάσαμεν. ὁ μέντοι γε γρώην τὸ βιβλίον εἰς τὴν ῥωμαίων διάλεκτον μετενεγκεῖν ἐγχειρήσας, Γεώργιος ὁ Βάλλης, οὐ μᾶλλον ἡρμήνευσεν ἢ συνέχεε κὴ κατῆχησε τὸν φιλόσοφον, καθ' ἑκάςην σχεδὸν περίοδον τῆς τῆ Νεμεσίου διανοίας ἀποπίπτων, κ' ἀν τοῖς κατημαξευμένοις τουτοισὶ τῆ λέξεων χήμασιν ὑπ' ἀμαθείας γελοίως ἀπαλλάττων. ἢ

μὲν οὖν ἡμετέρα σπουδή τε καὶ προαίρεσις αὕτη σοι λαμπρότατε Καρδιναλι. σὺ δὲ ταύτης ἡμᾶς ἀποδεξάμενος, δίκαιος ἂν εἴης τῶν μὲν κατορθωμένων ἐπαινεῖν, τῶν δὲ παρειμένων συγγνώμην ἔχειν. ἔρρωσο. ἐκ Παζαβίε. α φ ξ δ. μεταγειτνιῶνος μηνὸς τρίτῃ φθίνοντος.

ΝΕΜΕΣΙΟΥ ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΕΦ. Α.

ΤΟΝ ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς νοερᾶς καὶ σώματος ἄρισα καὶ τεσπευάδης καὶ ἔτω καλῶς, ὡς ἐκ ἐνεδέχετο ἄλλως γενέσθαι καὶ σωτηρίαν, πολλοῖς καὶ ἀγαθοῖς ἀνδράσιν ἔδοξε. τὸ δὲ νοερὰν λέγεσθαι τὴν ψυχὴν ἀμφιβολίαν ἔχοντος πρότερον προσελθὼν ὁ νοῦς τῇ ψυχῇ ὡς ἄλλος ἄλλη νοερὰν αὐτὴν ἐποίησεν, ἢ τὸ νοερὸν ἀφ' ἑαυτῆς ἡ ψυχὴ κατὰ φύσιν κέκτηται, καὶ τοῦτό ἐστιν αὐτῆς τὸ κάλλιστον μέρος, ὡς ὀφθαλμὸς ἐν σώματι· τινὲς μὲν οὖν ὅτι καὶ Πλωτῖνος ἄλλην εἶναι τὴν ψυχὴν καὶ ἄλλον τὸν νοῦν δογματίσαντες, ἐκ τριῶν τὸν ἄνθρωπον συνεστάναι βέλονται, σώματος, καὶ ψυχῆς, καὶ νοῦ. οἷς ἠκολούθησε καὶ Απολλιναρίος ὁ τῆς λαοδικείας γενόμενος ἐπίσκοπος. τοῦτον γὰρ πηδάλιον τῆς θεμελίου τῆς οἰκείας δόξης καὶ τὰ λοιπὰ προσῳκοδόμησε καὶ τὸ οἰκεῖον δόγμα. τινὲς δὲ ἀφεῖλαν ἀπὸ τῆς ψυχῆς τὸν νοῦν· ἀλλὰ τῆς οὐσίας αὐτῆς ἡγεμονικὸν εἶναι τὸ νοερὸν ἡγοῦνται. Αριστοτέλης δὲ τὸν μὲν δυνάμει νοῦν συγκατεσκευάσθαι τῷ ἀνθρώπῳ, τὸν δὲ ἐνεργείᾳ θύραθεν ἡμῖν ἐπεισιέναι δοξάζει. οὐκ εἰς τὸ εἶναι καὶ τὴν ὕπαρξιν τὸ ἀνθρώπῳ συντελοῦντα, ἀλλ' εἰς προκοπὴν τῆς

τῶν φυσικῶν γνώσεως καὶ θεωρίας συμβαλλόμενον. κομιδῇ γοῦν ὀλίγους τῶν ἀνθρώπων καὶ μόνους τοὺς φιλοσοφήσαντας τὸν ἐνεργείᾳ νοῦν ἔχειν διαβεβαιοῦσθαι. Πλάτων δὲ ὁ λέγει τὸν ἄνθρωπον εἶναι τὸ σωαμφότερον, ψυχὴν καὶ σῶμα. ἀλλὰ ψυχὴν σώματι τοιῷδε χρωμένην, * τὸ ἀξιοπρεπέστερον φανταζόμενος τῶν κτ τὸν ἄνθρωπον, καὶ αὐτόθεν ἡμᾶς ὅπως ῥέφων ὡρὸς τὴν τ ψυχῆς μόνης θειότητα καὶ ὑπεμέλφαν, ἵνα τὴν ψυχὴν ἑαυτὸς εἶναι πιστεύοντες τὰ τ ψυχῆς ἀγαθὰ μόνα διώκωμεν, τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν εὐσέβειαν, καὶ μὴ τὰς τ σώματος ὑπὸ θυμίας ἀγαπήσωμεν, ὡς ἐκ ἔστας ἀνθρώπους ἢ ἄνθρωπος, ἀλλὰ ζῶα μὲν προηγεμένως, ἀνθρώπους δὲ ἑπομένως, ἐπεὶ δὴ καὶ ζῶον ὁ ἄνθρωπος. καὶ ἄλλως δὲ κυριωτέρα τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ πᾶσιν ἀνθρώποις εἶναι καθωμολόγηται. ὑπὸ ταύτης γὰρ ὡς ὄργανον κινεῖται τὸ σῶμα. δηλοῖ δὲ ὁ θάνατος. χωριθείσης γὰρ τῆς ψυχῆς ἀκίνητον μένει τὸ σῶμα παντελῶς καὶ ἀνενέργητον, ὡς τεχνίτου χωριθέντος ἀκίνητα μένει τὰ ὄργανα. γνώριμον δὲ ὅτι καὶ τοῖς ἀψύχοις κοινωνεῖ, καὶ τῆς τῶν ἀλόγων μετέχει ζωῆς, καὶ τ τῶν λογικῶν μετείληφε νοήσεως. κοινωνεῖ γὰρ τοῖς μὲν ἀψύχοις κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ἀπὸ τῶν τεσσάρων στοιχείων κρᾶσιν. τοῖς δὲ φυτοῖς κατά τε ταῦτα καὶ τὴν θρεπτικὴν καὶ σπερματικὴν δύναμιν. τοῖς δὲ ἀλόγοις καὶ ἐν τούτοις μὲν, ὅτι μέτρα δὲ κατὰ τὴν τοῦ ὁρμὴν κίνησιν καὶ κτ τὴν ὄρεξιν καὶ

καὶ τὸν θυμὸν καὶ τὴν αἰσθητικὴν καὶ ἀναπνευστικὴν δύναμιν· ταῦτα γὰρ ἅπαντα κοινὰ τοῖς ἀνθρώποις καὶ τοῖς ἀλόγοις ἐστὶν, εἰ καὶ μὴ πᾶσι πάντα. σωπάσεται δὲ διὰ τὸ λογικὸν ταῖς ἀσωμάτοις καὶ νοεραῖς φύσεσι λογιζόμενος καὶ νοῦν καὶ κρίνων ἕκαστα, καὶ τὰς ἀρετὰς μεταδιώκων, καὶ τῶν ἀρετῶν τὸν κολοφῶνα τ εὐσέβειαν ἀπαζόμενος. δι' ὃ καὶ ὥσπερ ἐν μεθορίοις ἐστὶν αἰσθητῆς καὶ νοητῆς οὐσίας. συναπτόμενος κτ τὸ σῶμα καὶ τὰς σωματικὰς δυνάμεις τοῖς ἄλλοις ζώοις καὶ τοῖς ἀψύχοις, κτ δὲ τὸ λογικὸν ταῖς ἀσωμάτοις οὐσίαις, ὡς εἴρηται πρότερον. ὁ γὰρ δημιουργὸς ἐκ τ κατ' ὀλίγον ἔοικεν ὑπὸσωπᾶν ἀλλήλας τὰς διαφόρους φύσεις, ὥστε μίαν εἶναι καὶ συγγενῆ τὴν πᾶσαν κτίσιν. ἐξ οὗ μάλιστα δείκνυται εἷς ὢν ὁ πάντων τῶν ὄντων δημιουργός. ἑνὶ γὰρ μόνον ἥνωσε τὴν ὑπαρξιν τὰ κτ μέρος ἀτόμων, ἀλλὰ καὶ ἑκάστα πρὸς ἄλληλα σωήρμοσεν οἰκείως. ὥσπερ γὰρ ἐν ἑκάστῳ τῶ ζώων ἥνωσε τὰ ἀναίσθητα τοῖς αἰσθητικοῖς, ὅς ἔν καὶ πιμελὴν καὶ ξίφας καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἀναίσθητα τοῖς αἰσθητικοῖς νεύροις καὶ σαρξὶ καὶ τοῖς ὁμοίοις, καὶ ἐποίησεν ἐξ ἀναισθήτων καὶ αἰσθητικῶν συγκείμενον τὸ ζῶον, καὶ ἑνὸς μόνου συγκείμενον, ἀλλὰ καὶ ἓν ὂν ἀπέδειξεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης κατ' εἶδος κτίσεως πεποίηκε σωπᾶσθαι ἀλλήλοις τῇ κατ' ὀλίγον οἰκειότητι καὶ ἀλλαγῇ τ φύσεως. ὡς μὴ κτ πολὺ διεσπάσθαι τὰ πάντα ἄψυχα τῶν ἐχόντων φυτῶν τὴν θρεπτικὴν

κὴν δύναμιν, μηδ' ἂν ταῦτα τῶν ἀλόγων καὶ αἰσθητικῶν ζώων, μήτε μὴν τὰ ἄλογα τῶν λογικῶν ἀπηλλοτριῶσθαι πάντη καὶ ἀσύμβατα καὶ ἄνευ δεσμοῦ τινὸς εἶναι συμφυοῦς καὶ φυσικοῦ. διαλλάττει μὲν γὰρ λίθος λίθου δυνάμει τινὶ, ἀλλ' ἡ μαγνῆτις λίθος ἐξεληλυθέναι δοκεῖ τὴν τῶν ἄλλων λίθων φύσιν τε καὶ δύναμιν ἐν τῷ προφανῶς ἕλκειν πρὸς ἑαυτὴν καὶ κατέχειν τὸν σίδηρον ὥσπερ τροφὴν αὐτὸ ποιήσασθαι βουλομένη. καὶ μὴ μόνον ἐφ' ἑνὸς σιδήρου τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ ἄλλον δι' ἄλλου κατέχειν τῷ μεταδιδόναι τοῖς ἐχομένοις πᾶσι τῆς δυνάμεως ἑαυτῆς. κατέχει γοῦν καὶ ὁ σίδηρος σίδηρον ὅταν ὑπὸ τῆς μαγνήτιδος ἔχηται. εἶτα πάλιν ἑξῆς ἀπὸ τῶν φυτῶν ἐπὶ τὰ ζῶα μετιὼν, οὐκ ἀθρόως ἐπὶ τὴν μεταβατικὴν καὶ αἰσθητικὴν ὥρμησε φύσιν· ἀλλ' ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον ἐμμελῶς ἐπὶ ταύτην προῆλθε. τὰς γὰρ πίνας καὶ τὰς ἀκαλύφας ὥσπερ αἰσθητικὰ δένδρα παρασκεύασεν. ἐρρίζωσε μὲν γὰρ αὐτὰς ἐν τῇ θαλάσσῃ δίκην φυτῶν. καὶ ὥσπερ ξύλα τὰ ὄστρακα περιέθηκε καὶ ἔστησεν ὥσπερ φυτὰ. αἴσθησιν δὲ αὐτοῖς ἐνέθηκε τὴν ἁπτικὴν, τὴν κοινὴν πάντων ζώων αἴσθησιν. ὡς κοινωνεῖν τοῖς μὲν φυτοῖς κατὰ τὸ ἐρριζῶσθαι καὶ ἑστᾶναι, τοῖς δὲ ζώοις κατὰ τὴν ἁφὴν. τὸν γοῦν σπόγγον καίτοι προσπεφυκότα ταῖς πέτραις καὶ συστέλλεσθαι καὶ ἀνοίγεσθαι ἢ μᾶλλον ἐκτείνεσθαι ὅταν προσιόντος αἴσθηται τινὸς, Ἀριστοτέλης ἱστόρησε. Διὸ τὰ ποιαῦτα πάντα ζωόφυτα καλεῖν ἔθος

ἔχουσιν

ἔχουσιν * οἱ σοφοί. πάλιν δὲ ταῖς πίνναις καὶ τοῖς τοιούτοις συνῆψε τὴν τὸν μεταβατικῶν μὲν ζώων γένεσιν, μακρὰν δὲ προελθεῖν μὴ δυναμένων, ἀλλ' αὐτόθεν αὐτοῦ που κινουμένων. τοιαῦτα δέ ἐστι τὰ πλεῖστα τῶν ὀστρακοδέρμων καὶ τὰ καλούμενα τῆς γῆς ἔντερα. εἶθ' οὕτως κατὰ μέρος προστιθεὶς τοῖς μὲν αἰσθήσεις πλείους, τοῖς δὲ τὸ μεταβατικὸν ἐπιπλεῖστον, εἰς τὰ τελειώτερα τῶν ἀλόγων ζώων κατήντησε. Λέγω δὲ τελειώτερα τὰ πάσας ἔχοντα τὰς αἰσθήσεις καὶ προϊέναι μακρὰν δυνάμενα. Πάλιν δὲ μεταβαίνων ἀπὸ τῶν ἀλόγων ἐπὶ τὸ λογικὸν, ζῶον τὸν ἄνθρωπον οὐδὲ τοῦτο ἀθρόως κατεσκεύασεν, ἀλλὰ πρότερον καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις φυσικάς τινας συνέσεις καὶ μηχανὰς καὶ πανουργίας πρὸς σωτηρίαν ἐνέθηκεν, ὡς ἐγγὺς λογικῶν αὐτὰ φαίνεσθαι. καὶ οὕτως τὸ ἀληθὲς λογικὸν ζῶον τὸν ἄνθρωπον προεβάλετο· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς φωνῆς ζητῶν εὑρήσεις, ἐξ ἁπλῆς καὶ μονοειδοῦς τῆς ἵππων καὶ βοῶν ἐκφωνήσεως κατὰ μέρος εἰς ποικίλην καὶ διάφορον παραχθεῖσαν τὴν τῶν κοράκων καὶ μιμηλῶν ὀρνέων φωνὴν, ἕως εἰς τὴν ἔναρθρον καὶ τελείαν τὴν ἀνθρώπου κατέληξεν, πάλιν τε τὴν ἔναρθρον διάλεκτον ἐξῆψε τοῖς διανοίας καὶ τῶν λογισμοῦ, ἐξάγγελον ποιήσας αὐτὴν τῶν κατὰ νοῦν κινημάτων. καὶ οὕτω πᾶσι πάντα μουσικῶς συνήρμοσε καὶ συνέδησε καὶ εἰς ἓν συνήγαγε τά, τε νοητὰ καὶ τὰ ὁρατὰ διὰ μέσης τῆς τῶν ἀνθρώπων γενέσεως. Διὸ καὶ καλῶς ὁ Μωϋσῆς

* οἱ παλαοὶ τῶν σοφῶν.

σῆς τὴν δημιουργίαν ἐκτιθέμενος τελευταῖον ἔφησε τὸν ἄνθρωπον γεγενῆσθαι. οὐ μόνον ὅτι πάντων δι' αὐτὸν γενομένων, ἀκόλουθον ἦν πρῶτον τὰ πρὸς τὴν χρῆσιν αὐτοῦ παρασκευασθῆναι, καὶ οὕτως αὐτὸν τὸν χρησόμενον παραχθῆναι, ἀλλ' ὅτι νοητῆς γενομένης οὐσίας καὶ πάλιν ὁρατῆς, ἔδει γενέσθαι τινὰ καὶ σύνδεσμον ἀμφοτέρων, ἵνα ἓν ᾖ τὸ πᾶν καὶ συμπαθὲς ἑαυτῷ, καὶ μὴ ἀλλότριον αὐτὸ ἑαυτοῦ. ἐγένετο οὖν τὸ συνδέον ἀμφοτέρας τὰς φύσεις ζῶον ὁ ἄνθρωπος. τὰ μὲν οὖν τῆς σοφίας τοῦ δημιουργοῦ συντόμως εἰπεῖν, τοιαῦτα. ἐν μεθορίοις οὖν τῆς ἀλόγου καὶ λογικῆς φύσεως ὁ ἄνθρωπος ταχθεὶς, ἐὰν μὲν ἐπὶ τὸ σῶμα ῥέψῃ καὶ τὰ τοῦ σώματος πλέον ἀγαπήσῃ τὸν τῆς ἀλόγων ἀσπάζεται βίον καὶ τούτοις συναριθμήσεται καὶ χοϊκὸς κληθήσεται κατὰ Παῦλον καὶ ἀκούσεται γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει καὶ παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς. ἐὰν δὲ ἐπὶ τὸ λογικὸν χωρήσῃ καταφρονήσας τῶν σωματικῶν πασῶν ἡδονῶν τὴν θείαντε καὶ μακαριωτάτην ζωὴν μετέρχεται καὶ τὴν ὡς ἀνθρώπου προηγουμένως καὶ ἔσται οἷος ὁ ἐπουράνιος κατὰ τὸ εἰρημένον οἷος ὁ χοϊκὸς τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοὶ, καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. τῆς δὲ λογικῆς φύσεως τὸ κεφάλαιον ἐστι τὸ φεύγειν καὶ ἀποστρέφεσθαι τὰ κακὰ, μετιέναι δὲ καὶ αἱρεῖσθαι τὰ καλά. Τῶν δὲ καλῶν τὰ μέν ἐστι κατὰ κοινωνίαν ψυχῆς καὶ σώματος, ἐχόντων καὶ τούτων ἐπὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἀναφορὰν οἷον ψυχῆς

προσχρω-

προσχρωμένης σώματι, ὡς αἱ ἀρεταὶ. τὰ δὲ τῆς ψυχῆς αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν μόνης μὴ προσδεομένης σώματος, ὡς ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ τῶν ὄντων θεωρία. ὅσοι τοίνυν τὸν ἀνθρώπου βίον ὡς ἀνθρώπου ζῆν προαιροῦνται, καὶ μὴ ὡς ζώου μόνον, τὰς ἀρετὰς μετέρχονται καὶ τὴν εὐσέβειαν. τίνα δέ ἐστι τὰ τῶν ἀρετῶν καὶ τίνα τὰ τῆς εὐσεβείας, ἐν τοῖς ἑξῆς διακριθήσεται, ὅταν τὸν περὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἀποδῶμεν λόγον. οὐδέπω γὰρ ἐγνωσμένου τί ποτε ἡμῶν ἐστιν ἡ ψυχὴ κατ' οὐσίαν, οὐκ ἔστιν ἀκόλουθον περὶ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς διαλαμβάνειν. ἑβραῖοι δὲ τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἀρχῆς οὔτε θνητὸν ὁμολογουμένως, οὔτε ἀθάνατον γεγενῆσθαι φασίν. ἀλλ' ἐν μεθορίοις ἑκατέρας φύσεως, ἵνα ἂν μὲν τοῖς σωματικοῖς ἀκολουθήσῃ πάθεσιν, περιπέσῃ καὶ ταῖς σωματικαῖς μεταβολαῖς. ἐὰν δὲ τὰ τῆς ψυχῆς προτιμήσῃ καλὰ τῆς Αθανασίας ἀξιωθῇ. εἰ γὰρ ἐξ ἀρχῆς αὐτὸν θνητὸν ἐποίησεν ὁ Θεὸς, οὐκ ἂν ἁμαρτόντα θανάτῳ κατεδίκασε. Τοῦ γὰρ θνητοῦ θνητότητα οὐδεὶς καταδικάζει. εἰ δ' αὖ πάλιν ἀθάνατον, οὐδ' ἂν τροφῆς αὐτὸν ἐνδεᾶ κατεσκεύασεν. οὐδὲν γὰρ τῶν ἀθανάτων τροφῆς σωματικῆς δεῖται. οὐδ' ἂν οὕτω ῥαδίως μετενόησε. καὶ τὸν γενόμενον ἀθάνατον θνητὸν εὐθέως ἐποίησεν. οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τῶν ἁμαρτησάντων ἀγγέλων τοῦτο φαίνεται πεποιηκὼς, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς φύσιν ἀθάνατοι διέμειναν, ἄλλην τῶν ἡμαρτημένων ἀπεκδεχόμενοι δίκην, ἀλλ' οὐ τὸν θάνατον. βέλτιον οὖν ἢ τοῦτον

τὸν

τὸν τρόπον νοεῖν τὸ προκείμενον, ἢ ὅτι θνητὸς μὲν
κατεσκευάσθη * κατεσκέυαστο, δυνάμενος δὲ ἐκ προκοπῆς τε-
λειούμενος ἀθάνατος γενέσθαι, τουτέστι δυνάμει
ἀθάνατος. ἐπειδὴ δὲ οὐ συνέφερεν αὐτῷ πρὸ τῆς
τελειώσεως γνῶναι τὴν φύσιν ἑαυτοῦ, ἀπηγόρευσεν
αὐτῷ μὴ γεύσασθαι τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως. ἦσαν γὰρ,
μᾶλλον δέ εἰσιν ἔτι καὶ νῦν δυνάμεις ἐν τοῖς φυτοῖς
μεγίσται· τότε δὲ ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς κοσμοποιΐας
ἀκραιφνεῖς οὖσαι ἰσχυροτάτην εἶχον τὴν ἐνέργειαν.
ἦν οὖν καὶ ἀπόγευσις τινὸς καρποῦ γνῶσιν ἐμποιοῦσα
τῆς οἰκείας φύσεως. οὐκ ἠβούλετο δὲ αὐτὸν ὁ Θεὸς
πρὸ τῆς τελειώσεως γνῶναι τὴν οἰκείαν φύσιν, ἵνα μὴ
γνοὺς ἑαυτὸν ἐνδεὰ πολλῶν ὄντα, τῆς σωματικὴς
ἐπιμεληθῇ χρείας καταλιπὼν τὴν τῆς ψυχῆς πρό-
νοιαν. καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἐκώλυσεν αὐτὸν
μεταλαμβάνειν τοῦ καρποῦ τῆς γνώσεως. παρακού-
σας δὲ καὶ γνοὺς ἑαυτὸν, τῆς μὲν τελειώσεως ἐξέπεσε,
τῆς δὲ σωματικῆς χρείας ἐγένετο. σκέπασμα γοῦν εὐ-
θέως ἐπεζήτει. φησὶ γὰρ ὁ Μωϋσῆς ὅτι γυμνὸς ὢν
ἔγνω. πρότερον δὲ ἐν ἐκστάσει αὐτὸν ἐποίησε καὶ ἐν
ἀγνωσίᾳ ἑαυτοῦ. ἐκπεσὼν οὖν τῆς τελειώσεως, ἐξέ-
πεσεν ὁμοίως καὶ τῆς ἀθανασίας ἣν ὕστερον ἀναλήψε-
ται χάριτι τοῦ ποιήσαντος αὐτόν. μετὰ δὲ τὴν ἔκ-
πτωσιν καὶ ἡ τῶν κρεῶν ἀπόλαυσις αὐτῷ συνεχω-
ρήθη. πρότερον μὲν γὰρ τοῖς ἀπὸ γῆς μόνοις ἐκέλευ-
σεν αὐτὸν ἀρκεῖσθαι. ταῦτα γὰρ ἦν ἐν τῷ παραδεί-
σῳ. ἀπεγνωσμένης δὲ τῆς τελειώσεως τῇ συγκατα-
βάσει

βάσει λοιπὸν συνεχωρήθη τὰ τῆς ἀπολαύσεως. ἐπεὶ
δὴ δὲ ἐκ σώματος ἐστιν ὁ ἄνθρωπος. πᾶν δὲ σῶμα
ἐκ τῶν τεσσαρῶν στοιχείων συνέστηκεν, ἀνάγκη τού-
τοις τοῖς πάθεσιν περιπίπτειν αὐτὸν οἷς καὶ τὰ στοι-
χεῖα, τομῇ καὶ μεταβολῇ καὶ ῥεύσει ἅπερ ἐστὶ μόνου τοῦ
σώματος. μεταβολῇ μὲν τῇ κατὰ ποιότητα· ῥεύσει δὲ
τῇ κατὰ κένωσιν. κενοῦται γὰρ ἀεὶ τὸ ζῶον διάτε τῶν
προδήλων πόρων καὶ διὰ τῶν ἀδήλων· περὶ ὧν ὕστε-
ρον ἐροῦμεν. ἀνάγκη τοίνυν ἢ τοῖς κενουμένοις ἀντεισ-
φέρεσθαι τὰ ἴσα ἢ διαλύεσθαι τὸ ζῶον ἐνδείᾳ τῶν ἐπεισι-
όντων. ξηρῶν δὲ ὄντων καὶ ὑγρῶν καὶ πνεύματος τῶν
κενουμένων, ἀνάγκη καὶ ξηρᾶς καὶ ὑγρᾶς προσδεῖσθαι
τροφῆς τὸ ζῶον καὶ πνεύματος. ἔστι δὲ ἡμῖν ἡ τροφὴ καὶ
τὸ ποτὸν διὰ τῶν στοιχείων ἐξ ὧν καὶ συνέστημεν. ἕκα-
στον γὰρ τῷ μὲν οἰκείῳ καὶ ὁμοίῳ τρέφεται. τῷ δὲ ἐναν-
τίῳ θεραπεύεται. τῶν δὲ στοιχείων τὰ μὲν προσε-
χῶς τε ἅμα, τὰ δὲ καὶ διὰ μέσων τινῶν προσφερό-
μεθα. ὡς ὕδωρ ποτὲ μὲν καθ' ἑαυτὸ, ποτὲ δὲ καὶ διὰ
μέσου τῶν οἴνου καὶ τοῦ ἐλαίου καὶ πάντων τῶν καλουμένων
ὑγρῶν καρπῶν. οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἐστιν οἶκος ἢ ὕδωρ
* ἐξ ἀμπέλου πεποιωμένον· ὁμοίως δὲ καὶ πυρὸς με-
ταλαμβάνομεν, ποτὲ μὲν προσεχῶς ὑπ' αὐτῶν θαλ-
πόμενοι, ποτὲ δὲ διὰ μέσων ὧν ἐσθίομεν ἢ πίνο-
μεν. ἐν πᾶσι γὰρ ἢ πλείων ἢ ἐλάττων μοῖρα τοῦ πυ-
ρὸς ἐγκατέσπαρται. τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τοῦ ἀέρος·
προσεχῶς μὲν ἀναπνέοντες καὶ περικεχυμένον
ἡμῖν ἔχοντες, καὶ ἐν τῷ ἐσθίειν καὶ πίνειν ἕλκοντες.

ὑπ' ἀμπέλου.

διὰ μέσων δὲ τῶν ἄλλων πάντων ὧν προσφερόμεθα. τὴν δὲ γῆν προσεχῶς μὲν ἡμεῖς οὐδαμῶς. διὰ μέσων δὲ τινῶν· γῆ μὲν γὰρ σῖτος γίνεται. σῖτον δὲ ἡμεῖς ἐσθίομεν. κόρυδοι μὲν γὰρ καὶ περιστεραὶ πολλάκις καὶ πέρδικες τὴν γῆν σιτοῦνται. ἄνθρωπος δὲ διὰ μέσων τῶν σπερμάτων καὶ τῶν ἀκροδρύων καὶ τῶν σαρκῶν. ἐπειδὴ δὲ οὐ μόνον δι' εὐπρέπειαν, ἀλλὰ καὶ δι' εὐαισθησίαν τὴν κατὰ τὴν ἁφὴν, ᾗ μάλιστα πλεονεκτεῖ πάντα τὰ ζῶα ὁ ἄνθρωπος, οὐ περιέθηκεν ἡμῖν οὔτε δέρμα παχὺ ὡς τοῖς βουσὶ καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς παχυδέρμοις, οὔτε τρίχας μεγάλας καὶ πυκνὰς ὡς ταῖς αἰξὶ καὶ τοῖς προβάτοις καὶ λαγωοῖς, οὔτε φολίδας ὡς τοῖς ὄφεσι καὶ τοῖς ἰχθύσιν, οὔτε ὄστρακα ὡς ταῖς χελώναις καὶ τοῖς ὀστρέοις, οὔτε ἁπαλόστρακα ὡς τοῖς καράβοις, οὔτε πτέρυγας ὡς τοῖς ὀρνέοις, ἀναγκαίως ἐσθῆτος ἐδεήθημεν, τῆς ἀναπληρούσης ἐν ἡμῖν ὅπερ ἡ φύσις τοῖς ἄλλοις ἐδωρήσατο. διὰ ταῦτα μὲν οὖν τροφῆς καὶ ἐσθῆτος δεόμεθα. οἰκήσεως δὲ καὶ διὰ ταῦτα μὲν, δι' ἃ καὶ ἐσθῆτος καὶ τροφῆς ἐδεήθημεν, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ διὰ τὰς τῶν θηρίων ἀποφυγάς· διὰ δὲ τὰς δυσκρασίας τῶν ποιοτήτων καὶ τὴν λύσιν τῆς συνεχείας τοῦ σώματος, ἰατρῶν καὶ θεραπείας ἐν χρείᾳ κατέστημεν· τῆς δὲ μεταβολῆς κατὰ ποιότητα γινομένης, ἀνάγκη διὰ τῆς ἀντικειμένης ποιότητος εἰς τὸ σύμμετρον ἀγαγεῖν τὴν κατάστασιν τοῦ σώματος. οὐ γὰρ ὡς οἴονταί τινες τὸ θερμανθὲν σῶμα καταψύξαι πρόκειται τοῖς ἰατροῖς, ἀλλ' εἰς τὸ εὔκρατον μεταστῆσαι. εἰ γὰρ κατα-

καταψύξειαν, εἰς τὴν ἐναντίαν περιΐσταται νόσον ἡ διάθεσις. χρεία τοίνυν ἀνθρώπῳ τροφῆς μὲν καὶ ποτοῦ διὰ τὰς κενώσεις, καὶ διαφορήσεις· ἐσθῆτος δὲ διὰ τὸ μηδεμίαν ἔχειν ἐκ φύσεως ἰσχυρὰν περιβολήν. οἴκου δὲ διάτε τὰς δυσκρασίας τοῦ περιέχοντος καὶ διὰ τὰ θηρία· θεραπείας δὲ διὰ τὰς μεταβολὰς τῶν ποιοτήτων, καὶ τὴν αἴσθησιν τὴν ἐνδοθεῖσαν τῷ σώματι. εἰ γὰρ μὴ προσῆν ἡμῖν ἡ αἴσθησις, οὔτ' ἂν ἠλγοῦμεν, οὔτ' ἂν θεραπείας ἐδεήθημεν· μὴ ἀλγοῦντες δὲ διεφθάρημεν ἄν, ἐν ἀγνωσίᾳ τοῦ κακοῦ τὸ πάθος οὐκ ἰώμενοι. διὰ δὲ τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς ἀπὸ τούτων χρείας, ἀλλήλων δεόμεθα. διὰ δὲ τὸ δεῖσθαι ἀλλήλων, εἰς ταυτὸ πολλοὶ συνελθόντες κοινωνοῦμεν ἀλλήλοις κατὰ τὰς * τῶν βίου χρείας ἐν τοῖς συναλλάγμασιν. ἥντινα σύνοδον καὶ συνοικίαν πόλιν * ὠνομάσαμεν. ἵνα ἐγγύθεν καὶ μὴ πόρρωθεν τὰς ὠφελείας καρπώμεθα· φύσει γὰρ συναγελαστικὸν καὶ πολιτικὸν ζῶον γέγονεν ὁ ἄνθρωπος. εἰς γὰρ οὐδεὶς αὐτάρκης ἑαυτῷ πρὸς ἅπαντα. δῆλον οὖν ὡς αἱ πόλεις διὰ τὰ συναλλάγματα καὶ τὰ μαθήματα συνέστησαν. δύο δὲ τούτων πρεσβείων ὁ ἄνθρωπος * ἐξαιρέτως ἔτυχε. καὶ γὰρ μόνος οὗτος συγγνώμης τυγχάνει μετανοῶν, καὶ τὸ σῶμα τούτου μόνου θνητὸν ὂν ἀπαθανατίζεται· καὶ τοῦ μὲν σωματικοῦ διὰ τὴν ψυχὴν, τοῦ δὲ ψυχικοῦ διὰ τὸ σῶμα. μόνος γὰρ ὁ ἄνθρωπος τῶν λογικῶν ἐξαίρετον ἔσχε τὸ συγγνώμης ἐν τῷ μετανοεῖν ἀξιοῦσθαι. οὔτε γὰρ δαίμονες

* ἐν τῷ βίῳ.
* ὠνόμασαν.
* ἐξαιρέτων.

*μετανοοῦντες.

οὔτε ἄγγελοι * μετανοήσαντες συγγνώμης ἀξιοῦν τ̄ᾶ·
καὶ ἐν τούτῳ μάλιστα καὶ δίκαιος καὶ ἐλεήμων ὁ Θεὸς
δείκνυταί τε καὶ λέγεται. τοῖς μὲν γὰρ ἀγγέλοις μη-
δὲν ἔχουσιν ἐπανάγκασμα περιέλκον εἰς ἁμαρ-
τίαν, ἀλλ' ἐλευθέροις οὖσιν ἐκ φύσεως τῶν σωματι-
κῶν παθῶν τε καὶ χρειῶν καὶ ἡδονῶν, εἰκότως οὐδεμία
δίδοται συγγνώμη μετανοοῦσιν· ὁ δὲ ἄνθρωπος οὐ
μόνον ἐστὶ λογικὸν, ἀλλὰ καὶ ζῶον. αἱ δὲ χρείαι τῶν ζώου
καὶ τὰ πάθη πολλάκις περιέλκουσι τὸν λογισμόν.
ὅταν οὖν ἀνανήψας ἀποφύγῃ μὲν ταῦτα, χωρήσῃ δὲ
ἐπὶ τὰς ἀρετὰς ἐλεοὺς δικαίου τυγχάνει τῆς συγγνώ-
μης. καὶ ὥσπερ ἴδιον ἐστὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ γελαστι-
κὸν, ἐπειδὴ καὶ μόνῳ τούτῳ πρόσεστι καὶ παντὶ καὶ
ἀεὶ, οὕτως ἐν τοῖς κατὰ χάριν ἴδιον ἀνθρώπου παρὰ
πᾶσαν τὴν λογικὴν κτίσιν, τὸ διὰ τῆς μετανοίας
ἀπολύεσθαι τῶν προημαρτημένων τῆς αἰτίας καὶ γὰρ
μόνῳ ἀνθρώπῳ τοῦτο δεδώρηται, καὶ παντὶ, καὶ ἀεὶ
παρὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐγκοσμίου ζωῆς, μετὰ δὲ θά-
νατον οὐκέτι. οὕτω δέ τινες καὶ τοὺς ἀγγέλους βούλονται
μηκέτι μετὰ τὴν ἐκπτωσιν τυγχάνειν τῆς ἐκ μετα-
νοίας συγγνώμης. θάνατος γὰρ τούτων ἡ ἐκπτωσις·
πρὸ δὲ τῆς ἐκπτώσεως καθ' ὁμοιότητα τῆς ζωῆς
τῶν ἀνθρώπων καὶ αὐτοὺς ἀξιοῦσθαι συγγνώμης. ὅπερ
μὴ ποιήσαντες ἀσύγγνωστον καὶ διαιωνίζουσαν ἔχουσι
τὸ λοιπὸν τῆς τιμωρίας τὴν προσήκουσαν δίκην. δῆ-
λον οὖν ἐκ τούτων ὡς οἱ τὴν μετάνοιαν οὐ δεχόμενοι
τὴν ἐξαίρετον δωρεὰν καὶ τὴν ἰδίαν ἀνθρώπου περι-

γράφου-

γράφουσιν. ἴδιον δὲ αὐτοῦ καὶ ἐξαίρετον καὶ μόνον τῶν
ἄλλων ζώων τὸ τούτου σῶμα μετὰ θάνατον ἀνίστα-
σθαι καὶ εἰς ἀθανασίαν χωρεῖν· τυγχάνει δὲ τούτου
διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀθανασίαν. ὥσπερ ἐκείνου διὰ τὴν
τῆς σώματος ἀσθένειάν τε καὶ πολυπάθειαν· ἴδια δὲ
αὐτοῦ καὶ τὰ τῶν τεχνῶν τε καὶ ἐπιστημῶν μαθήμα-
τα, καὶ αἱ κατὰ τὰς τέχνας ταύτας ἐνέργειαι. δι' ὃ καὶ
τὸν ἄνθρωπον ὁρίζονται ζῶον λογικὸν, θνητὸν, νοῦ καὶ
ἐπιστήμης δεκτικόν· ζῶον μὲν ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος οὐ-
σία ἐστὶν ἔμψυχος αἰσθητική. οὗτος γὰρ ὅρος ζώου. λο-
γικὸν δὲ ἵνα χωρισθῇ τῶν ἀλόγων· καὶ θνητὸν ἵνα χω-
ρισθῇ τῶν ἀθανάτων λογικῶν. τὸ δὲ νοῦ καὶ ἐπιστή-
μης δεκτικὸν, ὅτι διὰ μαθήσεως προσγίνονται ἡμῖν
αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστήμαι, ἔχουσι μὲν δύναμιν δεκτι-
κὴν καὶ τοῦ νοῦ καὶ τῶν τεχνῶν, τὴν δὲ ἐνέργειαν κτω-
μένοις ἐκ τῶν μαθημάτων. λέγουσι δὲ τοῦτο τῷ ὅρῳ
προστεθῆναι ὕστερον. ἐρρῶσθαι μὲν γὰρ καὶ χωρὶς τούτου
τὸν ὅρον. ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ νύμφας καὶ ἄλλα τινὰ γένη
δαιμόνων τινὲς εἰσάγουσι πολυχρόνια μὲν, οὐ μὴν
ἀθάνατα, ἵνα καὶ ἀπὸ τούτων διαστείλωσι τὸν ἄνθρω-
πον προσέθηκαν τὸ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν· οὐδὲν
γὰρ ἐκείνων μανθάνει, ἀλλὰ φύσει οἶδεν ἃ οἶδεν·
Εβραίων δὲ δόγμα τὸ πᾶν τοῦτο διὰ τὸν ἄνθρωπον
γεγενῆσθαι. προσεχῶς μὲν δι' αὐτὸν οἷον νωτοφόρα
καὶ βόας τοὺς πρὸς γεωργίαν· χόρτον δὲ διὰ ταῦτα·
τῶν γὰρ γενομένων τὰ μὲν δι' ἑαυτὰ γέγονε, τὰ δὲ
δι' ἄλλα. δι' ἑαυτὰ μὲν τὰ λογικὰ πάντα. δι' ἕτε-

 ρα

ρα δὲ τά τε ἄλογα καὶ τὰ ἄψυχα. εἰ δὲ ταῦτα δι' ἄλλα γέγονε, διὰ ποῖα γέγονε σκοπήσωμεν. ἆρ' οὖν δι' ἀγγέλους; ἀλλ' οὐκ ἄν τις εὖ φρονῶν εἴποι δι' ἀγγέλους αὐτὰ γεγενῆσθαι. τὰ γὰρ δι' ἄλλα γενόμενα πρὸς σύστασιν ἐκείνων καὶ διαμονὴν καὶ ἄνεσιν γέγονεν· ἢ γὰρ τῆς διαδοχῆς τοῦ γένους ἕνεκεν ἢ τροφῆς ἢ σκέπης ἢ θεραπείας ἢ διαγωγῆς καὶ ἀναπαύσεως. ἄγγελος δὲ τούτων οὐδενὸς δεῖται· οὔτε γὰρ διαδοχὴν ἔχει γένους οὔτε τροφῆς ἐνδεής ἐστι σωματικῆς, οὔτε σκέπης, οὔτε τῶν ἄλλων· εἰ δὲ μὴ ἄγγελος, δῆλον ὡς οὐδὲ ἄλλη τὶς φύσις ὑπεραναβεβηκυῖα τῶν ἀγγέλων· ὅσῳ γὰρ ὑπέρκειται, τοσούτῳ μᾶλλον καὶ τὸ ἀνενδεὲς αὐτῇ προσέστι. ζητητέον οὖν φύσιν λογικὴν μὲν, ἐνδεᾶ δὲ τῶν προειρημένων· τίς οὖν ἑτέρα τοιαύτη φανείη παραλιπόντων ἡμῶν τὸν ἄνθρωπον; οὐκ οὖν συνάγεται διὰ τοῦτον τά τε ἄψυχα καὶ τὰ ἄλογα γεγενῆσθαι· ἐπεὶ δὴ τοίνυν δι' αὐτὸν ὡς ἐδείχθη γέγονε, διὰ τοῦτο καὶ ἄρχων αὐτῶν κατέστη. ἄρχοντος δὲ ἔργον πρὸς μέτρον χρείας τοῖς ἀρχομένοις χρῆσθαι, καὶ μὴ πρὸς ἡδυπάθειαν ἀκολάστως ἐξυβρίζειν, μηδὲ φορτικῶς καὶ ἐπαχθῶς προσφέρεσθαι τοῖς ἀρχομένοις. ἁμαρτάνουσι τοίνυν ὅσοι τοῖς ἀλόγοις οὐκ εὖ κέχρηνται· οὐ γὰρ ποιοῦσιν ἄρχοντος ἔργον, οὐδὲ δικαίου. καὶ τὸ γεγραμμένον, δίκαιος οἰκτείρει ψυχὰς κτηνῶν αὐτοῦ. ἀλλ' ἴσως ἐρεῖ τις ὡς οὐδὲν δι' ἄλλο, ἀλλ' ἕκαστον δι' ἑαυτὸ γέγονεν. οὐκ οὖν χωρίσαντες πρῶτον τὰ ἔμψυχα ἀπὸ τῶν ἀψύχων, ἴδωμεν εἰ δύναται τὰ

ἄψυχα

ἄψυχα δι' ἑαυτὰ γεγενῆσθαι. εἰ γὰρ ταῦτα δι' ἑαυτὰ, πῶς ἢ πόθεν τραφήσεται τὰ ζῶα, ὁρῶμεν γὰρ τὴν φύσιν ἐπιχορηγοῦσαν τροφὰς τοῖς ζώοις ἐκ τῆς γῆς καρπῶν τε καὶ φυτῶν, πλὴν ἐλαχίστων τῶν σαρκοφάγων. καὶ αὐτὰ δὲ ταῦτα τὰ σαρκοφάγα τροφὴν ποιεῖται τῶν ζώων τὰ τὴν γῆν νεμόμενα. ὡς λύκοι μὲν καὶ λέοντες ἄρνας καὶ αἶγας καὶ σῦς καὶ ἐλάφους. ἀετοὶ δὲ πέρδικας καὶ φάσσας καὶ λαγωοὺς καὶ τὰ ὅμοια. ἅτινα τοὺς καρποὺς τῆς γῆς νέμεται. καὶ γὰρ τῶν ἰχθύων ἡ φύσις ἀλληλοφάγος οὖσα, οὐ μέχρι πάντων διήκει σαρκοφαγοῦσα, ἀλλὰ κατέληξεν ἐν τοῖς νεμομένοις φύκια καὶ ἄλλα τινὰ ἐν τῷ ὕδατι φυόμενα. εἰ γὰρ ἦν πάντα τὰ γένη τῶν ἰχθύων σαρκοφάγα, καὶ μηδὲν ἦν ἐκφεῦγον τὴν τῆς σαρκὸς σίτησιν, οὐκ ἂν οὐδὲ ἐπ' ὀλίγον ἐπήρκεσεν, ἀλλὰ διεφθάρη, τὰ μὲν ὑπ' ἀλλήλων, τὰ δὲ διὰ τροφῆς ἔνδειαν. ἵνα δὲ μὴ τοῦτο γένηται, τινὲς τῶν ἰχθύων κατεσκευάσθησαν σαρκῶν μὲν ἀπεχόμενοι, τὴν δὲ ὡς ἄν τις εἴποι θαλασσίαν βοτάνην νεμόμενοι· ἵνα ἐκ τούτων καὶ τὰ ἄλλα διασώζηται· γίνεται γὰρ βορὰ μὲν τούτων τὰ φύκια, ἐκεῖνα δὲ τῶν ἄλλων. καὶ πάλιν ταῦτα τῶν ἄλλων ὡς διὰ τὴν τῶν τελευταίων τροφὴν ἀδιαλείπτως ἐκ τοῦ γεώδους τῶν καὶ τῶν θάλασσαν παρεχομένην, καὶ τὴν τῶν ἄλλων ὑπόστασιν σώζεσθαι. ἀπέδειξεν οὖν ὁ λόγος τὴν τῶν φυτῶν γένεσιν μὴ δι' ἑαυτὴν, ἀλλ' εἰς τροφὴν καὶ σύστασιν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἄλλων ζώων γεγενημένην. εἰ δὲ ταῦτα διὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰ ζῶα, δῆλον ὡς καὶ

τὰ

τὰ τῆς τούτων αὐξήσεως καὶ γενέσεως αἴτια διὰ ταῦ-
τα γέγονεν. οὐκ οὖν ἀστέρων κινήσεις καὶ οὐρανὸς καὶ ὧραι
καὶ ὄμβροι καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα διὰ ταῦτα γέγο-
νεν. ἵνα τῶν τροφῶν ὡς ἐν κύκλῳ διηνεκῶς χορηγου-
μένων, ἀνελλιπῆς καὶ ἡ τῶν προσφερομένων τοὺς καρ
ποὺς διαμείνῃ φύσις· ὡς εὑρίσκεσθαι ταῦτα μὲν διὰ
τοὺς καρποὺς, τοὺς δὲ καρποὺς διὰ τὰ ζῶα καὶ τὸν ἄν
θρωπον· λοιπόν ἐστιν ἐπιδιασκέψασθαι πότερον καὶ
ἡ τῶν ἀλόγων φύσις δι' ἑαυτὴν γέγονεν, ἢ διὰ τὸν
ἄνθρωπον. ἀλλ' ἴσως ἄτοπον τὰ φρονήσεως ἄμοι-
ρα, καὶ καθ' ὁρμὴν φυσικὴν μόνην ζῶντα, καὶ πρὸς γῆν
κάτω κεκυφότα, καὶ τὴν δουλείαν διὰ τοῦ σχήματος
ἐνδεικνύμενα, λέγειν δι' ἑαυτὰ παρῆχθαι· πολλῶν
δὲ ὄντων τῶν ἐνδεχομένων εἰς τοῦτο ῥηθῆναι, καὶ σχεδὸν
ἰδίας συγγραφῆς διὰ τὸ πλῆθος δεομένων, μὴ χω-
ρούσης τῆς προκειμένης ὑποθέσεως τὸ μῆκος τῶν λό
γων, ἐπὶ τὰ σύντομα μὲν, καίρια δὲ καταντῆσαι
προσήκει· εἰ τοίνυν ὡς ἐν εἰκόνι τῷ ἀνθρώπῳ καὶ
τὰ τῶν ἔξωθεν ἐσοπτρισθείημεν, ἐξ αὐτῆς ἂν εἴημεν
δὲ τῶν ζητουμένων οὐσίας, τὰς ἀποδείξεις ποιούμενοι·
ὁρῶμεν οὖν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ψυχῇ τὴν ἀλογίαν καὶ
τὰ ταύτης μέρη, λέγω δὲ τὴν ὄρεξιν καὶ τὸν θυμὸν
πρὸς ὑπηρεσίαν δεδομένα τῷ λογικῷ· καὶ τὸ μὲν
ἄρχον, τὰ δὲ ἀρχόμενα. καὶ τὸ μὲν κελεῦον, τὰ δὲ
κελευόμενα, καὶ ὑπηρετοῦντα ταῖς χρείαις αἷς ἂν ὁ λό
γος ὑποβάλῃ, ὅταν σώζῃ τὸ κατὰ φύσιν ὁ ἄνθρωπος·
εἰ δὲ τῶν ἐν ἡμῖν ἀλόγων τὸ ἐν ἡμῖν ἄρχει λογικὸν,

πῶς

πῶς οὐκ εἰκὸς καὶ τῶν ἔξωθεν ἀλόγων αὐτὸ κρατεῖν,
καὶ πρὸς τὰς χρείας αὐτῷ δεδόσθαι; ὑπηρετεῖσθαι γὰρ
φύσει τέτακται τὸ ἄλογον τῷ λογικῷ, ὡς ἐν τοῖς
καθ' ἡμᾶς ἐδείχθη. δηλοῖ δὲ τοῦτο καὶ ἡ τῶν πολλῶν
ζώων κατασκευή, πρὸς ὑπηρεσίαν τῶν ἀνθρώπων
ἐπιτήδειος γεομένη. βόες μὲν καὶ πάντα τὰ νωτο-
φόρα πρὸς γεωργίαν καὶ ἀχθοφορίαν. τὰ πολλὰ δὲ
τῶν πτηνῶν καὶ τῶν ἐνύδρων καὶ τῶν χερσαίων πρὸς
ἀπόλαυσιν. τὰ δὲ μιμηλὰ πρὸς τέρψιν καὶ ἄνεσιν·
εἰ δὲ μὴ πάντα ταῖς τοιαύταις χρείαις ὑπηρετεῖται,
ἀλλ' ἔνια καὶ λυμαίνεται τὸν ἄνθρωπον, ἰστέον ὡς προη-
γουμένως τῶν δι' ὑπηρεσίαν γενομένων, καὶ τὰ ἄλλα
πάντα τὰ ἐνδεχόμενα κατεσκευάσται· ἵνα μηδὲν
ἐλλίπῃ τῇ κτίσει τῶν ἐνδεχομένων γενέσθαι. οὐδὲ
ταῦτα δὲ παντάπασιν ἐκπόφευγε τὴν τῶν ἀνθρώ-
πων ὄνησιν. ἀλλὰ καὶ τὰ δηλητηριώδη πρὸς οἰκείαν
ὠφέλειαν ὁ λόγος καρποῦται. κατὰ χρῆται γὰρ αὐ-
τοῖς πρὸς θεραπείαν τῆς ἐξ αὐτῶν ἐκείνων βλά-
βης, καὶ τῆς τῶν ἄλλων ἀρρωστημάτων ἰάσεως· τοιαῦ-
τάι τινες εἰσὶν αἱ θηριακαὶ καλούμεναι κατασκευαί·
ἃς ὁ λόγος ἐπενόησεν ἵνα καὶ τούτων κρατῇ δι' αὐτῶν,
καὶ ὥσπερ ὑπὸ πολεμίων κρατηθέντων ὠφελοῖτο·
ἔχει δὲ μυρίας ὁ ἄνθρωπος ἀντιπαθεῖς τούτων δυν-
άμεις δεδομένας παρὰ τοῦ δημιουργοῦ εἴργειν καὶ ἀμύ-
νεσθαι καὶ διορθοῦσθαι τὰς ἐπιβολὰς αὐτῶν δυναμέ-
νας· ἄλλα μὲν γὰρ ἄλλαις ἁρμόζει χρείαις. κοινῇ δὲ
πάντα πρὸς θεραπείαν ἀνθρώπου συντελεῖν πέ-

 φυκε,

φυκε, ἡ τὰ μὴ τοῖς ἄλλοις χρείαις χρήσιμα. καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν νῦν κατάσασιν τ καθ' ἡμᾶς βίε λεγέσθω. ἐπεὶ τοίνε ἀρχαῖον ὑδὲν τῆς ἀλόγων ζώων ἐτόλμα καταβλάπτειν τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς πάντα δέλα ἢ ὑποτεταγμένα ἐ πειθήνια ἕως ἐκράτει τὸ οἰκείων παθῶν, ἡ τῆς ἀλογίας ἐν αὐτῷ. μὴ κρατῶν δὲ τ οἰκείων παθῶν, ἀλλὰ κρατούμενος ὑπ' αὐτῶν, ἐκρατήθη ἡ παρὰ τ ἔξωθεν θηρίων ἐυλογως. σύνεισῆλθε γὸ τῇ ἁμαρτία ἡ ἡ παρὰ τούτων βλάβη. ὅτι δὲ τοῦτο ὄξιν ἀληθὲς, δῆλον ἐκ τῆς τὸν ἄρισον μετελθόντων βίον. κρείττες γὸ ὤφθησαν ἔτοι τ τῆς θηρίων ὀπιθυλής, ὡς λέοντων μὲν ὁ Δανιὴλ, Παῦλος δὲ τ δήμαζος τ ἐχίδνης. τίς ἓν ἄξιος θαυμάσειε τὴν εὐγένειαν τ τὰ τῷ ζώα τῷ σωθέοντος ἐν ἑαυτῷ, τὰ θηρία τοῖς ἀδυνάτοις, καὶ τὰ λογικὰ τοῖς ἀλόγοις συναπτοντος, τῷ φέρουζος ἐν τῇ καθ' ἑαυτὸν φύσῃ τῆς ὅλης κτίσεως τὴν εἰκόνα, δι' ἃ καὶ μικρὸς κόσμος εἴρηται, τῷ τοσαύτης ἀξιωμένε παρὰ τῷ Θεῷ προνοίας. δι' ὃν πάντα καὶ τὰ νῦν καὶ μέλλοντα. δι' ὃν ὁ Θεὸς ἄνθρωπος γέγονε, τῷ λήγοντος εἰς ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν ὑμφεύγοντος. ὁ οὐρανῶν βασιλεύει κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεῷ γεγονὸς, χεὶς ὢ σωθιαλῇ, Θεῷ τέκνον ἐςὶ, πάσης ἀρχῆς ἡ ἐξεσίας φρονα-δηται. τίς δ' ἂν ἐξειπεῖν δύναιτο τὰ τοῦτο ζώε πλεονεκτήματα; πελάγη ὑμβαίνει. οὐρανὸν ἐμβατεύει τῇ θεωρίᾳ. ἀςέρων κινήματα καὶ μέτρα

* κατα-

* καταυοεῖ γῆν καρπῶται καὶ θάλασσαν θηρίων πλυ-
ἡ κητῶν καταφρονεῖ πάσαν ὅλης ἡμῶν ἡ μεθοδον πεγμα
κατορθοῖ. ὑπερορίοις δὲ τῆς γραμμάτων ὧν βέλε τοι προσομιλεῖ, μηδὲν ὑπὸ τὸ σώματος ἐμποδι-ζόμενος. προφητεύει τὰ μέλλοντα. πάντων ἄρχει. πάντων κρατεῖ πάντων ἀπολαύει. ἀγγέλοις καὶ Θεῷ ὁμιλεῖ γεται. τῇ κτίσει κελεύει. δαίμοσιν ὑπ-τάττει, τὴν τῆς ὄντων φύσιν ἐρευνᾷ. Θεὸν περιερ-γάζεται. ὄικος καὶ ναὸς γίνεται Θεῦ. καὶ ταῦτα πάντα διὰ τῆς ἀρετῶν ὠνεῖται καὶ τῆς ἐυσεβίας. ἀλλ' ἵνα μὴ δόξωμεν ποιν ἀπειροκάλως ἀνθρω-πον γράφειν ἐγκώμιον, καὶ μὴ μόνον τὴν φύσιν ἐκ-τίθεσθαι καθάπερ προεθέμεθα, ἀυτὸ τοῦτο καθαυ-σωμεν τὸν λόγον. ἐι καὶ τὰ μάλιστα τ φύσεως πλεο-νεκτήματα λέγοντες τὴν φύσιν αὐτὴν διηγέμεθα. εἰδότες ὧν ὅσης εὐχῆς μετειληφαμεν, καὶ ὅτι φυ-τὸν ἐσμὲν ὑράνιον, μὴ καταισχύνωμεν τὴν φύσιν, μηδὲ * τ τοιούτων δωρεῶν ἀποφανθῶμεν ἀναξιοι, πολίται, μηδὲ ἑαυτὲς τοσαύτης ἐξεσίας καὶ δόξης καὶ μακα-ριότητος ἀποστερήσωμεν. ὀλίγε καιρῷ καὶ βραχείας ἡδονῆς πάντων τῆς αἰωνίων καὶ ἀϊδίων προδόντες ἀπό-λαυσιν. ἀλλὰ διὰ τῶν καλῶν ἔργων καὶ τ ἀπαχθῆς τ φαύλων καὶ τὸ ὀρθὸ σπουδῶ μάλιστα τὸ Θεῖον συνεργεῖν εἰωθεν, καὶ διὰ τῆς εὐχῶν τὴν εὐγένειαν διασώσωμεν. περὶ μὲν δὴ τούτων, ἱκανὰ ταῦτα. ἐπεὶ δὲ τὸν ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς εἶναι καὶ σώματος ὁ κοινὸς ὑποβάλλει λόγος, φέρε διελόντες πρότε-

εσν

ρον περὶ ψυχῆς διαλάβωμεν, τὰ λίαν λεπτὰ καὶ περισκελῆ καὶ τοῖς πολλοῖς δυσκατανόητα τῶν ζητουμένων παραλιπόντες.

ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ ΚΕΦ. Β.

ΔΙΑΦΩΝΕΙΤΑΙ σχεδὸν ἅπασι τοῖς παλαιοῖς ὁ περὶ τῆς ψυχῆς λόγος. Δημόκριτος μὲν γὰρ καὶ Ἐπίκουρος, καὶ πᾶν τὸ τῶν στωϊκῶν φιλοσόφων σύστημα, σῶμα τὴν ψυχὴν ἀποφαίνονται. καὶ αὐτοὶ δὲ οὗτοι οἱ σῶμα τὴν ψυχὴν ἀποφαινόμενοι, διαφέρονται περὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς. οἱ μὲν γὰρ στωϊκοὶ πνεῦμα λέγουσιν αὐτὴν ἔνθερμον καὶ διάπυρον· Κριτίας δὲ αἷμα. Ἱππων δὲ ὁ φιλόσοφος ὕδωρ· Δημόκριτος δὲ πῦρ. τὰ γὰρ σφαιροειδῆ σχήματα τῶν ἀτόμων συγκρινόμενα πῦρ τε καὶ ψυχὴν ἀποτελεῖν, Ἡράκλειτος δὲ τὴν μὲν τοῦ παντὸς ψυχὴν, ἀναθυμίασιν ἐκ τῶν ὑγρῶν. τὴν δὲ ἐν τοῖς ζώοις ἀπό τε τῆς ἐκτὸς καὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ἀναθυμιάσεως ὁμογενῆ πεφυκέναι· πάλιν δὲ καὶ τῶν λεγόντων ἀσώματον εἶναι τὴν ψυχὴν ἄπειρος γέγονεν ἡ διαφωνία. τῶν μὲν οὐσίαν αὐτὴν καὶ ἀθάνατον λεγόντων, τῶν δὲ ἀσώματον μὲν, οὐ μὴν οὐσίαν, οὐδὲ ἀθάνατον. Θαλῆς μὲν γὰρ πρῶτος τὴν ψυχὴν ἔφησεν ἀεικίνητον καὶ αὐτοκίνητον· Πυθαγόρας δὲ ἀριθμὸν κινοῦντα ἑαυτὸν. Πλάτων δὲ οὐσίαν νοητὴν ἐξ ἑαυτῆς κινητὴν, καὶ ἀριθμὸν ἐναρμόνιον· Ἀριστοτέλης δὲ ἐντελέχειαν πρώτην σώματος φυσικοῦ ὀργανικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος. Δείναρχος δὲ ἁρμονίαν τῶν τεσσάρων στοιχείων. οὐ γὰρ τὴν ἐκ τῶν φθόγγων

φθόγγων συνισταμένην, ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ σώματι θερμῶν καὶ ὑγρῶν καὶ ψυχρῶν καὶ ξηρῶν ἐναρμόνιον κρᾶσιν καὶ συμφωνίαν βούλεται λέγειν. δῆλον δὲ ὅτι καὶ τούτων οἱ μὲν ἄλλοι τὴν ψυχὴν εἶναι λέγουσιν οὐσίαν· Ἀριστοτέλης δὲ καὶ Δείναρχος ἀνούσιον· ἔτι δὲ πρὸς τούτοις οἱ μὲν μίαν εἶναι καὶ τὴν αὐτὴν τῶν πάντων ψυχὴν νενομίκασι κατακερματιζομένην εἰς τὰ καθ' ἕκαστα καὶ πάλιν εἰς ἑαυτὴν συνιοῦσαν ὡς οἱ μανιχαῖοι καὶ ἄλλοι τινές. οἱ δὲ πολλὰς καὶ διαφόρους κατ' εἶδος· οἱ δὲ μίαν καὶ πολλάς. πᾶσα τοίνυν ἀνάγκη μηκῦναι τὸν λόγον τοσαύταις δόξαις ἀντιλέγοντας. κοινῇ μὲν οὖν πρὸς πάντας τοὺς λέγοντας σῶμα τὴν ψυχὴν, ἀρκέσει τὰ παρὰ ἀμμωνίου τοῦ διδασκάλου Πλωτίνου καὶ Νουμηνίου τοῦ πυθαγορικοῦ εἰρημένα, εἰσὶ δὲ ταῦτα τὰ σώματα τῇ οἰκείᾳ φύσει τρεπτὰ ὄντα καὶ σκεδαστὰ * διόλου, καὶ εἰς ἄπειρον τμητὰ ἐν αὐτοῖς μηδενὸς ἀμεταβλήτου ὑπολειπομένου, δεῖται τοῦ * συνέχοντος καὶ συνάγοντος καὶ ὥσπερ συσφίγγοντος καὶ συγκρατοῦντος αὐτὰ, ὅπερ ψυχὴν λέγομεν. εἰ τοίνυν σῶμα ἐστὶν ἡ ψυχὴ οἱονδήποτε εἰ καὶ λεπτομερέστατον, τί πάλιν ἐστὶ τὸ συνέχον ἐκείνην; ἐδείχθη γὰρ πᾶν σῶμα δεῖσθαι τοῦ συνέχοντος. καὶ οὕτως εἰς ἄπειρον, ἕως ἂν καταντήσωμεν εἰς ἀσώματον. εἰ δὲ λέγοιεν καθάπερ οἱ στωϊκοὶ τονικήν τινα εἶναι κίνησιν περὶ τὰ σώματα εἰς τὸ * ἔισω ἅμα κινουμένην καὶ εἰς τὸ ἔξω. καὶ τὴν μὲν εἰς τὸ ἔξω μεγεθῶν καὶ ποιοτήτων ἀποτελεστικὴν εἶναι.

* καὶ διόλου εἰς ἄπειρον.

συνεσθέντος.

* ἔσω σῶμα.

τὴν

τὴν δὲ εἰς τὸ εἶσω ἐνώσεως καὶ οὐσίας, ἐρωτητέον αὐτοὺς, ἐπειδὴ πᾶσα κίνησις ἀπό τινός ἐστι δυνάμεως τίς ἡ δύναμις αὕτη καὶ τίνι ὑσίωται, εἰ μὲν οὖν καὶ ἡ δύναμις αὕτη ὕλη τίς ἐστι ζῶς αὐτοῖς πάλιν χρησόμθα λόγοις. εἰ δὲ οὐχ ὕλη ἀλλ' ἔνυλον, ἕτερον δέ ἐστι τὸ ἔνυλον παρὰ τὴν ὕλην. τὸ γὰρ μετέχον ὕλης ἔνυλον λέγεται, τί ποτε ἄρα ἐστὶ τὸ μετέχον τῆς ὕλης πότερον ὕλη καὶ αὐτὸ ἢ ἄὔλον. εἰ μὲν οὖν ὕλη πῶς ἔνυλον καὶ οὐχ ὕλη; εἰ δὲ οὐχ ὕλη ἄὔλον ἄρα. εἰ δὲ ἄὔλον, ἀσώματον. πᾶν γὰρ σῶμα ἔνυλον. εἰ δὲ λέγοιεν ὅτι τὰ σώματα τριχῆ διαστατά ἐστι καὶ ἡ ψυχὴ δὲ ὅλου διήκουσα τὸ σώματος ζιχῆ διαστατή ἐστι. καὶ διὰ τοῦτο πάντως καὶ σῶμα, ἐροῦμεν, ὅτι πᾶν μὲν σῶμα τριχῆ διαστατὸν, οὐ πᾶν δὲ τὸ ζιχῆ διαστατὸν σῶμα. καὶ γὰρ ὁ τόπος καὶ τὸ ποιὸν ἀσώματα ὄντα καθ' ἑαυτὰ καὶ συμβεβηκὸς ἐν ὄγκῳ ποσοῦται. οὕτως οὖν καὶ τῇ ψυχῇ καθ' ἑαυτὴν μὲν πρόσεστι τὸ ἀδιάστατον. καὶ συμβεβηκὸς δὲ τῷ ἐν ᾧ ἐστι ζιχῆ διαστατῷ ὄντι σωθεωρεῖται καὶ αὐτὴ τριχῆ διαστατή. ἔτι πᾶν σῶμα ἢ ἔξωθεν κινεῖται ἢ ἔνδοθεν. ἀλλ' εἰ μὲν ἔξωθεν, ἄψυχον ἔσται. εἰ δὲ ἔνδοθεν, ἔμψυχον. εἰ δὲ σῶμα, ἡ ψυχὴ εἰ μὲν ἔξωθεν κινοῖτο ἄψυχός ἐστιν· εἰ δὲ ἔνδοθεν, ἔμψυχος. ἄτοπον δὲ καὶ τὸ, ἔμψυχον καὶ τὸ, ἄψυχον λέγειν τὴν ψυχὴν. οὐκ ἄρα σῶμα ἡ ψυχὴ. ἔτι ἡ ψυχὴ εἰ μὲν ζέφεται ὑπὸ ἀσωμάτου τρέφεται. τὰ γὰρ μαθήματα τρέφει αὐτὴν. οὐδὲν δὲ σῶμα ὑπὸ ἀσωμάτου τρέφεται.

φεται. οὐκ ἄρα σῶμα ἡ ψυχὴ. Ξενοκράτης οὕτω σωπήσῃ. εἰ δὲ μὴ τρέφει; πᾶν δὲ σῶμα ζωὴ τρέφεται, οὐ σῶμα ἡ ψυχή. καὶ ταῦτα μὲν κοινῇ πρὸς πάντας τοὺς λέγοντας σῶμα εἶναι τὴν ψυχήν. ἰδία δὲ πρὸς τοὺς δοξάζοντας αἷμα ἢ πνεῦμα εἶναι τὴν ψυχήν, ἐπειδὴ τὸ πνεύματος ἢ τὸ αἵματος χωριζομένου νεκροῦται τὸ ζῶον, οὐκ ἐκεῖνο ῥητέον ὅπερ τινὲς τῶν ὀιομένων εἶναί τι γεγραφήκασι λέγοντες. οὐκ ἔστιν ὅταν μέρος ἀπορρυῇ τοῦ σώματος, μέρος ἀπερρύη καὶ ψυχῆς. κουφολογία γὰρ τὸ τοιοῦτον. ἐπεὶ γὰρ τῶν ὁμοιομερῶν ἐστι τὸ ὑπολειπόμενον μέρος ταυτόν ἐστι τῷ παντί. ὕδωρ γοῦν καὶ τὸ πολὺ καὶ τὸ βραχύτατον. ὁμοίως ἐστὶ ἄργυρος καὶ χρυσὸς καὶ πάντα ὧν τὰ μέρη οὐ διαλάττει ἀλλήλων κατ' οὐσίαν. οὕτως οὖν καὶ τὸ ὑπολειπόμενον αἷμα ὅσον ἂν ᾖ ψυχή ἐστιν, εἴπερ ψυχὴ τὸ αἷμα, ἐκεῖνο οὖν μᾶλλον λεκτέον, ὅτι εἰ τοῦτό ἐστι ψυχὴ ἐκ ἐξαιρεμένου θνήσει τὸ ζῶον, πάντως καὶ τὸ φλέγμα ψυχή ἐστι καὶ αἱ χολαὶ ἀμφότεραι. ὁ ποῖον γὰρ ἂν τούτων ἐκλείπῃ τέλος ἐπάγει τῷ ζώῳ. ἔτι δὲ καὶ τὸ ἥπαρ καὶ ὁ ἐγκέφαλος ἢ ἡ καρδία καὶ ὁ στόμαχος καὶ οἱ νεφροὶ καὶ τὰ ἐντερα καὶ ἄλλα πολλά. τίνος γὰρ τούτων ἐξαιρεθέντος οὐ τεθνήξεται τὸ ζῶον; ἄλλως τε πολλά ἐστιν ἄναιμα μὲν, ἔμψυχα δὲ ὡς τὰ σελάχη καὶ μαλάκια οἷον σηπίαι καὶ τευθίδες καὶ σμύροι, καὶ πάντα τὰ ὀστρακόδερμα καὶ ἁπαλόστρακα ὡς οἱ κάραβοι καὶ οἱ καρκίνοι καὶ ἀσκοί. εἰ τοίνυν ἐστὶν ἔμψυχα μὲν τῇ ζωῇ.

μὲν

μὲν ἄναιμα δὲ, δῆλον ὡς οὐκ ἔστιν αἷμα ἡ ψυχὴ. πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας ὕδωρ εἶναι τὴν ψυχὴν ὅτι τὸ ὕδωρ ζωογονοῦν φαίνεται πάντα καὶ χωρὶς ὕδατος βιοτεύειν ἀδύνατον, πολλὰ τὰ ἀντιπίπτοντα. οὐ δὲ γὰρ τροφῆς χωρὶς, οἰόντε ζῆν. ψυχὴν ἄρα καὶ τὰς τροφὰς πάσας καθ' ἑκάστην ῥητέον κατ' αὐτούς. ἔπει τὰ πολλὰ τῶν ζώων ἐστὶ μὴ πίνοντα ὡς ἐπίτινων ἀετῶν ἱστόρηται. καὶ πέρδιξ δὲ δύναται ζῆν χωρὶς τοῦ πίνειν. διατί δὲ μᾶλλον τὸ ὕδωρ ψυχὴ καὶ οὐχ' ὁ ἀήρ; ὕδατος μὲν γὰρ καὶ ἐπὶ πολὺ δυνατὸν ἀποχέσθαι, τοῦ δὲ ἀναπνεῖν τὸν ἀέρα οὐ δὲ τὸ βραχύτατον. ἀλλ' οὐ δὲ ὁ ἀὴρ ψυχὴ. πολλὰ γὰρ ἐστι ζῶντα μὲν μὴ ἀναπνέοντα δὲ τὸν ἀέρα, ὡς τὰ ἔντομα πάντα. ὅιον μέλιττα καὶ σφῆκες καὶ μύρμηκες καὶ τὰ ἄναιμα, καὶ τῶν θαλασσίων τὰ πολλὰ. καὶ πανθ' ὅσα οὐκ ἔχει πνεύμονα. οὐδὲν γὰρ μὴ ἔχον πνεύμονα ἀναπνεῖ τὸν ἀέρα, καὶ ἀντιστρέφει, οὐδὲν μὴ ἀναπνέον τὸν ἀέρα πνεύμονα ἔχει. ἐπειδὴ δὲ καὶ Κλεάνθους τῶν στωϊκοῦ καὶ Χρυσίππου φέρονται λόγοι τινὲς οὐκ εὐκαταφρόνητοι: ἐκθετέον καὶ τούτων τὰς λύσεις ὡς ἐπέλυσαν οἱ ἀπὸ Πλάτωνος. ὁ Κλεάνθης τοιόνδε πλέκει συλλογισμὸν. οὐ μόνον φησὶν ὅμοιοι τοῖς γονεῦσι γινόμεθα κατὰ τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν, τοῖς πάθεσι, τοῖς ἤθεσι, ταῖς διαθέσεσι. σώματος δὲ τὸ ὅμοιον καὶ τὸ ἀνόμοιον. οὐχὶ δὲ ἀσωμάτου. σῶμα ἄρα ἡ ψυχὴ ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους τὰ καθόλου * οὐ συγκατασκευάζεται.

* συγκατασκευάζεται.

ται. πρὸς τούτῳ δὲ καὶ τὸ οὐχὶ δὲ ἀσωμάτου σῶμα ἄρα ἡ ψυχὴ. ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους τὰ καθόλου συγκατασκευάζεται. πρὸς τούτῳ δὲ καὶ τὸ οὐχὶ δὲ ἀσωμάτου ψεῦδος ἐστί. λέγομεν γὰρ ἀριθμοὺς ὁμοίους εἶναι, ὧν αἱ πλευραὶ ἀνάλογοι εἰσὶν ὡς τὸν ἓξ καὶ τὸν εἰκοσιτέσσαρα. πλευραὶ γὰρ τοῦ ἓξ καὶ ὁ δύο καὶ ὁ τρεῖς· τοῦ καὶ εἰκοσιτέσσαρα ὁ τέσσαρα καὶ ὁ ἓξ. ἀναλογίαν δὲ ἔχει τὰ μὲν δύο πρὸς τὰ τέσσαρα, τὰ δὲ τρία πρὸς τὰ ἓξ. ἐνδιπλασίονι γὰρ λόγῳ θεωρεῖται. τὰ γὰρ τέσσαρα τῶν δύο διπλασίονα καὶ τὰ ἓξ τῶν τριῶν. ἀσώματοι δὲ οἱ ἀριθμοὶ. καὶ σχήματα δὲ σχήμασιν ὅμοια ἐστὶν, ὅσα τάστε γωνίας ἴσας ἔχει· καὶ τὰς περὶ τὰς ἴσας γωνίας πλευρὰς ἀνάλογον. τὸ δὲ σχῆμα καὶ αὐτοὶ ἀσώματον ὁμολογοῦσιν εἶναι. ἔτι ὡς τοῦ ποσοῦ ἰδίον ἐστὶ τὸ ἴσον καὶ ἄνισον, οὕτω καὶ τοῦ ποιοῦ τὸ ὅμοιον καὶ τὸ ἀνόμοιον. ἀσώματον δὲ ἡ ποιότης. ἔστιν ἄρα καὶ ἀσώματον ἀσωμάτῳ ὅμοιον. ἔτι φησὶν· οὐδὲν ἀσώματον συμπάσχει σώματι· οὐδὲ ἀσωμάτῳ σῶμα, ἀλλὰ σῶμα σώματι· συμπάσχει δὲ ἡ ψυχὴ τῷ σώματι νοσοῦντι καὶ τεμνομένῳ καὶ τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ· αἰσχυνομένης γοῦν ἐρυθρὸν γίνεται καὶ φοβουμένης ωχρόν. σῶμα ἄρα ἡ ψυχὴ. ἔστι δὲ τὸ ἕτερον τῶν λημμάτων ψεῦδος κατὰ πρόσληψιν κείμενον, τὸ λέγον· οὐδὲν ἀσώματον σώματι συμπάσχει. τί γὰρ εἰ μόνη τῇ ψυχῇ τοῦτο πρόσεστιν; ὥσπερ τις εἰ λέγοι οὐδὲν ζῶον τὴν ἄνω γένυν κινεῖ· ὁ δὲ κροκόδειλος τὴν

ἄνω γένυν κινεῖ. ἀ ζῶον ἄρα ὁ κροκόδειλος. ψευδὴς γάρ ἐστιν ἡ πρότασις ἡ ἐνταῦθα καὶ πρόσληψιν ἡ λέγουσα, ἀδὲν ζῶον τὴν ἄνω γένυν κινεῖ. ἰδοὺ γὰρ ὁ κροκόδειλος καὶ ζῶον καὶ τὴν ἄνω γένυν κινεῖ. τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὅταν λέγῃ, μηδὲν ἀσώματον σώματι συμπάσχειν. προσλαμβάνει γὰρ τὸ ζητούμενον τῇ ἀποφάσει. εἰ δέπις ὑπολαμβάνοι ἀληθὲς εἶναι, τὸ μηδὲν ἀσώματον σώματι συμπάσχειν, ἀλλὰ τὸ ἐπαγόμενον ἐπ' ἔστιν ὁμολογούμενον, ὅτι συμπάσχει ἡ ψυχὴ νοσοῦντι καὶ τεμνομένῳ τῷ σώματι. ἀμφιβάλλεται γὰρ εἴτε σῶμα μόνον ἐστὶ τὸ ἀλγοῦν λαβὸν παρὰ τῆς ψυχῆς τὴν αἴσθησιν, αὐτὴ δὲ μένει ἀπαθὴς, εἴτε καὶ συναλγεῖ τῷ σώματι. καὶ κρατεῖ μᾶλλον παρὰ τοῖς ἐνδοξοτέροις τὸ πρότερον. οὐ δεῖ δὲ ἐκ τῶν ἀμφιβαλλομένων συνάγειν τοὺς συλλογισμούς. ἀλλ' ἐκ τῶν ὁμολογουμένων. ἐκ περιουσίας δεδείκνυται καὶ τινὰ ἀσώματα τοῖς σώμασι συμπάσχοντα· αἱ ποιότητες γοῦν ἀσώματοι οὖσαι πάσχουσι τῇ σωμάτων καὶ αὗται συμπάσχουσιν, ἔντε τῇ φθορᾷ καὶ τῇ λύσει συναλλοιούμεναι τῷ σώματι· χρύσιππος δέ φησιν ὅτι θάνατός ἐστι ψυχῆς χωρισμὸς ἀπὸ σώματος. οὐδὲν δὲ ἀσώματον ἀπὸ σώματος χωρίζεται· οὐδὲ γὰρ ἐφάπτεται σώματος ἀσώματον. ἡ δὲ ψυχὴ λύεται καὶ χωρίζεται τοῦ σώματος. σῶμα ἄρα ἡ ψυχή. τούτων τὸ μὲν τὸν θάνατον εἶναι χωρισμὸν ψυχῆς ἀπὸ σώματος ἀληθὲς ὄντι. τὸ δὲ μὴ ἐφάπτεσθαι ἀσώ-

ματον σώματος, ψεῦδος μέν ἐστι καθόλου λεγόμενον, ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς ἀληθὲς. ψεῦδος μὲν ἐστι διὰ τὸ καὶ τὴν γραμμὴν ἀσώματος οὖσαν ἐφάπτεσθαι σώματος καὶ χωρίζεται· ὁμοίως καὶ τὴν λευκότητα. ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς ἀληθὲς. οὐ γὰρ ἐφάπτεσθαι τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ· εἰ γὰρ ἐφάπτεται, δῆλον ὅτι παράκειται αὐτῷ. εἰ δὲ τοῦτο οὐχ ὅλῳ παράκειται). ἀδύνατον γὰρ σῶμα σώματι ὅλον ὅλῳ ταὐτὸν εἶναι· καὶ οὕτως οὐκ ἔσται ὅλον ἔμψυχον τὸ ζῶον. ὥστε εἰ μὲν ἐφάπτεσθαι, σῶμα μὲν ἔσται ἡ ψυχὴ, ὅλον δὲ οὐκ ἔσται ἔμψυχον τὸ ζῶον. εἰ δὲ ὅλον ἐστὶν ἔμψυχον, οὔτε ἐφάπτεται), οὔτε σῶμα ἐστὶν ἡ ψυχή. τὸ δὲ ζῶον ὅλον ἔμψυχόν ἐστιν, οὔτε ἄρα ἐφάπτεται, οὔτε σῶμα ἐστὶν ψυχὴ, καὶ χωρίζεται ἀσώματος οὖσα. ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν ἡ ψυχὴ σῶμα δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων. ὅτι δὲ καὶ ἀνάσιος ἑξῆς ῥητέον. ἐπεισὶ δὲ καὶ Δείναρχος ἁρμονίαν ὡρίσατο τὴν ψυχὴν, καὶ Σιμμίας ἀντιλέγων τῷ Σωκράτει τὴν ψυχὴν ἁρμονίαν εἶναι ἔφασκε λέγων ἐοικέναι τὴν μὲν ψυχὴν ἁρμονίᾳ, τὸ δὲ σῶμα λύρᾳ, ἐνθετέον τὰς λύσεις τούτων τὰς ἐν τῷ Φαίδωνι Πλάτωνος κειμένας. μιᾷ μὲν οὖν ἐστὶν ἐκ τῶν προαποδεδειγμένων αὐτῷ. προαποδέδεικται γὰρ ὅτι αἱ μαθήσεις ἀναμνήσεις εἰσὶ. τοῦτο οὖν λαβὼν ὡς ὁμολογούμενον κατασκευάζει τὸν λόγον οὕτως. εἰ αἱ μαθήσεις ἀναμνήσεις εἰσὶν, ἦν ἡμῶν ἡ ψυχὴ πρὶν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ εἴδει γενέσθαι. εἰ δὲ ἁρμονία ἐστὶ πρότερον μὲν οὐκ ἦν, ὕστερον δὲ ἐγένετο ἁρμοσθέντος τε

σώματος· πᾶσα γὰρ σύνθεσις οὐκ ἄλλως ἔχει ἢ ὡς ἔχει τὰ ἐξ ὧν σύγκειται. κοινωνία γάρ τις ἐστὶ τῶν συντιθεμένων ἡ σύνθεσις ἁρμονία οὖσα· καὶ οὐ κωλύει τὸ μὴ ἡγεῖσθαι αὐτὴν, ἐκείνων ἀφ' ὧν συνετέθη ἀλλ' ἕπεσθαι αὐτοῖς. μάχεται τοίνυν τὸ ἁρμονίαν τὴν ψυχὴν εἶναι, τῷ τὰς μαθήσεις ἀναμνήσεις εἶναι. τὸ δὲ τῶν ἀναμνήσεων ἀληθές ἐστι, ψεῦδος ἄρα τὸ τὴν ψυχὴν ἁρμονίαν εἶναι. ἔτι ἡ μὲν ψυχὴ καὶ ἐναντιοῦται τῷ σώματι καὶ τὸν ἀρχικὸν ἐπέχει λόγον, ἅτε αὐτοῦ ἄρχουσα. ἡ δὲ ἁρμονία, οὔτε ἡγεῖται οὔτε ἐναντιοῦται· οὐκ ἄρα ἡ ψυχὴ ἁρμονία· ἔτι ἁρμονία ἁρμονίας μᾶλλον καὶ ἧττον ἐστὶν ἁρμονία τῷ χαλᾶσθαι καὶ ἐπιτείνεσθαι, οὐ τῷ λόγῳ δὲ τῆς ἁρμονίας. ἀδύνατον γὰρ ἐστι λόγον τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἔχειν, ἀλλ' ἐν τῇ ἁρμογῇ. ἐὰν γὰρ κεκραμμένος ὀξὺς φθόγγος καὶ βαρὺς ἔπειτα ἀνεθῶσι, τὸν λογὸν μὲν τὸν αὐτὸν σώζουσιν ἐν τοῖς μεγέθεσι τῶν φθόγγων, παραλλαγὴν δὲ λαμβάνει ἡ ἁρμονία κατὰ τὴν ἁρμογὴν μᾶλλον καὶ ἧττον ἐπιτεινομένη· ψυχὴ δὲ ψυχῆς οὐκ ἔστι μᾶλλον καὶ ἧττον. οὐκ ἄρα ἁρμονία ἐστὶν ἡ ψυχὴ. ἔτι ἡ ψυχὴ τῷ ἐπιδέχεσθαι τὰ ἐναντία παρὰ μέρος οὐσία ἐστὶ καὶ ὑποκείμενον. ἡ δὴ ἁρμονία ποιότης καὶ ἐν ὑποκειμένῳ. ἡ δὴ οὐσία ποιότητος ἕτερον, καὶ ἡ ψυχὴ ἄρα ἁρμονίας ἕτερον· ἁρμονίας μέντοι μετέχειν τὴν ψυχὴν οὐδὲν ἄτοπον, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο ἁρμονία ἐστὶν· οὐ δὲ γὰρ διότι ἀρετῆς μετέχει ἀρετή ἐστιν ἡ ψυχὴ· Γαληνὸς δὲ ἀποφαίνεται μὲν οὐδὲν, ἀλλὰ καὶ διαμαρ-

μαρτύρεται ἐν τοῖς ἀποδεικτικοῖς λόγοις, ὡς οὐδὲν εἴη περὶ ψυχῆς ἀποφηνάμενος· ἔοικε δὲ ἐξ ὧν λέγει, δοκιμάζειν μᾶλλον τὸ κράσιν εἶναι τὴν ψυχὴν. ταύτῃ γὰρ ἐπακολουθεῖν τὴν τῶν ἠθῶν διαφορὰν. ἐκ τῶν Ἱπποκράτους κατασκευάζων τὸν λόγον· εἰ δὲ τοῦτο δῆλον ὅτι καὶ θνητὴν αὐτὴν οἴεται οὐ πᾶσαν δὲ, ἀλλὰ τὴν ἄλογον ψυχὴν μόνην. περὶ δὲ τῆς λογικῆς ἀμφιβάλλει λέγων οὕτως. * ὅτι δὲ οὐ δύναται τοῦ σώματος ἡ κράσις εἶναι ψυχὴ, δῆλον ἐντεῦθεν· πᾶν σῶμα ἐμψυχόντε καὶ ἄψυχον ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων κέκραται. ἡ γὰρ τούτων κράσις τὰ σώματα ἀπεργάζεται. εἰ τοίνυν ἡ τοῦ σώματος κράσις ἐστὶν ἡ ψυχὴ, οὐδὲν ἄψυχον ἔσται. καὶ συνάγεται ὁ λόγος οὕτως· εἰ ἡ κράσις τοῦ σώματος ψυχή ἐστι, πᾶν δὲ σῶμα κράσιν ἔχει, πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχει. εἰ δὲ πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχει, οὐδὲν σῶμα ἐστὶν ἄψυχον. οὔτε λίθος ἄρα οὔτε ξύλα οὔτε σίδηρος οὔτε ἄλλό τι ἄψυχον ἔσται. εἰ δὲ μὴ καθόλου πᾶσαν κρίσιν σώματος λέγοι ψυχὴν εἶναι, ἀλλὰ τὴν τοιάνδε, ἐρωτητέον ποία κράσις ἐστὶν ἡ ποιοῦσα ζῶον καὶ ψυχῆς λόγον ἐπέχουσα. ὁ ποίαν γὰρ ἂν εἴποι τὴν κράσιν, τοιαύτην εὑρήσομεν καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις. ἐννέα γὰρ οὐσῶν κράσεων, ὡς αὐτὸς ἐν τῷ περὶ κράσεων ἔδειξεν. ὀκτὼ μὲν τῶν δυσκράτων· μιᾶς δὲ τῆς εὐκράτου κατὰ μὲν τὴν εὔκρατον λέγει κεκρᾶσθαι τὴν ἄνθρωπον. οὐ πάντα δὲ ἄλλα τὸν τῆς μέσης κράσεως. κατὰ δὲ τὰς ἄλλας δυσκρασίας τὰ ἄλλα ζῶα κατ' εἶδος μετὰ

Galeni κρᾶσις.

* λείπει τὰ τοῦ γαληνοῦ ῥήματα.

κρᾶσιν.

τῆς ἐπὶ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀνέσεώς τε καὶ ἐπιτάσεως. εὑρίσκονται δὲ καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις αἱ ἐναντίαι κράσεις μετὰ τὸν μᾶλλον καὶ ἧττον, ὡς αὐτὸς πάλιν ἐν τοῖς ἁπλοῖς ἐπέδειξεν. ἔτι εἰ ἡ ψυχὴ κράσις ἐστὶν, ἀεὶ δὲ κράσεις ἐναλλάσσονται κατά τε τὰς ἡλικίας καὶ τὰς ὥρας καὶ τὰς δίαιτας, ἡ ψυχὴ ἐναλλάσσεται· εἰ δὲ ἐναλλάττεται, οὐ τὴν αὐτὴν ἔχομεν ψυχὴν, ἀλλὰ κατὰ τὴν κρᾶσιν, ποτὲ μὲν λεόντος, ποτὲ δὲ πρόβατου, ποτὲ δὲ ἄλλου τινὸς, ὅπερ ἄτοπον. ἔτι ἡ κρᾶσις οὐκ ἐναντιοῦται ταῖς ἐπιθυμίαις τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ συνεργεῖ. αὕτη γάρ ἐστιν ἡ κινοῦσα, ἡ ψυχὴ ἐναντιοῦται, οὐκ ἄρα ἡ κρᾶσις ἐστὶ ψυχή. ἔτι εἰ κρᾶσις ἐστὶ ψυχὴ, ἡ δὲ κρᾶσις ποιότης, ποιότης δὲ καὶ γίνεται καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς, καὶ ἡ ψυχὴ ἄρα χωρισθήσεται χωρὶς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς. τοῦτο δὲ οὐκ ἀληθές, οὐκ ἄρα κράσις, οὐ δὲ ποιότης ἐστὶν ἡ ψυχή· οὐ γάρ ἐστιν τὸ ἕτερον τῶν ἀντικειμένων φυσικῶς προσεῖναι φήσουσι τῷ ζώῳ ὡς ἐπὶ τοῦ πυρὸς τὸ θερμόν. ἀμεταθέτως γάρ τοῦτο. φαίνεται δὲ μεταπιθεμένη ἡ κράσις μᾶλλον δὲ αὐτοί εἰσιν οἱ διὰ τῆς ἰατρικῆς τέχνης τὰς κράσεις μεταβάλλοντες. ἔτι παντὸς σώματος αἱ ποιότητες αἰσθηταὶ εἰσιν. ἡ δὲ ψυχὴ οὐκ αἰσθητὴ ἀλλὰ νοητή. οὐκ ἄρα ποιότης ἀσώματός ἐστιν ἡ ψυχή. ἔτι ἡ τοῦ αἵματος καὶ πνεύματος μετὰ παραθέσεως σαρκῶν καὶ νεύρων καὶ τῶν ἄλλων εὐκρασία, ἰσχύς ἐστι· καὶ ἡ τοῦ θερμῶν δὲ καὶ ψυχρῶν καὶ ξηρῶν καὶ ὑγρῶν εὐκρασία ὑγεία ἐστὶν, ἡ δὲ

ἡ δὲ συμμετρία τοῦ μελῶν μετὰ τῆς εὐχροίας τὸ κάλλος ποιεῖ τοῦ σώματος. εἰ τοίνυν ἡ ἁρμονία τῆς ὑγείας καὶ τὸ ἰσχύος καὶ τοῦ κάλλους ψυχή ἐστιν, ἀναίσιμη ἂν τὸν ἄνθρωπον ζῶντα μήτε νοσεῖν, μήτε ἀσθενεῖν, μήτε ἀμορφὴν εἶναι. συμβαίνει δὲ πολλάκις ἐν μίαν μόνῳ, ἀλλ' ὁμοῦ τὰς τρεῖς ταύτας εὐκρασίας ἀπόλλυσθαι καὶ ζῆν τὸν ἄνθρωπον· συμβαίνει γοῦν τὸν αὐτὸν ὁμοῦ καὶ ἄμορφον εἶναι καὶ ἀσθενεῖν καὶ νοσεῖν. οὐκ ἄρα ἡ εὐκρασία τοῦ σώματός ἐστιν ἡ ψυχή· πῶς οὖν φυσικαί τινες καλαὶ καὶ ἀρεταὶ τοῖς ἀνθρώποις ἕπονται; τοῦτο οὐκ ἀπὸ τοῦ σώματος ἀληθῶς κράσεως γίνεται· ὡς γοῦν φυσικῶς οἱ ὑγιεινοὶ καὶ νοσώδεις εἰσὶν οὐκ ἀπὸ κράσεως, οὕτω τινὲς φυσικῶς πικρόχολοι ὄντες ὀργίλοι εἰσὶν, ἄλλοι δειλοὶ, ἄλλοι καταφερεῖς. ἀλλ' ἔνιοι κρατοῦσι καὶ περιγίνονται· δῆλον δὲ ὅτι ἀπὸ κράσεως κρατοῦσιν, ἄλλο δέ ἐστι τὸ κρατοῦν καὶ ἄλλο τὸ κρατούμενον, ἄλλο ἄρα κράσις καὶ ἄλλο ψυχή. ὄργανον γοῦν ὂν τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς, ἐὰν μὲν ἐπιτηδείως κατασκευασθῇ, συνεργεῖ τῇ ψυχῇ καὶ αὐτὸ ἔχει ἐπιτηδείως. ἐὰν δὲ ἀνεπιτηδείως ἐμποδίζει καὶ τότε χρεία τῇ ψυχῇ πραγμάτων ἀπομαχομένη πρὸς τὴν ἀνεπιτηδειότητα τοῦ ὀργάνου· καὶ ἐὰν μὴ σφόδρα νήφῃ καὶ σωφρονίσῃ αὐτῷ καθάπερ μουσικὸς συνεξαμαρτάνει τῇ τῆς λύρας διαφθορᾷ, ἐὰν μὴ πρότερον αὐτὴν κατασήσῃ καλῶς. διὸ καὶ χρεία τῇ ψυχῇ τῆς ἐπιμελείας τοῦ σώματος· ἵνα κατασήσῃ αὐτὸ ὄργανον ἐπιτήδειον

ἑαυτῆ. τοῦτο δὲ ποιεῖ διά τε τῶν λόγου καὶ τῶν ἡθῶν ὡς ἐν ἁρμονίᾳ τὰ μὲν χαλῶσα, τὰ δὲ ἐπιτείνουσα ἵνα ἁρμόδιον αὐτὸ ἑαυτῇ κατασκευάσῃ καὶ χρήσηται ἐπιτηδείῳ ὀργάνῳ ἐὰν μὴ καὶ αὐτὴ συνδιαστραφῇ αὐτὸ· συμβαίνει γὰρ καὶ τοῦτο. Αριστοτέλης δὲ τὴν ψυχὴν ἐντελέχειαν λέγων οὐδὲν ἧττον συμφέρεται τοῖς ποιότητα λέγουσιν αὐτὴν. διασαφήσωμεν δὲ πρότερον τὴν ἐντελέχειαν τίνα καλεῖ. τὴν οὐσίαν τριχῶς λέγει τὸ μὲν ὡς ὕλην ὑποκείμενον ὃ καθ' ἑαυτὸ μὲν οὐδέν ἐστι, δύναμιν δὲ ἔχει πρὸς γένεσιν· ἕτερον δὲ μορφὴ καὶ εἶδος καθ' ἣν εἰδοποιεῖται ἡ ὕλη· τρίτον δὲ τὸ συναμφότερον τὸ ἐκ τοῦ εἴδους καὶ τῆς ὕλης γεγενημένον, ὅ ἐστι λοιπὸν ἔμψυχον. ἔστι μὲν οὖν ἡ ὕλη δύναμις· τὸ δὲ εἶδος ἐντελέχεια. καὶ τοῦτο δὲ διχῶς τὸ μὲν ὡς ἐπιστήμη· τὸ δὲ ὡς θεωρεῖν κατ' ἐπιστήμην. τουτέστι τὸ μὲν ὡς διάθεσις τὸ δὲ ὡς ἐνέργεια. ὡς ἐπιστήμη μὲν οὖν ὅτι ἐν τῷ ὑπάρχειν τὴν ψυχὴν καὶ ὕπνος, καὶ ἐγρήγορσις ἐστιν. ἀνάλογος δὲ ἡ μὲν ἐγρήγορσις ἐστὶ τῷ θεωρεῖν, ὁ δὲ ὕπνος τῷ ἔχειν καὶ μὴ ἐνεργεῖν· προτέρα δέ ἐστιν ἡ ἐπιστήμη τῆς ἐνεργείας. διὸ καὶ πρώτην ἐντελέχειαν καλεῖ τὸ εἶδος· δευτέραν δὲ τὴν ἐνέργειαν. οἷον ὁ φθαλμὸς ἐξ ὑποκειμένου ἐστὶ καὶ εἴδους· καὶ ἔστι τὸ μὲν ὑποκείμενον ἐν αὐτῷ, τὸ δεδεγμένον τὴν ὄψιν ὕλη ὀφθαλμοῦ. καλεῖται δὲ καὶ αὐτὴ ὁμωνύμως ὀφθαλμὸς· εἶδος δὲ καὶ ἐντελέχεια ἐστὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἡ ἐνέργεια καθ' ἣν ὁρᾷ. ὥσπερ οὖν ὁ ἄρτι

Aristotelis definitio animæ refutatur.

τεχθεὶς

τεχθεὶς σκύλαξ οὐδετέραν μὲν ἔχει ἐντελέχειαν, δύναμιν δὲ τοῦ δέξασθαι τὴν ἐντελέχειαν. οὕτως δεῖ λαβεῖν καὶ τὸ τῆς ψυχῆς· ὡς γὰρ ἐκεῖ γεννηθεῖσα ἡ ὄψις τελειοῖ τὸν ὀφθαλμὸν, οὕτως ἐνταῦθα γεννηθεῖσα ἡ ψυχὴ ἐν τῷ σώματι τελειοῖ τὸ ζῶον. ὡς μήτε ἄνευ σώματος εἶναι ποτὲ τὴν ψυχὴν, μήτε σῶμα δίχα ψυχῆς. σῶμα μὲν γὰρ οὐκ ἐπὶ σώματος δέ ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο ἐν σώματι ὑπάρχει καὶ σώματι τοιῷδε· καθ' ἑαυτὴν δὲ οὐχ ὑπάρχει· ἀλλὰ πρῶτον μὲν τὸ παθητικὸν μέρος τῆς ψυχῆς ψυχὴν καλεῖ· χωρίζων αὐτῆς τὸ λογικὸν. ἔδει δὲ πᾶσαν ὁμοῦ λαβεῖν τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ μὴ ἀπὸ μέρους, καὶ ταῦτα τοῦ ἀσθενεστάτου περὶ τοῦ παντὸς ἀποφαίνεσθαι· ἔπειτα τὸ σῶμα φησὶ δυνάμει τὸ ζῆν ἔχειν καὶ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὴν ψυχήν. λέγει γὰρ τὸ σῶμα δυνάμει ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ· δεῖ δὲ τὸ σῶμα τὸ δυνάμει ζωὴν ἔχον πρότερον ἐνεργείᾳ σῶμα εἶναι πρὸ τοῦ δέξασθαι τὸ εἶδος· ὕλη γάρ ἐστιν ἄποιος τὸ σῶμα· ἀδύνατον ἄρα τὸ μὴ ὂν ἐνεργείᾳ δύναμιν ἔχειν πρὸς τὸ ἐξ αὐτοῦ τι γίνεσθαι. εἰ δὲ καὶ σῶμα καὶ δυνάμει ἐστὶ, πῶς τὸ δυνάμει σῶμα δυνάμει ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ δύναται; ἄλλως τε ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων δυνατὸν ἔχοντά τι μὴ χρῆσθαι αὐτῷ οἷον ὄψιν ἔχοντα μὴ χρῆσθαι αὐτῇ· ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς ἀδύνατον. οὐ δὲ γὰρ ὁ καθεύδων ἄνευ ψυχικῆς ἐνεργείας ἐστι· καὶ γὰρ τρέφεται καὶ αὔξεται καὶ φαντασιοῦται καὶ ἀναπνεῖ. ὅπερ μάλιστα τῆς ζωῆς ἐστι τεκμή-

ριον.

ριον. ἐκ τούτων οὖν φανερὸν ὅτι δυνάμει τὸ ζῆν οὐ δύναται προσεῖναίτινι ἀλλὰ πάντως ἐνεργείᾳ· προηγουμένως γὰρ τὸ εἰδοποιοῦν τὴν ψυχὴν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἀλλ' ζωή. τῇ μὲν γὰρ ψυχῇ σύμφυτος ἐστὶν ἡ ζωὴ. τῷ δὲ σώματι κατὰ μέθεξιν· ὁ λέγων τοίνυν ὑγείαν ἀνάλογον εἶναι τῇ ζωῇ οὐ τὴν τῆς ψυχῆς ζωὴν λέγει ἀλλὰ τὴν τοῦ σώματος· κατ' οὕτως σοφίζεται. ἡ μὲν γὰρ σωματικὴ οὐσία παρὰ μέρος τῆς ἐναντίων ἐστὶ δεκτική· ἡ δὲ κατὰ τὸ εἶδος οὐδαμῶς. ἐὰν γὰρ ἡ κατὰ τὸ εἶδος διαφορὰ μεταλλαγῇ, μεταλλάττεται καὶ τὸ ζῶον. ὡς τε οὐχ ἡ κατὰ τὸ εἶδος οὐσία τῆς ἐναντίων ἐστὶ δεκτικὴ ἀλλ' ἡ κατὰ τὸ ὑποκείμενον, τουτέστιν ἡ σωματική. ἐ δύναται τοίνυν ἡ ψυχὴ κατ' ἐδένα τρόπον ἐντελέχεια τοῦ σώματος εἶναι· ἀλλ' ἐσία αὐτοτελὴς ἀσώματος· παρὰ μέρος γὰρ ὑπόδεχεται τὰ ἐναντία κακίαν καὶ ἀρετήν. ὅπερ ἐκ ἠδύνατο τὸ εἶδος ὑπόδέξασθαι. ἔπειτα φησὶν ἐντελέχειαν ἔσαν τὴν ψυχὴν ἀκίνητον εἶναι καθ' ἑαυτὴν, κινεῖσθαι δὲ κατὰ συμβεβηκός. ἐ δὲ ἀσώματος ἀκίνητον ἔσαν κινεῖν ἡμᾶς. καὶ γὰρ τὸ κάλλος ἀκίνητον ὂν κινεῖ ἡμᾶς. ἀλλ' εἰ καὶ τοῦτο ἀκίνητον ὂν κινεῖ, ἀλλὰ τὸ φύσιν ἔχον κινεῖσθαι κινεῖ καὶ ἐχὶ τὸ ἀκίνητον. εἰ τοίνυν καὶ τὸ σῶμα καθ' ἑαυτὸ κίνησιν εἶχεν οὐδὲν ἦν αὐτῷ ἄτοπον κινεῖσθαι ὑπὸ ἀκινήτου. νῦν δὲ ἀδύνατον τὸ ἀκίνητον ὑπὸ ἀκινήτου κινεῖσθαι. πόθεν ἔν τῷ σώματι τὸ κινεῖσθαι· εἰ μὴ ἀπὸ τῆς ψυχῆς; οὐ γὰρ αὐτοκίνητον ὄντι τὸ σῶμα. πρώτως οὖν γένεσιν κινήσεως

κινήσεως βουλόμενος δεῖξαι οὐ πρώτως ἀλλὰ δευτέραν ἐδείξεν. εἰ μὲν γὰρ τὸ μὴ κινούμενον κινεῖ πρώτως ἐποίει κίνησιν. εἰ δὲ τὸ κινούμενον ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἄλλως κινεῖ δευτέρας κινήσεως γένεσιν ἐξηγεῖται. πόθεν ἔν πρώτη γένεσις τῆς κινήσεως τῷ σώματι; τὸ γὰρ λέγειν ἀφ' ἑαυτῶν κινεῖσθαι τὰ στοιχεῖα, τὰ μὲν κοῦφα ὄντα φύσει τὰ δὲ βαρέα ψεῦδος ἐστὶν· εἰ γὰρ ἡ κουφότης καὶ βαρύτης κίνησις ἐστὶν, ἐδέποτε στήσεται τὰ κοῦφα καὶ τὰ βαρέα. ἵσταται δὲ τὸν οἰκεῖον καταλαβόντα τόπον. ἐκ ἄρα κουφότης καὶ βαρύτης αἰτίαι πρώτης κινήσεως εἰσὶν, ἀλλὰ ποιότητες τῆς στοιχείων. ἐὰν δὲ καὶ τοῦτο δοθῇ πῶς τὸ λογίζεσθαι καὶ δοξάζειν καὶ κρίνειν, δύναται κουφότητος καὶ βαρύτητος ἔργα εἶναι; εἰ δὲ μὴ τούτων, ἐδὲ τῆς στοιχείων. εἰ δὲ μὴ τῆς στοιχείων ἐδὲ τῆς σωμάτων· ἔτι εἰ καὶ συμβεβηκὸς ἡ ψυχὴ κινεῖται, τὸ δὲ σῶμα ἐξ ἑαυτοῦ καὶ μὴ ὄυσης τῆς ψυχῆς ἐξ ἑαυτοῦ τὸ σῶμα κινηθήσεται. εἰ δὲ τοῦτο μὴ ζῶον ἔσαι χωρὶς τῆς ψυχῆς· ἄτοπα δὲ ταῦτα, ἄτοπον ἄρα καὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς· ἀλλ' οὐ δὲ τὸ λέγειν ὅτι πᾶν τὸ φύσει κινούμενον καὶ βίᾳ κινεῖται, καὶ πᾶν τὸ βίᾳ κινούμενον καὶ φύσει κινεῖται ἀληθές ὄστιν. ὁ γὰρ κόσμος φύσει κινούμενος βίᾳ οὐ κινεῖται· ἃ μὲν ἐδὲ ἔστι καὶ φύσιν κινεῖται τοῦτο καὶ καὶ φύσιν ἠρεμεῖ· καὶ γὰρ ὁ κόσμος καὶ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ φύσιν κινούμενοι, καὶ φύσιν ἠρεμεῖν οὐ δύνανται. τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ψυχὴ καὶ φύσιν ἀεὶ κίνητος οὖσα καὶ φύσιν ἠρεμεῖν ἐ δύναται. ἡ γὰρ ἠρεμία φθορὰ τῆς

ψυχῆς ἐστι καὶ παντὸς ἀεὶ κινήτου. πρὸς τούτοις καὶ τὸ ἀπορούμενον ἐξ ἀρχῆς * ἄλυτον μένει, πόθεν τὸ σῶμα συνέχεται φύσει πεφυκὸς σκεδάννυσθαι· ἀρκεῖ ταῦτα ἐκ πολλῶν ἀποδεῖξαι τὴν ψυχὴν μήτε ἐντελέχειαν οὖσαν, μήτε ἀκίνητον, μήτε ἐν σώματι γινομένην· Πυθαγόρας δὲ συμβολικῶς εἰκάζειν ἀεὶ καὶ τὸν Θεὸν καὶ πάντα τοῖς ἀριθμοῖς εἰωθὼς ὡρίσατο καὶ τὴν ψυχὴν ἀριθμὸν ἑαυτὴν κινοῦντα, ᾧ καὶ Ξενοκράτης ἠκολούθησεν. οὐχ ὅτι ἀριθμός ἐστιν ἡ ψυχὴ, ἀλλ' ὅτι ἐν τοῖς ἀριθμητοῖς ἐστι καὶ ἐν τοῖς πεπληθυσμένοις· καὶ ὅτι ἡ ψυχή ἐστιν ἡ διακρίνουσα τὰ πράγματα τῷ μορφὰς καὶ τύπους ἑκάστοις ἐπιβάλλειν· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ τὰ εἴδη ἀπὸ τῶν εἰδῶν χωρίζουσα καὶ διάφορα αὐτὰ ἀποφαίνουσα τῇ τε ἑτερότητι τῶν εἰδῶν καὶ τῷ πλήθει τῶν ἀριθμοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἀριθμητὰ ποιοῦσα τὰ πράγματα. ὅθεν οὐ παντάπασιν ἀπήλλακται τῆς κατὰ τοὺς ἀριθμοὺς κοινωνίας. τὸ δὲ αὐτοκίνητον καὶ αὐτὰς αὐτῇ προσεμαρτύρησεν. ὅτι δὲ ἀριθμὸς οὐκ ἔστι, δῆλον ἐντεῦθεν, ὁ ἀριθμὸς ποσόν ἐστιν, ἡ δὲ ψυχὴ οὐ ποσὸν ἀλλ' οὐσία· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ· εἰ καὶ τὰ μάλιστα καὶ τὸν ἀριθμὸν ἐν τοῖς νοητοῖς οὐσίαν εἶναι βούλονται ὡς ἐν τοῖς ἑξῆς ἐροῦμεν· ἔτι ἡ ψυχὴ συνεχής ἐστι· ὁ δὲ ἀριθμὸς οὐ συνεχὴς. οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ. ἔτι ὁ ἀριθμὸς κατὰ προσθήκην αὔξεται, ἡ δὲ ψυχὴ κατὰ προσθήκην οὐκ αὔξεται. ἔτι ὁ ἀριθμὸς ἄρτιός ἐστιν ἢ περιττὸς· ἡ δὲ ψυχὴ οὔτε ἄρτιος οὔτε περιττὴ· οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ. ἔτι ἡ ψυχὴ αὐτοκίνη-

*ἄφορον.

Pythagorae definitio animae refutatur.

κίνητός ἐστιν. ὁ δὲ ἀριθμὸς ὡρισμένως ἀκίνητος· ἔτι ὁ μὲν ἀριθμὸς μένων εἷς καὶ ὁ αὐτὸς τὴν φύσιν οὐδὲ μίαν ποιότητα τὴν ἐν ἀριθμοῖς γινομένην ὑπαλλάξαι δύναται. ψυχὴ δὲ μία καὶ ἡ αὐτὴ μένουσα κατὰ τὴν οὐσίαν ὑπαλλάττει τὰς ποιότητας, ἐξ ἀμαθίας εἰς ἐπιστήμην μεταπίπτουσα καὶ ἐκ κακίας εἰς ἀρετήν. οὐκ ἄρα ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ· τὰ μὲν οὖν τῶν παλαιῶν δόγματα περὶ ψυχῆς τοιαῦτα· Εὐνόμιος δὲ ὡρίσατο τὴν ψυχὴν οὐσίαν ἀσώματον ἐν σώματι κτιζομένην συμφωνήσας ὁμοῦ Πλάτωνι καὶ Αριστοτέλει· τὸ μὲν γὰρ οὐσίαν ἀσώματον ἐκ τοῦ Πλάτωνος εἴληφε· τὸ δὲ ἐν σώματι κτιζομένην ἐκ τῆς Αριστοτέλου διδασκαλίας. οὐκ ἐννοήσας καί περ ὀξὺς ὢν ὅτι συνάγειν εἰς ταυτὸ πειρᾶται τὰ ἀσύμβατα. πᾶν γὰρ τὸ γένεσιν ἔχον σωματικὴν ὁμοῦ καὶ χρονικὴν, φθαρτόν ἐστι καὶ θνητὸν· συνάδει δὲ τούτοις καὶ τὰ Μωϋσέως· τὴν γὰρ τῶν αἰσθητῶν γένεσιν ὑπογράφων οὐκ ἐν αὐτῇ καὶ τὴν τῶν νοητῶν ῥητῶς ἔφησεν ὑποστῆναι φύσιν. ἀλλ' εἰκάζοντες τινὲς τοῦτο δοξάζουσιν. οἷς οὐ πάντες συμφέρονται. εἰ δέτις ἐκ τοῦ μετὰ τὴν διάπλασιν τοῦ σώματος ἐμβεβλῆσθαι τὴν ψυχὴν ἡγοῖτο μετὰ τὸ σῶμα γεγενῆσθαι αὐτὴν, διαμαρτάνει τῆς ἀληθείας· οὔτε γὰρ ὁ Μωσῆς τότε αὐτὴν κεκτίσθαι λέγει ὅτε τῷ σώματι ἐνεβάλετο. οὔτε κατὰ λόγον οὕτως ἔχει. ἢ τοίνυν θνητὴν αὐτὴν λεγέτω ὡς Αριστοτέλης φήσας αὐτὴν ἐν σώματι γεννᾶσθαι, καὶ οἱ στωϊκοὶ· ἢ λέγων οὐσίαν ἀσώματον παραι-

Eunomii de animi natura et ab eo sentent.

αιτεῖσθω λέγειν ἐν σώματι κτιζομένην. ἵνα μὴ θνητῆς ψυχῆς ἔννοιαν ἡμῖν παραστήσῃ καὶ παντελῶς ἀλόγου ἄλλως τε κατ' αὐτὸν οὔπω πλήρης ἐστὶν ὁ κόσμος, ἀλλ' ἡ μιτελὴς ἔτι καὶ νῦν καὶ προσθήκης ἀεὶ δεόμενος. πεντάκις μυρίαι γοῦν τὸ ἐλάχιστον καθ' ἑκάστην ἡμέραν οὐσίαι νοηταὶ προσγίνονται αὐτῷ· καὶ τὸ χαλεπώτατον ὅταν τελεσιουργηθῇ τὸ τε διαλυθήσεται κατ' αὐτὸν, τῶν τελευταίων ἀνθρώπων τῶν πρὸς τῇ ἀναστάσει, τὸν ψυχικὸν ἀριθμὸν ἀποπληρούντων· οὗτι ἂν γένοιτο ἀλογώτερον τότε φάσκειν διαφθείρεσθαι τὸν κόσμον ὅταν πληρωθῇ· κομιδῇ γὰρ νηπίων παίδων ὁ τρόπος οὗτος ἐν ψάμμῳ τῆς παιδιᾶς εὐθὺς μετὰ τὸ πληρῶσαι συγχεόντων τὰ γενόμενα πράγματα· τὸ γὰρ λέγειν προνοίας λόγῳ νῦν τὰς ψυχὰς γίνεσθαι καὶ οὐχὶ κτίσεως· οὐ γὰρ καινὴν οὐσίαν οὐ δὲ ἄλλην παρὰ τὴν οὖσαν εἰσάγεσθαι, ἀλλὰ τὴν οὖσαν κατὰ πρόνοιαν πληστηριάζεσθαι ἀγνοούντων ἐστὶ διαφορὰν κτίσεως καὶ προνοίας. προνοίας μὲν γὰρ ἔργον ἐστὶ τὸ ἐξ ἀλληλογονίας διασώζειν τὴν τῶν φθαρτῶν ζώων οὐσίαν· λέγω δὲ τῶν μὴ κατὰ σηπεδόνα γενομένων· ἐπειδὴ τὴν τούτων διαδοχὴν σηπεδὼν πάλιν ἑτέρα διαφυλάττει, κτίσεως δὲ τὸ κράτιστον ἔργον τὸ ἐξ οὐκ ὄντων ποιεῖν· εἰ τοίνυν ἐξ ἀλληλογονίας αἱ ψυχαὶ γίνονται καὶ φθαρταὶ εἰσὶ, καθάπερ τὰ ἄλλα τὰ ἐκ διαδοχῆς γένους γινόμενα. εἰ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων παράγονται, κτίσις ἐστὶ τὸ γινόμενον καὶ οὐκ ἔστιν ἀληθὲς τὸ τοῦ Μωϋσέως, τὸ, κατέ-

κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτῶν, ἄτοπα δὲ ἀμφότερα οὐκ ἄρα νῦν αἱ ψυχαὶ γίνονται· τὸ γὰρ ὁ πήρ μου ἐργάζεται, οὐκ ἐπὶ τῶν κτίζειν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν προνοεῖν εἰρῆσθαι καὶ αὐτῷ δοκεῖ· Απολιναρίῳ δὲ δοκεῖ, τὰς ψυχὰς ἀπὸ τῶν ψυχῶν τίκτεσθαι, ὥσπερ ἀπὸ τῶν σωμάτων τὰ σώματα. προϊέναι γὰρ τὴν ψυχὴν κατὰ διαδοχὴν τοῦ πρώτου ἀνθρώπου εἰς τοὺς ἐξ ἐκείνου πάντας, καθάπερ τὴν σωματικὴν διαδοχὴν. μήτε γὰρ ἀποκεῖσθαι ψυχὰς, μήτε νῦν κτίζεσθαι· τοὺς γὰρ ταῦτα λέγοντας συνεργὸν ποιεῖν τὸν Θεὸν τοῖς μοιχοῖς· καὶ γὰρ ἐκ τούτων παιδία τίκτεται· ψεῦδος δὲ εἶναι καὶ τὸ, κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἤρξατο ποιεῖν, εἴπερ ἔτι καὶ νῦν ψυχὰς δημιουργεῖ. ἀλλ' εἰ πάντα τὰ κατὰ διαδοχὴν ἐξ ἀλληλογονίας γινόμενα δέδεικται θνητὰ. διὰ γὰρ τοῦτο γεννᾶ καὶ γεννᾶται, ἵνα τῶν φθαρτῶν διαμείνῃ τὸ γένος, ἀνάγκη καὶ τοῦτον ἢ θνητὴν εἶναι λέγειν τὴν ψυχὴν ἐξ ἀλληλογονίας γινομένην, ἢ μὴ κατὰ διαδοχὴν ἐξ ἀλληλογονίας γεννᾶσθαι τὰς ψυχάς. τὸ γὰρ ἐπὶ τῶν ἐκ μοιχείας γεννωμένων τῷ τῆς προνοίας λόγῳ καταλίπωμεν ἀγνώστῳ παρ' ἡμῖν ὄντι· εἰ δέ τι δεῖ καὶ τῆς προνοίας καταστοχάσασθαι πάντως οἶδες τὸ τικτόμενον ἢ τῷ βίῳ ἢ ἑαυτῷ χρήσιμον ἐσόμενον· καὶ διὰ τοῦτο συνχωρεῖ τὴν ἐμψύχωσιν γίνεσθαι· ἱκανὸν δὲ τεκμήριον τούτου λαμβάνομεν τὸν ἐκ τῆς τοῦ Ουρίου καὶ τοῦ Δαβὶδ γεννηθέντα Σολομῶνα. ἑξῆς ἐπισκεψώμεθα καὶ τὴν δόξαν τῶν Μανιχαίων, ἣν ἔχουσι περὶ

Apolinarii de ortu animi sentent.

manichaeorum de anima dogma

περὶ τῆς ψυχῆς. φασὶ μὲν γὰρ αὐτὴν ἀθάνατον καὶ ἀσώματον· μίαν δὲ μόνην εἶναι τὴν ὦν ἁπάντων ψυχὴν κατακερματιζομένην καὶ κατατεμνομένην εἰς τὰ καθ' ἕκαστα σώματα ἄψυχά τε καὶ ἔμψυχα· καὶ τὰ μὲν πλείονος αὐτῆς μετέχειν, τὰ δὲ ἐλάττονος· πλείονος μὲν τὰ ἔμψυχα, ἐλάττονος δὲ τὰ ἄψυχα· πολλῷ δὲ πλείονος τὰ οὐράνια. ὡς τῆς καθόλου ψυχῆς μέρη τὰς καθ' ἕκαστον εἶναι ψυχὰς· καὶ εἰ μὲν ἀμερίστως μερίζεσθαι ταύτην ἔφασκον ὡς τὴν φωνὴν ἐν τοῖς ἀκούουσι μέτριον ἂν ἦν τὸ κακὸν· νῦν δὲ τὴν οὐσίαν αὐτὴν τῆς ψυχῆς καταμερίζεσθαι λέγουσι· καὶ τὸ πάντων χαλεπώτατον ὅτι κυρίως αὐτὴν ἐν τοῖς στοιχείοις εἶναι βούλονται, καὶ συμμερίζεσθαι τούτοις ἐν τῇ τῶν σωμάτων γενέσει καὶ πάλιν εἰς ταυτὸ συνιέναι διαλυομένων τῶν σωμάτων. ὡς ὕδωρ μεριζόμενον καὶ πάλιν συναγόμενον καὶ μιγνύμενον καὶ τὰς μὲν καθαρὰς ψυχὰς χωρεῖν εἰς τὸ φῶς φῶς οὔσας. τὰς δὲ μεμολυσμένας ὑπὸ τῆς ὕλης χωρεῖν εἰς τὰ στοιχεῖα· καὶ πάλιν ἀπὸ τῶν στοιχείων εἰς τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα· καὶ οὕτω τὴν οὐσίαν αὐτῆς κατατέμνοντες καὶ σωματικὴν ἀποφαίνοντες καὶ πάθεσιν ὑποβάλλοντες ἀθάνατον εἶναι φασί· περιπέπτουσι δὲ τοῖς ἐναντίοις· φάσκοντες γὰρ ἀναστρέχειν τὰς μεμολυσμένας ψυχὰς ἐπὶ τὰ στοιχεῖα καὶ κατασυμμίγνυσθαι ἀλλήλαις, πάλιν αὐτὰς ἐν ταῖς μετενσωματώσεσι φασὶ τιμωρεῖσθαι καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἁμαρτημάτων

ἑνοῦντες

ἑνοῦντες αὐτὰς καὶ πάλιν χωρίζοντες καθ' ὑπόστασιν· καὶ γὰρ τὰς σκιὰς φωτὸς μὲν ὄντος χωρίζεσθαι, συννεφίας δὲ γενομένης ἑνοῦσθαι, ὅπερ ἀδύνατον ἐπὶ νοητῆς φύσεως γίνεσθαι· καὶ γὰρ αἱ σκιαὶ τῶν αἰσθητῶν εἰσιν, εἰ καὶ δοίη τις αὐτὰς χωρίζεσθαι καὶ πάλιν ἑνοῦσθαι. Πλάτων δὲ καὶ μίαν εἶναι καὶ πολλὰς τὰς ψυχὰς ἀποφαίνεται· μίαν μὲν γὰρ εἶναι τοῦ παντὸς τὴν ψυχὴν, εἶναι δὲ καὶ ἄλλας τῶν καὶ μέρος, ὡς ἰδίᾳ μὲν τὸ πᾶν ἐψυχῶσθαι ὑπὸ τῆς τοῦ παντὸς ψυχῆς, ἰδίᾳ δὲ πάλιν τὰ καὶ μέρος ὑπὸ τῆς ἰδίας ἑκάστου ψυχῆς. λέγει γοῦν τὴν μὲν τοῦ παντὸς διατετάσθαι ψυχὴν ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς γῆς ἐπὶ τὰ πέρατα τοῦ οὐρανοῦ· οὐ τοπικῶς αὐτὴν διατετάσθαι φάσκων, ἀλλὰ νοητῶς· ταύτην δὲ τὴν ψυχὴν εἶναι τὴν περιάγουσαν σφαιροειδῶς τὸ πᾶν καὶ συνέχουσαν καὶ συσφίγγουσαν τὸ σωματοειδὲς τοῦ κόσμου. δεῖσθαι γὰρ τὰ σώματα τοῦ συνέχοντος ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἐδείχθη· ποιεῖν δὲ τοῦτο τὴν εἰδοποιὸν ψυχὴν ζῆν γὰρ ἕκαστον τῶν ὄντων τὴν ἰδίαν ζωὴν καὶ φθείρεσθαι τὴν ἰδίαν φθορὰν. ἕως μὲν γὰρ συνέχεται καὶ συσφίγγεται, τὸ σῶμα εἶναι λέγεται. διαλυόμενον δὲ φθείρεσθαι· καὶ ζῆν μὲν πάντα, μὴ εἶναι δὲ πάντα ζῶα· διακρίνουσι γὰρ ἀπὸ μὲν τῶν ἀψύχων τὰ φυτὰ τῷ αὔξεσθαι καὶ τρέφεσθαι, τουτέστι τῇ θρεπτικῇ καὶ φυσικῇ δυνάμει. τὰ δὲ ἄλογα ζῶα ἀπὸ τῶν φυτῶν τῇ αἰσθήσει, τὰ δὲ λογικὰ ἀπὸ τῶν ἀλογῶν τῷ λογικῷ· καὶ οὕτως ζῆν πάντα λέγοντες διαστέλλουσι τὴν

ἑκάστου

ἑκάστου φύσιν. ζῆν μὲν λέγουσι καὶ τὰ πάντη ἄψυχα ἑκτικὴν ζωὴν καθ' ὃ συνέχεται ὑπὸ τῆς τοῦ παντὸς ψυχῆς * τῷ εἶναι μόνον καὶ μὴ διαλύεσθαι. ταύτην δὲ εἶναι τὴν ψυχὴν τὴν διακυβερνῶσαν τὸ πᾶν καὶ τὴν τὰς μερικὰς ψυχὰς τὰς πρότερον παρὰ τοῦ δημιουργοῦ γενομένας ἐπιπέμπουσαν· δηλαδὴ αὐτοῦ τοῦ δημιουργοῦ καὶ νόμους αὐτῇ δεδωκότος, καθ' οὓς διεξάγειν ὀφείλει τοῦτο τὸ πᾶν, οὓς καὶ εἱμαρμένην καλεῖ, καὶ χορηγοῦντος δύναμιν ἀρκοῦσαν διέπειν ἡμᾶς. εἴρηται δὲ ταῦτα καὶ ἐν τοῖς περὶ εἱμαρμένης. κοινὴν μὲν οὖν πάντες ἕλληνες οἱ τὴν ψυχὴν ἀθάνατον ἀποφηνάμενοι τὴν μετενσωμάτωσιν δογματίζουσι. διαφέρονται δὲ περὶ τὰ εἴδη τῶν ψυχῶν· οἱ μὲν γὰρ ἓν εἶδος τὸ λογικὸν λέγουσι. τοῦτο δὲ καὶ εἰς φυτὰ καὶ εἰς τὰ τῶν ἀλόγων σώματα μεταβαίνειν· οἱ μὲν κατά τινας ῥητὰς χρόνων περιόδους, οἱ δὲ ὡς ἔτυχεν. ἄλλοι δὲ οὐχ' ἓν εἶδος ψυχῶν, ἀλλὰ δύο λογικόν, τε καὶ ἄλογον. τινὲς δὲ πολλὰ, τοσαῦτα ὅσα τῶν ζώων τὰ εἴδη· μάλιστα δὲ οἱ ἀπὸ Πλάτωνος περὶ τὸ δόγμα τοῦτο διηνέχθησαν. εἰπόντος γὰρ Πλάτωνος τὰς μὲν θυμικὰς καὶ ὀργίλους καὶ ἁρπακτικὰς ψυχὰς λύκων καὶ λεόντων σώματα μεταμφιέννυσθαι· τὰς δὲ περὶ τὴν ἀκολασίαν ἠσχολημένας ὄνων καὶ τῶν τοιούτων ἀναλαμβάνειν σώματα, οἱ μὲν κυρίως ἤκουσαν τοὺς λέοντας καὶ τοὺς λύκους καὶ τοὺς ὄνους· οἱ δὲ τροπικῶς αὐτὸν εἰρημέναι διέγνωσαν τὰ ἤθη διὰ τῶν ζώων παρεμφαίνοντα· Κρόνιος μὲν γὰρ ἐν

*εἰς τὸ

ἐν τῷ περὶ παλιγγενεσίας, οὕτω δὲ καλεῖ τὴν μετενσωμάτωσιν λογικὰς πάσας βούλεται. ὁμοίως δὲ καὶ Θεόδωρος ὁ Πλατωνικὸς ἐν τῷ ὅτι ἡ ψυχὴ πάντα τὰ εἴδη ἐστὶ· καὶ Πορφύριος ὁμοίως· Ἰάμβλιχος δὲ τὴν ἐναντίαν τούτοις δραμὼν κατ' εἶδος ζώων ψυχῆς εἶδος εἶναι λέγει· ἤγουν εἴδη διάφορα. γέγραπται γοῦν αὐτῷ μονόβιβλον ἐπίγραφον, ὅτι οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων εἰς ἄλογα, οὐδὲ ἀπὸ ζώων ἀλόγων εἰς ἀνθρώπους αἱ μετενσωματώσεις γίνονται, ἀλλὰ ἀπὸ ζώων εἰς ζῶα καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων εἰς ἀνθρώπους. καί μοι δοκεῖ μᾶλλον οὗτος ἕνεκα τούτου καλῶς κατεστοχᾶσθαι μὴ μόνον τῆς Πλάτωνος γνώμης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀληθείας αὐτῆς· ὡς ἔστιν ἐκ πολλῶν καὶ ἄλλων ἐπιδεῖξαι, μάλιστα δὲ ἐκ τούτων. οὐ δὲ γὰρ μίαν τῶν λογικῶν κινήσεων ἐμφαίνεσθαι τοῖς ἀλόγοις ζώοις. οὔτε γὰρ τέχναι οὔτε μαθήματα οὔτε βουλαὶ οὔτε ἀρεταὶ οὔτε ἄλλοτί τῶν διανοητικῶν ἐν αὐτοῖς ἐστιν· ἐξ ὧν δῆλον ὡς οὐ μέτεστι λογικῆς ψυχῆς αὐτοῖς. καὶ γὰρ ἄτοπον λέγειν τὰ ἄλογα λογικά. εἰ γὰρ καὶ κομιδὴν ἐοῦσι τοῖς βρέφεσιν ἡ ἄλογος μόνη κίνησις πρόσεστιν, ἀλλὰ ψυχὴν λογικὴν φαμὲν ἔχειν αὐτά· ἐπειδήπερ αὐξανόμενα τὴν λογικὴν ἀναδείκνυσιν ἐνέργειαν. τὸ δὲ ἄλογον κατ' οὐδεμίαν ἡλικίαν ἐμφαῖνον τὸ λογικὸν περιττῶς ἂν ἔσχε λογικὴν ψυχὴν, ἀχρίστου παντελῶς μελούσης ἔσεσθαι τῆς λογικῆς δυνάμεως· καὶ γὰρ οὐδὲν περιττὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ γεγενῆσθαι συμφώνως πᾶσι συνω

 μολό-

μολόγηται· εἰ δ' τοῦτο, περιττῶς ἂν ἡ λογικὴ ψυχὴ τοῖς κτήνεσι καὶ τοῖς θηρίοις ἐγκατεβάλετο μηδέποτε δυναμένη τὸ ἑαυτῆς ἔργον ὅπη δείξασθαι· καὶ ἦν ἂν ἔγκλημα τοῦ δόντος ἀνάρμοστον ψυχὴν τῷ σώματι. οὔτε γὰρ τεχνίτου τὸ ἔργον, ἔστε τάξιν ἢ ἁρμονίαν εἴδοτος· εἰ δέ τις λέγοι κινεῖσθαι μὲν κατὰ διάθεσιν λογικῶς τὰ ζῶα, τὴν δὲ διάπλασιν αὐτῶν ἀνεπίδεκτον εἶναι τεχνικῆς πράξεως, πεμπόμενος τὸν λόγον ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, περιαιρεθέντων γὰρ μόνων τῶν δακτύλων τῶν χειρῶν, τὰς πλείστας τέχνας ἀδυνατόλλυσθαι, ἐκλύει τὸ ζητούμενον· μένει γὰρ ἔτι τὸ αὐτὸ ἄτοπον, ὡς τοῦ Θεοῦ μὴ προσφορον ψυχὴν ἐναρμόσαντος τῷ σώματι, ἀλλὰ περιττὴν καὶ ἀνόνητον καὶ ἀνενέργητον ἐμποδιζομένῳ διὰ πάσης τῆς ἡλικίας αὐτῶν εἰς τὰς οἰκείας ἐνεργείας πρὸς τοῦ καὶ τὸν λόγον αὐτὸς κατασκευάζειν ἐξ ἀδήλων καὶ οὐχ ὁμολογουμένων· πόθεν γὰρ ὅτι κατὰ διάθεσιν λογικῶς κινεῖται τὰ ζῶα; βέλτιον οὖν πρόσφορον ἡγεῖσθαι ἑκάστῳ σώματι ψυχὴν ἐνηρμόσθαι, καὶ μηδὲν ἔχειν πλέον κατὰ διάθεσιν τὰ ζῶα τῶν ἐμφαινομένης ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν φυσικῆς ἁπλότητος· ἕκαστον γὰρ εἶδος τοῦ ἀλόγων κατ' οἰκείαν ὁρμὴν κινεῖται, πρὸς ἣν γέγονεν ἐξ ἀρχῆς χρείαν τε καὶ ἐνέργειαν· καὶ πρὸς ταῦτα καὶ τὴν διάπλασιν ὁπωσδεία ἔχει. οὐ μὴν ἀβοήθητα παντάπασιν αὐτὰ καταλέλοιπεν ὁ δημιουργὸς, ἀλλ' ἑκάστῳ φυσικὴν οὐ λογικὴν ἐνέβαλε σύνεσιν· ποτὲ δὲ καὶ πανουργίαν ἐνέθηκεν ὥσπερ τέχνης

τέχνης εἰκόνα καὶ σκιὰν λογικὴν, δυεῖν τούτων ἕνεκεν, ὑπὲρ τοῦ καὶ τὰς ἐνεργώσας ὁπὶ βουλὰς ἐκκλίνειν, καὶ τὰς μελούσας προφυλάττεσθαι, καὶ ἐπὶ τοῦ σωζεσθαι τὴν κτίσιν πᾶσαν ἑαυτῆς, ὡς ἤδη εἴρηται. ὅτι δὲ οὐ λογικῶς ταῦτα ποιεῖ, δῆλον ἐκ τοῦ κατ' εἶδος ἕκαστον ζῶον ὁμοίως τὰ αὐτὰ ποιεῖν, καὶ μὴ διαλλάττειν αὐτῶν ἐν τοῖς πλήθεσι τὰς ἐνεργείας, ἐμὴ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, ἀλλὰ κατὰ μίαν ὁρμὴν ὅλον τὸ εἶδος κινεῖσθαι. πᾶς γὰρ λαγὼς ὁμοίως τεχνάζεται, καὶ πᾶς λύκος ὁμοίως πανουργεῖ, καὶ πᾶς πίθηκος ὁμοίως μιμεῖται). ὅπερ οὐκ ἔστιν ἐπ' ἀνθρώπων· μυρίαι γὰρ ὁδοὶ τοῦ ἀνθρωπείου πράξεων. ἐλεύθερον γάρ τι καὶ αὐτεξούσιον τὸ λογικὸν· ὅθεν ἐφ' ἓν καὶ ταυτὸν πᾶσιν ἔργον ἀνθρώποις· ὡς ἑκάστῳ εἶδει τοῦ ἀλόγων ζώων· φύσει γὰρ μόνῃ ταῦτα κινεῖται. τὰ δὲ φύσει ὁμοίως παρὰ πᾶσιν ἐστίν. αἱ δὲ λογικαὶ πράξεις ἄλλαι παρ' ἄλλοις καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης αἱ αὐταὶ παρὰ πᾶσιν. εἰ δέ λέγοιεν ἐπὶ τιμωρίᾳ τὴν ψυχὴν τοῦ πεπλημμεληκότος ἐν τῷ ἀνθρωπείῳ βίῳ εἰς τοιαῦτα σώματα καταπέμπεσθαι, ὅτι τοῦ ὑστέρου ποιοῦνται τὴν ἀπόδειξιν. διατί γὰρ εἰς τὰ πρῶτα γενόμενα σώματα τῶν ζώων, ἐνεβλήθησαν λογικαὶ ψυχαί; οὐ γὰρ δήπου ὡς ἐν σώμασιν ἀνθρωπείοις ἁμαρτήσασαι πρὶν καὶ εἰς σῶμα ἐλθεῖν ἀνθρώπειον, ἔοικε δὲ ταύτῃ τῇ δόξῃ τεθεῖν καὶ Γαλλιὼς ὁ θαυμάσιος ἰατρὸς, καὶ καθ' ἕκαστον εἶδος ζώου, διάφορον εἶναι δοξάζειν καὶ ψυχῆς εἶδος. λέγει

γὰρ εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῶν πρώτου βιβλίου τῆς περὶ χρείας
„ μορίων πραγματείας, οὕτως· καὶ εἰ τοῦτο πολλὰ τῶν
„ ζώων ἔσται μόρια· τὰ μὲν μείζω, τὰ δὲ ἐλάττω,
„ τὰ δὲ παντάπασιν εἰς ἕτερον εἶδος ἄτμητα· χρεία
„ δὲ πάντων αὐτῶν ἐστι τῇ ψυχῇ. τὸ γὰρ σῶμα ταύτης
„ ὄργανον, καὶ διὰ τοῦτο πολὺ διενήνοχεν ἀλλήλων τὰ μό-
ρια τῶν ζώων, ὅτι καὶ αἱ ψυχαί. πάλιν δὲ προκόπτων
„ ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ, προστίθησιν ἐπὶ τῶν πιθήκου καὶ
„ τοῦτο· καὶ μὴν ὦ σοφώτατε κατήγορε λέξοιεν ἂν ἡ φύ-
σις πρὸς σὲ γελοίῳ τὴν ψυχὴν ζώῳ γελοίαν ἐχρῆν
δοθῆναι σώματος κατασκευὴν· οὕτως οἶδες τοῖς δια-
φόροις κατ' εἶδος σώμασι διαφόρους ἐνούσας ψυ-
χὰς· καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων. εἰ δὲ τὴν ψυχὴν
ἀπεδεῖξαμεν μήτε σῶμα οὖσαν, μήτε ἁρμονίαν,
μήτε κράσιν, μήτε ἄλλην τινὰ ποιότητα, δῆλον ἐκ
τούτων ὡς οὐσία τίς ἐστιν ἀσώματος ἡ ψυχὴ. ὅτι
μὲν γὰρ ἐστιν ὁμολογεῖται πᾶσιν· εἰ δὲ μήτε σῶμα
μήτε συμβεβηκὸς, δῆλον ὅτι ἀσώματός ἐστι οὐσία καὶ
οὐδὲν τῶν ἐχόντων ἐν ἄλλῳ τὸ εἶναι. ταῦτα γὰρ καὶ
γίνεται καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου
φθορᾶς. τῆς δὲ ψυχῆς χωριζομένης τὸ σῶμα πάν-
τως φθείρεται. τοῖς αὐτοῖς δὲ χρησαμένην ἔστιν ἀπο-
δεῖξαι τὴν ψυχὴν ἀθάνατον οὖσαν. εἰ γὰρ μήτε σῶ-
μα ἐστὶν ὅπερ φύσει διαλυτὸν ἐδείχθη, καὶ φθαρ-
τὸν, μήτε ποιότης, μήτε ποσότης, μήτε ἄλλό τι τῶν
φθειρομένων, δῆλον ὅτι ἀθάνατός ἐστι· πολλαὶ μὲν οὖν
εἰσι τῆς ἀθανασίας αὐτῆς αἱ ἀποδείξεις παράτε

Πλάτωνι

Πλάτωνι καὶ τοῖς ἄλλοις· ἀλλ' ἐκεῖναι μὲν περισκε-
λεῖς καὶ δυσκατανόητοι καὶ μόλις τοῖς ἐντεθραμμένοις
ἐκείναις ταῖς ἐπιστήμαις γνώριμοι· ἡμῖν δὲ ἀρκεῖ
πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀθανασίας αὐτῆς, ἡ τῶν θείων
λογικῶν διδασκαλία, τὸ πιστὸν ἀφ' ἑαυτῆς ἔχουσα
διὰ τὸ θεόπνευστος εἶναι· πρὸς δὲ τοὺς μὴ καταδε-
χομένους τὰ τῶν Χριστιανῶν * γράμματα, ἀρκεῖ τὸ
μηδὲν εἶναι τὴν ψυχὴν τῶν φθειρομένων ἀποδεῖξαι·
εἰ γὰρ μηδέν ἐστι τῶν φθειρομένων, ἔστι δὲ ἄφθαρτος,
ἔστι καὶ ἀθάνατος. ὥς τε τοῦτο μὲν ἀρκούντως ἔχον πα-
ραλειπτέον.

* δόγματα.

ΠΕΡΙ ΕΝΩΣΕΩΣ ΨΥΧΗΣ ΚΑΙ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΕΦ. Γ.

ΖΗΤΗΤΕΟΝ δὲ πῶς ψυχῆς καὶ σώματος
ἀψύχου γίνεται ἕνωσις. ἄπορον γὰρ τὸ πρᾶγμα. εἰ
δὲ μὴ μόνον ἐκ τούτων, ἀλλὰ καὶ τοῦ νοῦ συνέστηκεν
ὁ ἄνθρωπος, ὡς εἶπον τινὲς, ἔτι πλέον ἀπορώτερον·
πάντα γὰρ τὰ συνιόντα εἰς μιᾶς οὐσίας ὑπόστασιν
πάντως ἑνοῦται· πάντα δὲ τὰ ἑνούμενα ἀλλοιοῦ),
καὶ οὐ μένει ἃ ἦν πρότερον, ὡς ἐπὶ τῶν στοιχείων
δειχθήσεται. ἑνωθέντα γὰρ ἀλλότι γέγονε· πῶς οὖν
ἢ τὸ σῶμα ἡνωμένον τῇ ψυχῇ ἔτι μένει σῶμα, ἢ
πάλιν ἡ ψυχὴ ἀσώματος οὖσα καὶ οὐσιώδης καθ'
ἑαυτὴν, πῶς ἑνοῦται σώματι καὶ μέρος γίνεται τοῦ
ζώου σώζουσα τὴν ἰδίαν οὐσίαν ἀσύγχυτον καὶ
ἀδιάφθορον; ἀνάγκη γὰρ ἢ ἡνῶσθαι τὴν ψυχὴν καὶ τὸ
σῶμα καὶ συνηλλοιῶσθαι καὶ συνεφθάρθαι ἀμφότερα

 ὡς

ὡς τὰ στοιχεῖα· ἢ μὴ ἡνῶσθαι μὲν διὰ τὰς εἰρημένας ἀτοπίας, παρακεῖσθαι δὲ ὡς χορευτὰς ἐν χορῷ· ἢ ψῆφον τῇ ψήφῳ· ἢ κεκράσθαι ὡς οἶνον καὶ ὕδωρ· ἀλλ' ὅτι μὲν οὐ δύναται παρακεῖσθαι τῷ σώματι ἡ ψυχὴ, ἐν τῷ περὶ ψυχῆς ἀποδέδεικται· ἦν γὰρ ἂν αὐτὸ μόνον τὸ μέρος τοῦ σώματος ἔμψυχον τὸ πλησίαζον τῇ ψυχῇ, τὸ δὲ μὴ συνημμένον, ἄψυχον. πρὸς τῷ μὴ δύνασθαι ἓν λέγειν εἶναι τὸ κατὰ παράθεσιν, ὡς ξύλα, φέρε εἰπεῖν, καὶ σίδηρον ἢ τὶ τοιοῦτον. καὶ ἡ κράσις δὲ τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ὕδατος ἀμφότερα συνδιαφθείρει. οὔτε γὰρ ὕδωρ ἐστὶ καθαρὸν τὸ κράμα οὔτε οἶνος· καίτοι τῆς τοιαύτης κράσεως κατὰ παράθεσιν γινομένης λανθανούσης τὴν αἴσθησιν διὰ τὸ λεπτομερὲς τῶν κεκραμένων· δῆλον δὲ ἐκ τοῦ πάλιν ἀπαλλήλων δύνασθαι χωρίζεσθαι. σπόγγος γοῦν ἐλαιωθεὶς ἀνιμᾶται καθαρὸν τὸ ὕδωρ καὶ πάπυρος· αἰσθητῶς δὲ χωρίσαι τὰ ἀκριβῶς ἡνωμένα παντάπασιν ἀδύνατον. εἰ δὲ μήτε ἥνωται, μήτε παράκειται, μήτε κέκραται τίς ὁ λόγος τοῦ τὸ ζῶον ἓν λέγεσθαι; Πλάτων μὲν οὖν καὶ διὰ ταύτην τὴν ἀπορίαν οὐ βούλεται τὸ ζῶον ἐκ ψυχῆς εἶναι καὶ σώματος· ἀλλὰ ψυχὴν σώματι κεχρημένην, καὶ ὥσπερ ἐνδεδυμένην τὸ σῶμα· ἔχει δὲ καὶ οὕτως ὁ λόγος ἀπορόν τι. πῶς γὰρ ἓν εἶναι δύναται μετὰ τοῦ ἐνδύματος ἡ ψυχὴ; οὐ γὰρ ἓν ὁ χιτὼν μετὰ τοῦ ἐνδεδυμένου. Αμμώνιος δὲ ὁ διδάσκαλος τοῦ Πλωτίνου το ζητούμενον τοῦτον τὸν τρόπον ἐπελύετο. ἔλεγε γὰρ

γὰρ τὰ νοητὰ τοιαύτην ἔχειν φύσιν, ὡς καὶ ἑνοῦσθαι τοῖς δυναμένοις αὐτὰ δέξασθαι καθάπερ τὰ συνεφθαρμένα, καὶ ἡνωμένα μένειν ἀσύγχυτα καὶ ἀδιάφθορα ὡς τὰ παρακείμενα· ἐπὶ μὲν γὰρ σωμάτων ἡ ἕνωσις ἀλλοίωσιν τῶν συνιόντων πάντως ἐργάζεται, ἐπειδήπερ εἰς ἄλλα σώματα μεταβάλλεται ὡς τὰ στοιχεῖα εἰς τὰ συγκρίματα, καὶ αἱ τροφαὶ εἰς αἷμα, τὸ δὲ αἷμα εἰς σάρκα, καὶ τὰ λοιπὰ μόρια τοῦ σώματος· ἐπὶ δὲ τῶν νοητῶν ἕνωσις μὲν γίνεται, ἀλλοίωσις δὲ οὐ παρακολουθεῖ. οὐ γὰρ πέφυκε τὸ νοητὸν κατ' οὐσίαν ἀλλοιοῦσθαι· ἀλλ' ἢ ἐξίσταται, ἢ εἰς τὸ μὴ ὂν φθείρεται, μεταβολὴν δὲ οὐκ ἐπιδέχεται, ἀλλ' ὄν τε εἰς τὸ μὴ ὂν φθείρεται. οὐ γὰρ ἂν ἦν ἀθάνατον. καὶ ἡ ψυχὴ ζωὴ οὖσα, εἰ ἐν τῇ κράσει μετεβάλλετο, ἠλλοιώθη ἂν καὶ οὐκ ἦν ἂν ἔτι ζωή. τί δὲ συνεβάλλετο τῷ σώματι, εἰ μὴ παρεῖχεν αὐτῷ τὴν ζωήν; οὐκ ἄρα ἀλλοιοῦται ἡ ψυχὴ ἐν τῇ ἑνώσει. δεδειγμένου τοίνυν τούτου ὅτι τὰ νοητὰ ἀναλλοίωτα κατ' οὐσίαν ἐστὶν, ἀναγκαίως παρακολουθεῖ τὸ καὶ ἑνούμενα αὐτὰ μὴ συνδιαφθείρεσθαι, οἷς ἥνωνται· καὶ ἥνωται τοίνυν καὶ ἀσυγχύτως ἥνωται τῷ σώματι ἡ ψυχὴ. ὅτι μὲν γὰρ ἥνωται, ἡ συμπάθεια δείκνυσι· συμπαθεῖ γὰρ ὅλον ἑαυτῷ τὸ ζῶον ὡς ἓν ὄν. ὅτι δὲ ἀσύγχυτον μένει, δῆλον ἐκ τοῦ τὴν ψυχὴν τρόπον τινὰ χωριζομένην τοῦ σώματος ἐν τῷ ὕπνῳ, καὶ ὥσπερ νεκρὸν αὐτὸ κεῖσθαι καταλιποῦσαν μόνον δὲ ἐξ ατμίζουσαν αὐτῷ τὴν ζωὴν, ἵνα μὴ παντελῶς ἀπο-

 λεῖται,

λεῖται, καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐν τοῖς ὀνείροις ἐνεργεῖν θεατίζουσαν τὸ μέλλον καὶ τοῖς νοητοῖς πλησιάζουσαν. ταυτὸ συμβαίνει καὶ ὅταν καθ' ἑαυτὴν ὑπισκέπτηται τί τῶν νοητῶν· καὶ τότε γὰρ ὡς ὄντε τῷ σώματος ἑαυτὴν χωρίζῃ καὶ καθ' ἑαυτὴν γίνεσθαι· ἵν' οὕτως ὑπιβάλῃ τοῖς οὖσιν. ἀσώματος γὰρ οὖσα δι' ὅλου κεχώρηκεν ὡς τὰ σωφθαρμένα. μένουσα ἀδιάφθορος ὡς τὰ ἀσύγχυτα, καὶ τὸ καθ' ἑαυτὴν ἓν διασώζουσα. καὶ ἐν οἷς ἂν γένηται ζῶπουσα ἐκεῖνα κατὰ τὴν ἑαυτῆς ζωὴν, καὶ μὴ ζωπομένη ὑπ' ἐκείνων. ὡς γὰρ ὁ ἥλιος τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ τὸν ἀέρα εἰς φῶς μεταβάλλει, ποιῶν αὐτὸν φωτοειδῆ, καὶ ἑνοῦται τῷ ἀέρι τὸ φῶς ἀσυγχύτως ἅμα αὐτῷ κεχυμένον, τὸν αὐτὸν ξόπον καὶ ἡ ψυχὴ ἑνουμένη τῷ σώματι μένει παντελῶς ἀσύγχυτος. κατὰ τοῦτο μόνον διαλλάττουσα ὅτι ὁ μὲν ἥλιος σῶμα ὢν καὶ τόπῳ περιγραφόμενος οὐκ ἔστι πανταχοῦ ἔνθα καὶ τὸ φῶς αὐτοῦ. ὡς οὐδὲ τὸ πῦρ. μένει γὰρ καὶ αὐτὸ ἐν τοῖς ξύλοις ἢ ἐν θρυαλλίδι δεδεμένον ὡς ἐν τόπῳ· ἡ δὲ ψυχὴ ἀσώματος οὖσα καὶ μὴ περιγραφομένη τόπῳ, ὅλη δι' ὅλου χωρεῖ καὶ τοῦ φωτὸς ἑαυτῆς καὶ τοῦ σώματος· καὶ οὐκ ἔστι μέρος φωτιζόμενον ὑπ' αὐτῆς ἐν ᾧ μὴ ὅλη παρέστιν· οὐ γὰρ κρατεῖται ὑπὸ τοῦ σώματος, ἀλλ' αὐτὴ κρατεῖ τὸ σῶμα. οὐδὲ ἐν τῷ σώματι ἐστὶν ὡς ἐν ἀγγείῳ ἢ ἀσκῷ· ἀλλὰ μᾶλλον τὸ σῶμα ἐν αὐτῇ· μὴ κωλυόμενα γὰρ ὑπὸ τῶν σωμάτων τὰ νοητὰ, ἀλλὰ διὰ παντὸς σώματος χωρεῖν-

τα καὶ διαφοιτῶντα καὶ διεξιόντα οὐχ' διάτε ἐστὶν ὑπὸ τόπου σωματικοῦ κατέχεσθαι· νοητὰ γὰρ ὄντα ἐν νοητοῖς καὶ τόποις ἐστὶν· ἢ γὰρ ἐν ἑαυτοῖς ἢ ἐν τοῖς ὑπερκειμένοις νοητοῖς. ὡς ἡ ψυχὴ ποτὲ μὲν ἐν ἑαυτῇ ὄντα, ὅταν λογίζεται, ποτὲ δὲ ἐν τῷ νῷ ὅταν νοῇ. ἐπὶ ἂν οὖν ἐν σώματι λέγηται εἶναι οὐχ' ὡς ἐν τόπῳ τῷ σώματι λέγεσθαι εἶναι, ἀλλ' ὡς ἐν σχέσει καὶ τῷ παρεῖναι, ὡς λέγεται ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν· καὶ γὰρ τῇ σχέσει καὶ τῇ ῥοπῇ τι ῥοπῇ καὶ διαθέσει, δεδέσθαι φαμὲν ὑπὸ τοῦ σώματος τὴν ψυχήν. ὡς λέγομεν ὑπὸ τοῦ ἐρωμένης δεδέσθαι τὸν ἐρασθήν· οὐ σωματικῶς ἀλλὰ τοπικῶς, ἀλλὰ κατὰ σχέσιν. ἀμέγεθες γὰρ ὂν καὶ ἄογκον καὶ ἀμερὲς, τῆς κατὰ μέρος τοπικῆς περιγράφεσθαι κρείττον ἐστὶ. τὸ γὰρ μὴ ἔχον μέρος ποιῷ δύναται τόπῳ περιγράφεσθαι; οὐ γὰρ τόπος συνυφίσταται· τόπος γὰρ ὅτι ῥέρας τοῦ περιέχοντος καθ' ὃ περιέχει τὸ περιεχόμενον. εἰ δὲ τις λέγοι· οὐκοῦν καὶ ἐν Αλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Ρώμῃ ἐστὶ καὶ πανταχοῦ ἡ ἐμὴ ψυχὴ λανθάνει ἑαυτὸν πάλιν τόπον λέγων. καὶ γὰρ τὸ ἐν Αλεξανδρείᾳ καὶ ὅλως τὸ ἐν τῷδε, τόπος ἐστὶν. ἐν τόπῳ δὲ ὅλως οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἐν σχέσει. δέδεκται γὰρ μὴ δύνασθαι περιληφθῆναι τόπῳ. ὅταν οὖν ἐν σχέσει γένηται τοῦ νοητοῦ τόπου πνὸς ἢ θεάματος ἐν τόπῳ ὄντος καταχρηστικώτερον λέγομεν ἐκεῖ αὐτὸ εἶναι, διὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ τὴν ἐκεῖ· τὸν τόπον ἀντὶ τῆς σχέσεως καὶ τῆς ἐνεργείας λαμβάνοντες. δέον γὰρ λέγειν ἐκεῖ ἐνεργεῖ λέγομεν ἐκεῖ ἐστιν, ἁρμό-

σθε

σεῖε δ' ἂν οὗτος ὁ λόγος καθαρώτερον καὶ μάλιστα τῇ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἑνώσει τοῦ Θεοῦ λόγου. καθ' ἣν ἑνωθεὶς ἔμεινεν ἀσύγχυτος καὶ ἀπερίληπτος· οὐ κατὰ τὸν τῆς ψυχῆς τρόπον. ἐκείνη μὲν γὰρ τῶν πεπληθυσμένων οὖσα δοκεῖ καὶ συμπάσχειν πως δι' οἰκειότητα τῷ σώματι, καὶ κρατεῖν ἐσθ' ὅτε καὶ κρατεῖσθαι· ὁ δὲ Θεὸς λόγος οὐδὲν αὐτὸς ἀπὸ τῆς κοινωνίας τῆς περὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἀλλοιούμενος, οὐδὲ μετέχων τῆς ἐκείνων ἀσθενείας, μεταδιδοὺς δὲ αὐτοῖς τῆς ἑαυτοῦ θεότητος γίνεται σὺν αὐτοῖς ἓν μένων, ἐν ᾧπερ ἦν καὶ πρὸ τῆς ἑνώσεως. καινότερος οὗτος ὁ τρόπος τῆς κράσεως ἢ ἑνώσεως· καὶ κιρνᾶται καὶ μένει παντάπασιν ἄμικτος καὶ ἀσύγχυτος καὶ ἀδιάφθορος καὶ ἀμετάβλητος· οὐ συμπάσχων, ἀλλὰ συμπράττων μόνον· οὐδὲ συνφθειρόμενος καὶ συναλλοιούμενος, ἀλλὰ συναυξάνων μὲν ἐκεῖνα, αὐτὸς δὲ μὴ μειούμενος ὑπ' αὐτῶν πρὸς τῷ μένειν ἄτρεπτος καὶ ἀσύγχυτος. ἐπειδὴ καὶ καθαρῶς πάσης ἀλλοιώσεως ἀμέτοχός ἐστι· μάρτυς τούτου ἐστὶ Πορφύριος ὁ κατὰ τῶν Χριστοῦ κινήσας τὴν ἑαυτῶν γλῶσσαν. ἰσχυραὶ δὲ τῶν ἐχθρῶν αἱ ὑπὲρ ἡμῶν μαρτυρίαι, καὶ μηδεμίαν ἀντιλογίαν ἐπιδεχόμεναι. οὗτος τοίνυν ὁ Πορφύριος ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ τῶν συμμίκτων ζητημάτων γράφει κατάλεξιν οὕτως· οὐκ ἀπογνωστέον οὖν ἐνδέχεσθαι τινὰ οὐσίαν παραληφθῆναι εἰς συμπλήρωσιν ἑτέρας οὐσίας, καὶ εἶναι μέρος οὐσίας μένουσαν κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν μετὰ τῶν συμπλη-

ρῶν

ρῶν ἄλλην οὐσίαν ἓν τὲ σὺν ἄλλῳ γενομένην, καὶ τὸ καθ' ἑαυτὴν ἓν διασώζουσαν. καὶ τὸ μεῖζον, αὐτὴν μὲν μὴ τρεπομένην, τρέπουσαν δὲ ἐκεῖνα ἐν οἷς ἂν γίγνηται εἰς τὴν ἑαυτῆς ἐνέργειαν τῇ παρουσίᾳ. λέγει δὲ ταῦτα περὶ τῆς ἑνώσεως τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. εἰ δὲ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἀληθὴς ὁ λόγος διὰ τὸ ἀσώματον, πολλῷ πλέον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ λόγου τῶν μᾶλλον ἀσυγκρίτου καὶ κατὰ ἀλήθειαν ὄντος ἀσωμάτου· ὅπερ ἄντικρυς ἀποφράττει τὰ στόματα τῶν ἐπιχειρούντων κατηγορεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ ἑνώσεως πρὸς τὸν ἄνθρωπον. τῶν γὰρ ἑλλήνων οἱ πολλοὶ γέλωτα ποιοῦνται, φάσκοντες ἀδύνατον καὶ ἀπίθανον καὶ ἀπρεπὲς εἶναι συγγενέσθαι θνητῇ φύσει τὸ θεῖον κατὰ κράσιν καὶ ἕνωσιν. ἀλλ' ἡμεῖς τοῖς εὐδοκίμοις αὐτῶν χρησάμενοι μάρτυσιν ἀποδυόμεθα τὴν αἰτίαν. λέγεται δὲ παρά τισι καὶ μάλιστα παρὰ τοῖς Ευνομιάνοις ἡνῶσθαι τὸν Θεὸν λόγον τῷ σώματι οὐ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἑκατέρου δυνάμεις. οὐ γὰρ εἶναι τὰς οὐσίας τὰς ἑνωθείσας ἢ κραθείσας, ἀλλὰ τὰς δυνάμεις τοῦ σώματος ταῖς δυνάμεσι ταῖς θείαις συγκεκρᾶσθαι· δυνάμεις δὲ τοῦ σώματος παντὸς δήπου τοῦ ὀργανικοῦ κατὰ Αριστοτέλην λέγουσιν εἶναι τὰς αἰσθήσεις. ταύταις οὖν αἱ θεῖαι δυνάμεις συγκιρνάμεναι τὴν ἕνωσιν ἀπειργάσαντο κατ' αὐτούς. οὐδεὶς δὲ ἂν αὐτοῖς οἶμαι συγχωρήσειε τὰς αἰσθήσεις σωματικὰς δυνάμεις ἀποφαινομένοις· διώρισται γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν σαφῶς, τίνα μὲν ἴδια σώμα-

τος,

τος, τίνα δὲ ψυχῆς, τίνα δὲ τὸ σωματοφυτέρου· καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις τὸ σωματοφυτέρου τὰς δι' ὀργάνων αἰσθήσεις ἐτίθεμην· αὐτὰ δὲ τὰ ὄργανα, τὸ σώματος ἐλέγομεν εἶναι. βέλτιον οὖν ὡς προείρηται καὶ τὴν οἰκείαν φύσιν τῆς ἀσωμάτων ἀσυγχύτως τὴν ἕνωσιν γίνεσθαι τῆς οὐσιῶν, μηδὲν παραβλαπτομένης τῆς θειοτέρας ἐκ τῆς ὑποδεεστέρας· ἀλλὰ ταύτης μόνον ὠφελημένης ἐκ τῆς θειοτέρας. ἐπεὶπερ ἡ καθαρῶς ἀσώματος φύσις, χωρεῖ μὲν ἀκωλύτως διὰ πάντων. δι' αὐτῆς δὲ οὐδὲν, ὥστε τῷ μὲν χωρεῖν αὐτὴν διὰ πάντων, ἡνῶσθαι. τῷ δὲ μηδὲν δι' αὐτῆς, μένειν ἄμικτον καὶ ἀσύγχυτον· οὐκ εὐδοκίᾳ τοίνυν ὁ ζόφος τῆς ἑνώσεως, ὡς τισι τῶν ἐνδόξων ἀνδρῶν δοκεῖ, ἀλλ' ἡ φύσις αἰτία· τὸ μὲν γὰρ ἀναλαβὸν σῶμα κατ' εὐδοκίαν ἔστι πως ἂν εὐλόγως γε γενῆσθαι, τὸ δὲ ἐνούμενον μὴ συγχυθῆναι καὶ τὴν οἰκείαν τῆ Θεῷ φύσιν οὐ κατ' εὐδοκίαν γίνεται· τὰς γὰρ βαθμὰς τῆς ψυχῶν καὶ τὰς ἀναβάσεις καὶ καταβάσεις ἃς Ωριγένης εἰσάγει μηδὲν προσηκούσας ταῖς θείαις γραφαῖς, μὴ δὲ σωζούσας, τοῖς τῆς χριστιανῶν δόγμασι παραλειπτέον.

ΠΕΡΙ ΣΩΜΑΤΟΣ ΚΕΦ. Δ.

ΠΑΝ σῶμα τῆς τεσσάρων στοιχείων ἐστὶ σύγκριμα καὶ ἐκ τούτων γέγονε· φησὶ μὲν τὰ τῆς ἐναίμων ζώων ἐκ τῆς τεσσάρων χυμῶν, αἵματος, φλέγματος, ξανθῆς τε χολῆς, καὶ μελαίνης. τὰ δὲ τῶν ἀναίμων ἔκ τε τῆς ἄλλων χυμῶν καὶ ἐκ τοῦ ἀναλογοῦς

γοῦς ἐν αὐτοῖς τῷ αἵματι· φησὶ δὲ λέγεται ὅταν ἀμέσως ἐξ αὐτῆς ἐκείνων τί γένηται· ὡς ἐξ μὲν τῆς τεσσάρων στοιχείων σύγκριμα τὰς τέσσαρας χυμὰς· τῆς δὲ χυμῶν τὰ ὁμοιομερῆ ἃ ὄζει μόρια τῶν σώματος, εἰκάζουσι δὲ τῇ μὲν γῇ τὴν μέλαιναν χολὴν, τῷ δὲ ὕδατι τὸ φλέγμα· τῷ δὲ ἀέρι τὸ αἷμα, τῷ δὲ πυρὶ τὴν ξανθὴν χολὴν, πᾶν δὲ σύγκριμα στοιχείων ἢ στερεόν ἐστιν, ἢ ὑγρὸν, ἢ πνεῦμα. Αριστοτέλης δὲ ἐξ αἵματος μόνου βούλεται γίνεσθαι τὰ σώματα τῆς ζώων· ἐκ τούτου γὰρ ἤρξεσθαι προσεχῶς καὶ αὐξάνεσθαι πάντα τὰ τοῦ ζώου μόρια· καὶ τὸ σπέρμα δὲ τὴν γένεσιν ἐξ αἵματος ἔχειν. ἀλλ' ἐπεὶπερ ἐξ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐκ ἐδόκει καλῶς ἔχειν τάτε σκληρότατα ὀστέα καὶ τὴν ἁπαλωτάτην σάρκα καὶ πιελὴν γίνεσθαι, ἤρεσεν Ιπποκράτει πρώτῳ τὰ σώματα τῶν ζώων ἐκ τῶν τεσσάρων χυμῶν συμπήγνυσθαι προσεχῶς· ἵν' ἐκ μὲν τῶν γεωδεστέρων καὶ παχυμερεστέρων τὰ στερεώτερα γίνωνται, ἐκ δὲ τῶν μαλακωτέρων τὰ μαλακά. εὑρίσκονται δὲ πολλάκις οἱ τέσσαρες ἐν τῷ αἵματι χυμοὶ, ὡς ἔστιν ἰδεῖν ἐν ταῖς φλεβοτομίαις ποτὲ μὲν τῶν ὀρρώδους φλέγματος πλεονάζοντος ἐν αὐτῷ· ποτὲ δὲ τῆς μελαίνεται ἢ ξανθῆς χολῆς· ὅθεν δοκοῦσι πως ἀλλήλοις συμφωνεῖν οἱ ἄνδρες· ἔστι δὲ τῶν ἐν τοῖς ζώοις μερῶν, τὰ μὲν ὁμοιομερῆ, τὰ δὲ ἀνομοιομερῆ· οἷον ὁμοιομερῆ μὲν ἐγκέφαλος· μήνυγκες, νεῦρον, μυελὸς, ὀστέον, ὀδοὺς, χόνδρος, ἄδενες·

νες, ὄνυχες: σύνδεσμοι, ὑμένες, ἶνες, ξίφες, σάρκες, φλέβες, ἀρτηρίαι, φόροι, πιμελὴ, δέρμα, καὶ τὰ ὁμοιομερῆ τοιχεῖα προσεχῆ τούτων, αἷμα, καθ' αἷμα καθαρὸν, φλέγμα, χολὴ μέλαινα, καὶ ξανθὴ· ὁ δὲ τένων σύνθετός ἐστιν ἔκ τε σωδέσμων καὶ νευρωδῶν ἴνων· ἀνομοιομερῆ δὲ κεφαλὴ, θώραξ, χεῖρες, πόδες, καὶ τὰ ἄλλα μέλη τοῦ ἀνθρώπου. οὐ γὰρ εἰς κεφαλὴν διαιρεῖται ἡ κεφαλὴ· ὥσπερ τὸ νεῦρον εἰς νεῦρον· καὶ ἡ φλὲψ εἰς φλέβα, καὶ ἡ σὰρξ εἰς σάρκα· πᾶν δὲ ἀνομοιομερὲς ἐξ ὁμοιομερῶν συνέστηκεν, ὡς ἡ κεφαλὴ ἐκ νεύρων καὶ σαρκῶν καὶ ὀστέων καὶ τοιούτων· καλοῦσι δὲ ταῦτα καὶ ὀργανικά· ὅρος δὲ ὁμοιομερῶν ἔστω· ὧν τὰ μόρια τῷ, τε ὅλῳ καὶ ἀλλήλοις ἐστὶν ὅμοια· τὸ δὲ ὅμοιον νῦν ἀντὶ τοῦ ταυτὸν δεῖ λαμβάνειν· οὐ πᾶν δὲ ζῷον πάντα τὰ μόρια τοῦ σώματος κέκτηται, ἀλλ' ἔστιν ἔνια κολοβά· τὰ μὲν γὰρ ὄφιν ἄποδα ὡς ἰχθύες, καὶ ὄφεις· τὰ δὲ ἀκέφαλα, ὡς καρκίνοι καὶ κάραβοι καὶ τοῦ νηκτοῦ ἔνια· ἐν δὲ τῷ στήθει τὰ αἰσθητήρια ἔχουσι, διὰ τὸ μὴ ἔχειν κεφαλήν· τὰ δὲ πνεύμονος ἐστέρηται, ὅσα μὴ ἀναπνεῖ τὸν ἀέρα· τὰ δὲ νύσιν οὐκ ἔχει ὡς ὄρνιθες καὶ πάντα τὰ μὴ ὀυρῆντα· τὰ δὲ ὀστρακόδερμα τοῦ πλείστου ἀμοιρεῖ μελῶν· ἐν ὀλίγοις γὰρ αὐτοῖς τὸ εἶναι ζώοις ὑπάρχει· δοκεῖ δέ τινα καί τοι ἔχοντα μὴ ἔχειν, ὡς ἔλαφοι δοκοῦσι μὴ ἔχειν τὴν ξανθὴν χολὴν, ἐπεὶ δ' ἥπερ ἐν τοῖς ἐντέροις ἔχουσιν αὐτὴν διεσπαρμένην καὶ ἀφανῆ· ὁ δὲ ἄνθρωπος καὶ πάντα

πάντα καὶ τέλεια, καὶ ὡς οὐκ ἂν ἄλλως ἐνδέχοιτο καλῶς ἔχειν πάντα· οὕτω δὲ καὶ τὴν θέσιν τῶν μορίων, πολλὴ ἡ διαφορὰ τοῖς ζώοις. τὰ μὲν γὰρ ἔχει τὰς μαστὰς ἐν τῷ στήθει· τὰ δὲ ἐν τῇ κοιλίᾳ· τὰ δὲ ὑπὸ τοὺς μηρούς· καὶ τὰ μὲν β', τὰ δὲ δ', τὰ δὲ πλείους. κεδὸν γὰρ σωνεμέβησεν ἡ φύσις τῷ γενναιοτέρων ἀριθμῷ τὸ πλῆθος τῶν μαστῶν· εἰ δέ τις ἀκριβῶς ἐπιλέγοι ταῦτα βέλοιτο, τὴν περὶ ζώων ἱστορίαν Ἀριστοτέλους ἀναγινωσκέτω· οὐ γὰρ τῆς προκειμένης γραφῆς ἀκριβῶς ὅσα ταῦτα. ἀλλ' οἷον ὑπογραφάς τινας καὶ τύπους ἐνταῦθα· μετέλθωμεν δὲ ἐπὶ τὸν τῶν στοιχείων λόγον ἐξ ἀκολουθίας ὑπιζητούμενον.

ΠΕΡΙ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΚΕΦ. Ε.

ΤΟ στοιχεῖον τὸ κοσμικὸν, ὅσι μέρος ἐλάχιστον τοῦ συγκρίματος τῶν σωμάτων· εἰσὶ δὲ στοιχεῖα δ'· γῆ, ὕδωρ, ἀὴρ, πῦρ, σωτεταγμένα κατὰ τὴν εἰρημένην τάξιν, ἀπὸ τοῦ κάτωθεν ἐπὶ τὰ ἄνω σώματα· αὐτὰ πρώτατα καὶ ἁπλᾶ, ὡς πρὸς τὰ ἄλλα σώματα· καὶ γὰρ πᾶν στοιχεῖον ὁμογενές ὅσι τοῖς ὧν ὅσι στοιχεῖον· ἡ μὲν γὰρ ἀρχὴ οὐκ ὁμογλυὴς τοῖς ἐξ αὐτῆς· τὸ δὲ στοιχεῖον πάντως ὁμογλυὲς· ἀλλ' ὅτι μὲν γῆ καὶ ὕδωρ ἀήρ τε καὶ πῦρ ὅσι τὰ στοιχεῖα δῆλον. καὶ γὰρ ἐν τούτοις ἄκραι αἱ ποιότητες δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ φαίνονται· οὐ μὴν τῶν ἀισθητῶν τι τούτων στοιχείων ἄκρατον ἢ ἀνεπίμικτόν ὅσιν ἑτέρου στοιχείου· νενόηται γὰρ ἤρεμα πως ἅπαντα ταῦ-

τα, καὶ μετείληφεν ἀλλήλων μᾶλλον καὶ ἧττον· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ μίξει καταδηλός ἐστιν ἡ φύσις αὐτῶν· ἕκαστον δὲ τῶν στοιχείων καὶ συζυγίαν δύο ποιότητας ἔχει τὰς εἰδοποιούσας αὐτό. ἔστι γὰρ ἡ μὲν γῆ ξηρὰ καὶ ψυχρά· τὸ δὲ ὕδωρ ψυχρὸν καὶ ὑγρόν· ὁ δὲ ἀὴρ ὑγρὸς καὶ θερμὸς κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν· τὸ δὲ πῦρ θερμὸν καὶ ξηρόν· οὐ μὴν αἱ ποιότητες καθ' ἑαυτὰς εἶναι δύνανται στοιχεῖα· οὐ γὰρ ἂν ποιοτήτων ἀσωμάτων ὄντων τε συστῆναι σώματα, ἀλλ' οὐδὲ τἆλλα σώματα μὴ ἄκραν ἔχοντα καὶ κατ' ἐνέργειαν τὴν ποιότητα δυνατὸν εἶναι στοιχεῖα. εἰ γὰρ ἦν ἄπειρα τὰ στοιχεῖα πάντων τῶν ὄντων τὴν καὶ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ποιότητα κεκτημένων, καὶ οὐ δυναμένων διακριθῆναι ποῖα ποίων στοιχεῖα ἐστιν. ἀνάγκη τοίνυν τὸ στοιχεῖον εἶναι καὶ σῶμα καὶ ἁπλοῦν σῶμα, καὶ κατ' ἐνέργειαν ἔχον ἄκρας τὰς ποιότητας· λέγω δὲ θερμότητα καὶ ψυχρότητα, ὑγρότητα καὶ ξηρότητα· αὗται γὰρ μόναι τῶν ποιοτήτων ὅλῳ δι' ὅλου μεταβάλλουσι τὴν οὐσίαν· τῶν δὲ ἄλλων ποιοτήτων οὐδὲ μία τοῦτο δρᾷ. οὔτε γὰρ τὸ λευκὸν πλησιάζον σώματι λευκαίνει αὐτὸ ὅλου, ὡς τὸ θερμὸν θερμαίνει καὶ τὸ ψυχρὸν ψύχει, οὔτε τῶν ἄλλων οὐδέν. ἐναντία δὲ ἀλλήλοις ἐστὶ τὰ στοιχεῖα τὰ κατὰ τὰς δ' ποιότητας ἐναντίας, ὡς τὸ ὕδωρ τῷ πυρὶ ψυχρὸν ὂν καὶ ὑγρόν, θερμῷ ὄντι καὶ ξηρῷ· καὶ ἡ γῆ τῷ ἀέρι ψυχρὰ οὖσα καὶ ξηρά, τῷ θερμῷ καὶ ὑγρῷ. ἐπεὶ δὲ τὰ ἐναντία συνάπτεσθαι ἀλλήλοις οὐκ ἠδύνατο, μὴ μέσου τινὸς δεσμοῦ τεθέντος συνδέοντος αὐτά, ἔταξεν ὁ δημιουργὸς ἐν μέσῳ μὲν τῆς γῆς καὶ τοῦ ἀέρος ἐναντίων ὄντων τὸ ὕδωρ δοὺς αὐτῷ δύο ποιότητας, ψυχρότητα καὶ ὑγρότητα, καθ' ἃς ἠδύνατο τοῖς ἄκροις συναπτόμενον συνδεῖν αὐτά· τῷ μὲν γὰρ ψυχρῷ συνοικειοῦται τῇ γῇ· τῷ δὲ ὑγρῷ συνάπτεται τῷ ἀέρι· πάλιν μέσον τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ πυρὸς ἐναντίων ὄντων καὶ αὐτῶν ἔταξε τὸν ἀέρα, τῇ μὲν ὑγρᾷ ποιότητι οἰκειούμενον τῷ ὕδατι, τῇ δὲ θέρμῃ τῷ πυρί· καὶ οὕτω τὰ ἐναντία συνῆψεν ἀλλήλοις διὰ μέσων τινῶν τῶν συνδούντων καὶ ἑαυτὰ καὶ τὰ συνδούμενα. ὁ γὰρ τοιοῦτος δεσμὸς ἄριστός ἐστιν. ἕκαστον οὖν αὐτῶν καὶ μὲν τὴν ἑτέραν ποιότητα συνῆψε τῷ πρὸ αὐτοῦ, καὶ δὲ τὴν ἑτέραν τῷ μετ' αὐτό· οἷον τὸ ὕδωρ ψυχρόν ἐστι καὶ ὑγρόν· ἀλλὰ καὶ μὲν τὸ ψυχρὸν τῇ γῇ συνάπτεται διὰ τὸ πρὸ αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀνοδον· καὶ δὲ τὸ ὑγρὸν τῷ ἀέρι ὄντι μετ' αὐτό. ὁμοίως καὶ ὁ ἀὴρ καὶ μὲν τὸ ὑγρὸν συνάπτεται τῷ ὕδατι πρὸ αὐτοῦ ὄντι· κατὰ δὲ τὸ θερμὸν τῷ πυρὶ ὄντι μετ' αὐτό. ὁμοίως καὶ ὁ ἀὴρ, καὶ μὲν τὸ ὑγρὸν συνάπτεται τῷ ὕδατι πρὸ αὐτοῦ ὄντι· καὶ δὲ τὸ θερμὸν τῷ πυρὶ ὄντι μετ' αὐτό. καὶ τὸ πῦρ δὲ καὶ μὲν τὴν θερμότητα συνάπτεται τῷ ἀέρι πρὸ αὐτοῦ ὄντι καὶ δὲ τὴν ξηρότητα τῇ γῇ κατ' ἐπίκλασιν καὶ ὑπερφυῆ τὴν πρὸς τὸ ἄκρον· οὕτω δὲ καὶ ἡ γῆ καὶ μὲν τὸ ψυχρὸν τῷ ὕδατι, καὶ δὲ τὸ ξηρὸν τῷ πυρὶ κατ' ἐπίκλασιν. ἵνα γὰρ μὴ μόνον τὴν πρὸς τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω

κάθοδόντε ἢ ἄνοδον τ' ὄχεσιν ἔχῃ τὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ ἢ τὴν ἢ κύκλον. ἐπέκαμψέ πως ἢ ἐστρεψε τὰ ἄκρα πρὸς ἄλληλα· λέγω δὲ τὸ πῦρ καὶ τὴν γῆν· καὶ γὰρ τὸ πῦρ ἀποβαλὸν τὴν θερμότητα μόνιμον γίνεται γῆ· τοῦτο δὲ δῆλον ἐπὶ τῆς κεραυνῶν· καταφερόμενον γὰρ τὸ πῦρ ἢ ψυχόμενον ἐπ' ὑπεροπλίσεως ἀπολιθοῦται. διὸ πᾶς κεραυνὸς μετὰ λίθου ἢ θείου φέρεται· ἔστι δὲ τὸ θεῖον ὥσπερ πῦρ ἀνεψυγμένον οὐκ ἔτι θερμὸν κατ' ἐνέργειαν, ἀλλὰ δυνάμει· ξηρὸν δὲ ἢ ἐνεργείᾳ. μόνα δὲ τὰ στοιχεῖα κατ' ἐνέργειαν ἔχει τὰς ποιότητας· τὰ δὲ ἄλλα πάντα δυνάμει ἐὰν μὴ πλησιάσῃ στοιχείῳ. ἵνα δὲ μηδέποτε ἀπολίπῃ μήτε τὰ στοιχεῖα μήτε τὰ ἐξ αὐτῶν συγκρίματα, σοφῶς ὁ δημιουργὸς ἐτεχνάσατο, ὡς τε τὰ στοιχεῖα ἢ εἰς ἄλληλά τε μεταβάλλεσθαι, ἢ εἰς τὰ συγκρίματα, ἢ πάλιν τὰ συγκρίματα εἰς τὰ στοιχεῖα ἀναλύεσθαι· ἢ οὕτως ἐξ ἀλληλογονίας ἀφθάρτως συνίσ-

*πληθεῖσα ἀμβλυα σῴζεται διαπαντός. γῆ μὲν γὰρ * πληθεῖσα γίνεται ὕδωρ· ὕδωρ δὲ πυκνωθὲν ἢ πληθὲν γίνεται γῆ· θερμανθὲν δὲ ἢ ἐξατμισθὲν γίνεται ἀήρ· ἀὴρ δὲ σωανθεὶς μὲν ἢ πυκνωθεὶς γίνεται ὕδωρ· ξηρανθεὶς δὲ εἰς πῦρ μεταβάλλεται· οὕτω δὲ ἢ τὸ πῦρ σβεσθὲν μὲν ἢ ἀποβαλὸν τὴν ξηρότητα ἐξαιρεῖται· ἔστι γὰρ ἀὴρ σβέσις πυρὸς ἢ ἀτμὶς ὕδατος θερμανθέντος ἐξ ἀμφοτέρων οὖν δῆλον ὡς ἐπὶ θερμότητος ἡ γένεσις αὐτῷ· ἢ γὰρ θερμανθὲν τὸ ὕδωρ, καὶ σβεσθὲν τὸ πῦρ ἀὴρ γίνεται. ἔστι μὲν οὖν ἢ κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν θερμὸς·

θερμὸς· ψύχεται δὲ τῇ πρὸς τὸ ὕδωρ γλισχάζει, καὶ τῇ πρὸς τὴν γῆν· ὡς τὰ μὲν κάτω μέρη αὐτοῦ τὰ πρὸς τῇ γῇ ψυχρὰ εἶναι· τὰ δὲ ἄνω ἢ πρὸς τὸ πῦρ θερμά· συμβαίνει δὲ τοῦτο διὰ τὸ μαλακὸν ἢ εὐπαθὲς τοῦ ἀέρος· ταχέως γὰρ ἐξίσταται τ' οἰκείας φύσεως ἢ μεταβάλλεται. Ἀριστοτέλης δὲ δύο φύσεις εἶναι τοῦ ἀέρος φησὶ· τὸ μὲν ἀτμῶδες τὸ ἐκ τῆς ἀναθυμιάσεως τοῦ ὕδατος· τὸ δὲ καπνῶδες τὸ ἐκ τῆς σβέσεως τοῦ πυρός· ἢ τὸ μὲν καπνῶδες, θερμὸν εἶναι· τὸ δὲ ἀτμῶδες, ἔνθα μὲν τίκτεται θερμὸν ἢ αὐτὸ, προϊὸν δὲ κατὰ μέρος ψύχεσθαι ἢ περικόπτον ἐξυδατοῦσθαι· ἵνα δὲ καὶ ἄλλα τινὰ δοκοῦντα εἶναι ἄτοπα ἐκφεύγῃ, ἢ πρὸς τούτοις τὸ τὰ ὑψηλότερα ἢ πολὺ τῆς γῆς ἀφεστῶτα ψυχρότερα φαίνεσθαι, διττὴν ὑποτίθεται τὴν φύσιν αὐτοῦ· πάντα δὲ τὰ σώματα τὴν γένεσιν ἐκ τοῦ συνόδου τῶν τεσσάρων τούτων στοιχείων ἔχει τά τε τῶν φυτῶν ἢ τῶν ζώων· τῆς φύσεως τὰ καθαρώτατα τῶν στοιχείων εἰς τὴν γένεσιν τούτων τῶν σωμάτων ἐληλύθασι· καλεῖ δὲ ταῦτα τὰ σώματα Ἀριστοτέλης φυσικά· οὐ κατὰ σωρείαν συνιστημένων αὐτῶν, ἀλλ' ὅλων δι' ὅλου εἰς ἕνωσιν ἀνακιρναμένων, ἢ ἕν τι καὶ ἄλλο παρ' αὐτὰ ποιούντων τὸ σῶμα· οὕτω γὰρ ἥνωται ὡς μὴ ῥᾴδιόν τε εἶναι διακρίναι αὐτά· μὴ δὲ ἰδία μὲν θεάσασθαι τὴν γῆν, ἰδίᾳ δὲ τὸ ὕδωρ ἢ τὸν ἀέρα ἢ τὸ πῦρ τῷ ἕν τι καὶ ἄλλο παρὰ ταῦτα ἐκ τῆς συνόδου τῷ δ' γεγυμνῶσθαι· ὡς ἐπὶ τῆς τετραφαρμάκου, ἢ γὰρ ἐκεῖ

ἀλλο ἢ τετραφάρμακος παρὰ τὰ ἐξ ὧν σύγκειται· οὐχ ὁμοίως μέντοι· ἐν γὰρ καὶ παράθεσιν τῶν λεπτομερεστάτων ὡς ἐν τῇ τετραφαρμάκῳ τὰ στοιχεῖα ποιεῖ τὰ σώματα, ἀλλὰ καὶ μεταβολὴν καὶ ἑνότητα· πάλιν δὲ εἰς τὰ στοιχεῖα ἀναλύεται τὰ σώματα· καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ διαμένει διϊωκότως τὰ πάντα, καὶ ἀρκεῖ πρὸς τὴν τῶν ὄντων γένεσιν, μήτε πλεοναζοντα ποτὲ, μήτε μουμμυα ὄθεν καὶ τὴν ἄλλως γένεσιν, ἄλλου φθορὰν εἶναι φασὶ καὶ τὴν ἄλλου φθορὰν, ἄλλου γένεσιν, οὐ μόνον καὶ τὴν ψυχὴν ὡς πρεσείρη), ἀλλὰ καὶ καὶ τὸ σῶμα. Πλάτωνι δὲ δοκεῖ, τὰ μὲν ξία στοιχεῖα μεταβάλλειν εἰς ἄλληλα, τὴν δὲ γῆν ἀμετάβλητον μένειν· ἀπεικάζων γὰρ ἑπάστῳ στοιχείῳ τὰ τετρεύματα τῶν ἐυθυγράμμων σχημάτων, τῇ μὲν γῇ τὸ κυβικὸν σχῆμα· ἑπτεδὴ ἀκινητότατον ἐστὶ τῶν λοιπῶν. ὕδατι δὲ τῶν λοιπῶν τὸ δυσκινητότατον τὸ εἰκοσάεδρον, τὸ δὲ εὐκινητότατον τὸ πυραμοειδὲς τῷ πυρὶ, τὸ δὲ ὀκτάεδρον τῷ ἀέρι· ὅπερ ἐστὶν εὐκινητότερον μὲν ὕδατος, δυσκινητότερον δὲ πυρὸς· ἐκ τούτων τῶν σχημάτων ποιεῖ) τὴν ἀπόδειξιν, τὰ τὰ μὲν ξία εἰς ἄλληλα μεταβάλλεσθαι, τὴν δὲ γῆν τοῦτο μὴ πάσχειν· τὰ μὲν γὰρ ξία τήν τε πυραμίδα καὶ τὸ ὀκτάεδρον καὶ τὸ εἰκοσάεδρον ἐκ σκαληνῶν ξιγώνων συνίστασθαι, τὸν δὲ κύβον ἐξ ἰσοπλεύρων ξιγώνων. ὅσα τοίνυν ἐκ τῶν σκαληνῶν ξιγώνων συνέστηκε, ταῦτα δύναται διαλύεσθαι, καὶ πάλιν συνίστασθαι εἰς ἄλληλα μεταβάλλεσθαι. οὐ μὴν

μὴν καὶ τὸν κύβον διαλυθέντα εἰς τὰ ἄλλων ξιῶν σχημάτων δύνασθαι μεταβάλλειν· ἐξ ἰσοπλεύρων γὰρ ξιγώνων συνέστηκεν, ἐξ ὧν οὐδὲν τῶν ἄλλων ξιῶν συνῆναι δύναται· μήτ' αὖτι τῶν ξιῶν σχημάτων εἰς κύβον. ἀνάγκη οὖν καὶ τὰ εἰδοποιηθέντα σώματα καὶ τὰ εἴδη ταῦτα, οὕτως ἔχειν πρὸς ἄλληλα ὡς ἐκεῖνα εἶχεν. οὐ μὲν ἀπαθὴς ἔμεινεν ἡ γῆ, ἀλλὰ διαιρεῖται ὑπὸ τῶν λεπτομερεστέρων σωμάτων ἀνασοιχειουμένη μὲν, οὐ μὴν καὶ μεταβαλλομένη εἰς τὰ διαιροῦντα αὐτήν· πάλιν γὰρ συνιᾶσα εἰς ἑαυτὴν ἀποκαθίσταται, ὅπερ φαίνεται ἐν τῷ ὕδατι· ἐὰν γὰρ εἰς ὕδωρ γῆν ὀλίγην βαλὼν ταράξῃς, διαλύεται εἰς ὕδωρ ἡ γῆ· ἐὰν δὲ παύσῃ ταράττων, λαβόντες σάσιν τὸ ὕδατος ὑφιζάνει· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ πάσης τῆς γῆς δεῖ νοεῖν. οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο μεταβολὴ, ἀλλὰ διάκρισις τῶν μεμιγμένων· λέγει δὲ ὁ Πλάτων καὶ ὑπὸ τῆς ὀξύτητος τοῦ πυρὸς λύεσθαι τὴν γῆν· ἡ δὲ λυθεῖσα φέρεται ἐν αὐτῷ ἢ ἐν ἀέρος ὄγκῳ, δηλονότι ὅταν ὁ ἀὴρ αὐτὴν διαλύσῃ, ἢ ἐν ὕδατι ὅταν ἐφ' ὕδατος λυθῇ· λέγει δὲ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον διαίρων, ἕκαστον τῶν στοιχείων τρεῖς ποιότητας ἔχειν· τὸ μὲν πῦρ ὀξύτητα· μανότητα κίνησιν· τὸ δὲ ἕτερον ἄκρον τῶν στοιχείων, τετάσι τὴν γῆν ἀμβλύτητα, πυκνότητα, φασὶν· ὡς εἶναι κατὰ ταύτας τὰς ποιότητας ἐναντία τὴν γῆν καὶ τὸ πῦρ. ὅπερ οὐκ ἦν καὶ τὰς ἄλλας τὰς ἐν συζυγίᾳ ποιότητας, ἐιλῆφθαι δὲ ἀφ' ἑκατέρων τῶν ἄκρων ποιότητας, καὶ

οὕτως τὰ μέσα στοιχεῖα γεγυῆσθαι· λαμβάνονται γὰρ τῶν μὲν πυρὸς δύο ποιότητες ἥ τε μανότης καὶ ἡ κίνησις· μία δὲ τῆς γῆς ἡ ἀμβλύτης, καὶ συνίστασθαι ὁ ἀὴρ εἰδοποιὸς ἔχων ποιότητας ἀμβλύτητα, μανότητα, κίνησιν· πάλιν βλαμβάνονται ποιότητες τῆς γῆς, ἀμβλύτης καὶ πυκνότης. τοῦ δὲ πυρὸς, μία μόνη ἡ κίνησις· καὶ γίνεται τὸ ὕδωρ εἰδοποιούμενον καὶ αὐτὸ ἀμβλύτητι, πυκνότητι, κινήσει· ἔστιν οὖν ὡς ὀξύτης πρὸς ἀμβλύτητα, οὕτω πῦρ πρὸς ἀέρα. ὡς δὲ μανότης πρὸς πυκνότητα, οὕτως ἀὴρ πρὸς ὕδωρ· ὡς δὲ κίνησις πρὸς στάσιν, οὕτως ὕδωρ πρὸς γῆν. ὡς ἄρα πῦρ πρὸς ἀέρα, οὕτως ἀὴρ πρὸς ὕδωρ· καὶ ὡς ἀὴρ πρὸς ὕδωρ, οὕτως ὕδωρ πρὸς γῆν. πέφυκε γὰρ τὰ μὲν ἐπίπεδα ὑπὸ μιᾶς μεσότητος συνέχεσθαι, τετάρτην ἀναλογίας· τὰ δὲ στερεὰ ὑπὸ δύο μεσοτήτων, κατ' ἄλλον δὲ ἕξοπον λέγεσι ποιότητας ἔχειν τὰ στοιχεῖα, τὴν μὲν γὰρ γῆν καὶ τὸ ὕδωρ βαρύτητα ἔχειν, καθ' ἣν κάτω φύσει φέρονται, τὸν δὲ ἀέρα καὶ τὸ πῦρ κουφότητα, καθ' ἣν ἄνω φύσει φέρονται· λέγουσι δὲ οἱ σταϊκοὶ τῶν στοιχείων τὰ μὲν εἶναι δραστικὰ, τὰ δὲ παθητικά· δραστικὰ μὲν ἀέρα καὶ πῦρ· παθητικὰ δὲ γῆν καὶ ὕδωρ. Ἀριστοτέλης δὲ καὶ πέμπτον εἰσάγει σῶμα τὸ αἰθέριον καὶ κυκλοφορικὸν, μὴ βουλόμενος τὸν οὐρανὸν ἐκ τῶν τεττάρων στοιχείων γεγυῆσθαι· κυκλοφορικὸν δὲ λέγει τὸ πέμπτον σῶμα, ὅτι ἐν κύκλῳ περὶ τὴν γῆν φέρεται τῷ Πλάτωνος διαρρήδην φάσκοντος ἐκ πυρὸς καὶ

καὶ γῆς ἅπαν σωμα συνεστάναι· λέγει γοῦν οὕτως. σῶμα-
τοειδὲς καὶ ὁρατὸν, ἁπτόν τε δεῖ τὸ γενόμενον εἶναι,
χωρὶς δὲ πυρὸς οὐδὲν ἂν ποτὲ ὁρατὸν γένοιτο. οὐδὲ
ἁπτὸν ἄνευ τινὸς στερεοῦ, στερεὸν δὲ οὐκ ἄνευ γῆς· ὅθεν
ἐκ πυρὸς καὶ γῆς τὸ τοῦ παντὸς συνεστάναι σῶμα
ὁ Θεὸς ἀρχόμενος ἐποίει, δύο δὲ μόνα καλῶς συν-
ίστασθαι χωρὶς τρίτου χωρὶς, οὐ δυνατὸν· δεσμὸν γὰρ ἐν
μέσῳ δεῖ ἀμφοῖν συναγωγὸν γίνεσθαι· δεσμὸς δὲ
κάλλιστος ὃς ἂν ἑαυτὸν τε καὶ τὰ ξυνδούμενα ἓν
ποιῇ ὅτι μάλιστα, τοῦτο δὲ πέφυκεν ἀναλογία κάλ
λιστα ἀποτελεῖν· δεσμὸν λέγων τὰ μέσα δύο στοι-
χεῖα ἐξ ἀναλογίας εἰλημμένα τῶν προρρηθείσης. οἱ
δὲ τὰ τῶν Ἑβραίων θρησκεύοντες διαφέρουσι περὶ τῆς
ἁρμονίας τῆς γῆς· οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι κεῖσθαι πάντες, ἐξ
ἀδιαιρέτου προϋποκειμένης ὕλης φάσκουσι γεγυῆσθαι
τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἀπολινάριος δὲ ἐκ τῆς
ἀβύσσου πεποιηκέναι τὸν Θεὸν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν
γῆν βέλεται· τῆς γὰρ ἀβύσσου Μωσῆς οὐκ ἐμνη-
μόνευσεν ἐν τῇ γενέσει τοῦ κόσμου ὡς γεγυημένης·
ἐν δὲ τῷ Ἰὼβ εἴρηται ὁ ποιήσας τὴν ἄβυσσον. ἐκ
ταύτης οὖν ὡς ἐξ ὕλης βέλεσθαι τὰ ἄλλα πάντα
γεγυῆσθαι· οὐ μὴν ἀγέννητον, ἀλλὰ γενητὴν εἶναι αὐ-
τὴν πρὸ πάντων τῶν σωματικῶν προκαταβεβλη-
μένην ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ πρὸς τὴν τῶν ἄλλων
ὑπόστασιν· δηλοῖ δὲ μὴ τέκνωμα τῆς ἀβύσσου τὸ τῆς
ὕλης ἄπειρον, ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὅπως ἂν ἔχοι, οὐδὲν
διαφέροι· καὶ γὰρ οὕτως πάντων ὁ Θεὸς μὴ δημιουρ-

γὸς δείκνυσι, ἢ ἐξ ὄντων πεποιηκὼς τὰ πάντα· πρὸς δὲ τοὺς ἓν μόνον λέγοντας εἶναι στοιχεῖον, ἢ τὸ πῦρ, ἢ τὸν ἀέρα, ἢ τὸ ὕδωρ, ἀρκέσει τὰ παρὰ Ἱπποκράτους εἰρημένα· εἰ ἓν ἦν ὁ ἄνθρωπος, οὐδέποτε ἂν ἤλγεεν· οὐ δὲ γε ἂν ἦν, ὑφ' οὗ ἀλγήσειεν ἓν ὤν, εἰ δὲ μὴ ἤλγεεν ἓν ἂν ἦν τὸ ἰώμενον· δεῖ γὰρ τὸ μέλλον ἀλγεῖν, ἐν μεταβολῇ γενέσθαι μετ' αἰσθήσεως· εἰ δὲ ἓν μόνον ἦν τὸ στοιχεῖον, οὐκ ἦν εἰς ὃ μεταβληθείη, μὴ ξεπόμενον δὲ, ἀλλὰ μένον ἐφ' ἑαυτῷ, οὐκ ἂν ἤλγησεν, εἰ μὴ αἰσθητὸν ἦν· ἀνάγκη δὲ μὴ τὸ πάσχον ὑπό τινος πάσχειν. εἰ δὲ μόνον ἓν ἦν τὸ στοιχεῖον, οὐκ ἦν ἂν ἑτέρα ποιότης παρὰ τὴν τοῦ ἑνὸς στοιχείου, ὑφ' ἧς ἔπαθεν ἂν τὸ ζῷον· εἰ δὲ μήτε μεταβληθῆναι μήτε παθεῖν ἠδύνατο, πῶς ἂν ἤλγησε; δείξας οὖν τοῦτο ἀδύνατον, κατὰ συγχώρησιν ἐπάγει. εἰ δὲ καὶ ἤλγεεν ἓν ἂν ἦν τὸ ἰώμενον, νῦν δὲ οὐκ ἔστιν ἓν τὸ ἰώμενον, ἀλλὰ πολλά· οὐκ ἄρα ἓν ἦν ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ μὴ ἐξ ὧν αὐτοὶ πειρῶνται τὸ ἴδιον ἕκαστος κατασκευάζειν δόγμα, ἐκ τούτων μάλιστα δείκνυσι δ' ὄντα στοιχεῖα· καὶ γὰρ Θαλῆς τὸ ὕδωρ μόνον λέγων εἶναι στοιχεῖον, πειρᾶται δεικνύειν τ' ἄλλα ξύλα ἀπὸ τούτου γινόμενα· τὴν μὲν γὰρ ὑγρὸς ἀθμὸν αὖτις γῆν γίνεσθαι· τὸ δὲ λεπτομερέστερον ἀέρα, τὸ δὲ ἀέρος τὸ λεπτομερέστερον πῦρ· Ἀναξιμένης δὲ ἀέρα μόνον λέγων, ἢ αὐτὸς ὁμοίως φράζει δείκνυναι τὰ ἄλλα στοιχεῖα ἐκ τοῦ ἀέρος ἀποτελέμενα. Ἡράκλειτος δὲ ἢ Ἵππαρχος ὁ μεταποντίνος

τίνος τὸ πῦρ λέγοντες, ταῖς αὐταῖς ταύταις ἀποδείξεσι κέχρηνται, ἐξ ὧν οὗτοι φασὶ τὸ πῦρ εἶναι τῆς ἄλλων στοιχείων γεννητικὸν, καὶ τῆς ἄλλων ὁ μὲν τὸ ὕδωρ, ὁ δὲ τὸν ἀέρα, ἐκ τούτων δείκνυσι· ὅτι πάντα τὰ στοιχεῖα εἰς ἄλληλα μεταβάλλεται· πάντων δὲ εἰς ἄλληλα ξεπομένων ἀνάγκη στοιχεῖα τὰ πάντα εἶναι. ὅπερ γὰρ ἂν λάβῃς τῶν τεσσάρων, εὑρεθήσεται ἢ τοῦτο ὑφ' ἑτέρου γινόμενον· τὸ δὲ σῶμα τῆς ψυχῆς ὄργανον ὑπάρχον, ταῖς ψυχικαῖς δυνάμεσι συνδιαιρεῖται· ταύταις γὰρ πρὸς φορόντε καὶ ὀπτικὸν κατεσκεύασται· πρὸς τὸ μηδεμίαν αὐτῆς δύναμιν ὑπὸ τοῦ σώματος ἐμποδίζεσθαι· ἐκ ἴσης γὰρ ψυχικῇ δυνάμει πρὸς τὴν ἐνέργειαν ἴδια μέρη τοῦ σώματος ἀποκεκλήρωται, ὡς προϊὼν ὁ λόγος ἀποδείξει. ἡ μὲν γὰρ ψυχὴ τάξιν ἐπέχει τεχνίτου, τὸ δὲ σῶμα ὀργάνου, ὕλη δέ ἐστι περὶ ἣν ἡ πρᾶξις· τὸ δὲ ἀποτέλεσμα ἡ πρᾶξις αὐτή. οἷον ὡς ὕλη μὲν ὑπόκειται, ἡ γυνὴ περὶ ταύτην γὰρ ἡ πρᾶξις. ἡ δὲ πρᾶξις μοιχεία, ἢ πορνεία, ἢ γάμος. διαιροῦνται δὲ αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις εἴς τε τὸ φαντασικὸν καὶ διανοητικὸν καὶ μνημονευτικόν.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΦΑΝΤΑΣΤΙΚΟΥ. ΚΕΦ. ε.

ΦΑΝΤΑΣΤΙΚΟΝ μὲν ἔν ἐστι δύναμις τῆς ἀλόγου ψυχῆς διὰ τῆς αἰσθητηρίων ἐνεργοῦσα· φανταστὸν δὲ τὸ τῇ φαντασίᾳ ὑποπίπτον, ὡς αἰσθήσει αἰσθητόν· φαντασία δέ ἐστι πάθος τῆς ἀλόγου ψυχῆς ὑπὸ φαντασθέντος τινὸς γινόμενον· φάντασμα δὲ

πάθος

πάθος διάκενον ἐν τοῖς ἀλόγοις τῆς ψυχῆς μέρεσιν ὑπ' οὐδενὸς φανταστοῦ γινόμενον· οἱ δὲ στωικοὶ τέσσαρα ταῦτα φασὶ· φαντασία, φάντασμα, φαντασίαν μὲν λέγοντες τὸ πάθος τῆς ψυχῆς τὸ ἐνδεικνύμενον αὐτό, τε καὶ τὸ πεποιηκὸς φαντασθὸν. ὅταν γὰρ λευκὸν ἴδωμεν, ἐγγίνεταί τι πάθος τῇ ψυχῇ ἀπὸ τῆς λήψεως αὐτοῦ. ὡς γὰρ ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις ἐγγίνεται πάθος, ὅταν αἰσθάνηται, οὕτω καὶ ἐν τῇ ψυχῇ· ὅταν ἐννοήσῃ. εἰκόνα γὰρ ἐν ἑαυτῇ δέχεται τοῦ νοητοῦ· φαντασθὸν δὲ τὸ πεποιηκὸς τὴν φαντασίαν αἰσθητὸν, οἷόν τι λευκὸν ἢ πᾶν ὅτι δύναται κινεῖν τὴν ψυχήν. φαντασικὸν δὲ τὸν διάκενον διελκυσμὸν ἄνευ φαντασθοῦ· φάντασμα δὲ * ᾧ ἐφελκόμεθα καὶ τὸ φαντασικὸν διάκενον ἑλκυσμόν. ὡς ἐπὶ τῶν μεμηνότων καὶ μελαγχολώντων, ἡ δὲ διαφωνία τέτοις περὶ τὴν ἐναλλαγὴν μόνων γέγονε τῶν ὀνομάτων, ὄργανα δὲ αὐτοῦ αἱ προσθιοι τοῦ ἐγκεφάλου κοιλίαι, καὶ τὸ ἐν αὐταῖς ψυχικὸν πνεῦμα, καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ νεῦρα τὰ διάβροχα τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος· καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν αἰσθητηρίων. ἔστι δὲ αἰσθητήρια ε'. αἴσθησις δὲ μία, ἡ ψυχὴ ἡ γνωρίζουσα διὰ τῶν αἰσθητηρίων, τὰ ἐν αὐτοῖς γινόμενα πάθη, καὶ τῶν μὲν χωδεστάτῳ καὶ σωματικωτάτῳ τῶν αἰσθητηρίων ὅπερ ἐστὶν ἡ ἁφὴ τῆς γεώδους φύσεως αἰσθάνεται. τῶν δὲ αὐγοειδεστάτῳ ὅπερ ἐστὶν ἡ ὄψις τῶν αὐγοειδῶν. ὡς καὶ τῶν ἀεροειδεῖ τῶν ἀέρος παθημάτων· ἀὴρ γὰρ ἐστὶν ἡ τῆς

* ὃ ἐφελκόμεθα

φωνῆς οὐσία ἡ ἀέρος πληγὴ· καὶ τῶν ἀκοητοειδεῖ δὲ καὶ ὑδατοειδεῖ τῶν καὶ τὴν γεῦσιν τὸ χυμῶν ἀντιλαμβάνεται. ἕκαστον γὰρ τῶν αἰσθητῶν διὰ τοῦ οἰκείου γνωρίζεσθαι πέφυκεν. ἔδει τοίνυν καὶ τοῦτον τὸν λόγον ἐπεισελθεῖν· στοιχεῖα, τέσσαρας εἶναι καὶ τὰς αἰσθήσεις· ἀλλ' ἐπεισελήλυθεν ὁ ἀτμὸς καὶ τὸ τῶν ὀσμῶν γένος μεταξὺ τὴν φύσιν ἐστὶν ἀέρος καὶ ὕδατος· ἀέρος μὲν γὰρ ὄζει παχυμερέστερος, ὑδατος δὲ λεπτομερέστερος, δῆλον δὲ γίνεται τοῦτο διὰ τῶν κορύζης τοῦ πάθους. οἱ γὰρ κορυζῶντες ἕλκουσι μὲν τὸν ἀέρα διὰ τῆς ἀναπνοῆς· ἕλκοντες δὲ τοῦτον, τὸν ἀτμὸν οὐκ ἀντιλαμβάνονται· διὰ γὰρ τὴν ἔμφραξιν τὸ παχυμερέστερον οὐκ ἀφικνεῖται πρὸς τὴν αἴσθησιν, τούτου χάριν πρέμπον αἰσθητήριον ἡ ὄσφρησις ὑπὸ τῆς φύσεως ἐξεύρηται, ἵνα μηδὲν τῶν δυναμένων εἰς γνῶσιν ἐλθεῖν διαφύγῃ τὴν αἴσθησιν· ἔστι δὲ ἡ αἴσθησις οὐκ ἀλλοίωσις, ἀλλὰ διάγνωσις ἀλλοιώσεως. ἀλλοιοῦται μὲν γὰρ τὰ αἰσθητήρια, διακρίνει δὲ τὴν ἀλλοίωσιν ἡ αἴσθησις, καλεῖται δὲ πολλάκις αἴσθησις καὶ τὰ αἰσθητήρια· ἔστι δὲ αἴσθησις ἀντίληψις τῶν αἰσθητῶν· δοκεῖ δὲ οὗτος ὁ ὅρος οὐκ αὐτῆς εἶναι τῆς αἰσθήσεως, ἀλλὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ· διὸ καὶ οὕτως ὁρίζονται τὴν αἴσθησιν, πνεῦμα νοερὸν ἀπὸ τοῦ ἡγεμονικοῦ ἐπὶ τὰ ὄργανα τεταμένον. ἔτι δὲ καὶ οὕτως δύναμις ψυχῆς ἀντιληπτικὴ τῶν αἰσθητῶν, αἰσθητήριον δὲ ὄργανον τῆς ἀντιλήψεως τῶν αἰσθητῶν. Πλάτων δὲ τὴν αἴσθησιν λέγει ψυχῆς καὶ

καὶ σώματος κοινωνίαν πρὸς τὰ ἐκτὸς. ἡ γὰρ δύναμις, ψυχῆς· τὸ δὲ ὄργανον, σώματος, ἄμφω δὲ διὰ φαντασίαν ἀντιληπτικὰ τῶν ἔξωθεν, τῶν δὲ ψυχικῶν τὰ μέν ἐστιν ὑπουργητικά τε καὶ * δορυφορικὰ, τὰ δὲ ἀρχικὰ καὶ ἡγεμονικὰ, ἀρχικὰ μὲν, τό, τε διανοητικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν, ὑπουργητικὰ δὲ τὰ αἰσθητικὰ καὶ ἡ καθ' ὁρμὴν κίνησις, καὶ τὸ φωνητικὸν. καὶ γὰρ ἡ κίνησις καὶ ἡ φωνὴ ὀξύτατα καὶ σχεδὸν ἀχρόνως ὑπακούει τῇ βουλήσει τοῦ λογισμοῦ· ἅμα γὰρ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ θέλομέν τε καὶ κινούμεθα οὐδενὸς ἐπιδεόμενοι μεταξὺ χρόνου τῆς τε βουλήσεως καὶ τῆς κινήσεως. ὡς ἐπὶ τῆς κινήσεως τῶν δακτύλων ἐστὶν ἰδεῖν, καὶ τῶν φυσικῶν δὲ ἔνια ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν ἐστὶν τοῦ διανοητικοῦ, ὡς τὰ καλούμενα πάθη.

* δορυαλωτικὰ

ΠΕΡΙ ΟΨΕΩΣ ΚΕΦ. Ζ.

Η ΟΨΙΣ ὁμωνύμως λέγεται, καὶ γὰρ τὸ αἰσθητήριον καὶ ἡ δύναμις ἡ αἰσθητικὴ· Ἱππαρχος δέ φησιν ἀκτίνας ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἀποτεινομένας τοῖς περάσιν ἑαυτῶν, καθάπερ χειρῶν ἐπαφαῖς καθαπτούσαις τοῖς ἐκτὸς σώμασι, τὴν ἀντίληψιν αὐτῶν πρὸς τὸ ὁρατικὸν ἀναδιδόναι. οἱ δὲ γεωμέτραι κώνους τινὰς ἀναγράφουσιν ἐκ τῆς συνεμπτώσεως τῶν ἀκτίνων γινομένους τῶν ἐκπεμπομένων διὰ τῶν ὀφθαλμῶν· πέμπειν γὰρ ἀκτίνας τὸν μὲν δεξιὸν ὀφθαλμὸν ἐπὶ τὰ ἀριστερὰ, τὸν δὲ ἀριστερὸν ἐπὶ τὰ δεξιὰ. ἀπὸ δὲ τῆς συνεμπτώσεως αὐτῶν ἀποτελεῖσθαι κώνον, ὅθεν ὁμοῦ μὲν πολλὰ περιλαμβάνειν ὁρα

ὁρατὰ τὴν ὄψιν, βλέπειν δὲ ἀκριβῶς ἐκεῖνα, ἔνθα ἂν συνεμπέσωσιν αἱ ἀκτίνες. οὕτω γοῦν πολλάκις ὁρῶντες εἰς τοὔδαφος οὐχ' ὁρῶμεν τὸ ἐν αὐτῷ νόμισμα κείμενον, ἀτερίζοντες ἐπὶ πλεῖστον ἕως ἂν αἱ συμβολαὶ τῶν ἀκτίνων ἐν ἐκείνῳ γίνονται τῷ μέρει, ἔνθα κεῖται τὸ νόμισμα καὶ τό τε τῇ θέᾳ προσπίπτομεν αὐτοῦ, ὡς τό τε πρῶτον ἀρξάμενοι προσέχειν· οἱ δὲ ἐπικούρειοι εἴδωλα τῶν φαινομένων προσπίπτειν τοῖς ὀφθαλμοῖς, Αριστοτέλης δὲ οὐκ εἴδωλον σωματικὸν, ἀλλὰ ποιότητα δι' ἀλλοιώσεως τοῦ πέριξ ἀέρος ἀπὸ τῶν ὁρατῶν ἄχρι τῆς ὄψεως παραγίνεσθαι, Πλάτων δὲ κατὰ συναύγειαν τοῦ μὲν ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν φωτὸς ἐπὶ ποσὸν ἀπορρέοντος εἰς τὸν ὁμοιογενῆ ἀέρα. τοῦ δὲ ἀπὸ τῶν σωμάτων ἀντιφερομένου, τοῦ δὲ περὶ τὸν μεταξὺ ἀέρα εὐδιάχυτον ὄντα καὶ εὔτρεπτον, συνεκτεινομένου τῷ πυροειδεῖ τῆς ὄψεως· Γαληνὸς δὲ συμφώνως Πλάτωνι περὶ τῆς ὄψεως ἐν τῷ ἑβδόμῳ τῆς συμφωνίας λέγει γράφων οὕτω πως σποράδην. εἴπερ γὰρ εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ἀφικνοῖτο μοίρα τίς, ἢ δύναμις ἢ εἴδωλον ἢ ποιότης τῶν ὁρωμένων σωμάτων, οὐκ ἂν τῶν βλεπομένου τὸ μέγεθος ἔγνωμεν, οἷον ὄρους, εἰ τύχοι, μεγίστου. τηλικούτου γὰρ εἴδωλον ἐμπίπτειν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν παντάπασιν ἄλογον· ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ὀπτικὸν οὐχ' οἷόν τε τοσαύτην ἰσχὺν ἐκκρινόμενον λαμβάνειν, ὡς περιχεῖσθαι παντὶ τῷ βλεπομένῳ. λείπεται οὖν τὸν περίξ ἀέρα τοιοῦτον ὄργανον ἡμῖν γίνεσθαι

ἀτενίζοντες

,, γίνεσθαι καθ' ὃν ἐρῶμεν χρόνον ὁ ποῖον ἐν τῷ σώ-
,, ματι τὸ νεῦρον ὑπάρχει τὸ ὀπτικὸν. τοιοῦτον γάρ τι
,, πάσχειν ἔοικεν ὁ περιέχων ἡμᾶς ἀὴρ· ἥ, τε γὰρ αὐτὴ
,, τοῦ ἡλίου ψαύουσα τοῦ ἄνω πέρατος τοῦ ἀέρος, δια-
,, δίδωσιν εἰς ὅλην τὴν δύναμιν· ἥ, τε διὰ τῶν ὀπτικῶν
,, νεύρων αὐγὴ φερομένη τὴν μὲν οὐσίαν ἔχει πνευμα-
,, τικὴν. ἐμπίπτουσα δὲ τῷ περιέχοντι, καὶ τῇ πρώτῃ
,, προσβολῇ τὴν ἀλλοίωσιν ἐργαζομένη διαδίδωσιν
,, ἄχρι πλείστου συνέχουσα ἑαυτὴν, ἄχρις ἂν εἰς ἀντι-
,, τυπὲς ἐμπέσῃ σῶμα. γίνεται γὰρ ὁ ἀὴρ ὄργανον τῷ
,, ὀφθαλμῷ πρὸς τὴν τῶν ὁρωμένων διάγνωσιν τοιοῦ-
,, τον· οἷόνπερ ἐγκεφάλῳ τὸ νεῦρον. ὥς τε ὃν ἔχει λό-
,, γον ἐγκέφαλος πρὸς τὸν νεῦρον τοῦτον ἔχειν τὸν ὀφ-
,, θαλμὸν πρὸς τὸν ἀέρα ἐψυχωμένον ὑπὸ τῆς ἡλια-
,, κῆς αὐγῆς. ὅτι δὲ πέφυκεν ὁ ἀὴρ τοῖς πλησιάζουσι
σώμασι συνεξομοιοῦσθαι, δῆλον ἐκ τοῦ καὶ πυῤῥοῦ τι-
νὸς ἢ κυανοῦ ἢ καὶ ἀργυροῦ λαμπροῦ διαφερομένου
φωτὸς ὄντος ὑπὸ τοῦ διενεχθέντος ἀλλοιοῦσθαι τὸν
ἀέρα. Πορφύριος δὲ ἐν τῷ περὶ αἰσθήσεως οὔτε κῶ-
νον, οὔτε εἴδωλον, οὔτε ἄλλότι φησὶν αἴτιον εἶναι τοῦ
ὁρᾶν, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν αὐτὴν ἐντυγχάνουσαν τοῖς
ὁρατοῖς ἐπιγινώσκειν ἑαυτὴν οὖσαν τὰ ὁρατὰ, τῷ τῶν
ψυχὴν συνέχειν πάντα τὰ ὄντα, καὶ εἶναι τὰ πάν-
τα ψυχὴν συνέχουσαν σώματα διάφορα· μίαν γὰρ
βουλόμενος εἶναι πάντων ψυχὴν τὴν λογικὴν, εἰ-
κότως φησὶ γνωρίζειν ἑαυτὴν ἐν πᾶσι τοῖς οὖσιν.
ὁρᾷ δὲ ἡ ὄψις κατ' εὐθείας γραμμὰς, αἰσθάνεται
δὲ

δὲ καὶ πρῶτον μὲν λόγον τῶν χρωμάτων. συνδια-
γινώσκει δὲ αὐτοῖς καὶ τὸ κεχρωσμένον σῶμα καὶ τὸ
μέγεθος αὐτοῦ, καὶ τὸ σχῆμα καὶ τὴν χώραν· ἔνθα ἐστὶ
καὶ τὸ διάστημα, καὶ τὸν ἀριθμὸν κίνησίν τε καὶ στάσιν
καὶ τὸ τραχὺ καὶ λεῖον καὶ ὁμαλὸν καὶ ἀνώμαλον καὶ
τὸ ὀξὺ καὶ τὸ ἀμβλὺ καὶ τὴν σύστασιν, εἴτε ὑδατῶδες,
εἴτε γεῶδες ἐστὶν, οἷον ὑγρὸν ἢ ξηρὸν· τὸ μὲν οὖν ἴδιον
αὐτῆς αἰσθητόν ἐστι τὸ χρῶμα· διὰ μόνης γὰρ τῆς
ὄψεως τῶν χρωμάτων ἀντιλαμβανόμεθα· εὐθέως
δὲ σὺν τῷ χρώματι καὶ τὸ κεχρωσμένον σῶμα καὶ
τὸν τόπον ἐν ᾧ τυγχάνει ὂν τὸ ὁρώμενον καὶ τὸ διά-
στημα τὸ μεταξὺ τοῦτε ὁρῶντος καὶ τῶν ὁρωμένου. ὁπό-
σαις γὰρ τῶν αἰσθήσεων συνεμφαίνεται καὶ τὸ σῶ-
μα, ταύταις εὐθέως καὶ ὁ τόπος συνδιαγινώσκει)
ὡς τῇ ἁφῇ καὶ τῇ γεύσει, ἀλλ' αὗται μὲν τότε μόνον
ὅταν προσπελάσωσι τῷ σώματι αἰσθάνον) πλὴν
τῶν ἑξῆς διορισθησομένων, ὄψις δὲ καὶ πόῤῥωθεν,
ἐπεὶ δὲ πόῤῥωθεν ἀντιλαμβάνεται τῶν ἰδίων αἰσθη-
τῶν, ἀναγκαίως ἐπηκολούθησε τὸ μόνην ὁρᾶν καὶ τὸ
διάστημα. τὸ δὲ μέγεθος τότε μόνη διαγινώσκει,
ὅταν τὸ φαινόμενον δύναται διὰ μιᾶς προσβολῆς
περιλαβεῖν, ἐν οἷς δὲ μεῖζον ἐστὶ τὸ ὁρώμενον, ἢ καὶ
μίαν προσβολὴν περιλαμβάνεσθαι, ἐν τούτοις ἡ ὄψις
δεῖται καὶ τῆς μνήμης καὶ τῆς διανοίας. καὶ μέρος γὰρ
αὐτὰ θεωμένη καὶ οὐχ' ὑφ' ἓν ὅλον, ἀναγκαίως εἰς
ἕτερον ἀφ' ἑτέρου μεταβαίνει, καὶ τὸ μὲν ἐμπίπτον
ἀεὶ καὶ τὴν μετάβασιν, αἰσθητόν ἐστι. τὰ δὲ ἔμ-
F προσθεν

προσθεν ἑωραμένα ἡ μνήμη διαφυλάττει. σωμάτων δὲ ἀμφότερα ἡ διάνοια τό τε αἰσθητὸν καὶ μνημονευτόν. τὸ μὲν οὖν μεγέθους διχῶς ἀντιλαμβάνεται, ποτὲ μὲν μόνη, ποτὲ δὲ μετὰ μνήμης καὶ ὀχήσεως· τὸ δὲ ἀριθμοῦ τῆς ὁρωμένων τὸ ὑπερ τὰ ἕξια· ἡ δ', τὸ κατὰ μίαν προσβολὴν μὴ ὁρωμένου καὶ τῆς κινήσεων καὶ τῶν σχημάτων τῆς πολυγώνων οὐδέποτε μόνη, ἀλλὰ μετὰ μνήμης καὶ ὀχήσεως· οὐ γὰρ δύναται τὰ πέντε καὶ ἓξ καὶ ἑπτὰ καὶ πλεῖον χωρὶς μνήμης συναγαγεῖν· οὕτως οὐδὲ τὰ ἑξάγωνα καὶ ὀκτάγωνα καὶ πολύγωνα σχήματα· καὶ ἡ κίνησις δὲ κατὰ μετάβασιν γινομένη, τὸ μὲν ἔχει πρότερον, τὸ δὲ δεύτερον. ἔνθα δὲ πρότερον ἐστὶ καὶ δεύτερον καὶ τρίτον, τοῦτο μνήμη μόνη διαφυλάττει· τὸ δὲ ἄνω καὶ κάτω καὶ τὸ ἀνώμαλον καὶ ὁμαλὸν, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ τραχὺ καὶ τὸ λεῖον καὶ τὸ ὀξὺ καὶ ἀμβλὺ κοινὰ τῆς ἁφῆς καὶ τῆς ὄψεως ἐστὶν, ἐπειδὴ καὶ μόναι τὸν τόπον διαγινώσκουσι. χρήζουσι δὲ καὶ ὀχήσεως. μόνον γὰρ ἐκεῖνο τὸ κατὰ μίαν προσβολὴν προσπῖπτον τῇ αἰσθήσει, μόνης αἰσθήσεως ἔργον ἐστὶ· τὰ δὲ κατὰ πλείους οὐ μόνης, ἀλλὰ καὶ μνήμης μετὰ διανοίας, ὡς ἔμπροσθεν ἐδείχθη. τῆς δὲ διαφανῶν καὶ μέχρι βάθους διϊκνεῖσθαι πέφυκεν ἡ ὄψις, ἀέρος μὲν πρῶτον καὶ μάλιστα, ὅλον γὰρ διεξέρχεται· δεύτερον δὲ ὕδατος ἠρεμοῦντος τε καὶ καθαροῦ, τοὺς ἰχθύας γοῦν νηχομένους ὁρῶμεν· ἧττον δὲ διὰ ὕαλου καὶ τῆς ἄλλων τοιουτοτρόπων· δῆλον δὲ ὅτι πεφωτισμένων·

νων· καὶ τοῦτο ἴδιον αὐτῆς. μὴ ἀπατήσῃ δὲ πινὰς ὡς καὶ τῆς θερμῶν ἡ ἀντίληψις ὄψεως ἐστὶν, ἐπειδὴ τὸ πῦρ ὁρῶντες, ἴσμεν εὐθέως ὅτι καὶ θερμόν ἐστιν· ἂν γὰρ ἐπὶ τὴν πρώτην ὄψιν ἀναγάγῃς τὸν λόγον, εὑρήσεις ὡς τότε ὅτε πρῶτον ἡ ὄψις ἐθεάσατο τὸ πῦρ μόνου τοῦ χρώματος καὶ σχήματος ἔσχε τὴν ἀντίληψιν· προσελθόντες δὲ τῆς ἁφῆς ἐγνωρίσαμεν ὅτι καὶ θερμόν ἐστιν. ὅπερ διεφύλαξεν ἡ μνήμη παραλαβοῦσα παρὰ τῆς ἁφῆς· νῦν οὖν ὅταν θεασώμεθα πῦρ, οὐδὲν ἄλλο βλέπομεν ἢ τὸ σχῆμα καὶ τὸ χρῶμα τοῦ πυρός. ἡ δὲ διάνοια συμπαραλαμβάνει τοῖς ὁρωμένοις διὰ τῆς μνήμης καὶ τὴν θερμότητα. ὁ αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τοῦ μήλου. εἰ γὰρ οὐχ ὑπὸ μόνου τοῦ χρώματος καὶ σχήματος εἰσποιεῖται τὸ μῆλον, ἀλλὰ καὶ τῆς ὀσμῆς, καὶ τῆς κατὰ τὴν γεῦσιν ποιότητος, οὐχὶ καὶ τούτων ἡ ὄψις ἀντιλαμβανομένη οἶδεν ὅτι μῆλον. ἀλλ' ἡ ψυχὴ τὴν μνήμην ἀποσώζει τὴν ἐκ τῆς ὀσφρήσεως τε καὶ γεύσεως. ἅμα τε τῷ θεάσασθαι συνεπινοεῖ καὶ ταῦτα τῷ σχήματι καὶ τῷ χρώματι. ὅταν οὖν κήρινον μῆλον νομίσωμεν ἀληθινὸν εἶναι μῆλον οὐχ ἡ ὄψις ἐστὶν ἡ ἐξαπατωμένη, ἀλλ' ἡ διάνοια. ἡ γὰρ ὄψις ἐν τοῖς ἰδίοις αἰσθητοῖς οὐ διεσφάλη· τό τε γὰρ χρῶμα, καὶ τὸ σχῆμα συνεῖδεν. εἰ μὲν ἓν τρεῖς τῆς αἰσθήσεως εἶτε ὄψις καὶ ἡ ἀκοὴ καὶ ἡ ὄσφρησις τῶν ἔξωθεν καὶ μὴ προσπελαζόντων ἀντιλαμβάνονται, διὰ μέσου τοῦ ἀέρος· ἡ δὲ γεῦσις οὐκ ἄλλως αἰσθάνεται ἐὰν μὴ προσομιλήσῃ τῷ αἰσθητῷ,

ἡ δὲ ἁφὴ ἐπαμφοτερίζε· καὶ γὰρ πλησιάζουσα τοῖς σώμασι καὶ διὰ μέσης ἐσθ' ὅτε ῥάβδου· ποτὲ μὲν οὖν ἡ ὄψις τῆς ἐπιμαρτυρίας χρήζει τῆς τῶν ἄλλων αἰσθήσεων, ὅταν ᾖ τὸ φαινόμενον ἐπιτετεχνημένον πρὸς ἀπάτην ὡς ἐπὶ τῆς γραφῆς· γραφικῆς γὰρ ἔργον ἀπατῆσαι τὴν ὄψιν ἐξοχαῖς οὐκ οὔσαις καὶ κοιλώμασιν, εἰ τὸ πρᾶγμα τοιαύτην ἔχει τὴν φύσιν, ἔνθα χρεία πρὸς διάγνωσιν μάλιστα μὲν τῆς ἁφῆς, ἐσθ' ὅτε δὲ καὶ τῆς γεύσεως ἢ ὀσφρήσεως, ὡς ἐπὶ τοῦ κηρίνου μήλου· ποτὲ δὲ καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐναργῶς παρίστησι τὰ φαινόμενα ὅταν μὴ πόρρωθεν ὁρᾷ· τὸν γοῦν πύργον τὸν τετράγωνον στρογγύλον ὁρᾷ πόρρωθεν· σφάλλεται δὲ καὶ ὅταν δι' ἀχλύος ἢ καπνοῦ βλέπομεν ἢ τινὸς τῶν παραπλησίων τῶν ἐπιθολούντων τὴν ὄψιν. ὁμοίως καὶ ὅταν δι' ὕδατος κινουμένου· καὶ γὰρ ἐν τῇ θαλάσσῃ τὴν κώπην ὡς κεκλασμένην ὁρᾷ· ὁμοίως καὶ ὅταν διάτινος διαφανοῦς ὕλης βλέπῃ ὡς ἐπὶ τῶν ἐσόπτρων καὶ τῆς ὑέλου καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιουτοτρόπων ἢ ὅταν ὀξέως κινῆται τὸ ὁρώμενον· συνταράσσει γὰρ τὴν ὄψιν ἡ ταχεῖα κίνησις ὡς στρογγύλα τὰ μὴ στρογγύλα βλέπειν καὶ ὡς ἑστῶτα τὰ κινούμενα. ἢ ὅταν ἡ διάνοια πρὸς ἄλλοις ἠσχόληται ὡς ἐπὶ τῶν προσδεμένου μὲν συντυχεῖν φίλῳ. καὶ συντυχόντος μὲν, παρελθόντος δὲ, αὐτὸν τῷ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ πρὸς ἑτέροις εἶναι. οὐκ ἔστι δὲ οὐδὲ τοῦτο διαμάρτημα τῆς ὄψεως ἀλλὰ τῶν νοῦ. ἡ μὲν γὰρ εἶδε καὶ ἀπήγγειλεν. ὁ δὲ νοῦς οὐ προσέσχε τοῖς ἀπαγ-

ἀπαγγελθεῖσι. τεσσάρων δὲ μάλιστα πρὸς ἐναργῆ διάγνωσιν ἡ ὄψις χρήζει, ἀβλουβοῖς αἰσθητηρίου, συμμέτρου κινήσεως, καὶ διαστήματος, ἀέρος καθαροῦ καὶ λαμπροῦ.

ΠΕΡΙ ΑΦΗΣ ΚΕΦ. Η.

ΕΚΑΣΤΟΝ μὲν τῶν ἄλλων αἰσθητηρίων διπλοῦν ὁ δημιουργὸς κατασκευάσας καὶ τόπῳ τινὶ καὶ μορίῳ τοῦ σώματος περιέγραψε· καὶ γὰρ ὀφθαλμοὺς δύο, καὶ ὦτα β̄, καὶ δύο πόρους, τῆς αἰσθήσεως ἐν τῇ ῥινὶ πεποίηκε· καὶ γλώττας δὲ β̄ πᾶσι τοῖς ζώοις ἐνέφυσεν, ἀλλὰ τὰς μὲν διῃρημένας ὡς τοῖς ὄφισι· τὰς δὲ συνημμένας καὶ συνηνωμένας ὡς τοῖς ἀνθρώποις· διὰ τοῦτο καὶ β̄ τὰς προσθίους κοιλίας μόνας τοῦ ἐγκεφάλου πεποίηκεν. ἵνα ἐξ ἑκατέρας κοιλίας, τὰ αἰσθητικὰ νεῦρα καταπεμπόμενα διπλᾶ ποιῇ τὰ αἰσθητήρια, διπλᾶ δὲ αὐτὰ πεποίηκε δι' ὑπερβάλλουσαν κηδεμονίαν· ἵνα τοῦ ἑτέρου παθόντος τὸ περιλειπόμενον σώζῃ τὴν αἴσθησιν· ἀλλὰ τῶν μὲν πλείστων αἰσθητηρίων διαφθειρομένων οὐδὲν εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν καταβλάπτεται τὸ ζῶον. ἁφῆς δὲ ἀπολλυμένης συναπόλλυται καὶ τὸ ζῶον. ἁφὴ γὰρ μόνη τῶν αἰσθήσεων κοινὴ πάντων ἐστὶ τῶν ζώων. πᾶν γὰρ ζῶον ἁφὴν ἔχει, καὶ τὰς ἄλλας αἰσθήσεις οὐ πάντα πάσας, ἀλλ' ἐνίας ἔνια· πάσας δὲ ἔχει τὰ τελειότερα. ἐπειδὴ τοίνυν ἐν τούτῳ τὸ ζῶον κινδυνεύει ζῶον εἶναι ἢ μὴ εἶναι οὐχ' ἓν μόριον ὁ δημιουργὸς ἀπεκλήρωσε τῇ ἁφῇ· ἀλλὰ πᾶν σχεδὸν τὸ

σῶμα τοῦ ζώου· πλὴν γὰρ ὀστῶν καὶ κεράτων καὶ ὀνύχων συνδέσμων τε καὶ τριχῶν καὶ ἄλλων τινῶν τοιούτων, πᾶν μόριον τοῦ σώματος τῆς ἁφῆς ἀντιλαμβάνεται· συμβέβηκεν οὖν ἕκαστον τῶν αἰσθητηρίων διπλὰς ἔχειν αἰσθήσεις· τὴν μὲν τῶν ἰδίων αἰσθητῶν· τὴν δὲ τῆς ἁφῆς ὡς ἡ ὄψις· καὶ γὰρ τὰ χρώματα διακρίνει καὶ τῶν ψυχρῶν καὶ θερμῶν ἀντιλαμβάνεται· ἀλλὰ τούτων μὲν ὡς σωμάτων, τῶν δὲ χρωμάτων ὡς ὄψις. ὡσαύτως δὲ καὶ γεῦσις καὶ ὄσφρησις καὶ ἀκοὴ. πῶς οὖν παντός ἐστι τοῦ σώματος ἡ ἁφὴ, εἴπερ ἀπὸ τῶν προσθίων κοιλιῶν τοῦ ἐγκεφάλου λέγομεν εἶναι τὰς αἰσθήσεις; ἢ δῆλον ὅτι νεύρων καταπεμπομένων ἐξ ἐγκεφάλου καὶ διασπειρομένων εἰς πᾶν μόριον τοῦ σώματος ἡ τῆς ἁφῆς αἴσθησις προσγίνεται· ἐπειδὴ δὲ πολλάκις ὑπ' ἀκάνθης πληγέντες τὸν πόδα, τῆς κεφαλῆς εὐθέως τὰς τρίχας φρίττομεν. ὠήθησαν τινὲς τὸ πάθος ἢ τὴν αἴσθησιν τοῦ πάθους εἰς τὸν ἐγκέφαλον ἀναπέμπεσθαι, καὶ οὕτως αἰσθάνεσθαι. ἀλλ' εἴπερ ἦν ἀληθὴς οὗτος ὁ λόγος, οὐκ ἂν ἤλγει τὸ τεμνόμενον μόριον, ἀλλ' ὁ ἐγκέφαλος. βέλτιον οὖν λέγειν ὅτι τὸ νεῦρον ἐγκέφαλός ἐστι. καὶ γὰρ μοῖρα τίς ἐστιν ἐγκεφάλου διὰ παντὸς ἑαυτοῦ τὸ ψυχικὸν ἔχον πνεῦμα. ὡς ὁ πεπυρακτωμένος σίδηρος ἔχει τὸ πῦρ· διάτοι τοῦτο ἔνθα ἂν νεῦρον αἰσθητικὸν ἐμφύηται ἐκεῖνο τὸ μέρος αἰσθήσεως ὑπ' αὐτοῦ μεταλαμβάνει καὶ γίνεται αἰσθητικὸν. οὐδὲν δὲ ἴσως ἄτοπον λέγειν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τῶν νεύρων

τὸν

τὸν ἐγκέφαλον ἀναπέμπεσθαι, οὐ τὸ πάθος, ἀλλὰ συναίσθησίν τινα καὶ ἐπαγγελίαν δὴ τοῦ πάθους. ἔστι δὲ ἴδιον αἰσθητὸν ἁφῆς τὸ θερμὸν καὶ ψυχρὸν, τό τε μαλακὸν, καὶ σκληρὸν, καὶ γλίσχρον, καὶ κραῦρον, βαρύ τε καὶ κοῦφον· διὰ μόνης γὰρ τῆς ἁφῆς ταῦτα γνωρίζεται· κοινὰ δὲ ἁφῆς καὶ ὄψεως, τό τε ὀξὺ καὶ ἀμβλὺ καὶ τὸ τραχὺ καὶ λεῖον, τό τε ξηρὸν καὶ ὑγρὸν, παχύ τε καὶ λεπτὸν, ἄνω καὶ κάτω· καὶ γὰρ ὁ τόπος. τό τε μέγεθος ὅταν ᾖ τοιοῦτον ὡς κατὰ μίαν προσβολὴν τῆς ἁφῆς περιλαμβάνεσθαι· καὶ τὸ πυκνὸν δὲ τὸ μανὸν καὶ τὸ στρογγύλον ὅταν ᾖ μικρὸν, ὡς καὶ ἄλλα τίνα σχήματα: ὁμοίως δὲ καὶ τῆς κινήσεως τοῦ πλησιάζοντος αὐτῇ σώματος αἰσθάνεται σὺν τῇ μνήμῃ καὶ τῇ διανοίᾳ. ὡσαύτως δὲ καὶ ἀριθμοῦ. ἀλλὰ μέχρι δυοῖν ἢ τριῶν καὶ τούτων μικρῶν καὶ ῥαδίως περιλαμβανομένων· μᾶλλον δὲ τῆς ἁφῆς ἡ ὄψις τούτων ἀντιλαμβάνεται. ὥσπερ καὶ τοῦ ὁμαλοῦ καὶ τοῦ ἀνωμάλου. τοῦ γὰρ γένους ἐστὶ τοῦ τε λείου καὶ τραχέος· σκληρότητι μὲν γὰρ ἀνωμαλία μιχθεῖσα τραχύτητα, ὁμαλότης δὲ πυκνότητι λειότητα ποιεῖ. δῆλον οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων ὡς πολλὴν κοινωνίας αἱ αἰσθήσεις αὐταὶ πρὸς ἀλλήλας ἔχουσι· καὶ γὰρ τὰ τῆς ἑτέρας διαμαρτήματα ἡ ἑτέρα διασαφεῖ· ἐπὶ γοῦν τῆς γραφῆς ἡ μὲν ὄψις ἐξοχὰς τινὰς ὁρᾷ, ῥινός τε καὶ τῶν ἄλλων, ἡ δὲ ἁφὴ προσελθοῦσα διήλεγξεν αὐτῆς τὸ διαμάρτημα. ὥσπερ ἡ ὄψις ἀεὶ καὶ πάντα, διὰ μέσου τοῦ ἀέρος ὁρᾷ, οὕτω καὶ ἡ ἁφὴ διὰ μέσης τῆς βακτη-

 ρίας

ρίας τῆς σκληρῶν καὶ μαλακῶν καὶ ὑγρῶν αἰσθάνεται. ἀλλὰ συλλογιστικῶς καὶ μετὰ διανόιας. ἀκριβεστάτην δὲ ἔχει ταύτην τὴν αἴσθησιν ὁ ἄνθρωπος. ταύτῃ γοῦν καὶ τῇ γεύσῃ πλέον ἔχει τῶν ἄλλων ζώων καί τοι ταῖς ἄλλαις ῥισὶν ἥττων μύων. ἄλλο μὲν γὰρ ζῶον κατ' ἄλλην αἴσθησιν τῶν βιῶν πλεονεκτεῖ τὸν ἄνθρωπον. ὁ δὲ κύων ἐν ταῖς ῥισὶν ἅμα· ὀξύτερον γὰρ καὶ ἀκούει καὶ βλέπει καὶ ὀσφραίνεται. ὡς δῆλον ἐκ τῶν ἰχνευόντων κυνῶν. καὶ πᾶν μὲν τὸ σῶμα τῆς ἁφῆς ἐστι αἰσθητήριον ὡς καὶ πρόσθεν εἴρηται. μάλιστα δὲ τῆς χειρῶν τὰ ἔσωθεν· καὶ τούτων ἔτι μᾶλλον τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων. ταῦτα γὰρ ὥσπερ γνώμονας ἀκριβεῖς τῆς ἁφῆς ἔχομεν· οὐ γὰρ μόνον ἀντιληπτικὸν ὄργανον ὁ δημιουργὸς τὰς χεῖρας κατεσκεύασεν· ἀλλὰ καὶ ἁπτικὸν, διὰ τοῦτο καὶ τὸ δέρμα λεπτότερον ἔχουσι· καὶ μῦς ἀναταῖς ὅλαις ἔσωθεν ὑπέστρωται, καὶ βιχῶν ἀμοιρεῖσιν ἵνα μᾶλλον τῶν ἁπλῶν ἀντιλαμβάνωνται. τοὺς δὲ βίχας ἀυτὰς μὴ φύειν ὁ ὑπεστορεσμένος μῦς γέγονεν αἴτιος. τῶν δὲ χειρῶν αἱ μὲν σκληρότεραι πρὸς ἀντίληψιν εἰσὶν ἰσχυρότεραι. αἱ δὲ μαλακώτεραι πρὸς τὴν ἁφὴν ἀκριβέστεραι. ὥσπερ καὶ τῶν νεύρων τὰ μὲν σκληρὰ πρὸς κίνησιν, τὰ δὲ μαλακὰ πρὸς αἴσθησιν εἰσὶν ἐπιτηδειότερα. ταῦτα γὰρ καὶ τῆς ἁφῆς ἐστιν ὄργανα· διὰ τούτων γὰρ ἡ τῆς ἁφῆς αἴσθησις γίνεται.

ΠΕΡΙ ΓΕΥΣΕΩΣ. ΚΕΦ. Θ.

Τὴν μὲν ὄψιν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴπομεν κατ' εὐθείας γραμμὰς ὁρᾶν· ἡ δὲ ὄσφρησις καὶ ἡ ἀκοὴ οὐ καθ'

καθ' εὐθείαν μόνον ἀλλὰ πανταχόθεν. ἁφὴ δὲ καὶ γεῦσις οὔτε κατ' εὐθείας γραμμὰς οὔτε πανταχόθεν γωρίζουσιν. ἀλλὰ τότε μόνον ὅταν αὐτοῖς πλησιάσωσι τοῖς ἰδίοις αἰσθητοῖς· πλὴν τῶν ἤδη διωρισμένων· ἔστι δὲ ἡ γεῦσις τῶν χυμῶν ἀντιληπτική. ὄργανα δὲ αὐτῆς ἡ γλῶσσα· καὶ ταύτης μᾶλλον τὸ ἄκρον ἔπι τε σὺν τούτοις ἡ ὑπερῶα ἐν οἷς ἐστι τὰ ἐξ ἐγκεφάλου φερόμενα νεῦρα πεπλατυσμένα καὶ ἀπαγγέλλοντα τὴν γλυκυμένην ἀντίληψιν πρὸς τὸ ἡγεμονικόν· τῶν δὲ χυμῶν αἱ γευστικαὶ καλούμεναι ποιότητες εἰσὶν αὗται γλυκύτης, ὀξύτης, δριμύτης, στυφνότης, αὐστηρότης, πικρότης, ἁλμυρότης, λιπαρότης· τούτων γὰρ ἔστιν ἡ γεῦσις διαγνωστική. καὶ ταύτας δὲ τὰς ποιότητας καὶ τὸ ὕδωρ ἄποιον λέγεται, τοῦ μηδεμίαν ἐμφαίνειν τούτων ἐν τῇ γεύσῃ ποιότητα. καὶ γὰρ τὰς ἄλλας ἴδιον ψυχρότητα, καὶ ὑγρότητα σύμφυτον ἔχει τὴν ποιότητα· στυφνότης δὲ καὶ αὐστηρότης τοῦ μᾶλλον καὶ ἧττον σύφειν ἀλλήλων διαφέρουσιν. αἱ μὲν οὖν ἁπλαῖ γευστικαὶ ποιότητες αὗται μόνον ὀκτώ εἰσι· σύνθετοι δὲ μυρίαι· καθ' ἕκαστον γὰρ εἶδος ζώου καὶ φυτοῦ ἰδιάζουσαι ποιότητες εἰσὶν· ἄλλης γὰρ ἂν οὕτω τύχῃ χωρείου ποιότητος ἀντιλαμβανόμεθα καὶ ἄλλης ἀηδείας· διὸ καὶ μὴ μαθόντες ὁποῖόν ἐστι τὸ προσενεχθὲν κρέας ἐν τῇ γεύσει γωρίζομεν· τοῦτο δὲ οὐκ ἂν ἦν εἰμὴ διάφορος ἦν ἑκάστου τῶν γευστῶν ἡ ποιότης. ὅθεν οὐκ ἄπτις αὐτὰς γλυκεῖς περιλάβοι, ἀπείρους οὔσας καὶ πάντως ἀλλήλων διαφερού-

φερούσας· καὶ γὰρ ἐν οἷς ἐπικρατεῖ μία τὶς τῶν ἁπλῶν ποιοτήτων καὶ ἐν τούτοις γνώριμος ἡ κατ' εἶδος τῶν γευστῶν διαφορὰ· ἰσχάδος γοῦν καὶ ἀσταφίδος καὶ φοίνικος μία μὲν ἐπικρατεῖ ποιότης ἡ κατὰ γλυκύτητα, ἀλλ' ἡ γεῦσις διακρίνει τῶν εἰδῶν τὸ διάφορον.

ΠΕΡΙ ΑΚΟΗΣ. ΚΕΦ. Ι.

Η ΔΕ ἀκοὴ τῶν φωνῶν καὶ τῶν ψόφων ἐστὶν αἰσθητικὴ· διαγινώσκει δὲ αὐτῶν τὴν ὀξύτητα καὶ τὴν βαρύτητα, λειότητά τε καὶ τραχύτητα καὶ μέγεθος. ὄργανα δὲ ταύτης τὰ νεῦρα τὰ ἐξ ἐγκεφάλου τὰ μαλακὰ καὶ τῶν ὤτων ἡ κατασκευὴ· μάλιστα δὲ αὐτῶν τὸ χονδρῶδες γένος. πρὸς γὰρ ψόφους καὶ ἤχους ἐπιτήδειος καὶ ἐστὶν ὁ χόνδρος· μόνος δὲ ὁ ἄνθρωπος καὶ πίθηκος οὐ κινοῦσι τὰ ὦτα, τῶν ἄλλων πάντων ζώων τῶν ἐχόντων ὦτα κινούντων αὐτά.

ΠΕΡΙ ΟΣΦΡΗΣΕΩΣ ΚΕΦ. ΙΑ.

Η ΔΕ ὄσφρησις γίνεται μὲν διὰ τῶν ῥινῶν, παραίνεται δὲ εἰς τὰ πέρατα τῶν προσθίων τῶν ἐγκεφάλου κοιλιῶν· αὗται γὰρ ἀτμοειδέσταται τὴν φύσιν οὖσαι τῶν ἀτμῶν ῥαδίως ἀντιλαμβάνονται· λέλεκται γὰρ καὶ πρόσθεν ὡς ἕκαστον τῶν αἰσθητηρίων καθ' ὁμοιότητα τινὰ καὶ οἰκειότητα τῶν ἰδίων αἰσθητῶν ἀντιλαμβάνεται. οὐ μὴν ὥσπερ τοῖς ἄλλοις αἰσθητηρίοις νεῦρον αἰσθητικὸν κατέπεμψεν ὁ ἐγκέφαλος, οὕτως καὶ τῇ ὀσφρήσει, ἀλλὰ τοῖς πέρασιν ἑαυτοῦ τῶν νεύρων ἀναπληροῖ τὴν χρείαν, καὶ τὴν τῶν ἀτμῶν ἀνάδοσιν δέχεται. τῶν δὲ ἀτμῶν ἡ γενικωτάτη

κωτάτη διαφορὰ εὐωδίατέ ἐστι καὶ δυσωδία καὶ τὸ μέσον τούτων ὃ μήτε εὐῶδες ἐστὶ, μὴ τε δυσωδία. γίνεται δὲ εὐωδία τῶν ὑγρῶν τῶν ἐν τοῖς σώμασιν ἀκριβῶς πεφθέντων. μέσως δὲ ἡ μέση διάθεσις. καταδεέστερον δὲ ἢ μηδ' ὅλως δυσωδία.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΟΥ ΚΕΦ. ΙΒ.

ΤΟΥ μὲν οὖν φανταστικοῦ ἥ τε δύναμις καὶ τὰ ὄργανα καὶ τὰ μόρια καὶ τῶν μορίων ἡ κοινωνία τε καὶ διαφορὰ τὸν ἐνδεχόμενον τρόπον ὡς ἐν βραχέσιν ἱκανῶς εἴρηται· τοῦ δὲ διανοητικοῦ εἰσὶ γενικῶς μὲν, αἵτε κρίσεις καὶ συγκαταθέσεις καὶ ἀποφυγαὶ καὶ ὁρμαὶ. εἰδικῶς δὲ αἵτε νοήσεις τῶν ὄντων καὶ αἱ ἀρεταὶ, καὶ αἱ ἐπιστῆμαι καὶ τῶν τεχνῶν οἱ λόγοι, καὶ τὸ βουλευτικὸν, καὶ προαιρετικὸν· τοῦτο δέ ἐστι καὶ τὸ δι' ὀνείρων θεσπίζον ἡμῖν τὸ μέλλον· ἥνπερ μόνην ἀληθῆ μαντείαν οἱ πυθαγόρειοι λέγουσιν εἶναι, τοῖς Εβραίοις ἀκολουθήσαντες· ὄργανον δὲ καὶ τούτου ἡ μέση κοιλία τοῦ ἐγκεφάλου, καὶ τὸ ψυχικὸν πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῇ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΝΗΜΟΝΕΥΤΙΚΟΥ ΚΕΦ. ΙΓ.

ΤΟ δὲ μνημονευτικόν ἐστι μνήμης καὶ ἀναμνήσεως αἰτιόν τε καὶ ταμιεῖον· ἔστι δὲ μνήμη, ὡς μὲν Ωριγένης φησὶν, φαντασία ἐγκαταλελειμμένη ἀπό τινος αἰσθήσεως τῆς κατ' ἐνέργειαν. ὡς δὲ Πλάτων σωτηρία αἰσθήσεως τε καὶ νοήσεως· ἡ γὰρ ψυχὴ τῶν μὲν αἰσθητῶν διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἀντιλαμβάνεται,

ται, καὶ γίνεται δόξα. τῶν δὲ νοητῶν διὰ τῶν νοῦ καὶ γίνεται νόησις. ὅταν οὖν τοὺς τύπους ὧντε ἐδόξασεν ὧντε ἐνόησε διασώζει μνημονεύειν λέγεται· ἔοικε δὲ νόησιν λέγειν ὁ Πλάτων ἐν τούτοις, οὐ τὴν κυρίως νόησιν, ἀλλὰ τὴν διανόησιν. τὰ μὲν γὰρ αἰσθητὰ μνημονεύεται καθ' ἑαυτὰ, τὰ δὲ νοητὰ κατὰ συμβεβηκὸς· ἐπειδὴ καὶ τῶν διανοητῶν ἡ μνήμη ἐκ προλαβούσης φαντασίας περιγίνεται. τὰ δὲ κυρίως νοητὰ ὅτι μὲν ἐμάθομεν ἢ ἠκούσαμεν μεμνήμεθα· τῆς δὲ οὐσίας αὐτῶν μνήμην οὐκ ἔχομεν· οὐ γὰρ ἐκ προηγησαμένης φαντασίας ἡ τῶν νοητῶν ἀνάληψις, ἀλλ' ἐκ μαθήσεως ἢ φυσικῆς ἐννοίας. εἰ δὲ μνημονεύειν λεγόμεθα ἃ πρότερον εἴδομεν καὶ ἠκούσαμεν ἢ ἄλλως πως ἔγνωμεν, τὸ δὲ πρότερον τὴν ἀναφορὰν ἔχει πρὸς τὸν παρελθόντα χρόνον δῆλον ὡς μνημονευτά ἐστι τὰ γινόμενα, τὰ φθειρόμενα, τὰ ἐν χρόνῳ συνιστάμενα, καὶ ἔστι μὲν τῶν ἀπόντων ἡ μνήμη, οὐ μὴν ἀπὸ τῶν ἀπόντων γίνεται· ἀνάμνησις δὲ λέγεται ὅταν λήθη μεσολαβήσῃ τὴν μνήμην. ἔστι γὰρ ἀνάμνησις μνήμης ἐξιτήλου γενομένης ἀνάκτησις· γίνεται δὲ ἐξίτηλος ὑπὸ τῆς λήθης· λήθη δέ ἐστι μνήμης ἀποβολὴ· ἀλλὴ μὲν διηνεκὴς, ἡ δὲ ἐπὶ ποσὸν. ἧς ἐστιν ἡ ἀνάμνησις· ἑτέρα δέ ἐστιν ἀνάμνησις ἥτις οὐκ ἔστι λήθη τῶν ἐξ αἰσθήσεως καὶ νοήσεως, ἀλλὰ τῶν φυσικῶν ἐννοιῶν· φυσικὰς δὲ λέγομεν ἐννοίας, τὰς ἀδιδάκτως πᾶσι προσούσας, ὡς τὸ εἶναι Θεὸν· ταύτην δὲ ὁ Πλάτων ἀνάμνησιν εἶναι

εἶναι λέγει τῶν ἰδεῶν· τί δέ ἐστιν ἰδέα ἐν τοῖς ἑξῆς ἐροῦμεν· τὸ μὲν οὖν φανταστικὸν παραδίδωσι τῷ διανοητικῷ τὰ φαινόμενα· τὸ δὲ διανοητικὸν ἢ διαλογιστικὸν παραλαβὸν καὶ κρίναν παραπέμπει τῷ μνημονευτικῷ· ὄργανον δὲ τούτου ἡ ὄπισθεν κοιλία τοῦ ἐγκεφάλου. ἣν καὶ παρεγκεφαλίδα καὶ παρακρανίδα καλοῦσι, καὶ τὸ ἐν αὐτῇ ψυχικὸν πνεῦμα· ἐπειδὴ δὲ τῶν μὲν αἰσθήσεων ἀρχὰς καὶ ῥίζας τὰς ἔμπροσθεν εἶναι κοιλίας φαμὲν τοῦ ἐγκεφάλου, τῶν δὲ διανοητικοῦ τὴν μέσην, τοῦ δὲ μνημονευτικοῦ τὴν ὄπισθεν, ἀναγκαῖον ἐστὶν ἐπιδεῖξαι· εἰ ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. ἵνα μὴ δόξωμεν ἀλόγως πιστεύειν τοῖς λεγομένοις· ἱκανωτάτη δὲ ἀπόδειξις ἡ ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν μορίων ἐνεργείας λαμβανομένη· τῶν μὲν γὰρ προστίων κοιλιῶν καθ' ὅντινα δὴ τρόπον βλαβουσῶν, αἱ μὲν αἰσθήσεις παραποδίζονται, τὸ δὲ διανοητικὸν ἐπιμένει σωζόμενον· τῆς δὲ μέσης κοιλίας μόνης παθούσης, ἡ μὲν διάνοια σφάλλεται, τὰ δὲ αἰσθητήρια μένει φυλάττοντα τὴν κατὰ φύσιν αἴσθησιν· ἐὰν δὲ καὶ αἱ πρόσθιοι καὶ ἡ μέση κοιλία πάθωσιν, ὁ λογισμὸς ἅμα ταῖς αἰσθήσεσι παρακόπτει. τῆς δὲ παρεγκεφαλίδος παθούσις, ἡ μνήμη μόνη παραπόλλυται, τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς διανοίας, εἰς οὐδὲν βλαπτομένων. ἐὰν δὲ σὺν τοῖς προσθίοις καὶ ἡ μέση καὶ ἡ ὄπισθεν πάθῃ τί, καὶ τὴν αἴσθησιν καὶ τὸν λογισμὸν καὶ τὴν μνήμην ὁμοῦ παραφθείρονται. πρὸς τῷ καὶ τὸ πᾶν κινδυνεύειν ἀπο-

ἀπολέσθαι ζῶον· γίνεται δὲ τοῦτο δῆλον καὶ δι' ἄλλων μὲν πολλῶν παθῶν τε καὶ συμπτωμάτων, μάλιστα δὲ ἐκ τῆς φρενίτιδος. τῶν γὰρ φρενιτιώντων, οἱ μὲν τὰς αἰσθήσεις διασώζουσι τῆς διανοίας μόνης βλαβείσης. τοιοῦτον ἀναγράφει Γαλήνος φρενητίσαντα ὃς ἐριουργοῦ τινὸς ἐργαζομένου παρ' αὐτῷ διαναστὰς καὶ λαβὼν ὕελα σκεύη, ἐπί τε τὰς θυρίδας ὁρμήσας, ἠρώτα τοὺς παριόντας ἕκαστον τῶν σκευῶν ἐξ ὀνόματος καλῶν, εἰ θέλουσιν αὐτὸ ῥιφῆναι κάτω. τῶν δὲ παρεστώτων βούλεσθαι φησάντων, πρῶτον ἠκόντισε τῶν σκευῶν ἕκαστον· εἶτα ἤρετο τοὺς παρόντας εἰ καὶ τὸν ἐριουργὸν βούλοιντο ῥιφῆναι. τῶν δὲ παιδιὰν νομισάντων εἶναι τὸ πρᾶγμα, καὶ διὰ τοῦτο θέλειν φησάντων, λαβὼν ὤθησεν ἄνωθεν κάτω τὸν ἐριουργόν. οὗτος τὰς μὲν αἰσθήσεις ὑγίαινεν· ᾔδει γὰρ ὅτι σκευὴ ταῦτα καὶ ἐριουργὸς οὗτος. ἐνόσει δὲ διάκενον ἔχουσι φαντασίαν, ὁρᾶν οἰόμενοι τὰ δὲ ἄλλα φρονοῦσι κατὰ λόγον οὗτοι τὰς προσθίους μόνας κοιλίας ἐβλάβησαν, τῆς μέσης ἀπαθοῦς μεινάσης. ἐκ δὲ τῶν παθῶν τῶν παρακολουθούντων ἑκάστῳ μορίῳ τὰ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν ἐμποδίζεται· εἰς ἐκείνην γὰρ τὴν ἐνέργειαν καταβλάπτεται τὸ ζῶον εἰς ἣν πέφυκεν ἐνεργεῖν τὸ πεπονθὸς μόριον. ὡς καὶ τοῦ ποδὸς παθόντος εἰς τὸ περιπατεῖν ἐμποδιζόμεθα. ταύτην γὰρ ὁ ποὺς ἔχει τὴν ἐνέργειαν.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝΔΙΑΘΕΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΥ ΚΕΦ. ΙΔ'.

Αὕτη

ΑΥΤΗ μὲν οὖν διαίρεσις τῆς ψυχικῆς δυνάμεως * ᾗ συνδιαρεῖται μέρη τινὰ τοῦ σώματος· ἑτέρα δὲ διαίρεσις καθ' ἕτερον τρόπον τοῦ λογικοῦ τῆς ψυχῆς ὅ τε καλούμενος ἐνδιάθετος λόγος καὶ ὁ προφορικός· ἔστι δὲ ἐνδιάθετος μὲν λόγος τὸ κίνημα τῆς ψυχῆς τὸ ἐν τῷ διαλογιστικῷ γινόμενον ἄνευ τινὸς ἐκφωνήσεως. ὅθεν πολλάκις καὶ σιωπῶντες λόγον ὅλον παρ' ἑαυτοῖς διεξερχόμεθα· καὶ ἐν τοῖς ὀνείροις διαλεγόμεθα· καὶ τοῦτο δὲ μάλιστα πάντες λογικοὶ ἐσμεν. οὐ γὰρ οὕτω καὶ τὸν προφορικὸν λόγον ὡς καὶ τοῦτον. καὶ γὰρ οἱ ἐκ γενετῆς κωφοὶ καὶ οἱ διὰ πάθος ἢ νόσημά τι τὴν φωνὴν ἀποβαλόντες, οὐδὲν ἧττον λογικοὶ εἰσιν. ὁ δὲ προφορικὸς λόγος ἐν τῇ φωνῇ καὶ ἐν ταῖς διαλέκτοις τὴν ἐνέργειαν ἔχει· ὄργανα δὲ τῆς φωνῆς πολλά. ὅιτε γὰρ ἐν τοῖς μεσοπλεύροις ἔσωθεν μύες καὶ ὁ θώραξ καὶ ὁ πνεύμων ἥτε τραχεῖα ἀρτηρία καὶ ὁ λάρυγξ καὶ τούτων μάλιστα τὸ χονδρῶδες, καὶ τὰ παλινδρομοῦντα νεῦρα καὶ ἡ γλωττὶς καὶ πάντες οἱ κινοῦντες τὰ μόρια ταῦτα μύες τῆς ἐκφυσήσεως εἰσὶν ὄργανα· τῆς δὲ διαλέκτου τὸ στόμα. ἐν τούτῳ γὰρ διαπλάττεται καὶ σχηματίζεται καὶ οἱονεὶ μορφοῦται ἡ διάλεκτος· τῆς μὲν γλώσσης καὶ τοῦ γαργαρεῶνος πλήκτρου λόγον ἐπεχόντων· τῆς δὲ ὑπερώας ἠχείου· τῶν δὲ ὀδόντων καὶ τῆς ποιᾶς τοῦ σώματος διανοίξεως, ὡς ἐν λύρᾳ τὴν τῶν χορδῶν ἀναπληρούντων χρείαν· συντελούσης τι καὶ τῆς ῥινὸς πρὸς εὐφωνίαν, ἤτοι καλλιφωνίαν

* εἰς ἣν δι αἱρεῖται

φωνίαν ὡς δῆλον ἐκ τῶν ἀδόντων.

ΕΤΕΡΑ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ. ΚΕΦ. ΙΕ.

ΔΙΑΙΡΟΥΣΙ δὲ καὶ ἄλλως εἰς δυνάμεις ἢ ἤδει ἢ μέρη τὴν ψυχήν. εἴς τε τὸ φυσικὸν ὃ καὶ θρεπτικὸν καὶ παθητικὸν καλεῖται· καὶ εἰς τὸ αἰσθητικὸν καὶ εἰς τὸ λογικὸν· τῶν δὲ ὀργάνων ἑκάστου τούτων, τὰ μὲν εἴρηται, τὰ δὲ ἐν τοῖς ἑξῆς ῥηθήσεται. Ζήνων δὲ ὁ στωϊκὸς ὀκταμερῆ φησὶν εἶναι τὴν ψυχὴν, διαιρῶν αὐτὴν εἰς τὸ ἡγεμονικὸν, καὶ εἰς τὰς πέντε αἰσθήσεις, καὶ εἰς τὸ φωνητικὸν καὶ τὸ σπερματικὸν· Παναίτιος δὲ ὁ φιλόσοφος τὸ μὲν φωνητικὸν τῆς καθ' ὁρμὴν κινήσεως μέρος εἶναι βούλεται· λέγων ὀρθότατα. τὸ δὲ σπερματικὸν οὐ τῆς ψυχῆς μέρος ἀλλὰ τῆς φύσεως· Αριστοτέλης δὲ ἐν μὲν τοῖς φυσικοῖς πέντε εἶναι λέγει τὰ μέρη τῆς ψυχῆς, τό τε φυτικὸν καὶ τὸ αἰσθητικὸν καὶ τὸ κινητικὸν κατὰ τόπον, καὶ τὸ ὀρεκτικὸν καὶ τὸ διανοητικὸν. φυτικὸν λέγων τὸ τρέφον καὶ αὔξον καὶ γεννῶν, ποιοῦν καὶ διαπλάσσων τὰ σώματα· καλεῖ δὲ τὸ φυτικὸν καὶ θρεπτικὸν, τὸ πᾶν ἀπὸ τοῦ κρατίστου μέρους καλῶν τοῦ τρέφοντος· ἀφ' οὗ καὶ τὰ ἄλλα μέρη τοῦ φυτικοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχει· οὕτως μὲν ἐν τοῖς φυσικοῖς. ἐν δὲ τοῖς ἠθικοῖς εἰς δύο τὰ πρῶτα καὶ γενικώτατα διαιρεῖ τὴν ψυχὴν, εἴς τε τὸ λογικὸν καὶ τὸ ἄλογον· ὑποδιαιρεῖ δὲ τὸ ἄλογον, εἴς τε τὸ ἐπιπειθὲς λόγῳ· καὶ εἰς τὸ μὴ κατήκοον λόγῳ· περὶ μὲν οὖν τοῦ λογικοῦ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἴρηται. περὶ δὲ τοῦ ἀλόγου νῦν διαληψόμεθα.

Περὶ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΛΟΓΟΥ ΜΕΡΟΥΣ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ὃ καὶ παθητικὸν καὶ ὀρεκτικὸν καλεῖται. ΚΕΦ. ΙΣΤ'.

ΤΙΝΕΣ καθ' ἑαυτὴν εἶναι λέγουσι τὴν ἀλογίαν· ὡς ἄλογον ψυχὴν οὖσαν, καὶ οὐ μέρος τῆς λογικῆς· πρῶτον μὲν ὅτι καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις εὑρίσκεται· ἐξ οὗ δῆλον ὅτι τελεία τίς ἐστι καὶ οὐ μέρος ἄλλης. εἶθ' ὅτι τῶν ἀτοπωτάτων ἐστὶ τῆς λογικῆς μέρος εἶναι τὸ ἄλογον. Αριστοτέλης δὲ καὶ μέρος εἶναι λέγει καὶ δύναμιν, καὶ διαιρεῖ εἰς δύο, ὡς ἔφαμεν. καλεῖ δὲ ταῦτα κοινῶς καὶ ὀρεκτικὸν· τούτου δέ ἐστι καὶ ἡ καθ' ὁρμὴν κίνησις. ἡ γὰρ ὄρεξις κινήσεώς ἐστιν ἀρχὴ· ὀρεχθέντα γὰρ τὰ ζῶα ἐπὶ τὴν καθ' ὁρμὴν αἴτει κίνησιν. τοῦ δὲ ἀλόγου τὸ μὲν οὐ πείθεται λόγῳ, τὸ δὲ ἐπιπειθές ἐστι λόγῳ· πάλιν δὲ τὸ ἐπιπειθὲς λόγῳ διαιρεῖται εἰς β'. εἴς τε τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ τὸ θυμικὸν. ἔστι δὲ ὄργανα τοῦ μὲν ἐπιθυμητικοῦ τοῦ δι' αἰσθήσεως τὸ ἧπαρ· τοῦ δὲ θυμικοῦ ἡ καρδία σκληρὸν μόριον, καὶ κίνησιν εὔτονον ἐπιδεχόμενον εἰς σκληρὰν ὑπηρεσίαν καὶ σύντονον ὁρμὴν τεταγμένον. ὥσπερ τὸ ἧπαρ ἁπαλὸν σπλάγχνον τῆς ἁπαλῆς ἐπιθυμίας ὄργανον γέγονε· καλεῖται δὲ ταῦτα ἐπιπειθῆ λόγῳ, ὅτι πέφυκε πείθεσθαι λόγῳ καὶ κινεῖσθαι, ὡς ἂν ὁ λόγος κελεύῃ ἐπὶ τῶν κατὰ φύσιν ἐχόντων ἀνθρώπων. ἔστι δὲ καὶ ταῦτα τὰ πάθη συστατικὰ τῆς ζωώδους οὐσίας· ἄνευ γὰρ τούτων, οὐκ ἔστι συστῆναι τὴν ζωήν· ἐπεὶ δὲ τὸ πάθος ὁμωνύμως λέγεται, διασταλτέον πρότε-

ρον

ρον τὴν ὁμωνυμίαν· λέγεται γὰρ πάθος καὶ τὸ σωματικὸν ὡς τὰ νοσήματα καὶ τὰ ἕλκη· λέγεται πάθος καὶ τὸ ψυχικόν. περὶ οὖν οὗν ἐστιν ὁ λόγος, ἥτε ἐπιθυμία καὶ ὁ θυμός· ἔστι δὲ κοινῶς μὲν καὶ γλυκῶς ζώῳ πάθος ᾧ ἕπεται ἡδονὴ, ἢ λύπη· ἕπεται γὰρ τῷ πάθει λύπη, καὶ ἔκ αὐτὸ τὸ πάθος ἐστὶ λύπη. εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, πᾶν τὸ πάσχον καὶ ἤλγει· νῦν δὲ τὰ ἀναίσθητα πάσχει μὲν, οὐκ ἀλγεῖ δὲ. οὐκ ἄρα τὸ πάθος ἐστὶν ἄλγημα ἀλλ' ἡ τοῦ πάθους αἴσθησις. δεῖ δὲ τοῦτο καὶ ἀξιόλογον εἶναι, ἵνα τῇ αἰσθήσει ὑποπέσῃ. τῶν δὲ ψυχικῶν παθῶν ὅρος οὗτος· πάθος ἐστὶ κίνησις τῆς ὀρεκτικῆς δυνάμεως αἰσθητὴ ἐπὶ φαντασίᾳ ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ. καὶ ἄλλως· πάθος ἐστὶ κίνησις ἄλογος τῆς ψυχῆς δι' ὑπόληψιν καλοῦ ἢ κακοῦ. τὸ δὲ γενικὸν πάθος οὕτως ὁρίζονται· πάθος ἐστὶ κίνησις ἐν ἑτέρῳ ἐξ ἑτέρου. ἐνέργεια δέ ἐστι κίνησις δραστικὴ. δραστικὸν δὲ λέγεται τὸ ἐξ ἑαυτοῦ κινούμενον. οὕτως οὖν καὶ ὁ θυμὸς, ἐνέργεια μέν ἐστι τοῦ θυμοειδοῦς· πάθος δὲ τῆς γ' μερῶν τῆς ψυχῆς· καὶ προσέτι τοῦ σώματος ἡμῶν παντὸς, ὅταν ὑπὸ τοῦ θυμοῦ βιαίως ἄγηται πρὸς τὰς πράξεις. ἐξ ἑτέρου γὰρ ἐν ἑτέρῳ γέγονεν ἡ κίνησις. ὅπερ ἐλέγομεν πάθος εἶναι· καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἡ ἐνέργεια πάθος λέγεται, ὅταν ᾖ παρὰ φύσιν. ἐνέργεια μὲν γάρ ἐστι καὶ φύσιν κίνησις. πάθος δὲ παρὰ φύσιν· καὶ τοῦτον οὖν τὸν λόγον ἡ ἐνέργεια ὅταν μὴ καὶ φύσην κινῆται, λέγεται πάθος, εἴτε ἐξ ἑαυτοῦ κινοῖτο,

νοῖτο, εἴτε ἐξ ἑτέρου. τῆς γοῦν καρδίας ἡ μὲν καὶ τὰς σφυγμὰς κίνησις ἐνέργεια ἐστιν. ἡ δὲ καὶ τοὺς παλμοὺς πάθος. ἐξ αὐτῆς μὲν γάρ ἐστι καὶ κατὰ τὰς παλμὰς κίνησις, ἀλλ' οὐ καὶ φύσιν. ἐξ αὐτῆς δὲ καὶ ἡ τῶν σφυγμῶν, ἀλλὰ καὶ φύσιν. οὐδὲν οὖν θαυμαστὸν εἶν καὶ ταυτὸν πρᾶγμα καὶ πάθος καὶ ἐνέργειαν ὀνομάζεσθαι· καθ' ὃ μὲν γὰρ κινήσεις εἰσὶν ἐξ αὐτοῦ τοῦ παθητικοῦ τῆς ψυχῆς ἐνέργειαί πινές εἰσι. καθ' ὅσον δὲ ἄμεσοι καὶ οὐ καὶ φύσιν οὐκ ἐνέργειαι, ἀλλὰ πάθη. οὕτως οὖν ἡ κίνησις τοῦ ἀλόγου πάθος ἐστὶ κατ' ἄμφω τὰ σημαινόμενα· οὐ πᾶσα δὲ κίνησις τοῦ παθητικοῦ, πάθος καλεῖται· ἀλλ' αἱ σφοδρότεραι καὶ εἰς αἴσθησιν προβαίνουσαι. αἱ γὰρ μικραὶ καὶ ἀνεπαίσθητοι οὐδέπω πάθη. δεῖ γὰρ ἔχειν τὸ πάθος καὶ μέγεθος ἀξιόλογον· διὸ προσκεῖσθαι τῷ ὅρῳ τοῦ πάθους, τὸ κίνησις αἰσθητὴ· αἱ γὰρ μικραὶ κινήσεις λανθάνουσαι τὴν αἴσθησιν οὐ ποιοῦσι πάθος ὡς εἴρηται.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΠΙΘΥΜΗΤΙΚΟΥ. ΚΕΦ. ΙΖ'.

ΔΙΑΙΡΕΙΤΑΙ μὲν οὖν ὡς ἔφαμεν τὸ ἄλογον τῆς ψυχῆς τὸ ὑπακουστὸν λόγῳ εἰς δύο, τό τε ἐπιθυμητικὸν καὶ τὸ θυμικόν. πάλιν δὲ τὸ ἐπιθυμητικὸν διαιρεῖται εἰς δύο, εἰς ἡδονὰς καὶ λύπας· ἐπιτυγχάνουσα μὲν γὰρ ἡ ἐπιθυμία ἡδονὴν ἐμποιεῖ, ἀποτυγχάνουσα δὲ λύπην. πάλιν δὲ καθ' ἕτερον τρόπον ἡ ἐπιθυμία διαιρουμένη, τέσσαρα σὺν ἑαυτῇ τὰ πάντα εἴδη ποιεῖ· ἐπὶ γὰρ τῶν ὄντων τὰ μὲν ἐστιν

ἀγαθὰ, τὰ δὲ φαῦλα· καὶ τὰ μὲν ἥδη παρέσι, τὰ δὲ προσδοκᾶται· καὶ τούτοις τοῖς ζόποις τὴν δύο εἰς δύο πολυπλασιαζομένων, τὰ τῆς ἐπιθυμίας εἰς τέσσαρα διαιρεῖται. ἔστι γὰρ ἀγαθὸν καὶ κακόν. καὶ πάλιν παρὸν καὶ προσδοκώμενον· προσδοκώμενον γὰρ ἀγαθὸν ἐπιθυμία ἐστὶ· ἥδη δὲ παρὸν, ἡδονὴ· ὡσαπροσδοκώμενον κακὸν, φόβος· παρὸν δὲ, λύπη. περὶ τὰ ἀγαθὰ μὲν γὰρ τρέφεται ἡδονὴ καὶ ἐπιθυμία περὶ τὰ φαῦλα δὲ φόβος καὶ λύπη. διὸ τινὲς τὸ πάθος εἰς τέσσαρα διαιροῦσιν, ἐπιθυμίαν, ἡδονὴν, φόβον καὶ λύπην. ἀγαθὰ δὲ καὶ φαῦλα λέγομεν ἢ τὰ ὄντως ὄντα, ἢ τὰ νομιζόμενα. ἐγίνονται δὲ τὰ φαῦλα πάθη τῇ ψυχῇ διὰ ζίων τέτων· διὰ κακῆς ἀγωγῆς, ἐξ ἀμαθίας, ὑπὸ κακίας. μὴ ἀκέντες γὰρ καλῶς ἐκ παίδων ὡς δύναται κρατεῖν τῶν παθῶν, εἰς τὴν ἀμεξίαν αὐτῶν ἐμπίπτομεν· ἐκ δὲ τῆς ἀμαθίας, φαῦλαι κρίσις τῷ λογικῷ τῆς ψυχῆς ἐμφύονται, ὡς ὀιεσθαι τὰ φαῦλα χρησὰ εἶναι, καὶ τὰ χρησὰ φαῦλα· γίνεται δέ τινα καὶ ἐκ τῆς τοῦ σώματος κακίας. ὀργίλοι γάρ εἰσιν οἱ πικρόχολοι· καὶ καταφερεῖς οἱ θερμοὶ καὶ ὑγροὶ τὴν κρᾶσιν· θεραπευτέον δὲ τὸ μὲν κακὸν ἔθος ἔθει καλῷ· τὴν δὲ ἀμαθίαν μαθήσει καὶ ἐπιστήμῃ· τὴν δὲ κακίαν ἰατέον σωματικῶς, μθισάντας αὐτὴν ὡς οἱόντε εἰς τὴν μέσην κρᾶσιν ἁρμοζέσῃ διαίτῃ καὶ γυμνασίοις καὶ φαρμάκοις, ἐὰν καὶ τέτων δεηθῶμεν.

ΠΕΡΙ ΗΔΟΝΩΝ. ΚΕΦ. ΙΗ'.

Τῶν

Τῶν ἡδονῶν, αἱ μέν εἰσι ψυχικαὶ, αἱ δὲ σωματικαὶ· ψυχικαὶ μὲν αἱ δι' ψυχῆς αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ὡς αἱ περὶ τὰ μαθήματα καὶ τὴν θεωρίαν· εἶναι γὰρ καὶ αἱ ζιαῦται μόνης εἰσὶ τῆς ψυχῆς. σωματικαὶ δὲ εἰσιν αἱ μετὰ κοινωνίας τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς γινόμεναι· καὶ διὰ τοῦτο σωματικαὶ καλούμεναι. ὡς αἱ περὶ τὰς ζοφὰς καὶ τὰς συνουσίας. μόνον δὲ τὸ σώματος ἐκ ἂν εὕροι τις ἰδίας ἡδονὰς, ἀλλὰ πάθη, ἷον τομὰς καὶ ῥεύσεις καὶ τὰς κατὰ πρᾶσιν ποιότητας. πᾶσα γὰρ ἡδονὴ μετὰ αἰσθήσεως· ψυχικὴν δὲ τὴν αἴσθησιν ἐδείξαμεν· καὶ δῆλον ὡς τῶν πολλαχῶς λεγομένων ἐστὶν ἡ ἡδονή. ὑφ' ἕτερον γὰρ καὶ ἕτερον γένος εἰσὶν, ὡς αἱ σπουδαῖαι ἡδοναὶ καὶ φαῦλαι· καὶ αἱ μὲν ψευδεῖς, αἱ δὲ ἀληθεῖς. καὶ αἱ μὲν τῆς διανοίας μόνης κατ' ἐπιστήμην εἰσὶν, αἱ δὲ μετὰ σώματος, κατ' αἴσθησιν· καὶ αὐτῶν δὲ τῶν κατ' αἴσθησιν αἱ μὲν εἰσὶ φυσικαὶ, αἱ δὲ ἐ· καὶ τῇ μὲν ἡδονῇ τῇ ἐν τῷ πίνειν ἀντίκειται ἡ ἐν τῷ διψῆν λύπη· τῇ δὲ κατὰ θεωρίαν οὐδὲν. ταῦτα μὲν οὖν πάντα δείκνυσι τὴν ἡδονὴν ὁμώνυμον. τῶν δὲ σωματικῶν καλουμένων ἡδονῶν αἱ μὲν εἰσὶν ἀναγκαῖαι ἅμα καὶ φυσικαὶ, ὧν χωρὶς ζῆν ἀδύνατον· ὡς αἱ ζοφαὶ αἱ τῆς ἐνδείας ἀναπληρωτικαὶ καὶ τὰ ἐνδύματα ἀναγκαῖα· αἱ δὲ φυσικαὶ μὲν, οὐκ ἀναγκαῖαι δὲ, ὡς αἱ κατὰ φύσιν καὶ κατὰ νόμον μίξεις. εἶναι γὰρ εἰς μὲν τὴν σπορὰν τοῦ παντὸς γένους συντελοῦσι, δυνατὸν δὲ καὶ χωρὶς αὐτῶν ἐν παρθενίᾳ ζῆν· αἱ δὲ

οὔτε ἀναγκαῖαι οὔτε φυσικαὶ, ὡς ἡ μέθη καὶ ἡ λαγνεία καὶ αἱ πλησμοναὶ τὴν χρείαν ὑποβαίνουσαι. οὔτε γὰρ εἰς ὀλιγοχρὸν τὸ γένος ἡμῶν συμβάλλονται ὡς ἡ κατὰ νόμον συνουσία· οὔτε εἰς σύστασιν τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ περιβλάπτουσι, τῷ τοίνυν κατὰ Θεὸν ζῶντι, μόνας μεταδιωκτέον τὰς ἀναγκαίας ἅμα καὶ φυσικὰς ἡδονάς· τῷ δὲ μετ' ἐκεῖνον ἐν δευτέρᾳ τάξει τῶν ἀρετῶν τεταγμένῳ, ταύτας τε καὶ τὰς φυσικὰς μὲν, οὐκ ἀναγκαίας δὲ μεπιτέον μετὰ τοῦ περισκοποῦντος καὶ μέτρου καὶ ζόπου καὶ καιροῦ καὶ τόπου, τὰς δὲ ἄλλας φευκτέον παντὶ τρόπῳ. ἁπλῶς δὲ ἡγητέον ταύτας εἶναι καλὰς ἡδονὰς τὰς μὴ συμπεπλεγμένας λύπῃ, μήτε μεταμέλειαν ἐμποιούσας, μήτε βλάβης ἑτέρας γενητικὰς, μήτε τοῦ μέτριου παραχωρούσας, μήτε τῶν σπουδαίων ἡμᾶς ἔργων ἀφελκούσας ἐπὶ πολὺ ἢ καταδουλούσας. κυρίως δὲ εἰσὶν ἡδοναὶ αἱ τῇ καθαρότητι τοῦ θείου καὶ ταῖς ὄψεσιν ἡμῶν καὶ ταῖς ἀρεταῖς ὑπομνόμεναί πως ἢ συμπεπλεγμέναι. ὥσπερ ἐν τοῖς πρώτοις λόγοις περισπουδάστοις θετέον. οὐκ εἰς τὸ εἶναι ἁπλῶς οὐδὲ εἰς τὴν ὀλιγοχρονὴν τοῦ γένους, ἀλλ' εἰς τὸ εὖ εἶναι καὶ σπουδαίοις καὶ θεοφιλέσιν εἶναι συντελοῦσας καὶ εἰς αὐτὴν τοῦ ἀνθρώπου τὴν καθ' ψυχὴν καὶ τὸ νοερὸν τελειότητα. αἵπερ οὔτε θεραπεῖαι τῶν παθῶν εἰσὶν ὡς αἱ τῆς ἐνδείας ἀναπληρωτικαὶ, οὐθ' ὅλως λύπην ἔχουσι προηγουμένην ἢ ἑπομένην, ἢ ἀντικειμένην, ἀλλ' εἰσὶ καθαραὶ καὶ ἄμικτοι πάσης ὑλικῆς

ὑλικῆς συμπλοκῆς ψυχικὴν μόνον οὖσαι· καὶ γὰρ καὶ Πλάτωνα, τῶν ἡδονῶν αἱ μὲν εἰσὶ ψευδεῖς, αἱ δὲ ἀληθεῖς· ψευδεῖς μὲν, ὅσαι μετ' ἀισθήσεως γίνονται καὶ δόξης οὐκ ἀληθοῦς, καὶ λύπας ἔχουσι συμπεπλεγμένας. ἀληθεῖς δὲ, ὅσαι τῆς ψυχῆς εἰσὶ μόνης αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν μετ' ὄψεως ἡμῆς καὶ νοῦ καὶ φρονήσεως καθαραὶ καὶ ἀνεπίμικτοι λύπης, αἷς οὐδὲ μία μετάνοια ἀκολουθεῖ ποτὲ· καλοῦσι δὲ τὰς παρακολουθούσας τῇ θεωρίᾳ καὶ ταῖς καλαῖς πράξεσιν ἡδονὰς οὐ πάνυ, ἀλλὰ πείσῃ· τινὲς δὲ κυρίως τὴν τοιαύτην ἡδονὴν χαρὰν λέγουσιν· ὁρίζονται δὲ τὴν ἡδονὴν γένεσιν εἰς φύσιν, αἰσθητὴν. ἔοικε δὲ οὗτος ὁ ὅρος, τῆς σωματικῆς μόνης ἡδονῆς εἶναι. αὕτη γὰρ ἀναπλήρωσις τίς ἐστι, καὶ ἰατρεία τῆς σωματικῆς ἐνδείας· καὶ τῆς περιχυμένης διὰ τὴν ἔνδειαν λύπης. ῥιγοῦντες γὰρ ἢ διψῶντες, τὴν ἐν τῷ ῥίγους καὶ τῆς δίψης θεραπεύοντες λύπην, ἐν τῷ θάλπεσθαι καὶ πίνειν ἡδόμεθα· καὶ συμβεβηκὸς ἔν ἐστιν ἀγαθαὶ καὶ οὐ καθ' ἑαυτὰς, οὐδὲ φύσει. ὡς γὰρ τὸ ὑγιάζεσθαι καὶ συμβεβηκός ἐστιν ἀγαθὸν· τὸ δὲ ὑγιαίνειν φύσει καὶ καθ' ἑαυτὸ, οὕτω καὶ αὗται καὶ συμβεβηκὸς εἰσὶν ἀγαθαὶ ἰατρεῖαι τινὲς οὖσαι. αἱ δὲ τῆς εἰς θεωρίαν ἡδοναὶ καθ' ἑαυτὰς εἰσὶν ἀγαθαὶ καὶ φύσει. οὐ γὰρ ἐπ' ἐνδείᾳ γίνονται. δῆλον οὖν ἐντεῦθεν ὡς οὐ πάσα ἡδονὴ τῆς ἐνδείας, ἐστὶν ἀναπληρωτικὴ· εἰ δὲ τοῦτο, οὐχ ὑγιὴς ὁ ὅρος ὁ λέγων, γένεσιν εἰς φύσιν αἰσθητὴν εἶναι τὴν ἡδονήν. ἔ

γὰρ πάσας περιλαμβάνει τὰς ἡδονὰς, ἀλλὰ παραλείπει τὴν ἐκ τῆς θεωρίας· καὶ Ἐπίκουρος δὲ τὴν ἡδονὴν ὁριζόμενος, παντὸς τοῦ λυποῦντος ὑπεξαίρεσιν τὸ αὐτό φησι τοῖς λέγουσι γένεσιν εἰς φύσιν αἰσθητήν. τὴν γὰρ ἀπαλλαγὴν τοῦ λυποῦντος, ἡδονὴν εἶναι φησίν. ἐπεὶ δὲ ἡ εὐδεμία γένεσις τοῖς οἰκείοις ἀποτελέσμασιν ὁμοιότης ἐστὶν ἢ συγγενὴς, οὐ δὲ τὴν γένεσιν τῆς ἡδονῆς, ἡδονὴν ἡγητέον. ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡδονὴν ἄλλό τι· ἐν τῷ γίνεσθαι μὲν γὰρ ἡ γένεσις ἐστὶν· οὐδὲν δὲ τῶν γινομένων ἅμα γίνεται καὶ γέγονεν· ἀλλὰ δῆλον ὅτι κατὰ μέρος· τὸ δὲ ἡδόμενον ἀθρόως ἥδεται· οὐκ ἄρα γένεσις ἡ ἡδονή. ἔτι πᾶσα γένεσις οὐκ ὄντων ἐστίν. ἡ δὲ ἡδονὴ τοῖς ἤδη οὖσιν. οὐκ ἔστιν ἄρα γένεσις ἡ ἡδονή. ἔτι γένεσις μὲν, ταχεῖα καὶ βραδεῖα λέγεται· ἡδονὴ δὲ οὔ· ἔτι τῶν ἀγαθῶν, τὰ μὲν ἕξις ἐστὶ, τὰ δὲ ἐνέργεια, τὰ δὲ ὄργανα. ἕξις μὲν ὡς ἀρετὴ· ἐνέργεια δὲ ὡς ἡ κατ' αὐτὴν πρᾶξις· καὶ πάλιν. ἕξις μὲν ἡ ὁρατικὴ· ἐνέργεια δὲ τὸ ὁρᾶν· ὄργανα δὲ, δι' ὧν ἐνεργοῦμεν, ὡς ὀφθαλμὸς καὶ πλοῦτος καὶ τὰ τοιαῦτα. πᾶσαι δὲ αἱ περὶ τὰ ἀγαθὰ καὶ φαῦλα ψυχικαὶ δυνάμεις ἕξεων τινῶν δυνάμεις. εἴπερ οὖν ἀγαθόν ἐστιν ἡδονὴ, οὐ φαῦλον, ἐν τούτοις ἔσται μόνοις· ἀλλ' ἕξις μὲν οὐκ ἔστιν. οὔτε γὰρ ὡς ἀρετὴ· οὐ γὰρ ἂν οὕτω ῥαδίως μετέπιπτεν εἰς τὴν ἐναντίαν ἑαυτῇ λύπην· οὔτε ὡς ἡ ἀντικειμένη τῇ στερήσει. κατὰ ταυτὸν γὰρ ἔξιν καὶ στέρησιν ἀδύνατον εἶναι· ἅμα δέ τινες ἥδονται καὶ λυποῦνται

ποῦνται ὡς οἱ κνώμυροι· οὐκ ἔστιν ἄρα ἕξις ἡ ἡδονὴ, ἀλλ' οὐδὲ ὄργανον· τὰ γὰρ ὄργανα καὶ δι' ἄλλα καὶ οὐ δι' ἑαυτά. ἡ δὲ ἡδονὴ, οὐ δι' ἄλλο, ἀλλὰ δι' ἑαυτήν· οὐκ ἄρα οὐδὲ ὄργανον λείπεται δὴ ἐνέργειαν αὐτὴν εἶναι. ὅθεν Ἀριστοτέλης αὐτὴν ὁρίζεται ἐνέργειαν τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως. συμβαίνῃ δὲ κατὰ τὸν ὅρον τοῦτον τὴν εὐδαιμονίαν ἡδονὴν εἶναι καὶ διεσφάλθαι τὸν ὅρον· διορθούμενος οὖν ὡρίσατο τὴν ἡδονὴν τέλος εἶναι τῶν τοῦ ζώου κατὰ φύσιν ἀνεμποδίστων ἐνεργειῶν, ὡς συμπεπλέχθαι καὶ συνυπάρχειν τῇ εὐδαιμονίᾳ τὴν ἡδονὴν, ἀλλ' οὐχ' ἡδονὴν εἶναι τὴν εὐδαιμονίαν. οὐ πᾶσα δὲ ἐνέργεια κίνησις ἐστιν, ἀλλ' ἔστι τις καὶ δι' ἀκινησίας ἐνέργεια, καθ' ἣν πρῶτος ἐνεργεῖ ὁ Θεός· τὸ γὰρ πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον. τοιαύτη δὲ καὶ ἡ τοῦ θεωρεῖν ἐν ἀνθρώποις ἐνέργεια. διὰ γὰρ ἀκινησίας· καὶ γὰρ τὸ θεωρούμενον ἓν καὶ ταυτὸν ἀεὶ καὶ ἡ διάνοια τοῦ θεωροῦντος ἔστηκε· περὶ ἓν γὰρ καὶ ταυτὸν ἀεὶ καταγίνεται. εἰ δὲ τῆς θεωρίας ἡ ἡδονὴ μεγίστη τε οὖσα καὶ κυριωτάτη καὶ ἀληθὴς δι' ἀκινησίας γίνεται, δῆλον ὡς αἱ δι' ἐλαττόνων κινήσεων γινόμεναι, ὅσῳ δι' ἐλαττόνων, τοσούτῳ καὶ κρείττους καὶ μείζους εἰσί. συνδιαιρεῖται δὲ ταῖς ἐνεργείαις αἱ ἡδοναὶ κατ' εἴδος· ὅσα γὰρ ἐνεργιῶν εἴδη, τοσαῦτα καὶ ἡδονῶν· καὶ τῶν μὲν καλῶν καλαὶ, τῶν δὲ φαύλων φαῦλαι· καὶ δῆλον ὡς καθ' ἑκάστην αἴσθησιν ἑτέραις τῷ εἴδει καὶ ἡδοναὶ. ἕτεραι γὰρ ἁφῆς καὶ γεύσεως καὶ ἕτεραι τῆς ὄψεως καὶ τῆς ἀκοῆς καὶ τῆς ὀσφρή-

σεως· καθαρώτεραι δὲ εἰσὶ τῶν αἰσθήσεων ὅσαι μὴ προσπελάζουσι τοῖς αἰσθητοῖς ἥδουσιν ὡς ὄψις καὶ ἀκοὴ καὶ ὄσφρησις· καὶ τῶν διανοητικῶν δὲ εἴδη δύο. τὸ μὲν γὰρ ἐστι πρακτικὸν, τόδε θεωρητικόν· δῆλον οὖν ὅτι δὲ τῶν ἡδονῶν τῶν παρεπομένων ταῖς ἐνεργείαις ταύταις εἴδη δύο· καὶ τούτων δὲ καθαρώτερον τὸ θεωρητικὸν τῶν πρακτικοῦ: τοῦ δὲ ἀνθρώπου ἰδίαι καθ' ὃ ἄνθρωπος αἱ διανοητικαὶ· κοιναὶ γὰρ καθ' ὃ ζῶον αἱ αἰσθητικαὶ καὶ πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα· ἐπειδὴ δὲ τῶν αἰσθητικῶν ἡδονῶν οἱ μὲν ἄλλαις, οἱ δὲ ἄλλαις ἥδονται, οὐχ' αἱ τοῖς φαύλοις, ἀλλ' αἱ τοῖς σπουδαίοις καλαὶ φαινόμεναι, καὶ καθ' ἑαυτὰς εἰσὶ καλαί. κριτὴς γὰρ ὀρθὸς ἐπὶ παντὸς πράγματος οὐχ' ὁ τυχὼν, ἀλλ' ὁ ἐπιστήμων καὶ κατὰ φύσιν διακείμενος.

ΠΕΡΙ ΛΥΠΗΣ. ΚΕΦ. ΙΘ'.

ΤΗΣ δὲ λύπης εἴδη τέσσαρα, ἄχος, ἄχθος, φθόνος, ἔλεος. ἔστι δὲ ἄχος λύπη ἀφωνίαν ἐμποιοῦσα· ἄχθος δὲ λύπη βαρύνουσα· φθόνος δὲ λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς· ἔλεος δὲ λύπη ἐπ' ἀλλοτρίοις κακοῖς, πᾶσα δὲ λύπη κακὸν τῇ ἑαυτῆς φύσει. εἰ γὰρ καὶ ὁ σπουδαῖος, λυπηθήσεται ποτὲ χρηστῶν ἀνδρῶν διαφθειρομένων ἢ τέκνων ἢ πόλεως πορθουμένης, ἀλλ' οὐ προηγουμένως· οὐ δὲ κατὰ πρόθεσιν, ἀλλὰ κατὰ περίστασιν· καὶ ἐν τούτοις δὲ ὁ μὲν θεωρητικὸς ἀπαθὴς ἔσται παντάπασιν ἀλλοτριώσας ἑαυτὸν τῶν τῇ δὲ καὶ συνάψας Θεῷ· ὁ δὲ σπουδαῖος μετριοπαθὴς ἐν αὐταῖς καὶ οὐχ' ὑπερβάλλων οὐ δὲ

δὲ αἰχμαλωτιζόμενος ὑπ' αὐτῶν· ἀλλὰ μᾶλλον κρατῶν αὐτῶν. ἀντίκειται δὲ λύπη ὡς μὲν κακὸν καλῷ τῇ μετρίᾳ ἡδονῇ. ὡς δὲ κακὸν κακῷ τῇ ὑπερβαλλούσῃ ἡδονῇ· ἐν ταῖς σωματικαῖς δὲ μόναις αἱ ὑπερβολαὶ γίνονται· αἱ γὰρ θεωρητικαὶ ἄκραι τινὲς οὖσαι καὶ τὸ τέλειον ἔχουσαι τὴν ὑπερβολὴν οὐκ ἐπιδέχονται * οὐ δὲ ἀντίκειται αὐταῖς λύπη, οὐδ' ἐπὶ θεραπείᾳ προηγησαμένης λύπης γίνονται. * οὐδὲ γὰρ

ΠΕΡΙ ΦΟΒΟΥ. ΚΕΦ. Κ.

ΔΙΑΙΡΕΙΤΑΙ δὲ καὶ ὁ φόβος εἰς ἓξ, εἰς ὄκνον, εἰς αἰδὼ, εἰς αἰσχύνην, εἰς κατάπληξιν, εἰς ἀγωνίαν, εἰς ἔκπληξιν· ἔστι δὲ ὄκνος μὲν φόβος μελλούσης ἐνεργείας· κατάπληξις δὲ φόβος ἐκ μεγάλης φαντασίας· ἔκπληξις δὲ φόβος ἐξ ἀσυνήθους φαντασίας· ἀγωνία δὲ φόβος διαπτώσεως, τουτέστιν ἀποτυχίας· φοβούμενοι γὰρ ἀποτυχεῖν τῆς πράξεως ἀγωνιῶμεν· αἰδὼς δὲ φόβος ἐπὶ προσδοκίᾳ ψόγου· κάλλιστον δὲ τοῦτο τὸ πάθος· αἰσχύνη δὲ φόβος ἐπ' αἰσχρῷ πεπραγμένῳ. οὐ δὲ τοῦτο δὲ ἀνέλπιστον εἰς οὐρανίαν· ταύτῃ δὲ διαφέρει αἰδὼς αἰσχύνης, ὅτι ὁ μὲν αἰσχυνόμενος ἐφ' οἷς ἔπραξε καταδύεται· ὁ δὲ αἰδούμενος φοβεῖται περιπεσεῖν ἀδοξίᾳ τινὶ· καλοῦσι δὲ οἱ παλαιοὶ πολλάκις καὶ τὴν αἰδὼ αἰσχύνην, καὶ τὴν αἰσχύνην αἰδὼ, καταχρώμενοι τοῖς ὀνόμασι· γίνεται δὲ ὁ φόβος κατὰ περίψυξιν τοῦ θερμοῦ παντὸς συντρέχοντος εἰς τὴν καρδίαν ἐπὶ τὸ ἀρχικὸν· καθάπερ καὶ ὁ δῆμος ὅταν φοβῆται καταφεύγει πρὸς τοὺς ἄρχοντας.

τῆς

τῆς δὲ λύπης ὄργανον τὸ στόμα τῆς κοιλίας. τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ τῆς δήξεως αἰσθανόμενον ἐν ταῖς λύπαις. ὡς
„ ὁ Γαληνὸς ἐν τῷ τρίτῳ τῆς ἀποδεικτικῆς φησὶν
„ οὕτωπως. τοῖς λυπουμένοις οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν γα-
„ στέρα καταῤῥεῖ ξανθῆς χολῆς· ὃ τὴν δῆξιν αὐτοῖς παρ
„ έχει καὶ οὐ πρότερον πάυονται λυπούμενοι καὶ δακ-
„ νόμενοι, πρὶν ἐξεμέσαι τὴν χολὴν· γίνεται γὰρ ἡ δῆ-
ξις αὐτοῖς ὑπὸ κάτω τοῦ κατὰ μέσα στέρνα χόνδρου τοῦ
ξιφοειδοῦς ὀνομαζομένου, πολὺ δὲ ἀνωτέρω κεῖται
ἡ καρδία· τοῦ γὰρ διαφράγματος ἡ μὲν γαστὴρ κατω-
τέρω ἐστὶν. ἡ δὲ καρδία ἀνωτέρω, συνήθως δὲ οἱ πα
λαιοὶ καρδίαν καὶ τὸ στόμα τῆς γαστρὸς καλοῦσιν, ὡς
Ἱπποκράτης καὶ Θουκυδίδης ἐν τῷ λοιμῷ λέγων
οὕτως, καὶ ὁπότε εἰς τὴν καρδίαν στηρίξαι ἀνέστρε-
φέ τε αὐτὴν καὶ ἀποκαθάρσεις χολῆς. πᾶσαι ὁ πό-
σαι ἀπὸ ἰατρῶν ὠνομασμέναι εἰσὶν ἐπήεσαν· τὸ
γὰρ ἀναστρεφόμενον τὸ στόμα τῆς γαστρός ἐστιν ἀναγ-
καζόμενον ἐμεῖν οὐ τὸ σπλάγχνον ἡ καρδία.

ΠΕΡΙ ΘΥΜΟΥ ΚΕΦ. ΚΑ.

ΘΥΜΟΣ δέ ἐστι ζέσις τοῦ περὶ καρδίαν αἵμα-
τος ἐξ ἀναθυμιάσεως τῆς χολῆς ἢ ἀναθολώσεως
γινομένη· διὸ καὶ χολὴ λέγεται καὶ χόλος. ἔστι δ' ὅτε
καὶ ὁ θυμός ἐστιν ὄρεξις ἀντιτιμωρήσεως. ἀδικούμε-
νοι γὰρ ἢ νομίζοντες ἀδικεῖσθαι θυμούμεθα· καὶ γί-
νεται τότε μικτὸν τὸ πάθος ἐξ ἐπιθυμίας καὶ θυ-
μοῦ. εἴδη δὲ τοῦ θυμοῦ τρία· ὀργὴ, ἡ καὶ χολὴ καὶ χό-
λος καλεῖται· μῆνις, καὶ κότος· θυμὸς μὲν γὰρ ἀρχὴν
καὶ

καὶ κίνησιν ἔχων· ὀργὴ καὶ χολὴ καὶ χόλος λέγεται.
μῆνις δὲ χολὴ εἰς παλαίωσιν ἀγομένη. εἴρηται γὰρ
παρὰ τὸ μένειν καὶ τῇ μνήμῃ παραδεδόσθαι· κότος
δὲ ὀργὴ ἐπιτηροῦσα καιρὸν εἰς τιμωρίαν· εἴρηται δὲ
καὶ οὗτος παρὰ τὸ κεῖσθαι· ἔστι δὲ ὁ θυμὸς τὸ δορυ-
φορικὸν τοῦ λογισμοῦ. ὅταν γὰρ οὗτος ἄξιον κρίνῃ τὸ
γινόμενον ἀγανακτήσεως, τότε ὁ θυμὸς ὑπεξέρχε-
ται, ἐὰν κατὰ φύσιν τὴν οἰκείαν τάξιν φιλάττωσιν.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΛΟΓΟΥ ΤΟΥ ΜΗ ΚΑ-ΤΗΚΟΟΥ ΛΟΓΩ. ΚΕΦ. ΚΒ.

ΤΟ μὲν οὖν ἐπιπειθὲς λόγῳ τοῦτον ἔχει τὸν τρό-
πον, τοῦ δὲ μὴ πειθομένου λόγῳ· ἔστι τό τε θρεπτικὸν
καὶ γεννητικὸν καὶ σφυγμικὸν· καλεῖται δὲ φυσι-
κὸν μὲν, τὸ γεννητικὸν καὶ θρεπτικὸν· ζωτικὸν δὲ τὸ
σφυγμικόν.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΘΡΕΠΤΙΚΟΥ. ΚΕΦ. ΚΓ.

ΤΟΥ θρεπτικοῦ φυσικαὶ δυνάμεις εἰσὶ τέσσα
ρες, ἑλκτικὴ, καθεκτικὴ, ἀλλοιωτικὴ, ἀποκριτικὴ·
ἕκαστον γὰρ τῶν μορίων τοῦ ζώου φυσικῶς ἕλκει πρὸς
ἑαυτὸ τὴν οἰκείαν τροφὴν καὶ ἑλκύσαν κατέχει καὶ
κατασχὸν εἰς ἑαυτὸ μεταβάλλει, καὶ οὕτως τὸ πε-
ριττὸν ἐξωθεῖ· καὶ αὗται εἰσὶν αἱ δυνάμεις αἱ τὴν
τροφὴν τῶν μορίων τοῦ σώματος διοικοῦσαι. ἐξ ὧν
ἡ αὔξησις ἥτε κατὰ μῆκος καὶ πλάτος γίνεται· ἐκκρίνε-
ται δὲ τὰ περιττὰ διὰ γαστρὸς, δι' οὔρων, δι' ἐμε-
τῶν, δι' ἱδρώτων, διὰ στόματος, διὰ ῥινῶν, δι' ὤτων,
δι' ὀφθαλμῶν, διὰ τῆς ἐκπνοῆς, διὰ τῶν ἀδήλων
πόρων.

πόρων. αἱ μὲν οὖν ἄλλαι ἐκκρίσεις, πρόδηλοι, δι' ὤτων δὲ ἡ καλουμένη κυψελὴ, ἥτις ἐστὶ ῥύπος τῶν ὤτων· διὰ δὲ τῶν ὁ φθαλμῶν δάκρυα καὶ λῆμαι. διὰ δὲ τῆς ἐκπνοῆς τὸ λιγυνῶδες τῆς θερμότητος τῆς καρδίας· ἀδήλους δὲ πόρους φασὶ τὴν διαπνοὴν παντὸς τοῦ σώματος· καθ' ἣν ἐκ τοῦ βάθους καὶ τῆς συστολῆς τῶν ἀρτηρίων ἀτμοὶ πλεῖστοι διὰ τῆς μανότητος τοῦ δέρματος διεξέρχονται· ὄργανα δὲ τοῦ θρεπτικοῦ, τό τε στόμα καὶ ὁ στόμαχος καὶ ἡ γαστὴρ καὶ τὸ ἧπαρ αἵτε φλέβες πᾶσαι, τά τε ἔντερα καὶ αἱ χολαὶ ἀμφότεραι, καὶ οἱ νεφροὶ. τὸ γὰρ στόμα πρῶτον προκατασκευάζει τῇ γαστρὶ τὴν τροφὴν εἰς λεπτὰ κατατέμνον αὐτὴν διὰ τῶν ὀδόντων καὶ τῆς γλώττης· μεγίστην γὰρ καὶ ἡ γλῶττα χρείαν παρέχεται τῇ διαμασήσει συνάγουσα τὴν τροφὴν καὶ τοῖς ὀδοῦσιν ὑποβάλλουσα καθάπερ αἱ ἀλετρίδες διὰ τῆς χειρὸς τὸν σίτον ταῖς μύλαις· τρόπον γὰρ τινα καὶ ἡ γλῶττα χείρ ἐστι τῆς διαμασήσεως· οὕτω δὲ κατεργασθεῖσα ἡ τροφὴ, παραπέμπει τῇ κοιλίᾳ διὰ τοῦ στομάχου· ὁ γὰρ στόμαχος οὐ μόνον αἰσθητήριόν ἐστι τῆς ἐνδείας, ἀλλὰ καὶ δίοδος τῶν σιτίων. ἀνατρέχει γὰρ ἐν τῇ καταπόσει καὶ ἐπισπᾶται τὴν τροφὴν, καὶ παραπέμπει τῇ κοιλίᾳ. ἡ δὲ κοιλία παραλαβοῦσα χωρίζει τὸ χρηστὸν καὶ τὸ τρόφιμον ἀπὸ τοῦ λιθώδους καὶ ξυλώδους καὶ ἀτρόφου· καὶ τὸ μὲν χρηστὸν εἰς χυμοὺς μεταβάλλουσα ἀναπέμπει τῷ ἥπατι διὰ τῶν φλεβῶν τῶν ἑλκουσῶν ἀπ' αὐτῆς καὶ διοχετευουσῶν εἰς τὸ ἧπαρ, αἵτινες

αἵτινες φλέβες ῥίζαις ἐοίκασι τοῦ ἥπατος ἑλκούσαις ἀπὸ τῆς γαστρὸς τὴν τροφὴν, ὡς ἀπὸ τῆς γῆς ἕλκουσι αἱ τῶν φυτῶν ῥίζαι· ἔοικε γὰρ ἡ μὲν κοιλία τῇ γῇ τῇ παρεχούσῃ τὴν τροφὴν τοῖς φυτοῖς. ῥίζαις δὲ αἱ φλέβες, αἱ ἐπὶ τὰς πύλας καὶ τὰ σιμὰ τοῦ ἥπατος ἀνάγουσαι τὸν χυμὸν ἀπὸ τῆς γαστρὸς καὶ τῶν ἐντερῶν διὰ τοῦ μεσαραίου· πρέμνῳ δὲ τὸ ἧπαρ αὐτὸ. κλάδοις δὲ καὶ ἀκρέμοσιν αἱ φλέβες αἱ καταχιζόμεναι τῆς κοίλης φλεβὸς τῆς ἀποφυομένης ἐκ τῶν κυρτῶν τοῦ ἥπατος. τὸ γὰρ ἧπαρ δεξάμενον ἐκ τῆς κοιλίας τὸν χυμὸν συμπέσσειτε καὶ ἐξομοιοῖ ἑαυτῷ. ὁμοιοτάτην δὲ ἔχον τὴν σάρκα τῷ αἵματι εἰκότως εἰς αἷμα μεταβάλλει τὸν χυμὸν· τὸ δὲ αἷμα καθαίρεται διάτε τοῦ σπληνὸς καὶ τῆς χολιδόχου κύστεως καὶ τῶν νεφρῶν· τοῦ μὲν σπληνὸς τὸ τρυγῶδες ἕλκοντος καὶ τροφὴν οἰκείαν ποιουμένου· τῆς δὲ χολιδόχου κύστεως τὸ δριμὺ τὸ ἐναπομεῖναν τοῖς χυμοῖς ἐκ τῆς τροφῆς· τῶν δὲ νεφρῶν τὸ ὀρρῶδες μετὰ τοῦ περιλειπομένου δριμέος ὡς καθαρὸν λοιπὸν καὶ χρηστὸν τὸ αἷμα γενόμενον εἰς τροφὴν διανέμεσθαι τοῖς ἄλλοις πᾶσι μορίοις τοῦ σώματος διὰ τῶν κατασπειρομένων εἰς αὐτὰ φλεβῶν· καὶ οὕτως ἕκαστον τῶν μοριῶν ἕλκον τὸ αἷμα καὶ κατέχον καὶ μεταβάλλον εἰς τὴν ἰδίαν φύσιν, τὸ περιττὸν παραπέμπει τοῖς γειτνιῶσι μορίοις τροφὴν ἐπιτήδειον ἐκείνοις γενόμενον. καὶ τοῦτον τὸν τρόπον πάντα τὰ μόρια ἐξ αἵματος τρέφεται καὶ αὔξει καὶ διαμένει χορηγοῦντος αὐτὸ

αὐτὸ τ̃ ἥπατος· λέγεται δὲ τοῦτο τὸ μέρος τ̃ ἀλόγου μὴ πείθεσθαι λόγῳ, ἐπεὶ δ ἥπερ οὐ κ̃ γνώμιμον ἡμῶν, οὐδὲ κ̃ προαίρεσιν, ἀλλὰ φυσικῶς τὸ ἴδιον ἔργον ἀποτελεῖ.

ΠΕΡΙ ΣΦΥΓΜΩΝ. ΚΕΦ. ΚΔ'.

Η ΔΕ σφυγμικὴ κίνησις καλεῖται μὲν ἡ ζωτικὴ δύναμις· ἔχουσα δὲ τὴν καρδίαν ἀρχήν, ἡ μάλιστα τὴν ἀριστερὰν αὐτῆς κοιλίαν τὴν πνευματικὴν καλουμένην τὴν ἔμφυτον ἢ ζωτικὴν θερμότητα διανέμει παντὶ μορίῳ τοῦ σώματος διὰ τῶν ἀρτηρίων, καθάπερ τὸ ἧπαρ διὰ τῶν φλεβῶν τὴν τροφήν. θερμαινομένης γοῦν τῆς καρδίας παρὰ φύσιν εὐθέως καὶ τὸ ὅλον ζῶον παρὰ φύσιν θερμαίνεται, ἢ ψυχομένης ψύχεται. τὸ γὰρ ζωτικὸν πνεῦμα παρ' αὐτῆς διὰ τ̃ ἀρτηρίων εἰς πᾶν τὸ σῶμα καταπείρεται. συγκαταχίζεται δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀλλήλοις τὰ ζῶια ταῦτα· φλὲψ, ἀρτηρία, νεῦρον, ὧν τῶν ζωῶν ἀρχῶν τῶν διοικουσῶν τὸ ζῶον. ἐξ ἐγκεφάλου μὲν ἀρχῆς ὄντος κινήσεώς τε καὶ αἰσθήσεως τὸ νεῦρον. ἐξ ἥπατος δὲ ἀρχῆς ὄντος αἵματός τε καὶ τ̃ θρεπτικοῦ ἡ φλὲψ τὸ ἀγγεῖον τοῦ αἵματος· ἐκ δὲ τ̃ καρδίας ἀρχῆς οὔσης τοῦ ζωτικοῦ ἡ ἀρτηρία τὸ ἀγγεῖον τ̃ πνεύματος· συνόντα δὲ ἀλλήλοις τὰς παρ' ἀλλήλων ὠφελείας καρποῦνται. ἡ μὲν γὰρ φλὲψ τροφὴν χορηγεῖ τῷ νεύρῳ καὶ τῇ ἀρτηρίᾳ· ἡ δὲ ἀρτηρία δίδωσι τῇ φλεβὶ θερμασίας φυσικῆς ἢ πνεύματος ζωτικοῦ. ὅθεν οὔτε ἀρτηρίαν ἐστὶν εὑρεῖν χωρὶς αἵματος

αἵματος λεπτοῦ, οὔτε φλέβα χωρὶς πνεύματος ἀτμώδους· ὀλιγέλλεται δὲ σφοδρῶς ἢ συνέλλεται ἡ ἀρτηρία καθ' ἁρμονίαν τινὰ ἢ λόγον, τὴν ἀρχὴν ἔχουσα τ̃ κινήσεως ἐκ τ̃ καρδίας. ἀλλὰ ὀλιγελλομένη μὲν ἐκ τ̃ παρακειμένων φλεβῶν ἕλκει τῇ βίᾳ τὸ λεπτὸν αἷμα· ὅπερ ἀναθυμιώμενον ζοφὴ γίνεται τῷ ζωτικῷ πνεύματι, συνελλομένη δὲ τὸ ἀιθαλῶδες τὸ ἐν αὐτῇ κενοῖ διὰ παντὸς τ̃ σώματος ἢ τ̃ ἀδήλων πόρων· ὡς διὰ τὸ σώματος ἢ τῆς ῥινὸς ἡ καρδία τὸ λιγνυῶδες ἐν ταῖς ἐκπνοαῖς ἀνωθεῖται.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΓΕΝΝΗΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΣΠΕΡΜΑΤΙΚΟΥ. ΚΕΦ. ΚΕ'.

ΚΑΙ τὸ γονιμικὸν δὲ τῶν μορίων ἐστὶ τ̃ μὴ κατηκόου λόγῳ· ἀβελήτως γὰρ ἐν ταῖς ὀνειρώξεσι προϊέμενον τὴν γονήν. ἢ ἡ ὀπιθυμία δὲ τῆς συνουσίας φυσική. ἀκούοντες γὰρ ἐπ' αὐτὴν κινούμεθα· ἡ δὲ πρᾶξις ὁμολογουμένως ἐφ' ἡμῖν καὶ ψυχική· καὶ γὰρ διὰ τ̃ καθ' ὁρμὴν ὀργάνων συντελεῖται· ἢ ἀποχέεσθαι δ ὁρμῆς καὶ κρατῆσαι ἐφ' ἡμῖν ἐστιν· ὄργανα δὲ τῆς σπερματικῆς δυνάμεως πρῶτα αἱ φλέβες καὶ αἱ ἀρτηρίαι. ἐν ταύταις γὰρ τὸ θορῶδες πρῶτον ὑγρὸν τίκτεται μεταβληθέντος τοῦ αἵματος, καθάπερ ἐν ταῖς τίτθοις τὸ γάλα. ζοφὴ γὰρ τοῦ ἀγγείων τούτων ἐστὶν ὁ χυμὸς οὗτος· καὶ γὰρ τὴν ἀρχὴν ἐκ σπέρματος ἡ γένεσις αὐτοῖς ἐστιν. ἐκπίπτουσι μὲν ἐν αἱ ἀρτηρίαι καὶ αἱ φλέβες τὸ αἷμα εἰς τὸ θορῶδες ὑγρὸν, ἵνα ζέφωνται. τὸ δὲ περιττεῦον τῆς ζοφῆς

αὐτῶν γίνεται γονὴ· ἀναφέρεται γὰρ πρῶτον μὲν διὰ περιόδου πολλῆς εἰς τὴν κεφαλὴν· πάλιν δὲ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς καταφέρεται διὰ δύο φλεβῶν καὶ δύο ἀρτηριῶν. ὅθεν ἐὰν τὶς ἐκτέμῃ τὰς φλέβας τὰς περὶ τὰ ὦτα καὶ τὰς περὶ τὰς παρωτίδας, ἄγονον ποιεῖ τὸ ζῶον. αὗται δὲ αἱ φλέβες καὶ ἀρτηρίαι γίνονται τὸ ἐλικοειδὲς καὶ κιρσοειδὲς πλέγμα παρὰ τὸν ὀχέον, ἔνθα τὸ θορῶδες ὑγρὸν ἐμπίπτει εἰς ἑκάτερον τῶν διδύμων· μία ἀρτηρία καὶ μία φλὲψ πλήρης σπέρματος· ἐν τούτοις δὲ τελείως ἀποσπερματοῦται· καὶ διὰ τοῦ κιρσοειδοῦς παραστάτου τοῦ μετὰ τοὺς διδύμους ἐκκρίνεται μετὰ πνεύματος. διότι καὶ ἀρτηρία ἐστὶν ἡ πέμπουσα. ὅτι δὲ καὶ ἀπὸ φλεβὸς φέρεται δῆλον ἐστὶν ἐκ τῆς λαγνείας. ὅταν γὰρ ἐπὶ πολὺ συνουσιάσωσι καὶ καταναλώσωσι τὸν σπερματικὸν καὶ θορώδη χυμὸν τότε καὶ ὑπὸ τῆς βιαίας ὁλκῆς, αἷμα καθαρὸν ἐκκρίνουσι· καὶ αἱ γυναῖκες δὲ πάντα τὰ αὐτὰ τοῖς ἀνδράσιν ἔχουσι μόρια, ἀλλ' ἔνδον καὶ οὐκ ἔξω. Αριστοτέλης μὲν οὖν καὶ Δημόκριτος, οὐδὲν βούλονται συντελεῖν τὸ τῆς γυναικὸς σπέρμα πρὸς γένεσιν τέκνων· τὸ γὰρ προϊέμενον ἐκ τῶν γυναικῶν ἱδρῶτα τοῦ μορίου μᾶλλον ἢ γονὴν εἶναι βούλονται· Γαλήνος δὲ καταγινώσκων Αριστοτέλης λέγει σπερμαίνειν μὲν τὰς γυναῖκας καὶ τὴν μίξιν ἀμφοτέρων τῶν σπερμάτων ποιεῖν τὸ κύημα. διὸ καὶ τὴν συνουσίαν μίξιν λέγεσθαι. οὐ μὴν τελείαν γονὴν ὡς τὴν τοῦ ἀνδρὸς, ἀλλ' ἔτι ἄπεπτον καὶ ὑγροτέραν· τοιαύτη δὲ

οὖσα

οὖσα τῆς γυναικὸς ἡ γονὴ τροφὴ γίνεται τῆς τοῦ ἀνδρὸς. ἐξ αὐτῆς δὲ καὶ μέρος τὶ τῶν χωρίου τῶν περὶ τὰς κεραίας τῆς μήτρας συμπήγνυται, καὶ ὁ καλούμενος ἀλαντοειδὴς δοχεῖον ὢν τῶν περιττωμένων τοῦ ἐμβρύου· καθ' ἕκαστον δὲ γένος ζώου τό τε προσίεται ἡ θήλεια τὸν ἄῤῥενα, ὅταν δύνηται κυΐσκεσθαι. τὰ τοίνυν ἀεὶ δυνάμενα κυΐσκεσθαι ἀεὶ προσίεται τὴν συνουσίαν. ὡς ἀλεκτορίδες καὶ περιστεραὶ καὶ ἄνθρωποι· ἀλλὰ τὰ μὲν ἄλλα κύοντα, τὴν σύνοδον ἀποφεύγει. γυνὴ δὲ ἀεὶ προσδέχεται. αἱ γὰρ ἀλεκτορίδες τῷ καθ' ἑκάστην ἡμέραν σχεδὸν τίκτειν καθ' ἑκάστην σχεδὸν προσίενται τὴν συνουσίαν· αἱ δὲ γυναῖκες ὡς ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ αὐτεξούσιον ἔχουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῇ συνουσίᾳ τῇ μετὰ τὴν σύλληψιν· τὰ γὰρ ἄλογα τῶν ζώων οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν ἀλλ' ὑπὸ τῆς φύσεως κανονίζεται, καὶ μέτρα καὶ καιρὸν ὡρισμένον δέχεται.

ΑΛΛΗ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΤΩΝ ΔΙΟΙΚΟΥΣΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΤΟ ΖΩΟΝ. ΚΕΦ. ΚΣΤ'.

ΔΙΑΙΡΟΥΣΙ δὲ καὶ ἄλλως τὰς κατὰ τὸ ζῶον δυνάμεις. καὶ τὰς μὲν λέγουσι ψυχικὰς, τὰς δὲ φυσικὰς, τὰς δὲ ζωτικάς· καὶ ψυχικὰς μὲν τὰς κατὰ προαίρεσιν. φυσικὰς δὲ καὶ ζωτικὰς τὰς ἀπροαιρέτους· καὶ εἰσὶ ψυχικαὶ μὲν, δύω· ἥ, τε καθ' ὁρμὴν κίνησις καὶ αἴσθησις· τῆς δὲ καθ' ὁρμὴν κινήσεως εἴδη τό τε μεταβατικὸν καὶ κινητικὸν τοῦ σώματος παντὸς καὶ φωνητικὸν καὶ ἀναπνευστικόν. ἐν ἡμῖν γὰρ ταῦ-

τα καὶ

τα καὶ ποιεῖν καὶ μὴ ποιεῖν. φυσικαὶ δὲ καὶ ζωτικαὶ αἱ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ ἑκόντων καὶ ἀκόντων γινόμεναι ὡς ἡ θρεπτικὴ καὶ αὐξητικὴ καὶ σπερματικὴ φυσικαὶ οὖσαι· καὶ ἡ σφυγμικὴ ζωτικὴ οὖσα· τὰ δὲ ὄργανα τῶν μὲν ἄλλων ἔμπροσθεν εἴρηται· τῆς δὲ κατὰ προαίρεσιν κινήσεως νῦν ἐροῦμεν.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΘ' ΟΡΜΗΝ Η ΚΑΤΑ ΠΡΟΑΙ=
ρεσιν κινήσεως ἥτις ἐστὶ τοῦ ὀρεκτικοῦ. ΚΕΦ. ΚΖ'.

ΕΣΤΙΝ οὖν τῆς κατὰ προαίρεσιν ἢ καθ' ὁρμὴν κινήσεως, ἀρχὴ μὲν ὁ ἐγκέφαλος καὶ ὁ νωτιαῖος μυελὸς ἐγκεφάλου μέρος ὢν καὶ αὐτός. ὄργανα δὲ τὰ ἐκ τούτων πεφυκότα νεῦρα καὶ οἱ σύνδεσμοι καὶ οἱ μῦες. οἱ δὲ μύες συνεστήκασιν ἔκτε σαρκῶν καὶ νευρωδῶν ἰνῶν καὶ τενόντων συμπεπλεγμένων ταῖς τῶν νεύρων ἴσιν. ὅθεν τινὲς ὠήθησαν αὐτοὺς αἰσθητικοὺς εἶναι διὰ τὴν γινομένην ἐκ τῶν συμπεπλεγμένων αὐτοῖς νεύρων αἴσθησιν. ἔστιν οὖν ὁ τένων σύνθετος ἔκ τε συνδέσμου καὶ νεύρων λεπτῶν· διαφέρει δὲ νεύρου τένων· ὅτι πᾶν μὲν νεῦρον αἰσθητικὸν ἐστὶ καὶ στρογγύλον καὶ ἁπαλώτερον καὶ ἀπ' ἐγκεφάλου τὴν ἀρχὴν ἔχει. ὁ δὲ τένων καὶ σκληρότερος καὶ ἐξ ὀστέου καὶ ἀναίσθητος καθ' ἑαυτὸν καὶ ἐσθ' ὅτε πλατύς. εἰσὶ δὲ αἱ μὲν χεῖρες ἀντιληπτικὸν ὄργανον καὶ πρὸς τὰς τέχνας ἐπιτηδειότατον. ἐὰν γὰρ τις ἀφέλῃ τὰς χεῖρας ἢ μόνους τοὺς δακτύλους τῶν χειρῶν, εἰς πάσας σχεδὸν τὰς τέχνας ἀχρηστότατον ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον. διὸ καὶ μόνος ἄνθρωπος, ἐπειδὴ λογικὸς ἐστὶ καὶ τεχνῶν δεκτικὸς

τικὸς, χεῖρας ἔσχε παρὰ τοῦ δημιουργοῦ· οἱ δὲ πόδες μεταβατικὸν ὄργανον. τὴν γὰρ κατὰ τόπον κίνησιν διὰ τούτων ποιούμεθα· μόνος δὲ ἄνθρωπος καθέζεται μηδενὸς ἐρείσματος δεόμενος. μόνος γὰρ πρὸς δύο γωνίας ὀρθὰς κάμπτει τὰ σκέλη κατά τε τὸ ἰσχίον καὶ τὴν ἰγνῦν· τὴν μὲν ἐπὶ τὰ ἔνδον· τὴν δὲ ἐπὶ τὰ ἔξω. ὅσα τοίνυν διὰ νεύρων καὶ μυῶν κινεῖται, ταῦτα πάντα ψυχικά τε ἐστὶ καὶ κατὰ προαίρεσιν ἀποτελεῖται. τούτων δὲ καὶ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὴν φωνὴν ἐδείξαμεν εἶναι. αὕτη μὲν οὖν ἐστιν ἡ κατὰ λόγον τῶν τε ψυχικῶν καὶ φυσικῶν ἔργων διάγνωσις. ὁ δὲ δημιουργὸς κατὰ τὴν ἄκραν ἑαυτοῦ προμήθειαν συνέπλεξε τοῖς φυσικοῖς τὰ ψυχικά. καὶ ἀνάπαλιν. ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἔκκρισις τῶν περιττωμάτων τῆς ἀποκριτικῆς ἐστι δυνάμεως, ἥ τις μία τῶν φυσικῶν ἐστι δυνάμεων, ἵνα μὴ ἀπροαιρέτως ἀσχημονῶμεν, ἔνθα οὐ δεῖ καὶ ὅτε οὐ δεῖ καὶ ἐφ' ὧν οὐ δεῖ προϊέμενοι, πυλωροὺς τινὰς ἐπέστησε ταῖς ἐκκρίσεσι τοὺς μύς, καὶ οὕτως ἐποίησε τὰ τῆς φύσεως ἔργα ψυχικά. τὰς γοῦν ἐκκρίσεις ἐπέχειν διὰ τούτου δυνάμεθα καὶ πολλάκις καὶ ἐπὶ πολύ· καταπέμπεται δὲ τὰ μὲν αἰσθητικὰ καὶ μαλακὰ νεῦρα ἀπό τε τῆς μέσης καὶ τῶν ἔμπροσθεν κοιλιῶν τῶν ἐγκεφάλου. τὰ δὲ σκληρότερα καὶ κινητικὰ ἀπὸ τῆς ὄπισθεν κοιλίας καὶ τῶν νωτιαίου μυελοῦ· σκληρότερα δὲ μᾶλλον ἐστὶ τὰ ἐκ τῶν νωτιαίου. καὶ τούτων δὲ ἔτι μᾶλλον τὰ ἐκ τῶν κάτωθεν μερῶν τοῦ νωτιαίου. ὅσῳ γὰρ πλέον ἀποχωρεῖ τῶν ἐγκεφάλου ὁ νω-

τιαῖος τοσούτῳ πλέον αὐτός τε σκληρότερος γίνεται καὶ τὰ νεῦρα τὰ ἐξ αὐτοῦ φυόμενα. ὥσπερ δὲ τὰς αἰσθήσεις διπλὰς ἐλάβομεν, οὕτως καὶ τὰς ἐκφύσεις τῶν νεύρων διπλὰς ἔχομεν. ἕκαστος γὰρ σφόνδυλος τοῦ νωτιαίου συζυγίαν ἐκπέμπει νεύρων. ἧς τὸ μὲν ἐπὶ τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ σώματος χωρεῖ, ἕτερον δὲ ἐπὶ τὰ ἀριστερά. σχεδὸν γὰρ ὅλον ἡμῶν τὸ σῶμα εἰς δύο μεμερίσται, εἰς δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ. οὕτω καὶ πόδες καὶ χεῖρες καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον. ὡς καὶ τῶν αἰσθητηρίων.

ΠΕΡΙ ΑΝΑΠΝΟΗΣ. ΚΕΦ. ΚΗ.

ΚΑΙ ἡ ἀναπνοὴ δὲ τῶν ψυχικῶν ἐστιν ἔργον· καὶ γὰρ μῦες εἰσὶν οἱ διαστέλλοντες τὸν θώρακα τὸ κυριώτατον τῆς ἀναπνοῆς ὄργανον. καὶ ἡ ἀθρόα καὶ στεραγμώδης ἀναπνοὴ ἐπὶ ταῖς μεγάλαις λύπαις γινομένη ψυχικὴν δείκνυσι τὴν ἐνέργειαν· ἐφ' ἡμῖν δὲ καὶ αἱ κατὰ τὴν χρείαν τῆς ἀναπνοῆς μεταβολαί. ἀλγοῦντες γάρ τι τῶν ἀναπνευστικῶν μορίων ἢ τῶν συγκινουμένων αὐτοῖς, οἷον τῶν διαφράγματος ἢ τῶν ἥπατος, ἢ τῶν σπληνὸς, ἢ τῆς κοιλίας καὶ τῶν λεπτῶν ἐντέρων καὶ τῶν κώλου, μικρὸν καὶ πυκνὸν ἀναπνέομεν· μικρὸν μὲν, ἵνα μὴ σφοδρότερον πλήττωμεν τὸ ἀλγοῦν μόριον· πυκνὸν δὲ, ἵνα τὸ λεῖψαν κατὰ τὸ μέγεθος ἡ πυκνότης ἀναπληρώσῃ· καὶ γὰρ ὅταν ἀλγῶμεν τὸ σκέλος, ἐπ' ὀλίγον ἐκτείνομεν αὐτὸ, βαδίζοντες διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, δι' ἣν καὶ τὴν ἀναπνοὴν. ὥσπερ οὖν καὶ τὸ βαδίζειν ψυχικὸν, οὕτω καὶ τὸ τῆς ἀναπνοῆς.

ἀλλ'

ἀλλ' ἡ συχάζοντες μὲν καὶ μὴ βαδίζοντες ἐπὶ πλεῖστον χρόνον ζῆν δυνάμεθα. τὴν δὲ ἀναπνοὴν οὐ δὲ δέκατον ὥρας μέρος ἐπισχεῖν οἷόν τε· καταπνιγόμενον γὰρ τὸ ἐν ἡμῖν θερμὸν ἐκ τῆς αἰθαίης κατασβέννυται, καὶ παραχρῆμα θάνατον ἐπάγει· καὶ γὰρ εἰ φλόγα τίς σκεπάσει ἐν ἀγγείῳ τινὶ, διαπνοὴν οὐκ ἔχοντι, ἀποσβέσειεν ἂν αὐτὴν καταπνιγεῖσαν ἀπὸ τῆς λιγνύος· διὰ ταύτην οὖν τὴν ἀνάγκην καὶ κοιμωμένων ἡμῶν οὐδὲν ἧττον ἐνεργεῖ κατὰ τῶν τὸ μέρος ἡ ψυχὴ· εἰδυῖα ὡς εἰ τὸ βραχύτατον ῥαθυμήσειε, διαφθείρεται τὸ ζῶον· πάλιν οὖν ἐνταῦθα τὸ ψυχικὸν συνεπλάκη τῷ φυσικῷ· δι' ἀρτηρίας γὰρ ποιεῖται τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀναπνοῆς ὀργάνου φυσικοῦ καὶ ἀεὶ κινουμένου· ἵνα μηδέποτε ἐπιλίπῃ τὸ ἔργον αὐτῆς. ὡς οὐδὲ τῶν ἄλλων ἀρτηριῶν. ὅθεν τινὲς οὐ συνιέντες, φυσικὴν ἐνόμισαν εἶναι τὴν ἀναπνοὴν. τρία δὲ τῆς ἀναπνοῆς ἐστὶν αἴτια, χρεία, δύναμις, ὄργανα· χρεία μὲν διττὴ· φυλακήτε τῆς ἐμφύτου θερμασίας, καὶ θρέψις τῶν ψυχικοῦ πνεύματος. ἀλλ' ἡ μὲν φυλακὴ τῆς κατὰ φύσιν θερμότητος διάτε τῆς εἰσπνοῆς καὶ τῆς ἐκπνοῆς συνίσταται· τῆς μὲν εἰσπνοῆς ψυχούσης καὶ μετρίως ἀναῤῥιπιζούσης τὸ θερμὸν· τῆς δὲ ἐκπνοῆς τὸ λιγνυῶδες τῆς καρδίας ἐκχεούσης· ἡ δὲ θρέψις τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος διὰ μόνης τῆς ἀναπνοῆς. ἕλκεται γάρ τις ἀέρος μοίρα κατὰ τὰς διαστολὰς τῆς καρδίας εἰς αὐτὴν· δύναμις δὲ ἡ ψυχικὴ. αὕτη γάρ ἐστὶ ἡ κινοῦσα τὰ ὄργανα τῆς ἀναπνοῆς διὰ τῶν

μυῶν

μυῶν καὶ πρῶτον τὸν θώρακα, τούτῳ δὲ συγκινεῖται ὁ πνεύμων καὶ αἱ τραχεῖαι ἀρτηρίαι μέρος οὖσαι τοῦ πνεύμονος. τῆς γὰρ τραχείας ἀρτηρίας τὸ μὲν χονδρῶδες τῆς φωνῆς ἐστιν ὄργανον· οἱ δὲ ὑμενώδεις αὐτῆς δεσμοὶ τῆς ἀναπνοῆς· τὰ δὲ ἐξ ἀμφοτέρων τούτων αὕτη ἡ ἀρτηρία φωνητικόν τε ἅμα καὶ ἀναπνευστικὸν ὄργανον. ἔστιν οὖν ὁ πνεύμων πλέγμα συγκείμενον ἐκ τεσσάρων, ἔκτε τῆς τραχείας ἀρτηρίας, καὶ τῆς λείας, καὶ φλεβὸς, καὶ τῆς ἀφρώδους σαρκὸς αὐτοῦ τοῦ πνεύμονος· ἥτις σὰρξ ἀναπληροῖ δίκην στοιβῆς τὰς μεταξὺ χώρας τοῦ πλέγματος, τῶν τε δύο ἀρτηριῶν καὶ τῆς φλεβὸς· ὥς τε τούτων ἕδραν αὐτὴν καὶ δεσμὸν γενέσθαι· συμπέσσει δὲ ἡ σὰρξ τοῦ πνεύμονος φυσικῶς τὸ πνεῦμα, καθάπερ τὸ ἧπαρ τὸν ἐκ τῆς κοιλίας χυμὸν· καὶ διὰ τοῦτο, ὥσπερ τὸ ἧπαρ ἄκροις τοῖς λοβοῖς ἑαυτοῦ περιέχει τὴν γαστέρα θερμασίας δεομένην, οὕτω καὶ ὁ πνεύμων μέσην περιλαμβάνει τὴν καρδίαν δεομένην τῆς ἐκ τῆς ἀναπνοῆς περιψύξεως· συνάπτεται δὲ τῇ τραχείᾳ ἀρτηρίᾳ κατὰ τὸ συνεχὲς ὁ βρόγχος συγκείμενος ἐκ μεγάλων τριῶν χόνδρων· τούτῳ δὲ ὁ φάρυξ· εἶτα τὸ στόμα καὶ ἡ ῥὶς. δι' ἀμφοτέρων γὰρ ἕλκομεν ἔξωθεν τὸν ἀέρα· χωρεῖ δὲ ἐντεῦθεν διὰ τοῦ ἠθμοειδοῦς ἢ σπόγγοειδοῦς ὀστοῦ. ὅπερ κατεστήθη, ἵνα ἐν ταῖς ὑπερβολαῖς ταῖς κατὰ ποιότητα τοῦ ἀέρος μηδὲν ὁ ἐγκέφαλος βλάπτηται, ἀθρόου τοῦ πνεύματος ἐμπίπτοντος εἰς αὐτὸν. συνεχρήσατο δὲ καὶ ἐνταῦθα τῇ ῥινὶ πρός τε τὴν ἀνα-

πνοὴν

πνοὴν καὶ τὴν ὄσφρησιν ὁ δημιουργὸς. ὡς τῇ γλώττῃ πρός τε τὴν φωνὴν καὶ τὴν γεῦσιν καὶ τὴν διαμάσησιν. τὰ μὲν οὖν * κυριότατα μόρια πρός τε τὴν ὕπαρξιν αὐτὴν καὶ πρὸς τὰς ἀναγκαίας τοῦ βίου χρείας ταῖς ψυχικαῖς συνδιήρηται δυνάμεσιν. εἰ δέτι καὶ παραλέλειπται, ἐκ τῶν ἤδη λεχθέντων εὐσύνοπτον ἔσται. ὥσπερ δὲ πάντων τῶν γενομένων, τὰ μὲν δι' ἑαυτὰ γέγονε, τὰ δὲ δι' ἑαυτὰ καὶ δι' ἕτερα, τὰ δὲ, δι' ἕτερα μόνον, τὰ δὲ κατὰ συμβεβηκὸς παρυπέστη· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν μορίων τοῦ ζώου τὴν αὐτὴν εὑρήσεις ἀκολουθίαν. τὰ μὲν γὰρ εἰρημένα πάντα τῶν τριῶν ἀρχῶν ὄργανα τοῦ διοικουσῶν τὸ ζῶον δι' ἑαυτὰ γέγονε. ταῦτα γὰρ προηγουμένως καὶ κατὰ πρῶτον λόγον κατεσκεύασται ἃ καὶ κατὰ φύσιν κυρίως λέγεται, καὶ ἐν τῇ μήτρᾳ ἐξ αὐτοῦ τοῦ σπέρματος λαμβάνει τὴν γένεσιν· ὡς καὶ τὰ ὀστέα. ἡ δὲ ξανθὴ χολὴ καὶ δι' ἑαυτὴν καὶ δι' ἄλλο. καὶ γὰρ πρὸς πέψιν συντελεῖ καὶ κινεῖ τὴν ἔκκρισιν· καὶ γίνεται κατὰ ταῦτα τρόπον τινὰ τῶν θρεπτικῶν ἕν τι μόριον· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ θερμασίαν τινὰ παρέχει τῷ σώματι, καθάπερ ἡ ζωτικὴ δύναμις. τούτων μὲν οὖν ἕνεκα δι' ἑαυτὴν δοκεῖ γεγονέναι· τῷ δὲ καθαίρειν τὸ αἷμα διὰ τοῦτο πως δοκεῖ γεγονέναι· καὶ ὁ σπλὴν δὲ οὐ μικρὰ πρὸς πέψιν συμβάλλεται. ὀξώδης γὰρ ὢν καὶ στρυφνὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν ἔκκρισιν τοῦ περιττεύοντος χυμοῦ τοῦ μέλανος εἰς τὴν γαστέρα προχέων, στύφει τε αὐτὴν καὶ τονοῖ καὶ πρὸς τὰς πέψεις διεγείρει. πρὸς τούτοις δὲ

καὶ

*καιριότερα

καὶ καθαίρει τὸ ἧπαρ· διὸ καὶ αὐτὸς δοκεῖ πως διὰ τὸ αἷμα γεγονέναι· καὶ οἱ νεφροὶ δὲ τότε αἱματος καθάρσιον εἰσὶ καὶ τῆς ὀρέξεως τῆς κατὰ τὴν σιτουσίαν· αἵτιοι. αἱ γὰρ φλέβες, ἃς λέγομεν ἐμπίπτειν εἰς τοὺς διδύμους, διὰ τῶν νεφρῶν διέρχονται· κακεῖθεν ἀρύονται δριμύτητα τινὰ τὴν ὄρεξιν, ὥσπερ καὶ τὸν κνησμὸν ἡ δριμύτης ὑπὸ τὸ δέρμα γενομένη ποιεῖ. ὅσῳ δὲ τῶν διδύμων ἡ σὰρξ ἀπαλωτέρα τοῦ δέρματός ἐστι, τοσούτῳ πλέον ὑπὸ τῆς δριμύτητος δακνόμενοι ἐμμανῆ ποιοῦσι τῆς ἐκπρίσεως τὴν ὀρμήν. ταῦτα μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα ξόπον τινὰ καὶ δι' ἑαυτὰ καὶ δι' ἄλλα γέγονεν· οἱ δὲ ἀδένες καὶ ἡ σὰρξ δι' ἄλλα μόνον. οἱ μὲν γὰρ ἀδένες ὄγκημα καὶ στήριγμα τῶν ἀγγείων εἰσὶν, ἵνα μὴ διαῤῥαγῇ μετέωρα * φερόμενα ἐν ταῖς βιαίοις κινήσεσιν. ἡ δὲ σὰρξ γέγονε σκέπασμα τῶν ἄλλων μορίων, ἵνα καὶ θέρους ἀναψύχῃ τὸ ζῶον νοτίαν ἔσωθεν ἐκπέμπουσα, καὶ χειμῶνος τὴν τῶν πλησίων ἐρίων αὐτοῖς παρέχῃ χρείαν. καὶ τὸ δέρμα δὲ σκέπασμα γέγονε καὶ τῆς ἀπαλῆς σαρκὸς καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων τῶν ἔνδοθεν· ἔστι δὲ τὴν φύσιν ἡ σὰρξ ὑπό τε τοῦ περιέχοντος τῶν θερμομιλέντων στομάτων τυλωθεῖσα· τὰ δὲ ὅσα στήριγμα τοῦ παντὸς σώματός ἐστι, καὶ μάλιστα ἡ ῥάχις ἥν καὶ ξόπην τοῦ ζώου φασὶν εἶναι. οἱ ὄνυχες δὲ, καὶ κοινῇ μὲν πᾶσι τοῖς ἔχουσι παρέχονται χρείαν τὴν τοῦ κνήθεσθαι καὶ ἰδίαν δὲ παρὰ ταύτην ἄλλην ἄλλῳ. πολλοῖς μὲν γὰρ τῶν ζώων

*Φαινόμενα

ἀμυντήριον ἐδόθησαν ὡς τοῖς καμψόνυξι· καὶ εἰσὶν ὥσπερ ὄργανον τοῦ θυμικοῦ, πολλοῖς δὲ ἀμυντήριόν τε ἅμα καὶ στήριγμα τῆς βάσεως ὡς τοῖς ἵπποις καὶ παντὶ μονόνυχι· καὶ ἀνθρώποις οὐ μόνον πρὸς τὸ κνήθεσθαι καὶ διαφορεῖν τὴν δριμύτητα τοῦ δέρματος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τῶν λεπτῶν ἀντίληψιν. τὰ γὰρ πάνυ λεπτὰ δι' αὐτῶν ἐπαίρομεν· καὶ τοῖς ἄκροις δὲ τῶν δακτύλων ὄπισθεν ἀντιβαίνοντες, σπρίζουσι τὴν λαβὴν αὐτῶν· αἱ δὲ ξίχες καὶ συμβεβηκὸς παρυπόστησαν. τῶν γὰρ ἀτμῶν τῶν καπνωδεστάτων τῶν ἀναπεμπομένων ἐκ τοῦ σώματος πῆξιν τινὰ λαμβανόντων, καὶ συμβεβηκὸς σωίσασθαι. οὐ δὲ ταύτας δὲ παντάπασιν ἀχρήστους ἐποίησεν ὁ δημιουργὸς· ἀλλὰ καί τοι καὶ συμβεβηκὸς γιγνομένας εἰς σκέπασιν τε καὶ κάλλος συντελεῖν τοῖς ζώοις παρεσκεύασε· σκέπει μὲν αἰεὶ καὶ φυβάτοις, κόσμον δὲ τοῖς ἀνθρώποις· ἔστι δὲ ζώοις κόσμον τε ἅμα καὶ σκέπασιν ὡς τῷ λέοντι.

ΠΕΡΙ ΕΚΟΥΣΙΟΥ ΚΑΙ ΑΚΟΥΣΙΟΥ. ΚΕΦ. ΚΘ'.

Ἐπειδὴ πολλάκις ἐμνημονεύσαμεν ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου, ἀνάγκη καὶ περὶ τούτων διαλαβεῖν, ἵνα τῆς ἀκριβοῦς αὐτῶν γνώσεως μὴ διαφαλλώμεθα. δεῖ δὲ τὸν μέλλοντα περὶ ἀκουσίου καὶ ἑκουσίου λέγειν, πρότερον ἐπιθέσθαι κανόνας τινὰς καὶ γνώμονας, δι' ὧν γνώριμον ἔσται εἴτε ἑκούσιον εἴτε ἀκούσιον ἐστὶ τὸ γνώμενον· ἕως τοίνυν ἂν ἑκούσιον ἐν πράξει τινὶ

τινὶ ἐστὶ, ἢ τὸ νομιζόμενον δὲ ἀκούσιον καὶ αὐτὸ ἐν πράξει ἐστὶ, δειχθήσε) δὲ τοῦτο μετ' ὀλίγον. τίνες δὲ εἰσὶν οἱ τὸ ὄντως ἀκούσιον, οὐ μόνον ἐν τῷ πάσχειν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πράττειν τίθενται. ὁριστέον πρὸ τῶν ἄλλων τί ἐστι πρᾶξις· πρᾶξις ἐστὶν ἐνέργεια λογικὴ. ταῖς δὲ πράξεσιν ἔπαινος ἢ ψόγος ἕπεται· ἢ αἱ μὲν αὐτῶν μεθ' ἡδονῆς, αἱ δὲ μὴ λύπης πράττονται· καὶ αἱ μὲν εἰσὶν αἱρεταὶ τῷ πράττοντι, αἱ δὲ φευκταὶ καὶ τῶν αἱρετῶν αἱ μὲν ἀεὶ αἱρεταὶ, αἱ δὲ κατά τινα χρόνον. ὁμοίως δὲ καὶ τῶν φευκτῶν· καὶ πάλιν αἱ μὲν τῶν πράξεων ἐλεεῖνται ἢ συγγνώμης ἀξιοῦνται· αἱ δὲ μισοῦνται καὶ κολάζονται. ἔστωσαν οὖν γνώμονες τοῦ μὲν ἑκουσίου τὸ πάντως ἐπακολουθεῖν ἔπαινον ἢ ψόγον, ἢ τὸ μεθ' ἡδονῆς πράττεσθαι, ἢ τὸ αἱρετὰς εἶναι τὰς πράξεις τοῖς πράττουσιν, ἢ ἀεὶ ἢ τότε ὅταν πράττωνται. τοῦ δὲ ἀκουσίου γνώμονες τὸ συγγνώμης ἀξιοῦσθαι ἢ ἐλέους καὶ τὸ μετὰ λύπης πράττεσθαι καὶ τὸ μὴ εἶναι αἱρετάς. τούτων οὕτω διορισθέντων λεκτέον περὶ ἀκουσίου.

ΠΕΡΙ ΑΚΟΥΣΙΟΥ. ΚΕΦ. Λ'.

Τοῦ ἀκουσίου τὸ μὲν κατὰ βίαν, τὸ δὲ κατ' ἄγνοιάν ἐστι· τοῦ τοίνυν κατὰ βίαν ἀκουσίων ἡ ποιητικὴ ἀρχὴ ἔξωθεν ἐστί. ἄλλο γάρ τι τῆς βίας ἄτοπον ἐστὶ ἢ οὐχ ἡμεῖς. ὅρος τοίνυν τοῦ κατὰ βίαν ἀκουσίου ἐστὶν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἔξωθεν μηδὲν συμβαλλομένου κατ' οἰκείαν ὁρμὴν τοῦ βιαζομένου· ἀρχὴ δὲ εἴρηται ἐνταῦθα ἡ ποιητικὴ αἰτία· ζητεῖται δὲ εἰ ἢ ταῦτα ἀκούσια ἐστὶν, οἷον αἱ ἀποβολαὶ τῶν φορτίων ἃς ποιοῦνται

οἱ ναῦται χειμῶνι περιπεσόντες· ἢ ὅταν τις ἀλγεινὸν φάρμακα καταδέξηται παθεῖν ἢ πρᾶξαι ὑπὲρ τοῦ σῶσαι φίλους ἢ πατρίδα· ἐοίκασι δὲ μᾶλλον εἶναι ἑκούσιοι. διὰ τοῦτο γὰρ προσκείσθαι τῷ ὅρῳ τὸ μηδὲν συμβαλλομένου κατ' οἰκείαν ὁρμὴν τοῦ βιαζομένου. ἐπὶ γὰρ τοῖς τοιούτοις ἑκόντες αὐτοὶ δι' ἑαυτοὺς κινοῦσι τὰ ὀργανικὰ μόρια· ἢ οὕτω ῥίπτουσιν εἰς τὴν θάλασσαν τὸ φορτίον. ὁμοίως καὶ οἱ ἀλγεινόν τι ἢ δεινὸν ὑπομένοντες διὰ μεῖζον καλόν. ὡς ἡ Ἀναξάρχου ὁ φιλόσοφος ὑπομείνας πίστασθαι ὑπὸ Νικοκρέοντος τοῦ τυράννου ὑπὲρ τοῦ μὴ προδοθῆναι τοὺς φίλους· καθόλου οὖν ὅταν ἢ διὰ φόβων μειζόνων κακῶν ἕλκηταί τις τὸ ἔλαττον κακὸν· ἢ δι' ἐλπίδα μείζονος καλοῦ καταδέξηταί τις τὸ ἔλαττον καλὸν, ὃ ἐκ ἑκὼν ἄλλως κατορθῶσαι, οὐκ ἀκούσιον ὑπομένει πρᾶξιν ἢ πάθος. ποιεῖ γὰρ καὶ προαίρεσιν ἢ κατ' ἐκλογήν· ἢ τότε εἰσὶν αἱρεταὶ ὅταν πράττωνται, καθ' ἑαυτὰς οὐκ οὖσαι αἱρεταί. εἰσὶν οὖν μικταὶ ἐξ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου· ἀκουσίου μὲν καθ' ἑαυτὰς, ἑκουσίου δὲ τότε διὰ περίστασιν. ἄνευ γὰρ περιστάσεως οὐδεὶς ἂν ἕλοιτο ταῦτα πρᾶξαι. δηλοῖ δὲ καὶ ὁ ἐπὶ τοῖς τοιαύταις πράξεσι γινόμενος ἔπαινος ἢ ψόγος, ὅτι ἑκούσιαι εἰσὶν. ἀκουσίων γὰρ ἔργων οὐδεὶς ἔπαινος ἢ ψόγος ἔσται. οὐκ ἔστι δὲ ῥάδιον διακρίναι ποῖον αὐτὶ ποίου αἱρετόν. δεῖ δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πρὸ τῶν ἀλγρῶν αἱρεῖσθαι τὰ λυπηρὰ ὡς Σωσάννα καὶ Ἰωσὴφ ἐποίησαν. οὐκ ἀεὶ μέντοι Ὠριγένης γοῦν διὰ

τὸ

τὸ μὴ περιπεσεῖν τῇ αἰσχύνῃ τῇ τῶν Αἰθιόπων ἐπιθύσας τοῦ παντὸς ἐξέπεσεν· οὕτως οὐκ ἔστιν εὔκολος ἡ τῶν τοιούτων διάγνωσις. ἔτι δὲ καὶ τούτοις χαλεπώτερόν ἐστι τὸ ἐμμεῖναι τοῖς δόξασιν. οὐ γὰρ ὁμοίως ἐκπλήσσει τὰ δεινὰ προσδοκώμενα καὶ ἐπαγόμενα· ἀλλ' ἐνίοτε κρίναντες ἐξιστάμεθα τῆς κρίσεως ἐν τοῖς δεινοῖς γενόμενοι. ὡς ἐπὶ τινῶν συμβέβηκεν ἐν τῷ μαρτυρεῖν. τὴν ἀρχὴν γὰρ καρτερήσαντες περὶ τὸ τέλος ἐνέδωκαν ἐν τῇ πείρᾳ τῶν χαλεπῶν ἀπομαλακισθέντες· μηδεὶς δὲ νομίσῃ τῆς ἀκολασίας τὴν ἐπιθυμίαν ἢ τὸν θυμὸν τῶν ἀκουσίων εἶναι πλημμελημάτων, ἐπειδὴ καὶ ταῦτα τὴν ἀρχὴν ἔξωθεν ἔχει τὴν ποιητικὴν. τό τε γὰρ κάλλος τῆς πόρνης ἐξοίστρησεν ἐπὶ τὴν ἀκολασίαν τὸν ἑωρακότα· καὶ ὁ παροξύνας ἐκίνησε τὸν θυμὸν. εἰ γὰρ καὶ τὴν ἀρχὴν ἔξωθεν ἔχουσιν, ἀλλ' αὐτοὶ δι' ἑαυτῶν καὶ τῶν ὀργανικῶν μορίων ἐνεργοῦσι· καὶ οὐχ ὑποπίπτουσι τῷ ὅρῳ τοῦ ἀκουσίου· ὁπότε καὶ τῆς ἀρχῆς τὴν αἰτίαν ἑαυτοῖς παρέχονται διὰ φαύλην ἀγωγὴν ὑπὸ τῶν παθῶν ῥαδίως αἰχμαλωτιζόμενοι. ψέγονται γοῦν οἱ ταῦτα πράττοντες ὡς ἑκούσιον κακὸν ὑπομένοντες, ὅτι δὲ ἑκούσιόν ἐστι δῆλον· ἥδονται γὰρ ἐπὶ τῇ πράξει· τὸ δὲ ἀκούσιον λυπηρὸν ἐδείχθη, περὶ μὲν οὖν τοῦ βίᾳ ἀκουσίου, ταῦτα περὶ δὲ τοῦ δι' ἄγνοιαν εἰπεῖν ὑπολέλειπται.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΙ' ΑΓΝΟΙΑΝ ΑΚΟΥΣΙΟΥ. ΚΕΦ. ΛΑ'.

Πολλὰ

ΠΟΛΛΑ πράττομεν δι' ἄγνοιαν ἐφ' οἷς μετὰ πρᾶξιν χαίρομεν, ὡς ὅταν τὴς ἄκων μὲν ἐχθρὸν φονεύσῃ. χαίρει δὲ ἐπὶ τῷ φόνῳ. ταῦτ' οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα καλοῦσιν οὐχ ἑκούσια, οὐ μέντοι καὶ ἀκούσια· καὶ πάλιν πράττομεν τινὰ δι' ἄγνοιαν, καὶ ἐπὶ τοῖς γινομένοις λυπούμεθα· ταῦτα ἐκάλεσαν ἀκούσια ὅσοις πραχθεῖσιν ἐπακολουθεῖ λύπη. τῶν οὖν δι' ἄγνοιαν δύο ἐστὶν εἴδη· ἓν μὲν τὸ οὐχ ἑκούσιον ἕτερον δὲ τὸ ἀκούσιον. πρόκειται δὲ νῦν εἰπεῖν περὶ τῶν ἀκουσίου μόνου. τὸ γὰρ οὐχ ἑκούσιον τοῖς ἑκουσίοις μᾶλλον ὑπάγεται μικτὸν ὑπάρχον. τὴν μὲν γὰρ ἀρχὴν ἀκούσιον ἔχει· τὸ δὲ τέλος ἑκούσιον· ἐξ ἀποβάσεως γὰρ ἑκούσιον γέγονε τὸ ἀκούσιον. διὸ καὶ οὕτως ὁρίζονται τὸ ἀκούσιον. ἀκούσιόν ἐστι τὸ πρὸς τῷ μὴ ἑκούσιον εἶναι, ἐπίλυπον ἐστὶ καὶ ἐν μεταμελείᾳ. πάλιν ἄλλο μέν ἐστι δι' ἄγνοιάν τι ποιεῖν, ἄλλο δὲ ἀγνοοῦντα. ἐὰν γὰρ ἐφ' ἡμῖν ᾖ τῆς ἀγνοίας τὸ αἴτιον, ἀγνοοῦντες μὲν ποιοῦμεν, οὐ δι' ἄγνοιαν δέ· ὁ γὰρ μεθύων καὶ θυμούμενος καὶ ποιῶν τι φαῦλον, ὁ μὲν τὴν μέθην, ὁ δὲ τὴν ὀργὴν αἰτίαν ἔχει τῶν ὑπ' αὐτοῦ γινομένων. ἅπερ ἑκούσια ἦν. ἐξῆν γὰρ αὐτῷ μὴ μεθυσθῆναι. αὐτὸς οὖν ἑαυτῷ τῆς ἀγνοίας γέγονεν αἴτιος. ταῦτα οὖν οὐ δι' ἄγνοιαν λέγεται ποιεῖν, ἀλλ' ἀγνοοῦντα πράττειν. ἅπερ οὐκ ἔστιν ἀκούσια, ἀλλ' ἑκούσια. διὸ καὶ ψέγονται παρὰ τῶν χρηστῶν οἱ ταῦτα πράττοντες· εἰ γὰρ μὴ ἐμεθύσθη, οὐκ ἂν ἐποίησεν· ἑκὼν δὲ ἐμεθύσθη, ἑκὼν ἄρα ταῦτα ἐποίησε· δι'

ἄγνοιαν

ἄγνοιαν δὲ ταῦτα πράττομεν, ὅταν μὴ αὐτοὶ παρέχωμεν τὴν αἰτίαν τῆς ἀγνοίας, ἀλλ' οὕτως συνέβη· οἷον ἐν τῷ τόπῳ τὶς τῷ συνήθει τοξεύων τὸν πατέρα * παριόντα κατὰ τύχην βαλὼν ἀπέκτεινεν. ἐκ τῶν εἰρημένων οὖν ἀποδείκνυται ὅτι οὐχ ὁ ἀγνοῶν τὰ συμφέροντα, οὐδ' ὁ νομίζων εἶναι τὰ φαῦλα χρηστὰ, πάθος ἀκούσιον ὑπομένει. τῆς γὰρ αὐτοῦ μοχθηρίας ἐστὶν ἡ ἄγνοια· ψέγεται γοῦν καὶ οὗτος. τῶν δὲ ἑκουσίων ὁ ψόγος· οὐκ ἄρα τῶν καθόλου καὶ γενικῶν ἢ τῶν κατὰ προαίρεσιν ἀκούσιός ἐστιν ἡ ἄγνοια· ἀλλὰ τῶν ἐν μέρει. τὰ μὲν γὰρ καθ' ἕκαστα ἄκοντες, τὰ δὲ καθόλου ἑκόντες ἀγνοοῦμεν. τούτων οὕτω διωρισμένων ἑξῆς ῥητέον, ποία ἐστὶ τὰ καθ' ἕκαστα. ταῦτα δὲ ἐστὶ ἃ καλεῖται παρὰ τοῖς ῥήτορσι περιστατικὰ μόρια· τίς, τίνα, τί, τίνι, ποῦ, πότε, πῶς, διατί, οἷον πρόσωπον, πρᾶγμα ὄργανον, τόπος, χρόνος, τρόπος, αἰτία· πρόσωπον μὲν τὸ ποιοῦν ἢ περὶ τίνα ἡ πρᾶξις, οἷον εἰ πατέρα υἱὸς ἐτύπτησεν ἀγνοῶν· πρᾶγμα δὲ, αὐτὸ τὸ πραχθὲν, εἰ ῥαπίσαι θέλων ἐτύφλωσεν· ὄργανον δὲ, εἰ λίθον ἠκόντισεν νομίσας εἶναι κίσσηριν· τόπος δὲ εἰ ἐν τῷ περικλᾶν στενωπὸν, ἔκρουσεν ἀγνοῶν τὸν ἀπαντήσαντα· χρόνος δὲ, εἰ ἐν νυκτὶ νομίσας πολέμιον τὸν φίλον ἐφόνευσεν· τρόπος δὲ, εἰ πλήξας ἠρέμα καὶ μὴ ῥαγδαίως ἐφόνευσεν. ἐγνόησε γὰρ εἰ πληγεὶς ἠρέμα τελευτήσει· αἰτία δὲ, εἰ ὁ μὲν ἔδωκε φάρμακον ὡς ὑγιάζον. ἀπέθανε δὲ ὁ λαβὼν τὸ φάρμακον εὑρεθὲν δηλητήριον. ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἅμα πάντα

*περιϊόντα

πάντα οὐδ' ἂν μαινόμενός τις ἀγνοήσειεν· ὁ δὲ τὰ πλεῖστα τούτων ἢ κυριώτερα ἀγνοήσας, οὗτος δι' ἄγνοιαν πεποίηκε· κυριώτερα δέ ἐστιν ἐν τούτοις τὸ οὗ ἕνεκα καὶ τί τὸ πραττόμενον· τουτέστιν ἡ αἰτία καὶ τὸ πρᾶγμα.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΚΟΥΣΙΟΥ. ΚΕΦ. ΛΒ'.

ΤΟΥ ἀκουσίου ὄντος διττοῦ, τοῦτε δι' ἄγνοιαν καὶ τοῦ κατὰ βίαν, τὸ ἑκούσιον ἀμφοτέροις ἀντίκειται. ἔστι γὰρ τὸ μὴ μετὰ βίας, μήτε δι' ἄγνοιαν γινόμενον· καὶ ἔστι οὐ βίᾳ μὲν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς· οὐ δι' ἄγνοιαν δὲ εἰ μὴ τῶν καθ' ἕκαστα τί εἴη ἀγνοούμενον, δι' ὧν καὶ ἐν οἷς ἡ πρᾶξις. συνθέντες οὖν ἑκάτερον ὁριζόμεθα τὸ ἑκούσιον, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ, εἰδότι τὰ καθ' ἕκαστα, ἐν οἷς ἡ πρᾶξις. ζητεῖται δὲ εἰ τὰ φύσει γινόμενα ἑκούσια ἐστίν· οἷον ἡ πέψις καὶ ἡ αὔξησις. δείκνυται δὲ ταῦτα μήτε ἑκούσια μήτε ἀκούσια· τὸ γὰρ ἑκούσιον καὶ ἀκούσιον ἐν τοῖς ἐφ' ἡμῖν ἐστιν· ἡ δὲ πέψις καὶ ἡ αὔξησις οὐκ ἐφ' ἡμῖν. ὅθεν εἰ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα ἀγνοοῦμεν τῷ μὴ ἐφ' ἡμῖν αὐτὰ εἶναι, οὔτε ἑκούσια ἐστὶν, οὔτε ἀκούσια. τὰ δὲ διὰ θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν ἐδείχθη ἑκούσια· καὶ γὰρ κατορθούμενα ἐπαινεῖται, καὶ ἁμαρτανόμενα ψέγεται ἢ μισεῖται. καὶ ἡδονὴ καὶ λύπη αὐτοῖς ἐπακολουθεῖ, καὶ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς ἐστιν. ἐν αὐτοῖς γὰρ ἦν τὸ μὴ ὑπὸ τῶν παθῶν ῥαδίως ἁλίσκεσθαι· διὰ γὰρ τῶν ἐθῶν τὰ τοιαῦτα κατορθοῦται. ἄλλως τε, εἰ ταῦτα

τα ἀκούσια. οὐδὲν τῶν ἀλόγων ζώων ἑκουσίως τὶ πράττει, ἀλλ' οὐδὲ τὰ παιδία. νῦν δὲ οὐχ' οὕτως ἔχει· ὁρῶμεν γὰρ ἀκουσίως αὐτὰ ἐπὶ τὴν ξοφὴν ἐρχόμενα καὶ ἅτε βία· αὐτὰ γάρ ἐστι τὰ δι' ἑαυτῶν ὁρμῶντα, οὔτε δὴ ἀγνοοῦντα. τὴν γὰρ ξοφὴν οὐκ ἀγνοεῖ. θεωρήσαντα γοῦν ξοφὴν ἥδεται καὶ ὡς ἐπὶ πρᾶγμα γνώριμον ὁρμᾷ, καὶ ἀποτυγχάνοντα λυπεῖται. ἑκουσίου δὲ γνώμονες ὅπι τυγχάνοντος μὲν ἡδονὴ, ἀποτυγχάνοντος δὲ λύπη· ἐξ ὧν δῆλον ὡς ἑκούσιον ἔχει τὴν ὀπιθυμίαν καὶ τὸν θυμόν· καὶ γὰρ ὁ θυμὸς μεθ' ἡδονῆς γίνεσθαι· καὶ ἄλλως, ἐάν τις τὰ διὰ θυμὸν καὶ ὀπιθυμίαν ἑκούσια μὴ λέγοι, ἀναιρεῖ τὰς ἠθικὰς ἀρετάς. ἐν μεσότητι γὰρ εἶνται τῶν παθῶν εἰσὶν· εἰδὲ ἀκούσια τὰ πάθη, ἀκούσιοι καὶ αἱ πράξεις αἱ κατὰ τὰς ἀρετάς. καὶ γὰρ εἶνται κατὰ πάθος γίνονται. οὐδεὶς δὲ τὸ κατὰ λογισμὸν καὶ προαίρεσιν ἢ δι' οἰκείαν ὁρμὴν καὶ ἔφεσιν μετὰ τοῦ γνωρίζειν τὰ καθ' ἕκαστα ἀκούσιον λέγει. ἐδείχθη δὲ καὶ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς. * ἑκούσια ἄρα· ἐπεὶ δὲ πολλαχοῦ τῆς προαιρέσεως ἐμνημονεύσαμεν καὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν, διαληπτέον καὶ περὶ προαιρέσεως.

* ἑκάσιος

ΠΕΡΙ ΠΡΟΑΙΡΕΣΕΩΣ ΚΕΦ. ΛΓ'.

ΤΙ ἄρα ἐστὶν ἡ προαίρεσις, ἄρα τὸ ἑκούσιον, ἐπειδὴ πᾶν τὸ κατὰ προαίρεσιν καὶ ἑκούσιον ἐστὶν, ἀλλ' οὐκ ἀντιστρέφει, ὅπερ ἐγένετο ἄν, εἰ ταυτὸν ἦν ἑκούσιον καὶ προαίρεσις· νῦν δὲ ἐπὶ πλέον εὑρίσκο-

μεν τὸ ἑκούσιον. πᾶσα μὲν γὰρ προαίρεσις ἀκούσιος· οὐ πᾶν δὲ τὸ ἑκούσιον ἐν προαιρέσει· καὶ γὰρ τὰ παιδία καὶ τὰ ἄλογα ἑκουσίως μὲν ποιεῖ οὐ μὴν καὶ προαιρούμενα· καὶ ὅσα μὲν διὰ θυμὸν πράττομεν μὴ βουλευσάμενοι ταῦτα, ἑκουσίως μὲν ποιοῦμεν, οὐ μὴν κατὰ προαίρεσιν, ἀλλὰ καὶ ὁ φίλος ἡμῖν Ἀλκίφρων ἔφησι· ἑκουσίως μὲν ὡς ἥδεται· οὐ μὴν δὲ προηρημένως. καὶ ὁ θησαυρὸν ἀπροσδοκήτως εὑρὼν, ἑκουσίως μὲν ἁρπάζω περιέτυχεν οὐ προαιρουμένως δὲ. ἐπὶ πάντων οὖν συμβαίνει τὸ μὴ ταυτὸν εἶναι τὸ ἑκούσιον τῇ προαιρέσει. ἆρ οὖν ὄρεξίς ἐστιν ἡ προαίρεσις; ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο· διαιρεῖται γὰρ ἡ ὄρεξις εἰς βία, εἰς ὀπιθυμίαν καὶ θυμὸν καὶ βούλησιν. ἀλλ' ὅπι μὲν οὔτε θυμὸς οὔτε ὀπιθυμία ἐστὶν ἡ προαίρεσις, φανερὸν ἐπὶ τῷ μὴ εἶναι κοινωνίαν τοῖς ἀνθρώποις πρὸς τὰ ἄλογα κατὰ προαίρεσιν, ἀλλὰ κατ' ὀπιθυμίαν καὶ θυμόν. εἰ γὰρ κατὰ ταῦτα μὲν κοινωνοῦμεν, τῇ δὲ προαίρεσιν διαφέρομεν, δῆλον ὡς ἄλλο μέντι προαίρεσις, ἄλλο δὲ θυμὸς καὶ ὀπιθυμία· δείκνυσι δὲ καὶ ὁ ἀκρατὴς κρατούμενος μὲν ὑπὸ τῆς ὀπιθυμίας, καὶ πράττων ταύτῃ μὴ μέντοι καὶ κατὰ προαίρεσιν. ἀντιβαίνει γὰρ ἐπ' αὐτῷ ἡ προαίρεσις τῇ ὀπιθυμίᾳ· εἰ δὲ ταυτὸν ἦσαν, οὐκ ἐμάχοντο· καὶ ὁ ἐγκρατὴς δὲ πράττων κατὰ προαίρεσιν οὐ πράττει κατ' ὀπιθυμίαν. ὅπι δὲ οὔτε βλητικός ἐστιν ἡ προαίρεσις, δῆλον ἐντεῦθεν. οὐ πᾶσιν

ὅις ἁρμόζει τὸ προαιρεῖσθαι τέτοις ἁρμόζει καὶ τὸ βέλεσθαι. φαμὲν γὰρ βέλεσθαι ὑγιαίνειν, προαιρεῖσθαι δὲ ὑγιαίνειν οὐδεὶς ἂν εἴποι· καὶ βούλεσθαι πλουτεῖν, οὐκ ἔτι δὲ καὶ προαιρεῖσθαι πλουτεῖν, λέγεται· καὶ τὸ μὲν βούλεσθαι καὶ ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων τάττεται· τὸ δὲ προαιρεῖσθαι ἐπὶ μόνων τῶν ἐφ' ἡμῖν. οὕτω γοῦν φαμὲν, βούλομαι ἀθάνατος γενέσθαι, προαιροῦμαι δὲ ἀθάνατος γενέσθαι, οὐ φαμέν. ἡ μὲν γὰρ βέλησις τοῦ τέλους ἐστὶν· ἡ δὲ προαίρεσις τῶν πρὸς τὸ τέλος, κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν ἣν ἔχει τὸ βουλητὸν πρὸς τὸ βουλευτόν. βουλητὸν μὲν γὰρ τὸ τέλος· βουλευτὰ δὲ τὰ πρὸς τὸ τέλος. ἔτι ταῦτα μόνα προαιρούμεθα, ἃ δι' ἡμᾶς διόμεθα δύνασθαι γενέσθαι· βουλόμεθα δὲ καὶ τὰ μὴ δι' ἡμῶν διάτε γενέσθαι· ὡς τὸ νικῆσαι τινὰ στρατηγὸν. ὅτι μὲν οὖν οὔτε θυμὸς, οὔτε ἐπιθυμία οὔτε βούλησίς ἐστιν ἡ προαίρεσις, ἀυταρκῶς ἀποδέδεικται. ὅτι δὲ οὐ δόξα, δῆλον γίνεται καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἀποδείξεων, καὶ δι' ἑτέρων· ἡ γὰρ δόξα οὐ μόνον τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀϊδίων. ἔτι δὲ δόξαν μὲν ἀληθῆ λέγομεν καὶ ψευδῆ· προαίρεσιν δὲ οὐ λέγομεν ἀληθῆ καὶ ψευδῆ· καὶ ἡ μὲν δόξα τῶν καθόλου· ἡ δὲ προαίρεσις τῶν καθ' ἕκαστα· περὶ γὰρ τῶν πρακτέων ἡ προαίρεσις· ταῦτα δὲ τὰ καθ' ἕκαστα. ἀλλ' οὐ δὲ βούλευσίς ἐστιν ἡ προαίρεσις, ὅιον βουλή· βούλευσις μὲν γάρ ἐστι ζήτησις περὶ τῶν αὐτῶν πρακτέων· προαιρετὸν δὲ

δὲ τὸ ἐκ τῆς βουλεύσεως προκριθέν. δῆλον οὖν ὅτι ἡ μὲν βούλευσις ἐπὶ τοῖς ἐπιζητουμένοις· ἡ δὲ προαίρεσις ἐπὶ τοῖς ἤδη προκεκριμένοις. τί μὲν ἂν οὖν ἔστι ἡ προαίρεσις, εἴρηται· τί δὲ ἐστὶν, εἰπωμεν. ἔσαν οὖν μικτόν τι ἐκ βουλῆς, καὶ κρίσεως, καὶ ὀρέξεως· καὶ οὔτε ὄρεξις καθ' ἑαυτὴν οὔτε βουλὴ μόνη, ἀλλ' ἐκ τούτων τὸ συγκείμενον. ὡς γὰρ λέγομεν τὸ ζῶον ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συγκεῖσθαι· μήτε δὲ σῶμα εἶναι καθ' ἑαυτὸ τὸ ζῶον, μήτε ψυχὴν μόνην, ἀλλὰ τὸ συναμφότερον, οὕτω καὶ τὴν προαίρεσιν. ὅτι μὲν οὖν βουλή τις ἐστὶ καὶ βούλευσις μετ' ὄπτήρίσεως, εἰ καὶ μὴ αὐτὸ βουλὴ, φανερὸν καὶ ἐκ τῆς ἐτυμολογίας. προαιρετὸν γάρ ὄζι τὸ ἕτερον πρὸ ἑτέρου αἱρετόν. οὐδεὶς δὲ προκρίνει τί μὴ βουλευσάμενος· οὐ δὲ αἱρεῖται μὴ κρίνας· ἐπειδὴ δὲ οὐ πάντα τὰ δόξαντα ἡμῖν ἓν ἔχειν εἰς ἔργον ἀγαγεῖν προθυμούμεθα, τότε προαίρεσις καὶ προαιρετὸν γίνεται τὸ προκριθὲν ἐκ τῆς βουλῆς, ὅταν προσλάβῃ τὴν ὄρεξιν. ἀναγκαίως οὖν ἡ προαίρεσις περὶ ταυτά ὄζι, περὶ ἃ καὶ ἡ βουλὴ· σωάγεται δὴ ἐκ τούτων προαίρεσιν εἶναι ὄρεξιν βουλευτικὴν τῶν ἐφ' ἡμῖν, ἢ βούλευσιν ὀρεκτικὴν τῶν ἐφ' ἡμῖν. τοῦ γὰρ προκριθέντος ἐκ τῆς βουλῆς ἐφιέμεθα προαιρούμενοι. ἐπειδὴ δὲ τὴν προαίρεσιν ἔφαμεν περὶ ταυτὰ εἶναι, περὶ ἃ καὶ ἡ βουλὴ, διαταφήσωμεν περὶ τίνα καταγίνεται ἡ βουλὴ, καὶ περὶ τινῶν βουλευόμεθα.

ΠΕΡΙ ΤΙΝΩΝ ΒΟΥΛΕΥΟΜΕΘΑ.

ΚΕΦ. ΛΔ'.

ΠΡΙΝ εἰπεῖν περὶ τίνων βουλευόμεθα, βέλτιον διορίσαι, τίνι διαφέρει βουλὴ ζητήσεως. οὐ γὰρ ταυτόν ἐστι βουλὴ καὶ ζήτησις. εἰ καὶ ὁ βουλευόμενος ζητῶν τί βουλεύεται· ἀλλὰ πολὺ διαφέρει. ζητοῦμεν γὰρ εἰ μείζων ἐστὶ τῆς γῆς ὁ ἥλιος· ἔστι γὰρ ἡ ζήτησις γένος τῆς βουλῆς· καὶ γὰρ ἐπὶ πλέον λέγεται. πᾶσα μὲν γὰρ βουλὴ ζήτησις τίς ἐστιν· οὐ πᾶσα δὲ ζήτησις βουλὴ. δέδεικται δὲ τοῦτο. τὸ δὲ σκέπτεσθαι ποτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ βουλεύεσθαι λέγομεν, ὡς σκέπτομαι, εἰ δεῖ πλεῦσαι· ποτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ κατανοεῖν, ὡς σκέπτομαι τὰ μαθήματα, οὐ βουλεύομαι τὰ μαθήματα. ταρασσόμεθα δὲ πολλάκις ἀδιακρίτως ἀκούοντες τῶν ὀνομάτων, νομίζοντες ταυτὸν τὸ μὴ ταυτόν. τῆς οὖν διαφορᾶς τούτων φανερᾶς γενομένης ῥητέον λοιπὸν περὶ τίνων βουλευόμεθα. βουλευόμεθα οὖν περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν καὶ δι' ἡμῶν δυναμένων γενέσθαι, καὶ ἄδηλον ἐχόντων τὸ τέλος· τουτέστι δυναμένων καὶ οὕτως καὶ ἄλλως γενέσθαι. τὸ μὲν οὖν ἐφ' ἡμῖν εἴρηται, ἐπειδὴ περὶ τῶν πρακτέων μόνων βουλευόμεθα. ταῦτα γὰρ ἐφ' ἡμῖν· οὐ γὰρ περὶ τῆς θεωρητικῆς καλουμένης φιλοσοφίας βουλευόμεθα. οὔτε γὰρ περὶ Θεοῦ οὔτε περὶ τῶν ἐξ ἀνάγκης γινομένων· ἐξ ἀνάγκης δὲ λέγω τὰ ἀεὶ ὡσαύτως γινόμενα, οἷον τοῦ κύκλου

τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὔτε περὶ τῶν οὐκ ἀεὶ μὲν ὄντων· ἀεὶ δὲ ὁμοίως γινομένων, οἷον δύσεως καὶ ἀνατολῆς ἡλίου, οὔτε περὶ τῶν φύσει μὲν, οὐκ ἀεὶ δὲ ὁμοίως γινομένων, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. οἷον περὶ τοῦ πολιοῦσθαι τὸν ἑξηκοντούτην ἢ γενειάσκειν τὸν εἰκοσαετῆ· ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν φύσει μὲν, ἄλλοτε δὲ ἄλλως ἀορίστως γινομένων, οἷον περὶ ὄμβρων, περὶ αὐχμῶν, ἢ χαλάζης. ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν ἀπὸ τύχης γίνεσθαι λεγομένων, ἅπερ ἐστὶ τῶν ἐπ' ἔλαττον ἐνδεχομένων· διὰ ταῦτα μὲν οὖν τὸ ἐφ' ἡμῖν εἴρηται. τὸ δὲ δι' ἡμῶν, ἐπειδήπερ οὐ περὶ πάντων ἀνθρώπων, οὐδὲ περὶ παντὸς πράγματος βουλευόμεθα, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν γινομένων μόνων. οὐ γὰρ βουλευόμεθα, πῶς οἱ πολέμιοι ἢ οἱ μακρὰν ἀπῳκισμένοι καλῶς πολιτεύοιντο· καίτοι τοῦτο παρ' ἐκείνοις βουλευτόν ἐστιν. ἀλλ' οὐδὲ περὶ πάντων τῶν δι' ἡμῶν γινομένων, καὶ ἐφ' ἡμῖν ὄντων βουλευόμεθα. ἀλλὰ δεῖ προσκεῖσθαι καὶ τὸ ἄδηλον ἐχόντων τὸ τέλος. ἐὰν γὰρ ᾖ φανερὸν καὶ ὁμολογούμενον, οὐκ ἔτι βουλευόμεθα· οὔτε γὰρ περὶ τῶν κατ' ἐπιστήμην ἢ τέχνην ἔργων ἢ πράξεων ἡ βουλὴ. ὡρισμένοι γὰρ τούτων οἱ λόγοι πλὴν ὀλίγων τεχνῶν τῶν καλουμένων στοχαστικῶν· οἷον ἰατρικῆς, καὶ γυμναστικῆς, καὶ κυβερνητικῆς. οὐ περὶ τούτων γὰρ βουλευόμεθα μόνον, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν μὲν καὶ δι' ἡμῶν, ἄδηλον δὲ τὸ τέλος ἐχόντων καὶ δυναμένων καὶ οὕτως καὶ ἄλλως πρα-

χθῆναι. ἐδείχθη δὲ ὡς οὐδὲ περὶ τῦ τέλους, ἀλλὰ περὶ τῶν πρὸς τὸ τέλος ἡ βουλή. βουλευόμθα γὰρ οὐ πλουτῆσαι, ἀλλ' ὅπως καὶ δι' ὧν πλουτήσωμθ. συμβαλόντι δὲ εἰπεῖν περὶ τούτων μόνων βουλευόμθα, περὶ τῶν ἐπίσης ἐνδεχομένων· καὶ περὶ τούτων δεῖ δῆλα λαβεῖν· ἵνα μηδὲν ἐπλίπῃ τῷ λόγῳ πρὸς σαφήνειαν. δυνάμεις λέγονται, καθ' ἃς δυνάμθα ποιεῖν· παντὸς γὰρ οὗ ποιοῦμθ δύναμιν ἔχομθ. ὧν δὲ δύναμιν οὐκ ἔχομθ, τούτων οὐδὲ τὰς πράξεις ἔχεται οὖν ἡ μὲν πρᾶξις δυνάμεως, ἡ δὲ δύναμις οὐσίας. ἥτε γὰρ πρᾶξις ἀπὸ δυνάμεως, καὶ ἡ δύναμις ἀπὸ τῆς οὐσίας, καὶ ἐν οὐσίᾳ. τρία οὖν ταῦτα ἐστιν, ὡς ἔφαμθ, ἀλλήλων ἐχόμενα· δυναάμθον, δύναμις, δυνατόν· δυναάμθον μὲν ἡ οὐσία· δύναμις δὲ, ἀφ' ἧς ἔχομθ τὸ δύνασθαι· δυνατὸν δὲ τὸ κατὰ δύναμιν πεφυκὸς γίνεσθαι. γίνεται δὲ δυνατῶν τὰ μέν ἐστιν ἀναγκαῖα, τὰ δὲ ἐνδεχόμθα· ἀναγκαῖα μὲν ἅπερ ἀδύνατον κωλυθῆναι, ἢ ὧν καὶ τὸ ἀντικείμθον ἀδύνατόν ἐστιν. ἐνδεχόμθον δὲ τὸ δυναάμθον κωλυθῆναι, ἢ ὧν καὶ τὸ ἀντικείμθον δυνατόν ἐστι. διὸν ἀναγκαῖόν ἐστιν ἀναπνεῖν ἄνθρωπον ζῶντα· τούτῳ καὶ τὸ ἀντικείμθον ἀδύνατόν ἐστι τὸ μὴ ἀναπνεῖν ζῶντα. ἐνδεχόμθον δὲ, τὸ σήμερον ὄμβρον γίνεσθαι· ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντικείμθον αὐτῷ δυνατόν τὸ μὴ γίνεσθαι σήμερον ὄμβρον. πάλιν δὲ τῷ ἐνδεχομένου τὰ μὲν ὡς ἐπὶ πολὺ λέγεται, τὰ δὲ ὡς ἐπ' ἐλάττον, τὰ δὲ ὡς ἐπίσης· ἐπὶ πολὺ μέν, ὡς τὸν ἑξηκοντούτην πολιοῦσθαι· ἐπ' ἔλαττον δὲ, ὡς τινα ἑξηκονταετῆ μὴ πολιοῦσθαι· ἐπίσης δὲ, τὸ περιπατῆσαι καὶ μὴ περιπατῆσαι, καὶ ἁπλῶς πρᾶξαί τι καὶ μὴ πρᾶξαι. περὶ τούτων οὖν τῶν ἐπίσης ἐνδεχομένων μόνον βουλευόμθα· ἔστι δὲ ἐπίσης ἐνδεχόμθον, ὃ αὐτό τε δυναάμθα καὶ τὸ ἀντικείμθον αὐτῷ· εἰ γὰρ μὴ ἀμφότερα ἐδυναάμθα αὐτό τε καὶ τὸ ἀντικείμθον, οὐκ ἂν ἐβουλευόμθα. οὔτε γὰρ περὶ τῶν ὁμολογουμένων, οὔτε περὶ τῶν ἀδυνάτων τις βουλεύεται· εἰ δὲ τὸ ἕτερον μόνον τῶν ἀντικειμένων ἐδυναάμθα, τοῦτο μὲν ἦν ὁμολογούμθον καὶ οὐδαμῶς ἀμφίβολον· τὸ δὲ ἀντικείμθον, ἀδύνατον.

ΠΕΡΙ ΕΙΜΑΡΜΕΝΗΣ. ΚΕΦ. ΛΕ'.

ΟΙ τῇ περιφορᾷ τῶν ἄστρων τὴν αἰτίαν τῶν γινομένων πάντων ὑπαγράφοντες, οὐ μόνον ταῖς κοιναῖς ἐννοίαις ἐναντιάζονται, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν πολιτείαν ἄχρηστον ἀποφαίνουσιν. ἄτοποι μὲν γὰρ οἱ νόμοι. περιττὰ δὲ τὰ δικαστήρια κολάζοντα τοὺς ἀναιτίους· παράλογοι δὲ οἱ ψόγοι καὶ οἱ ἔπαινοι· ἀνόητοι δὲ καὶ αἱ εὐχαὶ πάντων καθ' εἱμαρμένῃ γινομένων. ὁρίζεται δὲ καὶ πρόνοια μετὰ τῆς εὐσεβείας πρὸς τῷ καὶ τὸν ἄνθρωπον ὄργανον μόνον εὐρίσκεσθαι τῆς ἄνωθεν περιφορᾶς. ὑπὸ ταύτης γὰρ κινεῖσθαι πρὸς τὰς πράξεις οὐ μόνον

τὰ μέρη τῶ σώματος, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς ψυχῆς διανοήματα· καὶ ὅλως οἱ ταῦτα λέγοντες, τῷ ἐφ' ἡμῖν συναναιροῦσι καὶ τὴν τῶ ἀνθρώπου φύσιν· καὶ οὕτως οὐδὲν ἄλλο ἢ τῷ παντὶ λυμαίνονται. ἄδικοι δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ αἱρέσεις, τοὺς μὲν μοιχοὺς, τοὺς δὲ φονέας ἀπεργαζόμενοι· καὶ πρόγε τούτων ὁ δημιουργὸς αὐτῶν Θεὸς τὴν αἰτίαν ἀποφέρεται. εἰ τοιαῦτα κατεσκεύασεν ἀπ' ἀρχῆς κακῶν ἡμῖν τὴν ὑπόφορὰν ἐξ ἀνάγκης ὑπετίθησιν, ὡς μὴ μόνον ἐπὶ τῆς πολιτείας ἴσασθαι τὴν τούτων ἀτοπίαν, ἀλλὰ καὶ τῆς μεγίστων κακῶν ἀποφαίνειν αἴτιον τὸν Θεὸν· πρὸς τῷ καὶ ἀδύνατον ἀποδείκνυσθαι τὴν ὑποθεσιν αὐτῶν· ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὔτε ἀκούειν ἀναχετὸν, πρόδηλον ἔχοντα τὴν ἀτοπίαν, καὶ βλασφημίαν. οἱ δὲ λέγοντες, ὅτι καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν καὶ τὸ καθ' εἱμαρμένην σώζεται (ἑκάτερον γὰρ τῶν γινομένων δεδόσθαί τι καθ' εἱμαρμένην ὡς τῷ ὕδατι τὸ ψύχειν, καὶ ἑκάστῳ τῶν φυτῶν τὸ τοιόνδε καρπὸν φέρειν, καὶ τῷ λίθῳ τὸ κατωφερὲς, καὶ τῷ πυρὶ τὸ ἀνωφερὲς, οὕτω καὶ τῷ ζώῳ τὸ συγκατατίθεσθαι καὶ ὁρμᾶν· ὅταν δὲ ταύτῃ τῇ ὁρμῇ μηδὲν ἀντιτίθεσῃ τῶν ἔξωθεν καὶ καθ' εἱμαρμένην, τότε τὸ περιπατεῖν τέλεον ἐφ' ἡμῖν εἶναι, & πάντως περιπατήσομεν) οἱ ταῦτα λέγοντες, εἰσὶ δὲ τῶν ἰδίων Χρύσιππός τε & Φιλοπάτωρ, καὶ ἄλλοι πολλοὶ καὶ λαμπροὶ, οὐδὲν ἕτερον ἀποδεικνύουσιν, ἢ φαίνεται καθ' εἱμαρμένην γίνεσθαι. εἰ γὰρ

εἰ γὰρ καὶ τὰς ὁρμὰς παρὰ τῆς εἱμαρμένης φασὶν ἡμῖν δεδόσθαι καὶ ταύτας ποτὲ μὲν ἀπὸ τῆς εἱμαρμένης ἐμποδίζεσθαι, ποτὲ δὲ μὴ, δῆλον ὡς πάντα καθ' εἱμαρμένην γίνεσθαι καὶ τὰ δοκοῦντα ἐφ' ἡμῖν εἶναι· καὶ πάλιν δὲ τοῖς αὐτοῖς λόγοις χρησόμεθα πρὸς αὐτοὺς δεικνύοντες τῆς δόξης τὴν ἀτοπίαν. εἰ γὰρ τῶν αὐτῶν αἰτιῶν περιεκτικόντων, ὡς φασὶν αὐτοὶ, πᾶσα ἀνάγκη τὰ αὐτὰ γίνεσθαι, καὶ οὐχ' οἷόντε ποτὲ μὲν οὕτως, ποτὲ δὲ ἄλλως γρυέσθαι, διὰ τὸ ἐξ ἀιῶνος ὑπεκπληρῶσθαι ταύτας, ἀνάγκη καὶ τὴν ὁρμὴν τὴν τῶ ζώου πάντη τε καὶ πάντως τῷ αὐτῶν αἰτιῶν περιεκτικόντων οὕτως γρυέσθαι· εἰ δὲ καὶ ἡ ὁρμὴ ἐξ ἀνάγκης ἐπακολουθεῖ, ποῦ λοιπὸν τὸ ἐφ' ἡμῖν; ἐλεύτερον γὰρ εἶναι δεῖ τὸ ἐφ' ἡμῖν. ἦν δ' ἂν ἐλεύθερον, εἰ τῷ αὐτῶν περιεκτικόντων, ἐφ' ἡμῖν ἦν τὸ ποτὲ ὁρμᾶν, ποτὲ μὴ ὁρμᾶν· εἰ δὲ ἐξ ἀνάγκης ἐπακολουθεῖ καὶ τὸ ὁρμᾶν, δῆλον ὡς καθ' εἱμαρμένην καὶ τὰ τῆς ὁρμῆς γρυήσεσθαι, εἰ καὶ ὑφ' ἡμῶν γίνεσθαι, καὶ κατὰ τὴν ἡμετέραν φύσιν καὶ ὁρμὴν καὶ κρίσιν. εἰ γὰρ οἷόν τε ἦν αὐτὴν καὶ μὴ γρυέσθαι, ψευδὴς ἂν ἦν ἡ προάρεσις ἡ λέγουσα, ὅτι τῷ αὐτῶν περιεκτικόντων αἰτιῶν, ἀνάγκη τὰ αὐτὰ ἕπεσθαι· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τοῖς ἀλόγοις καὶ ἐπὶ τοῖς ἀψύχοις εὑρεθήσεσθαι. εἰ γὰρ τὴν ὁρμὴν ἐφ' ἡμῖν τάττουσιν, ὅτι φύσῃ ταύτῃ ἔχομεν, τί κωλύει καὶ ἐπὶ τῷ πυρὶ λέγειν εἶναι τὸ καίειν, ἐπειδὴ φύσῃ καίει τὸ πῦρ;

ὡς

ὡς που καὶ παρεμφαίνειν ἔοικεν ὁ Φιλοπάτωρ ἐν τῷ περὶ εἱμαρμένης. οὐκ ἄρα τὸ δι' ἡμῶν ὑπὸ τῆς εἱμαρμένης γινόμενον ἐφ' ἡμῖν ἐστι. τῷ γὰρ αὐτῷ λόγῳ καὶ ἐστὶ λύρα καὶ αὐλοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις ὀργάνοις καὶ πᾶσιν ἀλόγοις τε καὶ ἀψύχοις ἔσται τι, ὅταν τινες δι' αὐτῶν ἐνεργῶσι· τοῦτο δὲ ἄτοπον.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΑ ΤΩΝ ΑΣΤΡΩΝ ΕΙΜΑΡΜΕΝΗΣ. ΚΕΦ. ΑΣΤ'.

Πρὸς δὲ τοὺς σοφοὺς τῶν Αἰγυπτίων λέγοντας ἀληθεύεσθαι μὲν τὴν διὰ τῶν ἄστρων εἱμαρμένην, ἕπεσθαι δὲ αὐτὴν εὐχαῖς καὶ ἀποτροπασμοῖς, εἶναι γάρ τινας καὶ τούτων αὐτῶν τῶν ἀστέρων θεραπείας τὰς ἐκμειλισσομένας αὐτούς, καὶ ἄλλας τινὰς ὑπερκειμένας δυνάμεις τὰς τρέπειν αὐτοὺς δυναμένας, καὶ διὰ τοῦτο τὰς εὐχὰς καὶ τὰς θεραπείας τῶν Θεῶν, καὶ τοὺς ἀποτροπασμοὺς ὠφελεῖσθαι, ἐροῦμεν ὅτι τῶν ἐνδεχομένων καὶ οὐχὶ τῶν ἀναγκαίων ποιοῦσι τὴν εἱμαρμένην. τὸ δὲ ἐνδεχόμενον ἀόριστον· τὸ δὴ ἀόριστον ἄγνωστον. ἀνῄρηται οὖν διὰ τούτων πᾶσα μὲν μαντεία, μάλιστα δὲ ἡ τῶν καλουμένων γενεθλιαλόγων, ἣν αὐτοὶ πρὸ τῶν ἄλλων προσβεύουσιν· ὡς ἰσχύσει τι καὶ ἀληθὲς πρᾶγμα. ἐὰν δὲ λέγωσιν ὅτι τὰ τῶν σχημάτων ἀποτελέσματα πρόδηλα καὶ τοῖς ἔμπειροις γνωρίζεται, ὅταν δὲ τὸ σχῆμα μὴ κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν ἀποβαίνῃ, Θεὸς ἐκώλυσεν,

λυσεν, ἐροῦμεν ὡς καὶ τοῦτο ἄτοπον· πρῶτον, ὅτι τὴν εὐχὴν μόνῳ ἐφ' ἡμῖν τίθενται καὶ τὴν θεραπείαν τῶν Θεῶν, ἄλλο δὲ οὐδέν. εἶτα ἀμφισβητήσομεν πρὸς αὐτοὺς, πῶς τῶν ἄλλων πασῶν τῶν ἀνθρωπίνων πραξέων τε καὶ προαιρέσεων· ἐν τῇ ποιᾷ σχέσει τῶν ἄστρων κειμένων τὸ τῆς εὐχῆς μόνης ἐφ' ἡμῖν ἐστιν. ἄπορον γὰρ διὰ πρίαν αἰτίαν οὕτως ἔχει τοῦτο· ἢ τίς ἡ ἀναγκη. ἔπειτα, εἰ τέχνη τίς ἐστι καὶ μέθοδος τῶν ἀποτροπασμῶν ἡ κωλύουσα τὰ περὶ τῆς εἱμαρμένης, πότερον πᾶσιν ἀνθρώποις ἡ μέθοδός ἐστιν ἐφικτὴ, ἢ τισὶ μὲν, τισὶ δὲ οὔ· εἰ γὰρ πᾶσιν, οὐδὲν κωλύει τῷ λόγῳ παντάπασιν ἀνατραπῆναι τὴν εἱμαρμένην πάντων μαθόντων τὴν τέχνην τὴν κωλύουσαν αὐτῆς τὰ ἀποτελέσματα. εἰ δὲ τισὶ μὲν ἐστιν ἐφικτὴ, τισὶ δὲ οὔ, ποῖος ἄρα καὶ τίς ὁ τοῦτο διορίζων; εἰ μὲν γὰρ αὐτὴ ἡ εἱμαρμένη τοὺς μὲν ποιεῖ θεραπευτὰς τοῦ θείου, τοὺς δὲ οὐ ποιεῖ, ἐυρεθήσεται πάλιν ταῦτα πάντα κατὰ τὴν εἱμαρμένην. τὸ γὰρ τῆς εὐχῆς καὶ τῆς θεραπείας οὐ μόνον ἐφ' ἡμῖν οὐκ ἔλαττον νῦν ἀνεφάνη τῆς εἱμαρμένης, ἀλλὰ καὶ μεῖζον. εἰ δὲ μὴ εἱμαρμένη· ἀλλ' ἕτερόν τι τούτων ἄϊτιον ἐστιν, ἐκεῖνο μᾶλλον εἱμαρμένη φανήσεται. ἐν γὰρ τῷ δύνασθαι δι' εὐχῆς κατορθοῦν ἢ μὴ δύνασθαι, τὸ πᾶν τῆς εἱμαρμένης περίεχεται κράτος. τοῖς μὲν γὰρ δυναμένοις, οὐδὲν ἡ εἱμαρμένη· τοῖς δὲ μὴ δυναμένοις, πάντως καθ' εἱμαρμένην· καὶ ἐυρεθή-

ρεθήσεται τισὶ μὲν ἀνθρώποις πάντα καθ' εἱμαρμένην, τισὶ δὲ οὐδὲν καθ' εἱμαρμένην. καὶ δῆλον ὅτι ὁ τοῦτο ὁρίζων αὐτός ἐστιν ἡ κυριωτάτη εἱμαρμένη· καὶ οὕτω πάντα πάλιν καθ' εἱμαρμένην εὑρεθήσεται πρὸς τοῦ ἄδικον εἶναι τὸν διανέμοντα, εἴτε δαίμων τίς ἐστιν, εἴτε καὶ ἄλλη τις εἱμαρμένη. οὐ γὰρ πρὸς ἀξίαν νέμει τοῖς ἀνθρώποις τὴν τῆς θεραπείας τῶν Θεῶν μέθοδον. τί γὰρ μᾶλλον οὗτος ἀξιος ἢ ἐκεῖνος, πάντων ὀργάνων ὄντων τῆς εἱμαρμένης, καὶ μηδὲν μηδενὸς ἐξ οἰκείας προαιρέσεως πράττοντος μᾶλλον δὲ μὴ προαιρουμένου; ἐν γὰρ τοῖς οὕτω γινομένοις οὐδεὶς οὔτε δίκαιος οὔτε ἄδικος. οὐκοῦν οὔτε ἄξιος οὔτε ἀνάξιός ἐστι χάριτος. ὁ δὲ τοῖς ἴσοις ἄνισα νέμων ἄδικος.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΛΕΓΟΝΤΩΝ ΑΙΡΕΣΙΝ ΤΩΝ ΠΡΑΚΤΕΩΝ ΕΦ' ΗΜΙΝ ΕΙΝΑΙ, ΤΗΝ ΔΕ ΤΩΝ ΑΙΡΕΘΕΝΤΩΝ ΑΠΟΒΑΣΙΝ ΕΠΙ ΤΗ ΕΙΜΑΡΜΕΝΗ. ΚΕΦ. ΛΖ.

ΟΙ δὲ λέγοντες τὴν αἵρεσιν τῶν πρακτέων ἐφ' ἡμῖν εἶναι· τὴν δὲ τῶν αἱρεθέντων ἀποβασιν ἐπὶ τῇ εἱμαρμένῃ, εἰσὶ δὲ τῶν ἑλλήνων οἱ σοφώτατοι τὸ μέν τι κατορθοῦσι, τὸ δὲ σφάλλονται. τὸ μὲν γὰρ ἐφ' ἡμῖν τιθέναι τὰς αἱρέσεις τῶν πρακτέων, μὴ πάντως δὲ καὶ τὰς ἀποβάσεις ὀρθότατα λέγουσι.

γουσι. τὸ δὲ τῇ εἱμαρμένῃ περιάπτειν ταύτας οὐκ ὀρθῶς· ἐλεχθήσονται γὰρ πρῶτον μέν, ἀτελῆ ποιοῦντες τὴν εἱμαρμένην· εἰ τὸ μὲν ἔχει, τὸ δὲ οὐκ ἔχει· ἔπειτα πολλὰ κολούθημα ποιοῦντες αὐτὴν τῆς ἡμετέρας γνώμης. ταύτῃ γὰρ ἀκολουθεῖν φασὶ τὰ τῆς εἱμαρμένης ἔργα, καὶ οὕτως εὑρεθήσεται κινουμένη μᾶλλον ὑφ' ἡμῶν, ἢ κινοῦσα ἡμᾶς· καὶ κυριώτερος ὁ ἄνθρωπος τῆς εἱμαρμένης ὁ τυχὼν αὐτὴν διὰ τῆς αἱρέσεως ἑαυτῷ. διὸ βέλτιον πρόνοιαν λέγειν αἰτίαν τῆς ἐκβάσεως τῶν πραγμάτων. προνοίας γὰρ μᾶλλον τοῦτο ἔργον ἢ εἱμαρμένης. τῆς γὰρ προνοίας ἴδιον τὸ ἑκάστῳ νέμειν κατὰ τὸ ἑκάστῳ συμφέρον· καὶ διὰ τοῦτο τῶν αἱρεθέντων ἡ ἔκβασις κατὰ τὸ συμφέρον ποτὲ μὲν ἔσται, ποτὲ δὲ οὐκ ἔσται. εἰ δὲ ἡ εἱμαρμένη εἱρμός τις οὖσα αἰτιῶν ἀπαράβατος· οὕτω γὰρ αὐτὴν οἱ στωϊκοὶ ὁρίζονται, τουτέστι τάξιν, καὶ ὑπόσυνδεσιν * ἀπαράλλακτον, οὐ κατὰ τὸ συμφέρον, ἀλλὰ κατὰ τὴν οἰκείαν κίνησιν καὶ ἀνάγκην ἐπάγει τὰ τέλη· τί δ' ἂν εἴποιεν ἐπὶ τῶν παντελῶς ἠλιθίων καὶ μωρῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπροαιρέτων; πότερον καθ' εἱμαρμένην αὐτοῖς τὸ τοιούτοις εἶναι προσέσται ἢ οὔ. εἰ γὰρ μὴ καθ' εἱμαρμένην, ἔξω πεσοῦνται τῆς εἱμαρμένης. εἰ δὲ καθ' εἱμαρμένην, ἐξ ἀνάγκης ἀκολουθεῖ τὸ μὴ δὲ τὴν προαίρεσιν ἐφ' ἡμῖν εἶναι· εἰ γὰρ τὸ ἀπροαίρετον ὑπὸ τὴν εἱμαρμένην, ἐξ ἀνάγκης καὶ τὸ προαιρετόν. καὶ οὕτως ἀναθραμοῦνται πρὸς τοὺς προ-

* ἀπαράβατον

πρώτους τοὺς λέγοντας πάντα καθ' εἱμαρμένην εἶναι. περιττὴ δὲ καὶ ἡ μάχη τὲ λογισμοῦ καὶ τῆς ἐπιθυμίας ἐπὶ τὲ ἐγκρατοῦς καὶ ἀκρατοῦς· εἰ γὰρ ἐξ ἀνάγκης ὥρισται τὸ μὲν πρᾶξαι, τὸ δὲ μὴ πρᾶξαι, τίς ἡ χρεία τῆς ἐν αὐτῷ φάσεως καὶ φιλονεικίας; ἀλλ' εἰ καὶ τὲτο συγκαθείμαρται μὴ μόνον πρᾶξαι, ἀλλὰ καὶ τοι ὡς δὲ πρᾶξαι, τί δ' ἄλλο φησὶν ὁ τὲτο λέγων ἢ ὅτι καὶ ἡ προαίρεσις τῶν πεπραγμένων ἐστὶν; ἡ γὰρ προαίρεσις ἐστὶν ἡ μαχομένη τῇ ἐπιθυμίᾳ ἡνικῶσα μὲν ἐπὶ τῶν ἐγκρατῶν, ἡττωμένη δὲ ἐπὶ τῶν ἀκρατῶν. οὐκ οὖν ἀνήρηται τὰ τῆς ἐξ ἀρχῆς αὐτοῖς ὑποθέσεως. οὐκ ἔτι γὰρ ἡ προαίρεσις ἐφ' ἡμῖν.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΩΣ ΛΕΓΕΙ ΠΛΑΤΩΝ ΤΗΝ ΕΙΜΑΡΜΕΝΗΝ. ΚΕΦ. ΛΗ'.

ΠΛΑΤΩΝ δὲ διχῶς λέγει τὴν εἱμαρμένην· τὴν μὲν κατ' οὐσίαν, τὴν δὲ κατ' ἐνέργειαν· κατ' οὐσίαν μὲν τὴν τοῦ παντὸς ψυχήν· κατ' ἐνέργειαν δὲ θεῖον νόμον ἀπαράβατον δι' αἰτίαν ἀναπόδραστον. καλεῖ δὲ τὲτον θεσμὸν ἀδράστειαν· τοῦτον δὲ τὸν νόμον δεδόσθαι παρὰ τὲ πρώτου καὶ ἀνωτάτου Θεοῦ τῇ παντὸς ψυχῇ εἰς διακόσμησιν τῶν ὅλων, καθ' ὃν διεξάγεται τὰ γινόμενα. ταύτην δὲ τὴν κατ' ἐνέργειαν εἱμαρμένην καὶ κατὰ πρόνοιαν λέγει. ἀπὸ γὰρ τῆς προνοίας ἐμπεριέχεσθαι

τὴν εἱμαρμένην, πᾶν γὰρ τὸ καθ' εἱμαρμένην καὶ κατὰ πρόνοιαν γίνεσθαι. οὐ μὴν πᾶν τὸ κατὰ πρόνοιαν καὶ καθ' εἱμαρμένην εἶναι. αὐτὸς δὲ ὁ θεῖος νόμος, ὃν φησιν εἶναι πρόνοιαν καὶ εἱμαρμένην, πάντα περιέχει ἐν ἑαυτῷ· τὰ μὲν καθ' ὑπόθεσιν, τὰ δὲ ἐξ ὑποθέσεως. τὰς μὲν γὰρ προηγουμένας αἰτίας, ὥσπερ πνας ἀρχὰς καὶ καθ' ὑπόθεσιν περιέχει, ἅπερ ἐστὶν ἐφ' ἡμῖν, συγκαταθέσεις, καὶ κρίσεις, καὶ ὁρμαί. τὰ δὲ ἐξ ἀνάγκης ταύταις ἑπόμενα ἐξ ὑποθέσεως ἐστίν. καί ἐστιν ἡ μὲν ἐφ' ἡμῖν αἵρεσις τῶν προαιρέσεων καθ' ὑπόθεσιν. ὑποκειμένων δὲ πάλιν τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐξ αὐτῶν τούτων, ὥσπερ ἐξ ὑποθέσεως ἀκολουθεῖν τὰ τῆς εἱμαρμένης· διον ἐφ' ἡμῖν κεῖται τὸ πλεῦσαι· τοῦτο καθ' ὑπόθεσιν ἐστίν. ὑποκειμένου τοίνυν τὲ πλεῖν ἡμᾶς, ἐπακολουθῆσαι τὰ ἐκ ταύτης τῆς ὑποθέσεως τὸ ναυαγῆσαι ἢ μή. διὸ καὶ ἐξ ὑποθέσεως καλεῖ τὰ ἀδιακολουθοῦντα καὶ ἑπόμενα ταῖς ἐφ' ἡμῖν ὑποθέσεσι, τουτέστιν ἀρχαῖς καὶ πράξεσιν, ὡς εἶναι τὰ μὲν ἡγούμενα ἢ ἐφ' ἡμῖν καθ' ὑπόθεσιν· τὰ δὲ ἑπόμενα ἐξ ὑποθέσεως, ἢ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης· μὴ γὰρ ἐξ ἀϊδίου ὡρίσθαι τὸ καθ' εἱμαρμένην, ἀλλ' ὑπισυμβαίνειν προηγησαμένοις ἐφ' ἡμῖν. τὲτῳ δὲ συμφωνεῖ καὶ τὸ αἰτία ἑλομένου, Θεὸς ἀναίτιος, καὶ τὸ ἀδέσποτον εἶναι τὴν ἀρετήν· καὶ τὸ εἶναι μαντείας· σωτείνει δὲ αὐτῷ πᾶς λόγος εἰς τὸ

τὰς προαιρέσεις καὶ πάντας ἡμᾶς κατὰ προαίρεσιν πράξεων ἐφ' ἡμῖν εἶναι· τὰ δὲ ἑπόμενα τούτοις καὶ τὰ τέλη ἐπὶ τῇ εἱμαρμένῃ ἐξ ἀνάγκης. τοῦτο δὲ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐδείχθη, μὴ καλῶς ἔχειν. καθ' ὃ μὲν οὖν καλεῖ Θεοῦ διάταξιν καὶ βούλησιν τὴν εἱμαρμένην, καὶ καθ' ὃ τὴν εἱμαρμένην ὑπάγει τῇ προνοίᾳ, μικρόν τι διαλλάττει πρὸς τὰ θεῖα λόγια, τὰ λέγοντα πρόνοιαν μόνην διοικεῖν τὰ πάντα. * κατὰ πολὺ δὲ διαφέρεται φάσκων ἐξ ἀνάγκης τοῖς ἐφ' ἡμῖν ἕπεσθαι τὰ τέλη. ἡμεῖς γὰρ οὐ κατ' ἀνάγκην ἐπάγεσθαι τὰ τῆς προνοίας φαμὲν, ἀλλ' ἐνδεχομένως. εἰ γὰρ κατ' ἀνάγκην, πρῶτον μὲν τὸ πολὺ τῆς εὐχῆς μέρος περικόπτεται· περὶ μόνων γὰρ τῶν ἀρχῶν τῆς πράξεως τὰ τῆς εὐχῆς ἔσται κατ' αὐτὸν, ὡς τε τὰ κρείττω ἑλέσθαι· μετὰ δὲ τὸ προελέσθαι, μάταια λοιπὸν τὰ τῆς εὐχῆς, τῆς ἑπομένων πάντων ἐξ ἀνάγκης ἐπαγομένων· ἡμεῖς δὲ καὶ ἐπὶ τούτοις μάλιστα δύνασθαι τὴν εὐχὴν διορίζομεν. ἐπὶ τῇ προνοίᾳ γὰρ εἶναι τὸ ναυαγῆσαι τὸν πλέοντα, καὶ μὴ· οὐκ ἐξ ἀνάγκης μέντοι τὸ ἕτερον αὐτῶν, ἀλλ' ἐνδεχομένως· οὐ γὰρ ὑπ' ἀνάγκην ὁ Θεὸς· οὐ δὲ τὴν βούλησιν αὐτοῦ δουλεύειν ἀνάγκη θεμιτὸν εἰπεῖν· καὶ γὰρ τῆς ἀνάγκης δημιουργός ἐστιν. ἀνάγκην μὲν γὰρ ἐπέθηκε τοῖς ἄστροις, ὡς τε ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ κινεῖσθαι, καὶ τὴν θάλασσαν περιώρισε· καὶ τοῖς καθόλου καὶ γενικοῖς

* τὰ λοιπὰ δὲ

ὅρον ἀναγκαῖον ἔθηκεν, ὃν εἰ βούλονται καλεῖν εἱμαρμένην, διὰ τοῦτο πάντη καὶ πάντως οὕτως γίνεσθαι κατὰ ἀνάγκην, ὡς πάντα τὰ κατὰ διαδοχὴν ἐν γενέσει φθείρεσθαι, λόγος οὐδείς. περὶ γὰρ ὀνομάτων οὐκ ἀμφισβητοῦμεν πρὸς αὐτούς. αὐτὸς δὲ φάσης ἀνάγκης οὐ μόνον ἐντὸς καθέστηκεν, ἀλλὰ καὶ κύριος καὶ ποιητής ἐστιν. ἐξουσία γὰρ ὢν καὶ φύσις ἐξουσιαστικὴ οὐδὲν οὔτε φύσεως ἀνάγκῃ, οὔτε θεσμῷ νόμου ποιεῖ. πάντα δὲ ἔστιν αὐτῷ ἐνδεχόμενα καὶ τὰ ἀναγκαῖα· καὶ ἵνα τοῦτο δειχθῇ, ἔστησε ποτὲ τὸν δρόμον ἡλίου καὶ σελήνης τῆς ἀνάγκῃ φερομένων καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἐχόντων· ἵνα δείξῃ μηδὲν αὐτῷ κατ' ἀνάγκην γίνεσθαι, ἀλλὰ πάντα κατ' ἐξουσίαν ἐνδεχόμενα. ἅπαξ δὲ τοιαύτην ἡμέραν ἐποίησεν, ὡς ἐπεσημήνατο καὶ ἡ γραφὴ, ἵνα μόνον ἐνδείξηται καὶ μὴ διαλύσῃ τὸν θεσμὸν τὸν ἐξ ἀρχῆς αὐτῷ τεθέντα τῆς ἀναγκαίας τῆς ἄστρων φορᾶς. οὕτω καί πινας τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ ζωῇ διαφυλάττει, ὡς τὸν Ηλίαν καὶ τὸν Ενὼχ θνητοὺς ὄντας καὶ ὑποκειμένους φθορᾷ, ἵνα διὰ πάντων τούτων τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀπαραπόμαστον βούλησιν κατανοήσωμεν. οἱ δὲ στωϊκοὶ φασὶν ἀποκαθισταμένους τοὺς πλάνητας εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον κατά τε μῆκος καὶ πλάτος, ἔνθα τὴν ἀρχὴν ἕκαστος ἦν, ὅτε τὸ πρῶτον ὁ κόσμος συνέστη ἐν ῥηταῖς χρόνων περιόδοις ἐκπύρωσιν καὶ φθορὰν τῆς ὄντων ἀπεργάζεσθαι· καὶ πάλιν ἐξ

ὑπαρχῆς εἰς τὸ αὐτὸ τὸν κόσμον ἀποκαθίστασθαι· τῶν ἀστέρων ὁμοίως πάλιν φερομένων, ἕκαστον ἐν τῇ προτέρᾳ περιόδῳ γενόμενον ἀπαραλλάκτως ἀποτελεῖσθαι· ἔσεσθαι γὰρ πάλιν Σωκράτην, καὶ Πλάτωνα, καὶ ἕκαστον τῶν ἀνθρώπων σὺν τοῖς αὐτοῖς καὶ φίλοις καὶ πολίταις· καὶ τὰ αὐτὰ πείσεσθαι καὶ τὰ αὐτὰ μεταχειριεῖσθαι καὶ πᾶσαν πόλιν, καὶ κώμην, καὶ ἄγρον ὁμοίως ἀποκαθίστασθαι· γίνεσθαι δὲ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ παντὸς οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ πολλάκις· μᾶλλον δὲ εἰς ἄπειρον καὶ ἀτελεύτητον τὰ αὐτὰ ἀποκαθίστασθαι· τοὺς δὲ Θεοὺς τοὺς μὴ ὑποκειμένους τῇ φθορᾷ ταύτῃ παρακολουθήσαντας μιᾷ περιόδῳ γινώσκειν ἐκ ταύτης πάντα τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι ἐν ταῖς ἑξῆς περιόδοις· οὐδὲν γὰρ ξένον ἔσεσθαι παρὰ τὰ γενόμενα πρότερον, ἀλλὰ πάντα ὡσαύτως ἀπαραλλάκτως ἄχρι καὶ τῶν ἐλαχίστων. καὶ διὰ ταύτην τὴν ἀποκατάστασιν, φασὶ τινὲς τοὺς Χριστιανοὺς τὴν ἀνάστασιν φαντάζεσθαι πολὺ πλανηθέντες· εἰς ἅπαξ γὰρ τὰ τῆς ἀναστάσεως καὶ οὐ κατὰ περίοδον ἔσεσθαι, τὰ τοῦ Χριστοῦ δοξάζει λόγια.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΥΤΕΞΟΥΣΙΟΥ Ο ΕΣΤΙ ΤΟΥ ΕΦ' ΗΜΙΝ. ΚΕΦ. ΛΘ'.

Ο ΠΕΡΙ τοῦ αὐτεξουσίου λόγος, τουτέστι τοῦ ἐφ' ἡμῖν, πρώτην μὲν ἔχει ζήτησιν, εἰ ἔστι τί ἐφ' ἡμῖν. πολλοὶ

πολλοὶ γὰρ οἱ ἀντιβαίνοντες· δευτέραν δὲ, τίνα ἐστὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν, καὶ τίνων ἐξουσίαν ἔχομεν· τρίτην, τὴν αἰτίαν ἐξετάσαι, δι' ἣν ὁ ποιήσας ἡμᾶς Θεὸς αὐτεξουσίους ἐποίησε. διαλαβόντες οὖν περὶ τοῦ πρώτου πρῶτον εἴπωμεν, ἀποδεικνύντες ὅτι ἔστι τι ἐφ' ἡμῖν ἐκ τῶν παρ' ἐκείνοις ὁμολογουμένων. τῶν γινομένων πάντων ἢ Θεὸν φασὶν αἴτιον εἶναι ἢ ἀνάγκην ἢ εἱμαρμένην ἢ φύσιν ἢ τύχην ἢ τὸ αὐτόματον, ἀλλὰ τοῦ μὲν Θεοῦ ἔργον οὐσία, καὶ πρόνοια· τῆς δὲ ἀνάγκης τῶν ἀεὶ ὡσαύτως ἐχόντων ἡ κίνησις· τῆς δὲ εἱμαρμένης τὸ ἐξ ἀνάγκης τὰ δι' αὐτῆς ἐπιτελεῖσθαι· καὶ γὰρ αὕτη τῆς ἀνάγκης ἐστὶ. τῆς δὲ φύσεως γένεσις, αὔξησις, φθορὰ, φυτὰ καὶ ζῶα· τῆς δὲ τύχης, τὰ σπάνια καὶ ἄπρος δόκητα· ὁρίζονται γὰρ τὴν τύχην σύμπτωσιν καὶ συνδρομὴν δύο αἰτιῶν ἀπὸ προαιρέσεως τὴν ἀρχὴν ἐχόντων, ἄλλό τι παρ' ὃ πέφυκεν ἀποτελούντων, ὡς τάφρον ὀρύσσοντα θησαυρὸν εὑρεῖν. οὔτε γὰρ ὁ θεὶς οὕτως τέθεικεν ὡς τοῦτον εὑρεῖν, οὔτε ὁ εὑρὼν οὕτως ὤρυξεν ὡς εὑρεῖν θησαυρόν. ἀλλ' ὁ μὲν, ἵν' ὅταν θέλῃ ἀνέληται· ὁ δὲ, ἵνα τάφρον ὀρύξῃ, συνέπεσε δὲ ἄλλό τι παρ' ὃ προήρηντο ἀμφότεροι. τοῦ δὲ αὐτομάτου τὰ τῶν ἀψύχων ἢ ἀλόγων συμπτώματα ἄνευ φύσεως καὶ τέχνης· τίνι τοίνυν τούτων ὑπαγάγωμεν τὰ διὰ τῶν ἀνθρώπων, εἴπερ ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν αἴτιος καὶ ἀρχὴ πράξεων; ἀλλ' οὔτε Θεῷ θεμιτὸν ἐπιγράφειν αἰσχρὰς

ἐσθ' ὅτε πράξεις καὶ ἀδίκους· οὔτε ἀνάγκῃ, οὐ γὰρ τῶν ἀεὶ ὡσαύτως ἐχόντων ἐστὶν· οὔτε εἱμαρμένῃ, οὐ γὰρ τῶν ἐνδεχομένων, ἀλλὰ τῶν ἀναγκαίων τὰ τῆς εἱμαρμένης ἐστὶν· οὔτε φύσει, φύσεως γὰρ ἔργα ζῶα καὶ φυτὰ· οὔτε τύχῃ, οὐ γὰρ σπάνοι καὶ ἀπροσδόκητοι τῶν ἀνθρώπων αἱ πράξεις· οὔτε τῷ αὐτομάτῳ, ἀψύχων γάρ ἐστιν ἢ ἀλόγων τὰ συμπτώματα. λείπεται δὴ αὐτὸν τὸν πράττοντα καὶ ποιοῦντα ἄνθρωπον ἀρχὴν εἶναι τῶν ἰδίων ἔργων, καὶ αὐτεξούσιον· ἔτι εἰ μηδεμιᾶς ἐστιν ἀρχὴ πράξεως ἄνθρωπος, περιττῶς ἔχει τὸ βουλεύεσθαι. εἰς τί γὰρ χρήσεται τῇ βουλῇ μηδεμιᾶς ὢν πράξεως κύριος; τὸ δὲ κάλλιστον καὶ τιμιώτατον ἐν ἀνθρώπῳ, περιττὸν ἀποφαίνειν τῶν ἀτοπωτάτων ἂν εἴη. εἰ τοίνυν βουλεύεται, πράξεως ἕνεκα βουλεύεται· πᾶσα γὰρ βουλὴ πράξεως ἕνεκα καὶ διὰ πρᾶξιν. ἔτι ὧν αἱ ἐνέργειαι ἐφ' ἡμῖν, τούτων καὶ αἱ πράξεις αἱ κατὰ τὴν ἐνέργειαν ἐφ' ἡμῖν· ἐφ' ἡμῖν δὲ αἱ κατὰ τὰς ἀρετὰς ἐνέργειαι, ἐφ' ἡμῖν ἄρα καὶ αἱ ἀρεταί. ὅτι δὲ ἐφ' ἡμῖν αἱ κατ' ἀρετὴν ἐνέργειαι, δηλοῖ καὶ τὸ καλῶς ὑπὸ Αριστοτέλους λεχθὲν ἐπὶ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν. ἃ γὰρ ποιοῦντες μανθάνομεν, ταῦτα μαθόντες ποιοῦμεν. κρατεῖν γὰρ ἡδονῶν μανθάνοντες, σώφρονες γινόμεθα· καὶ γινόμενοι σώφρονες, κρατοῦμεν ἡδονῶν. ἔστι δὲ καὶ οὕτως εἰπεῖν. τὸ μελετᾶν καὶ γυμνάζεσθαι παρὰ πᾶσιν ὡμολόγηται ἐφ' ἡμῖν εἶναι. αἱ δὲ μελέται τῶν ἕξεων εἰσὶ κυρίαι·

κυρίαι· τὸ γὰρ ἔθος φύσις ἐπίκτητος. εἰ δὲ κυρία τῆς ἕξεως ἐστὶν ἡ μελέτη, ἐφ' ἡμῖν δὲ ἡ μελέτη, ἐφ' ἡμῖν καὶ ἡ ἕξις. ὧν δὲ ἐφ' ἡμῖν αἱ ἕξεις, τούτων ἐφ' ἡμῖν καὶ αἱ πράξεις, αἱ κατὰ τὰς ἕξεις. ταῖς γὰρ ἕξεσιν αἱ πράξεις πρόσφοροι. ἄρα ὁ δικαίαν ἕξιν ἔχων, δίκαια καὶ πράξει· καὶ ὁ ἄδικον, ἄδικα· ἐφ' ἡμῖν ἄρα τὸ δικαίους εἶναι ἢ ἀδίκους. ὅτι δὲ ἐφ' ἡμῖν ἐστι τινὰ, δηλοῦσιν αἱ προτροπαὶ καὶ αἱ παραινέσεις. οὐδεὶς γὰρ ἀνθρώπων προτρέπει μὴ πεινῆν, μὴ δὲ διψῆν, μὴ δὲ ἵπτασθαι· οὐ γὰρ ἐφ' ἡμῖν ταῦτα. δῆλον οὖν, ὅτι ἐφ' οἷς αἱ προτροπαὶ, ταῦτα ἐφ' ἡμῖν ἐστιν. ἔτι εἰ μηδὲν ἐφ' ἡμῖν, περιττοὶ οἱ νόμοι· φυσικῶς δὲ πᾶν ἔθνος νόμοις χρᾶται τισὶν, ἐπιστάμενον ὡς ἐξουσίαν ἔχει πράττειν ἃ νομοθετεῖ· καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἐθνῶν Θεοὺς ἐπιγράφεται νομοθέτας, ὡς Κρῆτες μὲν τὸν Διὰ, Λακεδαιμόνιοι δὲ Απόλλωνα. φυσικῶς ἄρα πᾶσιν ἀνθρώποις ἡ γνῶσις τοῦ ἐφ' ἡμῖν συγκατέσπαρται. τὰ αὐτὰ δὲ τούτοις ῥητέον ἐπὶ τῶν ψόγων καὶ τῶν ἐπαίνων καὶ πάντων τῶν ἀναιρούντων τὸ καθ' εἱμαρμένην πάντα γίνεσθαι.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΤΙ ΕΣΤΙΝ ΕΦ' ΗΜΙΝ ΤΙΝΑ, ΚΕΦ. Μ'.

Οτι μέν ἐστιν ἐφ' ἡμῖν τινὰ, καὶ ὅτι κύριοι πράξεων τινῶν ἐσμὲν, αὐτάρκως ἀποδέδεικται. λοιπὸν δὲ εἴπωμεν, τίνα ἐστὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν. λέγομεν τοίνυν γενικῶς πάντα τὰ δι' ἡμῶν ἑκουσίως πρατ-

τόμενα ἐφ' ἡμῖν εἶναι. οὐ γὰρ ἂν ἑκουσίως ἐλέγχεσθαι πράττεσθαι, τῆς πράξεως οὐκ οὔσης ἐφ' ἡμῖν, καὶ ἁπλῶς ὃις ἔπεται ψόγος ἢ ἔπαινος, καὶ ἐφ' ὃις ὃτι προτρεπτὴ νόμος· καὶ τάδε γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐδείχθη, κυρίως δὴ ἐφ' ἡμῖν ὃτι τὰ ψυχικὰ πάντα καὶ περὶ ὧν βουλευόμεθα. ὡς γὰρ ἐφ' ἡμῖν ὄντος τοῦ πράξαι τὸ προκείμενον· ἐδείχθη δὲ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἡ βουλὴ περὶ ἐπῶσης ἐνδεχομένων οὖσα. ἐπῶσης δὲ ἐνδεχόμενον ἐστὶν ὃ αὐτότε δυνάμεθα καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῷ· ποιεῖται δὲ τούτου τὴν αἵρεσιν ὁ νοῦς ὁ ἡμέτερος, καὶ ὗτος ἐστὶν ἀρχὴ πράξεως· καὶ ταῦτα ἐστὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν τὰ ἐπῶσης ἐνδεχόμενα, οἷον τὸ κινεῖσθαι καὶ μὴ κινεῖσθαι, ὁρμᾶν καὶ μὴ ὁρμᾶν, ὀρέγεσθαι τῶν μὴ ἀναγκαίων καὶ μὴ ὀρέγεσθαι, ψεύδεσθαι καὶ μὴ ψεύδεσθαι, διδόναι, καὶ μὴ διδόναι, χαίρειν ὃις δεῖ καὶ μὴ χαίρειν, καὶ ὅσα τοιαῦτα ἐν οἷς ὃτι τὰ μὲν κακίας καὶ ἀρετῆς ἔργα· τούτων γὰρ ἐσμὲν αὐτεξούσιοι. τῶν δὲ ἐπῶσης ἐνδεχομένων εἰσὶ καὶ αἱ τέχναι, πᾶσα γὰρ τέχνη περὶ γένεσιν ἐστὶ τῶν ἐνδεχομένων καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι, καὶ ὧν ἡ ἀρχὴ ἐν τῷ ποιοῦντι, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ ποιουμένῳ. οὐδὲν γὰρ οὔτε τῶν ἀϊδίων καὶ ἐξ ἀνάγκης ὄντων, οὔτε τῶν ἐξ ἀνάγκης γινομένων κατὰ τέχνην γίνεσθαι λέγεται. ἀλλ' οὔτε τῶν γινομένων ἐν τοῖς ἐνδεχομένοις καὶ ἄλλως ἔχειν, ἐν αὐτοῖς δὲ ἐχόντων τὸ ποιητικὸν αἴτιον, ὡς ἐπὶ τῶν ζώων καὶ φυτῶν κατὰ τέχνην τι λέγεται γίνεσθαι. φύσει γὰρ καὶ

καὶ οὐ τέχνῃ. εἰ δὲ τῶν κατὰ τέχνην γινομένων ἐξῶθέν ὃτι τὸ ποιητικὸν αἴτιον, τίς ἄρα αἴτιος τῶν κατὰ τέχνην γινομένων; ἢ ὁ ποιῶν τεχνίτης; ἐν γὰρ τῷ τεχνίτῃ τὸ ποιεῖν. οὗτος ἄρα ἀρχὴ καὶ αἴτιος πράξεων ἐστίν. ἐφ' ἡμῖν ἄρα καὶ αἱ κατὰ τέχνην ἐνέργειαι καὶ ἀρεταὶ καὶ πᾶσαι πράξεις ψυχικαί τε καὶ λογικαί. ἐδείχθη δὲ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ποῖαι εἰσὶν ἐνέργειαι ψυχικαί. οἱ δὲ πολλοὶ νομίζοντες λέγεσθαι τὸ αὐτεξούσιον ἐπὶ πάσης πράξεώς τε καὶ κτήσεως καὶ τύχης, ἀποδοκιμάζουσιν εἰκότως τὸν λόγον. οἱ δὲ ἀριμύτεροι καὶ τὸ τῆς γραφῆς εἰς ἔλεγχον φέροντες τὸ, οὐκ ἐπ' ἀνθρώπῳ αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ, ὧ βέλτιστοι φασὶ πῶς αὐτεξούσιος ὁ ἄνθρωπος ὁ ποτὲ οὐκ ἐπ' αὐτῷ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, καὶ μάταιοι οἱ διαλογισμοὶ τῶν ἀνθρώπων, ὡς μὴ δυναμένων ἡμῶν εἰς ἔργον ἄγειν ἃ διανοούμεθα, καὶ τοιαῦτα πολλά φασιν, ἀγνοοῦντες ὅπως λέγεται τὸ αὐτεξούσιον· οὐ γὰρ τὸ πλουτεῖν ἢ πένεσθαι ἢ διὰ παντὸς ὑγιαίνειν, ἢ ῥωμαλέους εἶναι κατὰ φύσιν ἢ τὸ ἄρχειν ἢ ὅλως τῶν ὀργανικῶν ἢ τυχηρῶν λεγομένων ἀγαθῶν, ἢ τῶν κατὰ πρόνοιαν τὸ τέλος λαμβανόντων ἐξουσίαν ἔχομεν, ἀλλὰ τῶν κατ' ἀρετὴν καὶ κακίαν πράξεων καὶ προαιρέσεων καὶ κινήσεων· καὶ ὧν ἐξίσης καὶ τὰ ἀντικείμενα πρᾶξαι δυνάμεθα· ἐπεὶ δὴ πάσης πράξεως προαίρεσις ἡγεῖται· καὶ οὐ μόνον ἡ πρᾶξις, ἀλλὰ καὶ ἡ προαίρεσις ὑπόδηλός ὃτι· καὶ τοῦτο δηλοῖ τὸ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ·

ὁ ἐμβλέψας γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτὴν,
» ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· καὶ ὁ
» Ἰὼβ ὑπὲρ τῶν κατὰ διάνοιαν τῶν τέκνων αὐτοῦ
πλημμελημάτων ἔθυε τῷ Θεῷ. ἀρχὴ γὰρ ἁμαρ-
τίας καὶ δικαιοπραγίας ἡ προαίρεσις. τὸ γὰρ ἔρ-
γον ποτὲ μὲν συγχωρεῖται παρὰ τῆς προνοίας,
ποτὲ δὲ κωλύεται· ὄντος γὰρ καὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν, ὄυσης
δὲ καὶ τῆς προνοίας, ἀνάγκη κατ' ἄμφω τὰ γινό-
μενα γίνεσθαι· εἰ γὰρ κατὰ τὸ ἕτερον μόνον ἐγίνετο,
οὐκ ἦν ἂν τὸ ἕτερον. μικτῶν δὲ ὄντων τῶν γινομένων
ποτὲ μὲν κατὰ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀποβήσεται, ποτὲ δὲ
κατὰ τὸν τῆς προνοίας λόγον, ποτὲ δὲ κατ' ἀμ-
φότερα. τῆς δὲ προνοίας πῇ μὲν κοινῆς ὄυσης, πῇ
δὲ ἰδιαζούσης, ἀνάγκη τοῖς καθόλου τὰ κατὰ μέ
ρος ὁμοιοπαθεῖν· τοῦ γὰρ περιέχοντος ξηροῦ ὄντος
ξηραίνεται τὰ σώματα, εἰ καὶ μὴ πάντα ὁμοίως·
καὶ μητρὸς δὲ οὐκ εὖ διαιτημένης καὶ τρυφώσης
ἀκολούθως τὰ τικτόμενα καὶ τοῖς σώμασι δύς
κρατα, καὶ ταῖς ὁρμαῖς παράφορα γενναῖται. δῆλον
οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι συμβαίνει καὶ κράσει σώ-
ματος οὐκ εὐτυχεῖ περιπεσεῖν ἢ τῷ κοινῷ τοῦ πε-
ριέχοντος, ἢ ἐξ ἑκουσίας διαίτης τῶν γεννησάντων,
ἢ καὶ αὐτῶν ἐκείνων ἀπὸ τρυφῆς διεφθαρμένων·
ὥστε τὰς κράσεις ἐξ ἑκουσίας ἀρχῆς ἐσθ' ὅτε φαύ-
λας κατασκευάζεσθαι, καὶ μὴ τὴν πρόνοιαν πάν-
τως αἰτίαν εἶναι τῶν τοιούτων. ὅτ' ἂν οὖν ψυχὴ
κράσει σώματος ἐνδοῦσα ἐπιθυμίαις ἢ θυμοῖς
ἑαυτὴν

ἑαυτὴν ἐκδώῃ, καὶ ἀπὸ τῶν λυπηρῶν καταπιεσθῇ,
ἢ χαυνωθῇ, οἷον πενίας ἢ πλούτου, ἑκούσιον κακὸν
ὑφίσταται. ἡ γὰρ μὴ ἐνδοῦσα κατορθοῖ καὶ νικᾶ τὸ
δύσκρατον, ὡς ἀλλοιῶσαι μᾶλλον ἢ ἀλλοιωθῆναι·
καὶ καθίστησι τὰς ψυχικὰς διαθέσεις εἰς ἑξίαν ἀ-
γωγῇ χρηστῇ καὶ διαίτῃ προσφόρῳ. δῆλον οὖν ἐκ
τῶν κατορθούντων, ὡς οἱ μὴ κατορθώσαντες ἑκου-
σίως ἁμαρτάνουσιν. ἐφ' ἡμῖν γὰρ ἢ συνδραμεῖν ταῖς
δυσκρασίαις ἢ ἀντιβῆναι καὶ κρατῆσαι. οἱ δὲ πολ-
λοὶ τὴν δυσκρασίαν ὡς αἰτίαν τῶν παθῶν προ-
βαλλόμενοι, ἀνάγκῃ καὶ οὐ προαιρέσει τὴν κακίαν
ἐπιγράφουσι· καὶ διὰ τοῦτο φασὶ, μὴ δὲ τὰς ἀρετὰς
ἐφ' ἡμῖν εἶναι ἀτόπως λέγοντες.

ΔΙΑ ΠΟΙΑΝ ΑΙΤΙΑΝ ΑΥΤΕΞΟΥΣΙΟΙ ΓΕΓΟΝΑΜΕΝ. ΚΕΦ. ΜΑ'.

ΥΠΟΛΟΙΠΟΝ ἐστιν εἰπεῖν, διὰ ποίαν αἰτίαν
αὐτεξούσιοι γεγόναμεν· φαμὲν τοίνυν εὐθέως τῷ
λογικῷ συνεισέρχεσθαι τὸ αὐτεξούσιον, καὶ τοῖς
γεννητοῖς συμπεφυκέναι μεταβολὴν καὶ τροπὴν,
μάλιστα τοῖς ἐξ ὑποκειμένης ὕλης γενομένης. ἀρ-
χὴ γὰρ γενέσεως τροπὴ· ἐξ ἀλλοιώσεως γὰρ τῆς
ὑποκειμένης ὕλης, ἡ γένεσις· κατανοήσειε δ' ἄν τις
τὸ λεγόμενον, ἀποβλέπων εἴς τε τὰ φυτὰ πάν-
τα καὶ τὰ ζῶα καὶ τὰ χερσαῖα καὶ τὰ ἔνυδρα καὶ
πτηνά· συνεχὴς γὰρ ἡ τούτων μεταβολὴ. ὅτι δὲ τῷ
λογικῷ συνεισέρχεται τὸ αὐτεξούσιον, ἐκ τῶν
εἰρημέ-

εἰρημένων περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν εἶναι τί τοῖς μὴ παρέργως ἀκηκόοσιν ἔυδηλον ἐστὶν. οὐδὲν δὲ ἴσως ἄτοπον καὶ νῦν ὑπομνῆσαι τῶν αὐτῶν, τῆς ἀκολουθίας ἐπιζητούσης αὐτά· τοῦ λογικοῦ, τὸ μέν ἐστι θεωρητικὸν, τὸ δὲ πρακτικὸν· θεωρητικὸν μὲν, τὸ κατανοοῦν ὡς ἔχει τὰ ὄντα· πρακτικὸν δὲ τὸ βουλευτικὸν, τὸ ὁρίζον τοῖς πρακτοῖς τὸν ὀρθὸν λόγον· καὶ καλοῦσι τὸ μὲν θεωρητικὸν, νοῦν· τὸ δὲ πρακτικὸν, λόγον· καὶ τὸν μὲν σοφίαν, τὸν δὲ φρόνησιν. πᾶς δὲ ὁ βουλευόμενος ἐπ' αὐτῷ τῆς αἱρέσεως ὄυσης τῶν πρακτέων βουλεύεται, ἵνα τὸ προκριθὲν ἐκ τῆς βουλῆς ἕληται καὶ ἑλόμενος πράξῃ. πᾶσα τοίνυν ἀνάγκη τὸν ἔχοντα τὸ βουλεύεσθαι καὶ κύριον εἶναι πράξεων. εἰ γὰρ μὴ κύριος εἴη πράξεων, περιττῶς ἔχει τὸ βουλεύεσθαι· εἰ δὲ τοῦτο, ἐξ ἀνάγκης παρυφίσταται τῷ λογικῷ τὸ αὐτεξούσιον· ἢ γὰρ οὐκ ἔσται λογικὸν, ἢ λογικὸν ὂν, κύριον ἔσται πράξεων· κύριον δὲ ὂν πράξεων, πάντως αὐτεξούσιον ἔσται· ἐδείχθη δὲ καὶ τὰ ἐξ ὑποκειμένης ὕλης γεννητὰ τρεπτὰ ὄντα. ἐξ ἀμφοτέρων ἄρα συνάγεται τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἀνάγκης αὐτεξούσιον καὶ τρεπτὸν εἶναι· τρεπτὸν μὲν, ἐπειδὴ γεννητὸς· αὐτεξούσιον δὲ, ἐπειδὴ καὶ λογικὸς. ὅσοι τοίνυν αἰτιῶνται τὸν Θεὸν, ὅτι τὸν ἄνθρωπον οὐκ ἐποίησε κακίας ἀνεπίδεκτον, ἀλλ' αὐτεξούσιον, λανθάνουσιν ἑαυτοὺς αἰτιώμενοι τὸν Θεὸν, ὅτι λογικὸν ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον, καὶ οὐκ ἄλογον· ἀνάγκη γὰρ τῶν δύο

δύο, τὸ ἕτερον, ἢ ἄλογον γενέσθαι, ἢ λογικὸν ὄντα καὶ περὶ τὰ πρακτέα συστρεφόμενον αὐτεξούσιον εἶναι. ἐξ ἀνάγκης οὖν πᾶσα φύσις λογικὴ αὐτεξούσιός ἐστι καὶ τρεπτὴ κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν· ἀλλ' αἱ μὲν ἐξ ὑποκειμένης ὕλης γενόμεναι κατὰ δύο τρόπους τὸ τρεπτὸν ἔχουσι· κατά τε τὴν ὕλην καὶ κατ' αὐτὸ τὸ γενέσθαι. ὅσαι δὲ οὐκ ἐξ ὑποκειμένης ὕλης ἐγένοντο, καθ' ἕνα μόνον τρόπον τὸν τῆς γενέσεως εἰσὶ τρεπτὶ· πάλιν δὲ τούτων τῶν αὔλων ὅσαι μὲν ἐν τοῖς περιγείοις εἰσὶ τῇ κοινωνίᾳ τῇ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους περὶ τὰ πρακτέα καταγινόμεναι, μᾶλλον εἰσὶ τῶν ἄλλων τρεπταὶ. ὅσαι δὲ δι' ἀκρότητα φύσεως τῷ Θεῷ κατὰ σχέσιν πλησιάζουσι, καὶ τῇ τούτου κατανοήσει τὸ μακάριον καρποῦνται, πρὸς ἑαυτὰς, καὶ τὸν Θεὸν μόνον ἐστραμμέναι, τῶν μὲν πρακτῶν καὶ τῆς ὕλης παντάπασιν ἑαυτὰς ἀπηλλοτρίωσαν, τῇ δὲ θεωρίᾳ καὶ τῷ Θεῷ προσωκείωσαν, μένουσιν ἄτρεπτοι· αὐτεξούσιοι μὲν οὖσαι διὰ τὸ λογικὰς εἶναι, οὐ μὲν τρεπόμεναι διὰ τὰς προειρημένας αἰτίας. καὶ θαῦμα γε οὐδὲν· καὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων ὅσοι θεωρητικοὶ γενόμενοι τῶν πρακτῶν ἑαυτοὺς ἐχώρισαν, ἔμειναν ἄτρεπτοι. οἶμαι συναποδεδεῖχθαι τοῖς εἰρημένοις· ὅτι τὴν ἀρχὴν αἱ λογικαὶ πᾶσαι φύσεις ἄριστα δεδημιούργηνται· καὶ εἴπερ οὕτω διέμειναν, ὡς ἐξ ἀρχῆς ἐκτίσθησαν, πάσης ἂν κακίας ἐκ τὸς ἦσαν· γίνεται δὲ αὐταῖς ἡ κακία κατὰ προαίρεσιν·

αἵρεσιν· οὕτω γοῦν αἱ μείνασαι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γένεσιν, τὸ μακάριον ἔχουσι. μόνοι δὲ ἄγγελοι τῶν ἀσωμάτων ἐτράπησαν, καὶ οὐ δὲ αὐτοὶ πάντες, ἀλλὰ τινὲς ἐξ αὐτῶν. ὅσοι ῥέψαντες πρὸς τὰ κάτω τῆς ὑπηγείων ἔφεσιν ἔσχον, τῆς περὶ τὰ ἄνω καὶ τὸν Θεὸν σχέσεως ἀποχωρήσαντες. οὐκοῦν ἐκ τῶν δεδειγμένων δῆλον ἐστὶν, ὡς ἕνεκα τῆ φύσει τρεπτοὺς ἡμᾶς εἶναι, τὰς δυνάμεις τὰς προαιρετικὰς τρεπτὰς ἔχομεν, οὐ μὴν διὰ τὸ ἔχειν τρεπτὰς δυνάμεις τοῦ κακοὺς ἡμᾶς εἶναι, τὸν Θεὸν ἄν τις αἰτιάσαιτο. οὐ γὰρ ἐν ταῖς δυνάμεσιν εἰσὶν αἱ κακίαι, ἀλλ' ἐν ταῖς ἕξεσιν· αἱ δὲ ἕξεις κατὰ προαίρεσιν· κατὰ προαίρεσιν ἄρα κακοὶ γινόμεθα, καὶ οὐ κατὰ φύσιν ἐσμέν. μάθοι δ' ἄν τις ἀκριβέστερον τὸ λεγόμενον οὕτως. ἐν τοῖς προλαβοῦσιν δύναμιν ἐλέγομεν εἶναι, ἀφ' ἧς ἕκαστον, ὧν ποιοῦμεν, ποιεῖν δυνάμεθα. πᾶσα δὲ προαιρετικὴ δύναμις ἡ αὐτὴ τῶν ἀντικειμένων ἐστί· μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ δύναμις τὸ ψεύδεσθαι καὶ ἀληθεύειν, καὶ μία καὶ ἡ αὐτὴ δύναμις τοῦ σωφρονεῖν καὶ ἀκολασταίνειν. οὐκέτι δὲ ἡ αὐτὴ ἕξις τῶν ἀντικειμένων, οἷον τὸ ἀκολασταίνειν καὶ σωφρονεῖν ἢ τὸ ψεύδεσθαι καὶ ἀληθεύειν, ἀλλὰ τῶν ἐναντίων αἱ ἐναντίαι· τὸ μὲν γὰρ σωφρονεῖν τῆς κατ' ἀρετὴν ἐστὶ ἕξεως· τὸ δὲ ἀκολασταίνειν τῆς κακίας. οὐκ εἰσὶν ἄρα τῶν δυνάμεων αἱ κακίαι, ἀλλὰ τῶν ἕξεων καὶ τῆς προαιρέσεως. οὐ γὰρ ἡ δύναμις

μις ἐστὶν ἡ ἡμᾶς πλημμελεῖν ποιοῦσα ἀκολασταίνειν ἢ ψεύδεσθαι, ἀλλ' ἡ προαίρεσις. ἐφ' ἡμῖν γὰρ ἦν ἀληθεύειν καὶ μὴ ψεύδεσθαι. εἴπερ ἔν τισιν ἡ κακία δύναμις, ἀλλ' ἕξις, οὐχ' ὁ τὴν δύναμιν δοὺς αἴτιος ἡμῖν τῶν κακῶν, ἀλλ' ἡ ἕξις ἡ παρ' ἡμῶν καὶ δι' ἡμᾶς προσγινομένη. ἐξῆν γὰρ τὴν ἐναντίαν ἕξιν ἐκ τῆς γυμνασίας κτήσασθαι καὶ μὴ τὴν φαύλην· διαφέρει δὲ δύναμις ἕξεως, τῷ πάσας μὲν τὰς δυνάμεις φυσικὰς εἶναι· τὰς δὲ ἕξεις ἐπεισάκτους· καὶ τῷ τὰς μὲν δυνάμεις ἀδιδάκτους εἶναι, τὰς δὲ ἕξεις ἐκ μαθήσεως καὶ ἔθους προσγίνεσθαι. εἰ τοίνυν ἡ δύναμις φυσική τις καὶ ἀδίδακτος, ἡ δὲ ἕξις ἐπίκτητος καὶ διδακτὴ, οὐχ' ἡ φύσις αἰτία τῶν κακῶν, ἀλλὰ τὸ κακῶς ἡμᾶς ἦθαι, καὶ διὰ τοῦτο καὶ κακὴν ἕξιν κτήσασθαι· πᾶσα γὰρ ἕξις ἐπίκτητος ἐδείχθη. ὅτι δὲ φύσει εἰσὶν αἱ δυνάμεις, δῆλον ἐκ τοῦ πάντας τὰς αὐτὰς ἔχειν δυνάμεις, πλὴν τῶν πεπηρωμένων. ὅτι δὲ ἕξεις οὐ φυσικαί, δῆλον ἐκ τοῦ μὴ πάντας τὰς αὐτὰς ἔχειν ἕξεις. ἄλλοις δὲ ἄλλας· τὰ γὰρ φύσει, τὰ αὐτὰ παρὰ πᾶσιν.

ΠΕΡΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ,
ΚΕΦ. ΜΒ'.

ΟΤΙ μὲν αὐτεξούσιός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, καὶ τίνων ἐστὶν αὐτεξούσιος, καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν αὐτεξούσιος γέγονεν, αὐτάρκως ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἴρηται· ἐπεισὶ δὲ οὐ πᾶς ὁ προσήκων φονεῦ-

σαι

σαι, πάντως φονεύει· ἀλλὰ ποτὲ μὲν φονεύει, ποτὲ δὲ οὔ, τῆς προαιρέσεως παρεμποδιθείσης, ἢ μὴ δραμούσης κατὰ σποδόν· πρόνοιαν δὲ τούτων ἔφαμεν αἰτίαν εἶναι ἢ οὐχ εἱμαρμένην· ἀπολούθως τοῖς ἐφ' ἡμῖν ὄντιν ὁ περὶ τῆς προνοίας λόγος. διαιρεῖται δὲ οὗτος εἰς τρία· πρῶτον μέν, εἰ ἔστι πρόνοια· δεύτερον, τί ὄστι· τρίτον, τίνων ἐστίν. ἀλλ' Ἰουδαῖος μὲν οὐδ' ἂν μανόμενος ἀγνοήσειε, πρόνοιαν εἰδὼς τὰ κατ' Αἴγυπτον θαύματα, ἐπακούσας δὲ τῶν κατὰ τὴν ἔρημον· ἐν οἷς πλαυγεστέρα ἦλθ ὁρατῶν ἐφάνη τοῖς ἀνθρώποις ἡ πρόνοια· πολλὰ δὲ καὶ ἐν προφήταις καὶ ἐν Βαβυλῶνι καταγνόησας ἔργα τῆς προνοίας, μὴ δὲ μίαν ἀμφιβολίαν ὑπιδεχόμενα· Χριστιανοὺς δὲ καὶ ταῦτα μὲν ἅπαντα διδάσκει πρόνοιαν εἶναι· μάλιστα δὲ τὸ θειότατον καὶ δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας ἀπόρρητον ἔργον τῆς προνοίας ἡ δι' ἡμᾶς ἐνσωμάτωσις τοῦ Θεοῦ. ἐπειδὴ δὲ οὐ πρὸς τούτοις μόνοις ὁ λόγος, ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἕλληνας, φέρε καὶ δι' ἄλλων, οἷς ἐκεῖνοι πιστεύουσιν ὑποδείξωμεν πρόνοιαν οὖσαν. ὅτι τοίνυν ἐστὶ πρόνοια διὰ τῆς αὐτῶν ἄντικα ὑποδείξει, δι' ὧν ὅτι καὶ Θεός ἐστιν, ἐδείξαμεν. ἡ γὰρ διαμονὴ τῆς ἀπάντων, καὶ μάλιστα τῆς ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ καὶ ἡ θέσις καὶ ἡ τάξις τῆς ὄντων ἀεὶ φυλαττομένη κατὰ τὸν αὐτῶν τρόπον καὶ ἡ τῶν ἄστρων φορά, μηδὲν μηδέποτε διαλλάττουσα, καὶ ὁ κύκλος τοῦ ἐνιαυτοῦ, καὶ ἡ τῶν ὡρῶν ὑποκατάστασις

σις τῶν τε νυκτῶν καὶ τῶν ἡμερῶν ἡ κατ' ἔτος ἰσότης παρὰ μέρος ἑκατέρας αὐξανομένης τε καὶ μειωμένης οὔτε ἐλάττονι, οὔτε πλείονι μέρει, πῶς ἂν διετέλεσεν ὁμοίως διεξαγομένη, μηδενὸς προνοοῦντος; οὐμὴν ἀλλὰ καὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν ἡ παρεπομένη τιμωρία, μᾶλλον δὲ καὶ ἡ τῶν ἁμαρτημάτων αὐτῶν ὑποκάλυψις, ὅταν μηδενὸς ὄντος τοῦ διελέγξαι δυναμένου κατά τινας περιστάσεις ἐμφανίζεται, δείκνυσι πρόνοιαν εἶναι. γέμουσι δὲ τῶν τοιούτων ἱστοριῶν, αἵ τε τῶν Ἑβραίων γραφαὶ καὶ τὰ παρ' Ἕλλησι γράμματα. τοιοῦτον γὰρ ἐρρέθη τῇ γραφῇ τὸ κατὰ Σωσάνναν πάθος. ἐν δὲ τοῖς παρ' Ἕλλησι τὸ κατὰ Ἰυκὸν τὸν ποιητήν. φονευόμενος γὰρ οὗτος ὑπό τινων, καὶ μηδένα μηδὲ σύμμαχον μήτε μάρτυρα τῆς ὑπὸ βουλῆς ἔχων θεωρήσας γεράνους, ὑμεῖς, ἔφησεν, ὦ γεράνοι τιμωρήσατέ μοι τὸν φόνον· τῆς δὲ πόλεως ζητούσης τοὺς φονεύσαντας, καὶ μὴ δυναμένης εὑρεῖν, ὑπτελουμένου θεάτρου καὶ τοῦ δήμου καθεζομένου, γέρανοι διέπτησαν· θεασάμενοι δὲ οἱ φονεῖς ἐγέλασαν· καὶ ἰδοὺ, εἶπον, αἱ τιμωροὶ τοῦ Ἰυκοῦ. τῶν δὲ πλησίον καθεζομένων τις ἀκούσας ἀπήγγειλε ταῖς ἀρχαῖς, καὶ συλληφθέντες ὡμολόγησαν τὸν φόνον. πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων τοιούτων ἐστὶ πλῆθος ἀναγεγραμμένον τοῖς παλαιοῖς, ὅπερ εἴ τις βουληθείη συναγαγεῖν, εἰς ἄπειρον μῆκος ἐκτείνειε τὸν λόγον. εἰ δὲ μὴ πᾶσι τοῖς ἁμαρτάνουσιν ὁ αὐτὸς τρόπος τῶν ἐλέγχων

ἐπάγεται, ἀλλ' ἔνιοι καὶ διαφεύγειν δοκοῦσι, μηδεὶς ἀρνείσθω καὶ διὰ τοῦτο τὴν πρόνοιαν. οὐ γὰρ καθ' ἕνα τρόπον μόνον ποιεῖται τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ κατὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους. οὐχ' ἥκιστα δὲ τὸ εἶναι πρόνοιαν δείκνυσιν ἡ τῶν σωμάτων ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ κατασκευὴ καὶ ἀναλογία διὰ παντὸς ὁμοίως φυλαττομένη· παντὶ γὰρ μορίῳ τοῦ σώματος ἐμφαίνεται τῆς προνοίας ἡ προμύθεια. ἅτινα τοῖς φιλοπόνοις ἔξεστιν ἐκ διαφόρων συγγραμμάτων ἀναλέγεσθαι. καὶ ἡ τῶν χρωμάτων δὲ ποικιλία τῶν ἐν τοῖς ζώοις, τὸν αὐτὸν ἀεὶ κόσμον φυλάττουσα κέκραγε πρόνοιαν εἶναι, καὶ τὸ κοινῇ δὲ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ὁ μολογούμενον τὸ δεῖν ἔυχεσθαι καὶ θεραπεύειν τὸ θεῖον, ἀναθήμασί τε καὶ περιμόλοις προνοίας ἐστὶ δηλωτικὸν. ἀπρονοήτου γὰρ ὄντος τοῦ παντὸς, τίς ἂν ἢ τίνι τὶς ἔυξαιτο; καὶ ἡ σπουδὴ δὲ ἡ περὶ τὰς ἐυεργεσίας φυσικῶς ἐν τοῖς ἀδιαστρόφοις σπουδαζομένη τὴν πρόνοιαν ἐμφαίνει· τὸν γὰρ ἐκ ταύτης μισθὸν ἀπεκδεχόμενοι καὶ τοὺς μὴ δυναμένους ἀμείψασθαι, ποιεῖν ἔυ προαιρούμεθα. προνοίας δὲ ἀναιρουμένης συγκεχώρηται μὲν ἀδικία τοῖς δυναμένοις ἀδικεῖν, ἀναιρεῖται δὲ ἐλεημοσύνη καὶ Θεοῦ φόβος, συναναιρεῖται δὲ τούτοις ἀρετὴ καὶ ἐυσέβεια· εἰ γὰρ μὴ προνοεῖ Θεὸς, οὐ δὲ τιμωρεῖται, οὐ δὲ τοῖς ἔυ πράττουσιν ἔπαθλα νέμει· οὐ δὲ τῶν ἀδικουμένων τὰς βλάβας ἀπείργει. τίς ἂν οὖν

προς

προσκυνήσειε Θεὸν μηδὲν εἰς μηδὲν ἡμῖν συλλαμβανόμενον; ἀναιρεῖται δὲ καὶ προφητεία καὶ πᾶσα πρόγνωσις. ἀλλ' οὐ συμφωνεῖ ταῦτα τοῖς καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἡμέραν ὁρωμένοις· πολλὰ μὲν γὰρ ἐν ταῖς χρείαις ἐπιφάνειαι τοῦ θείου· πολλὰ δὲ καὶ δι' ὀνείρων τοῖς κάμνουσι δίδοται βοηθήματα· πολλαί τε προγνώσεις καθ' ἑκάστην γενεὰν ἐξηνέχθησαν· πολλοὶ δὲ μιαιφονήσαντες ἢ τὶ τῶν ἀθεμίτων πράξαντες ἐκδειματοῦνται νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέρας. ἄλλως τε ἀγαθός ἐστιν ὁ Θεὸς· ἀγαθὸς δὲ ὢν ἐυεργετικὸς· εἰ δὲ εὐεργετικὸς, καὶ προνοητικὸς. τί δεῖ λέγειν τὰ τῆς κτίσεως ἔργα καὶ τὴν ἀναλογίαν αὐτῆς καὶ τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν θέσιν καὶ τὴν τάξιν καὶ τὴν χρείαν ἣν ἕκαστον παρέχεται τῷ παντὶ, καὶ ὡς οὐχ' οἷόν τε ἄλλως καλῶς ἔχειν παρ' ὃ νῦν ἔχει, καὶ ὡς οὔτε προσθήκην ἐπιδέχεται, οὔτε τῶν ὄντων ἐπιλείπειν τί δύναται; ἀλλὰ τέλεια πάντα καὶ καλὰ σοφῶς τε καὶ προνοητικῶς δεδημιούργηται. ἀλλ' εἰς τὸν τῆς δημιουργίας λόγον ἀναβαλώμεθα τὴν τούτων ἔκθεσιν, ἵνα μὴ πάθωμεν ὅπερ πολλοὶ τῶν περὶ προνοίας γραψάντων πεπόνθασι· τὴν γὰρ κτίσιν ἀντὶ τῆς προνοίας ἀνυμνοῦσι, ποδηγοῦσαν μὲν ἡμᾶς εἰς τὸν περὶ τῆς προνοίας λόγον, κατὰ πολὺ δὲ διαφέρουσαν. οὐ γὰρ ταυτὸ ἐστὶ πρόνοια καὶ κτίσις· κτίσεως μὲν γὰρ τὸ καλῶς ποιῆσαι τὰ γινόμενα· προνοίας δὲ τὸ καλῶς ἐπιμεληθῆναι τῶν

γενο-

γιγνομένων· οὐ συνυπάρχῃ δὲ ταῦτα πάντως ἀλλήλοις, ὡς ἔστιν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων τῶν καθ' ἕκαστον τέχνῃ καὶ μεθόδου ἰδεῖν. οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἄχρι μόνου τοῦ ποιῆσαι καλῶς ἴσασιν, καὶ οὐδὲν ἔτι φροντίζουσιν. ὡς τέκτονές τε καὶ γραφεῖς καὶ πλάσται. οἱ δὲ μόνον ἐπιμελοῦνται καὶ φρονοοῦσιν, ὡς βουκόλοί τε καὶ ποιμένες. οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ περὶ τῆς κτίσεως λόγῳ δέοντος ἂν ἐπιδεικνύοιμεν, ὅτι καλῶς γέγονε τὰ γιγόμενα· ἐν δὲ τῷ περὶ φρονοίας, ὅτι καὶ τῆς μελούσης ἐπιμελείας τυγχάνει μετὰ τὸ γενέσθαι. πῶς οὖν ἄνθρωπος ἐξ ἀνθρώπου, καὶ βοῦς ἐκ βοὸς ἀεὶ γιγνᾶται, καὶ ἕκαστον ἐκ τοῦ οἰκείου σπέρματος φύεται, καὶ οὐκ ἐξ ἄλλου φρονοίας ἀπούσης; εἰ γάρ λέγοι τις, ὅτι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γένεσιν εἱρμῷ προβαίνει τὸ πρᾶγμα, τοῦτο ἂν εἴη λέγων ὅτι τῇ κτίσει συνυπάρχει πάντως ἡ φρόνοια. τὸ γὰρ εἱρμῷ προβαίνειν τὸ κτισθὲν, δηλοῖ τῇ κτίσει συγκαταβεβλῆσθαι τὴν φρόνοιαν. φρονοίας γὰρ ἡ μετὰ τὴν κτίσιν διεξαγωγὴ τῶν ὄντων· καὶ οὕτως οὐδὲν ἂν ἄλλο λέγοι ἢ τὸν αὐτὸν εἶναι ποιητὴν ἅμα καὶ φρονοητὴν τῶν ὄντων. τίς δὲ ὁρῶν τὰς μορφὰς τῶν ἀνθρώπων ἐν τοσαύταις μυριάσι διαλαττούσῃ καὶ μηδαμοῦ κατὰ πάντα συμπιπτούσας, οὐ θαυμάσῃ μὲν τὸ ἔργον, ἀναλογιζόμενος δὲ τὴν αἰτίαν εὑρήσῃ φρονοίας ἕνεκα τὴν διαφορὰν τῆς μορφῆς παρηλλαγμένῳ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα; σπόρει γὰρ, εἰ τὸν

εἰ τὸν αὐτὸν ἔσωζον ἀπαραλλάκτως χαρακτῆρα, πόσοι σύγχυσις τῶν πραγμάτων ἐγίνετο; πόσοι δὲ ἄγνοια καὶ σκότος κατεῖχε τὸν ἄνθρωπον οὔτε τὸν οἰκεῖον γνωρίζοντα, οὔτε τὸν ἀλλότριον, ἢ πολέμιον ἢ φαῦλον ἀπὸ τοῦ φίλου, καὶ χρησοῦ διακρίνοντα· πάντα δὲ ἦν ἀληθῶς ὁμοῦ χρήματα κατὰ Ἀναξαγόραν. τούτου γὰρ οὕτως ὄντος οὐδὲν ἐκώλυεν ἀδελφαῖς καὶ μητράσι συγγίνεσθαι, οὐ δὲ ἀρπάζειν, οὐδὲ ἄλλο τι ἀδικεῖν ἐμφανῶς, εἰ φρὸς τὸ παρὸν μόνον διέφυγεν· οὐ γὰρ ἂν ὀφθεὶς ἐγνωρίσθη μετὰ ταῦτα. οὐ δ' ἂν νόμος ἢ πολιτεία συνεστάττετο· οὐδὲ πάτρες καὶ παῖδες ἀλλήλοις ἐγίνωσκον· οὐδὲ ἄλλό τι σωίεσι τῶν κατὰ τὸν ἄνθρωπον· τυφλὸς γὰρ ἦν ἕνεκα τῶν ἀνθρώπων ὁ ἄνθρωπος, μικρὰ τοῦ βλέπειν αὐτῷ παρεχομένου· πλὴν γὰρ ἡλικίας καὶ μεγέθους οὐδὲν ἄλλο διεγίνωσκε· τοσούτων ἡμῖν ἀγαθῶν γέγονεν ἡ φρόνοια, ποικίλλουσα τὴν μορφὴν τῶν ἀνθρώπων, διὰ παντὸς καὶ παντα χῆ καὶ μηδένα χρόνον τοῦτο παραλείπουσα. ὃ καὶ μέγιστόν ἐστι τεκμήριον τοῦ τυγχάνειν προνοίας καὶ τὰ καθ' ἕκαστα εἰ μέχρι καὶ τοῦ τύπου τῆς διαπλάσεως τὸ χαρακτῆρος καὶ τῆς φωνῆς ἕκαστος γνωρίζεται, καὶ μὴ δι' ἀκριβείας τὸ τοιοῦτον φυλάττεται, ὡς τῆς μορφῆς ἀρκούσης. ἐξ ὑπερβολῆς γὰρ καὶ τοῦτο προσέθηκεν ἡμῖν ἡ φρόνοια τὴν τῶν χρωμάτων διαφορὰν, ἵνα πολυτρόπως βοηθῆται τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἡ ἀσθένεια· ὅθεν

δὲ καὶ τὰ πολλὰ τῶν ζώων τῶν κατ' εἶδος ὁμοχρώμονων, οἷον κορώνη καὶ κόραξ ἔχειν πινὰς κατὰ τὴν φόσσιν διαφοράς, αἷς γνωρίζει κατὰ συζυγίαν ἄλληλα· κορῶναι οὖν καὶ κόρακες συναγελάζονται μὲν πολλοὶ πολλάκις· γνωρίζονται δὲ κατὰ συζυγίαν, ἑκάστης καὶ ἑκάστου γνωριζόντων τὸν σύζυγον· πῶς δ' ἂν ἐγίνωσκον ἀλλήλους, εἰ μή τις ἦν ἑκάστῳ χαρακτὴρ ἴδιος, ἡμῖν μὲν οὐκ εὐκρινὴς· εὐσύνοπτος δὲ φυσικῶς τοῖς ὁμοειδέσι; καὶ τὰ σύμβολα δὲ καὶ φῆμαι καὶ κληδόνες καὶ διοσημεῖαι, (φὸς ἕλλιωας γὰρ ὁ λόγος) κατὰ τὸν οἰκεῖον λόγον ὡς αὐτοὶ φασι, τῶν δηλουμένων ὑπ' αὐτῶν τὰς συμβάσης διασώζουσαι, πάντως που φρονοίας λόγῳ σημαίνουσι· καὶ τοῖς σημαινομένοις τὰς συμβάσης ἐπαληθεύουσιν.

ΤΙ ΕΣΤΙ ΠΡΟΝΟΙΑ. ΚΕΦ. ΜΓ.

ΑΛΛ' ὅτι μέν ἐστι φρόνοια, διάτε τούτων δῆλον καὶ ἐξῆς ῥηθησομένων. εἴπωμεν δὲ τί ἐστι φρόνοια· φρόνοια τοίνυν ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ εἰς τὰ ὄντα γινομένη ἐπιμέλεια. ὁρίζονται δέ τινες οὕτως αὐτήν· φρόνοια ἐστὶ βούλησις Θεοῦ, δι' ἣν πάντα τὰ ὄντα τὴν φρόσφορον διεξαγωγὴν λαμβάνει. εἰ δὲ Θεοῦ βούλησίς ἐστιν ἡ φρόνοια, πᾶσα ἀνάγκη κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ κάλλιστα καὶ θεοφιλέστατα καὶ ὡς ἂν μόνως καλῶς ἔχοι τὰ γινόμενα γίγνεσθαι, ὡς τὴν κρείττω τάξιν μὴ ὑπιδέχεσθαι· ἀνάγκη δὲ καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι ποιητὴν τῶν ὄντων καὶ φρονοητήν. οὔτε γὰρ ἀκόλουθον,

θον οὔτε φρέσφον, ἄλλον μὲν ποιεῖν, ἄλλον δὲ τῶν γινομένων ἐπιμελεῖσθαι. ἐν ἀσθενείᾳ γὰρ πάντως ὁρᾶται τὸ τοιοῦτον· πολλὴ δὲ καὶ τοῖς ζώοις ἔμφασις ἐναπόκειται τῶν εἰρημένων. πᾶν γὰρ τὸ γεννῆσαν καὶ τῆς τροφῆς ἐπιμελεῖται τὸ γεννηθέντος· ὁ δὲ ἄνθρωπος καὶ τῶν ἄλλων πάντων τῶν κατὰ τὸν βίον, καθ' ὅσον διόντέ ἐστι, φρονοεῖ· τὰ δὲ μὴ φρονοοῦντα, δι' ἀσθένειαν οὐ φρονοεῖ. δέδεικται οὖν Θεὸς μὲν ὢν ὁ φρονοητὴς, φρόνοια δὲ ἡ βούλησις αὐτοῦ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΤΙΝΩΝ ΕΣΤΙ ΠΡΟΝΟΙΑ, ΚΕΦ. ΜΔ.

ΟΤΙ μὲν οὖν ἐστι φρόνοια καὶ τί ἐστιν, εἴρηται. λείπεται δὲ εἰπεῖν τίνων ἐστὶ φρόνοια, πότερον τῶν καθόλου ἢ τῶν καθ' ἕκαστα, ἢ τῶν καθόλου καὶ τῶν καθ' ἕκαστα. Πλάτων μὲν οὖν καὶ τὰ καθόλου καὶ τὰ καθ' ἕκαστα φρόνοιαν διοικεῖν βούλεται, διαιρῶν τὸν τῆς προνοίας λόγον εἰς τρία· πρῶτον μὲν εἶναι τὴν τοῦ πρώτου Θεοῦ· προνοεῖν δὲ τοῦτον προηγουμένως μὲν τῶν ἰδεῶν, ἑπεῖτα δὲ ξυμπαντὸς τοῦ καθόλου κόσμου, οἷον οὐρανοῦ καὶ ἀστέρων καὶ πάντων τῶν καθόλου, τουτέστι τῶν γενῶν οὐσίας τε καὶ ποσότητος καὶ ποιότητος, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων καὶ τῶν τούτοις ὑποτεταγμένων εἰδῶν· τῆς δὲ γενέσεως τῶν ἀτίμων ζώων τε καὶ φυτῶν καὶ πάντων τῶν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ τοὺς δευτέρους θεοὺς τοὺς τὸν οὐρανὸν περιπολοῦντας

προνοεῖν· καὶ Αριστοτέλης δὲ τὴν τούτων γένεσιν ἀνατίθησιν ἡλίῳ καὶ τῷ ζωδιακῷ κύκλῳ· τῆς δὲ διεξαγωγῆς καὶ τοῦ τέλους τῶν πρακτέων καὶ τῆς τεύξεως τῆς κατὰ τὸν βίον τῶν τε φυσικῶν καὶ τῶν ὑλικῶν τε καὶ ὀργανικῶν καλουμένων ἀγαθῶν, καὶ τῶν τούτοις ἀντικειμένων τὴν τρίτην εἶναι πρόνοιαν Πλάτων ἀποφαίνεται. προΐστασθαι δὲ ταύτης τινὰς τεταγμένους δαίμονας περὶ τὴν γῆν, φύλακας τῶν ἀνθρωπινῶν πράξεων. εἶναι δὲ καὶ τῇ δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ προνοίᾳ τὸ εἶναι παρὰ τῆς πρώτης, ὡς δυνάμει πάντα παρὰ τοῦ πρώτου Θεοῦ διοικεῖσθαι, τοῦ τάξαντος πρώτους καὶ δευτέρους καὶ τοὺς τρίτους προνοητάς. τὸ μὲν οὖν ἀναφέρειν εἰς Θεὸν τὰ πάντα καὶ τῆς ἐκείνου βουλήσεως λέγειν διηρτῆσθαι πᾶσαν πρόνοιαν, ἄξιον ἐπαινεῖν· οὐκέτι δὲ, τὸ δευτέραν λέγειν πρόνοιαν, τοὺς τὸν οὐρανὸν περιπολοῦντας· οὐ γὰρ πρόνοια τὸ γινόμενον, ἀλλ' εἱμαρμένη καὶ ἀνάγκη. ὅπως γὰρ ἂν ἐκεῖνοι σχηματίζωνται, ἀνάγκη καὶ τὰ γινόμενα γίνεσθαι καὶ ἄλλως μὴ ἐνδέχεσθαι. τῶν δὲ κατὰ πρόνοιαν οὐδὲν ὑποπίπτειν ἀνάγκῃ, πάλαι δέδεικται· οἱ δὲ στοϊκοὶ φιλόσοφοι τὴν εἱμαρμένην καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν πρεσβεύοντες, οὐδὲ μίαν χώραν τῇ προνοίᾳ καταλείπουσιν· ἀλλὰ ταῖς ἀληθείαις καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀναιροῦσιν, ὡς ἐδείχθη πρότερον. Δημόκριτος δὲ καὶ Ηράκλειτος καὶ Επίκουρος οὔτε τῶν καθόλου οὔτε τῶν καθ' ἕκαστα πρόνοιαν εἶναι βούλονται.

ἐπί-

Επίκουρος γοῦν ἔλεγε, τὸ μακάριον καὶ ἄφθαρτον οὔτε αὐτὸ πράγματα ἔχει, οὔτε ἄλλῳ παρέχει. ὥς τε οὔτε ὀργαῖς οὔτε χάρισι συνέχεται· ἐν ἀσθενείᾳ γὰρ πάντα τὰ τοιαῦτα· ὀργὴ γὰρ θεῶν ἀλλότριον· ἐπὶ γὰρ ἀβουλήτῳ γίνεται· Θεῷ δὲ οὐδὲν ἀβούλητον. οὗτοι μὴν οὖν ἀκολουθοῦσι ταῖς ἰδίαις ἀρχαῖς· ἐξ αὐτομάτου γὰρ ἡγούμενοι τὸ πᾶν τοῦτο συστῆναι, εἰκότως ἀπρονόητα φάσκουσιν εἶναι τὰ πάντα· ὧν γὰρ οὐδείς ἐστι δημιουργὸς, τούτων τίς ἂν εἴη προνοητὴς; δῆλον γὰρ ὡς αὐτομάτως ἀνάγκη φέρεσθαι τὰ τὴν ἀρχὴν αὐτομάτως γενόμενα. δεῖ τοίνυν πρὸς τὴν πρώτην αὐτοῖς ἐνστῆναι δόξαν. ταύτης γὰρ ἀναιρουμένης, ἀρκέσει τὰ ῥηθέντα εἰς ἀπόδειξιν τοῦ πρόνοιαν εἶναι· φυλάξαντες οὖν τοῖς οἰκείοις καιροῖς τὸν τούτων ἔλεγχον, ἔλθωμεν ἐπὶ τὴν Αριστοτέλους δόξαν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἀπρονόητα λεγόντων τὰ καθ' ἕκαστα· καὶ γὰρ Αριστοτέλης ὑπὸ τῆς φύσεως μόνης διοικεῖσθαι βούλεται τὰ κατὰ μέρος, ὡς ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν νικομαχείων ἠθικῶν ὑπηνίξατο· ταύτην γὰρ θείαν οὖσαν καὶ τοῖς γενητοῖς πᾶσιν ἐνυπάρχουσαν, ἑκάστῳ φυσικῶς ὑποτίθεσθαι τὴν τῶν συμφερόντων αἵρεσιν καὶ τὴν τῶν βλαπτόντων φυγὴν. ἕκαστον γὰρ, ὡς εἴρηται, τῶν ζώων καὶ τὸν κατάλληλον ἑαυτῷ τροφὴν ἐκλέγεται, καὶ τὸ συμφέρον μεταδιώκει· καὶ τὰς ἰατρείας τῶν παθῶν φυσικῶς ἐπίσταται. Ευριπίδης δὲ καὶ Μένανδρος ἐν

ἐνίοις

ἐνίοις τὸν νοῦν τὸν ἐν ἑκάστῳ φασὶ προνοεῖν ἑκάστου, Θεὸν δὲ μηδένα. ἀλλ' ὁ μὲν νοῦς τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐστι μόνων· ἢ γὰρ τῶν πρακτέων καὶ τῶν τεχνῶν, ἢ τῆς θεωρίας. ἡ δὲ πρόνοια τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ὡς τοῦ πλουτεῖν καὶ μὴ, καὶ ὑγιαίνειν καὶ μὴ· ὡς οὐδὲν ποιεῖν ὁ νοῦς δύναται, ἀλλ' οὐδὲ ἡ φύσις, ὡς Αριστοτέλης δοκεῖ. ἔυδηλα γὰρ καὶ τὰ τῆς φύσεως ἔργα· τί δὲ πρὸς τὸν νοῦν ἢ τὴν φύσιν τὸ ποτὲ τιμωρεῖσθαι τὸν φονέα, ποτὲ δὲ διαφεύγειν; εἰ μή τις λέγοι τὸ μὲν τοῦ νοῦ καὶ τῆς φύσεως προνοίας εἶναι· τὸ δὲ δεύτερον, εἱμαρμένης. εἰ δὲ τὰ κατὰ νοῦν καὶ φύσιν προνοίας ἐστὶ· τὰ δὲ ἐπακολουθοῦντα, τῆς εἱμαρμένης, ἀνῄρηται τὸ ἐφ' ἡμῖν. ἀλλ' οὐχ' οὕτως ἔχει. τὰ μὲν γὰρ τοῦ νοῦ τοῦ τε πρακτικοῦ καὶ τοῦ θεωρητικοῦ ἐφ' ἡμῖν ἐδείχθη. οὐ πάντα δὲ τὰ κατὰ πρόνοιαν, τῆς φύσεως, εἰ καὶ τὰ τῆς φύσεως κατὰ πρόνοιαν γίνεται· πολλὰ γὰρ τῶν κατὰ πρόνοιαν οὐκ ἔστι φύσεως ἔργα, ὡς ἐπὶ τοῦ φονέως ἐδείχθη· ἔστι γὰρ μέρος προνοίας ἡ φύσις, οὐκ αὐτοπρόνοια· οὗτοι μὲν οὖν τῇ φύσει καὶ τῷ νῷ τὴν πρόνοιαν ἐπιγράφουσι τῶν καθ' ἕκαστα. οἱ δ' ἄλλοι τῷ Θεῷ μέλειν φασὶ τῆς τῶν ὄντων διαμονῆς, ὥς τε μηδὲν τῶν γενομένων ἐπιλεῖψαι, καὶ τούτου μόνου πρόνοιαν ποιεῖσθαι· τὰ δὲ καθ' ἕκαστα φέρεσθαι ὡς ἔτυχε· καὶ διὰ τοῦτο πολλὰς μὲν ἀδικίας, πολλὰς δὲ μιαιφονίας καὶ συλλήβδην εἰπεῖν πάσαν κακίαν ἐμπολιτεύεσθαι τοῖς ἀνθρώποις· καὶ τούτων

τούτων ὡς ἔτυχε τινὰς μὲν διαφυγεῖν τὴν δίκην, τινὰς δὲ καὶ κολάζεσθαι, οὔτε τῶν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, οὔτε τῶν κατὰ νόμον πάντως ἀποβαινόντων. ἔνθα δὲ μή τε νόμος, μή τε λόγος κρατεῖ, πῶς ἄν τις φαίη Θεὸν εἶναι τὸν ἐπιμελούμενον; καὶ συμβαίνει τοὺς χρηστοὺς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀδικεῖσθαι καὶ ταπεινοῦσθαι καὶ μυρίοις κακοῖς περιβάλλεσθαι· τοὺς δὲ πονηροὺς καὶ βιαίους αὔξεσθαι δυναστείᾳ καὶ πλούτῳ καὶ ἀρχαῖς καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς κατὰ τὸν βίον ἀγαθοῖς. ἐμοὶ δὲ δοκοῦσιν οἱ ταῦτα λέγοντες πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα τῶν κατὰ τὴν πρόνοιαν ἀγνοεῖν θεωρημάτων, μάλιστα δὲ τῆς ψυχῆς τὸ ἀθάνατον. θνητὴν γὰρ αὐτὴν ὑπολαμβάνοντες εἶναι τῇ ζωῇ ταύτῃ τὰ κατὰ τὸν ἄνθρωπον περιγράφουσιν· ἔπειτα διεστραμμένας ἔχουσι τὰς περὶ τῶν ἀγαθῶν κρίσεις. οἴονται γὰρ τοὺς πλοῦτον περιβεβλημένους καὶ κομῶντας ἀξιώμασι, καὶ τοῖς ἄλλοις ὑλικοῖς ἀγαθοῖς ἐναβρυνομένους εὐδαίμονας εἶναι καὶ μακαρίους. τὰ δὲ τῆς ψυχῆς ἀγαθὰ παρ' οὐδὲν τίθεται πολλῷ μέτρῳ τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ἐκτὸς ὑπερέχοντα. κρείττονα γὰρ τὰ τῶν κρειττόνων ἀγαθὰ. τοσούτῳ τοίνυν ἀρεταὶ πλούτου τε καὶ ὑγείας καὶ τῶν ἄλλων ὑπερφέρουσιν, ὅσῳ ψυχὴ σώματος. τοι γάρτοι καὶ μόναι καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις αἱ ἀρεταὶ μακάριον ποιοῦσι τὸν ἄνθρωπον· μετὰ μὲν τῶν ἄλλων κατὰ πλάτος, μόναι δὲ καὶ καθ' ἑαυτὰς κατὰ περιγραφὴν.

φὴν νοεῖται, ὡς δίπηχυ· τὰ δὲ κατὰ πλάτος, ὡς σωρὸς. σωροῦ μὲν γὰρ κἂν δύο μεδίμνους ἀφέλῃς, τὸ λειπόμενον μένει σωρός· καὶ τῆς κατὰ πλάτος δὲ μακαριότητος ἂν ἀφέλῃς τάτε τῶ σώματος καὶ τὰ τῆδε ἐντὸς ἀγαθὰ, καταλίπῃς δὲ μόνας τὰς ἀρετὰς, μένει καὶ οὕτως τὸ μακάριον· ἡ δὲ ἀρετὴ καὶ καθ' ἑαυτὴν αὐτάρκης ἐστὶ πρὸς εὐδαιμονίαν. πᾶς οὖν ἀγαθὸς μακάριος, κἂν πάντα συλλήβδην ἔχῃ τὰ λεγόμενα τῆς τύχης ἀγαθὰ. ἅπερ ἀγνοοῦντες οἱ πολλοὶ μόνους μακαρίους εἶναι νομίζουσι τοὺς εὐσωματοῦντας τε καὶ πλουτοῦντας. διὸ μέμφονται τὴν πρόνοιαν τὴν οὐ μόνον ἐκ τῶν φαινομένων διοικοῦσαν τὰ καθ' ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν οἰκείαν πρόγνωσιν. εἰδὼς γὰρ ὁ Θεὸς, ὅτι τῇ νῦν χρησῷ καὶ ἀγαθῷ συμφέρει πένεσθαι· καὶ ὅτι διαφθείρει τὴν γνώμην αὐτῇ πλοῦτος ἐπεισελθών, ἐν τῇ πενίᾳ φυλάττει συμφερόντως αὐτὸν· εἰδὼς δὲ πολλάκις τὸν πλούσιον χαλεπώτερον ἐσόμενον, εἰ πανίσῃ χρημάτων (λησείαις γὰρ ἐπιχειρήσῃ ἢ μαιφονίαις, ἢ τισὶν ἄλλοις μείζοσι κακοῖς) ἐᾷ τὸν πλοῦτον καρποῦσθαι. ὐκ οὖν πενία πολλάκις ἡμῖν ἐλυσιτέλησε καὶ τέκνα θάψαι καὶ φυγεῖν οἰκέτας· πικροτέρα γὰρ τῆς ἀπωλείας αὐτῶν ἐγένετο ἂν ἡ σωτηρία· φαύλων μὲν τῆδε τέκνων, λησῶν δὲ τῆδε οἰκετῶν γινομένων. ἡμεῖς μὲν γὰρ οὐδὲν τῆδε ἐσομένων εἰδότες πρὸς τὰ παρόντα δὲ μόνον βλέποντες, ὐκ ὀρθῶς τὰ συμβαίνοντα

βαίνοντα κρίνομεν· τῷ δὲ Θεῷ καὶ τὰ μέλλοντα ὡς παρόντα ἐστὶν. ἀλλὰ ταῦτα μὲν πρὸς τοὺς καταγινώσκοντας εἴρηται. πρὸς δὲ καὶ τὸ τῆς γραφῆς ἁρμόσαν ἂν εἰπεῖν, μὴ ὁ πηλὸς ἐρεῖ τῷ κεραμεῖ; καὶ τὰ ἑξῆς. πῶς γὰρ οὐ φευκτὸς ἐστὶν ἄνθρωπος ἀντινομοθετῶν τῷ Θεῷ, καὶ ἀντιπαραπελευόμενος τῆς τῆς προνοίας ἔργοις, ὁ μὴ δὲ ταῖς ἀνθρωπιναῖς νομοθεσίαις ἀντιλέγειν τολμῶν; παραλειπόντες οὖν τὰ τοιαῦτα πλημμελήματα, μᾶλλον δὲ ἀσεβήματα, δείξωμεν ὡς οὐ καλὸν αὐτοῖς ἀπρονόητα λέγειν τὰ καθ' ἕκαστα, τῶν καθόλου καὶ ὑψηλῶν προνοίας τυγχανόντων· τρεῖς γὰρ ταύτας αἰτίας μόνας ἄντικρυς φαίη, τοῦ μὴ γίνεσθαι πρόνοιαν τῆδε καθ' ἕκαστα· ἢ γὰρ ἀγνοεῖν τὸν Θεὸν, ὅτι καλὸν καὶ τούτων ἐπιμελεῖσθαι, ἢ μὴ βούλεσθαι, ἢ μὴ δύνασθαι. ἀλλ' ἄγνοια μὲν καὶ ἀμαθία παντάπασιν ἀλλοτριώταται τῆς μακαρίας οὐσίας· αὐτὸ γὰρ γνῶσις ἐστὶ καὶ σοφία καὶ ἐπιστήμη· πῶς δὲ ἄνθρωπος ἓν φρονῶν ἀγνοήσειεν, ὡς τῶν κατὰ μέρος πάντων διαφθειρομένων, καὶ τὰ καθόλου διαφθαρήσεται; ἐν γὰρ τῶν κατὰ μέρος πάντων τὰ καθόλου σώζεται. ἐξισάζει γοῦν τὰ εἴδη πᾶσιν ὁμοίως τοῖς κατὰ μέρος, καὶ ἀντιφθείρει, καὶ συνδιαφθείρεται καὶ συνδιασώζεται. οὐδὲν δὲ κωλύει πάντα τὰ ἄτομα ἀπολέσθαι, μηδὲ μιᾶς ἀνωθεν κηδεμονίας τυγχάνοντα. τούτων οὖν ἀπολλυμένων καὶ τὰ καθόλου διαφθαρήσεται. εἰ δὲ τοῦτο προνοεῖν

νοεῖν μόνον φήσουσιν αὐτῶν τοῦ μὴ πάντα τὰ κατὰ μέρος ἀπολέσθαι, ἵνα σώζηται τὰ εἴδη λανθανούσης ἑαυτοὺς λέγοντες εἶναι τινὰ καὶ τῶν καθ' ἕκαστα πρόνοιαν. τούτων γὰρ προνοῶν, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, διαφυλάττει τὰ γένη καὶ τὰ εἴδη. ἄλλοι φασὶν ὡς οὐκ ἀγνοεῖ μὲν, οὐ βούλεται δὲ προνοεῖν. ἀλλὰ τὸ μὴ βούλεσθαι, διὰ δύο γίνεται προφάσεις, ἢ διὰ ῥαθυμίαν ἢ διὰ τὸ ἀπρεπὲς. καὶ τίς ἂν μαινόμενος ῥαθυμίας αἰτίαν ἐπάγοι Θεῷ; πάλιν γὰρ ὑπὸ δύο τούτων ῥαθυμία τίκτεται, ἡδονῆς καὶ δειλίας· ἢ γὰρ ὑφ' ἡδονῆς τινὸς περιελκόμενοι ῥαθυμοῦμεν, ἢ διὰ φόβον ἀφιστάμεθα. οὐδέτερον δὲ τούτων θεμιτὸν διανοηθῆναι περὶ Θεοῦ. εἰ δὲ ῥαθυμίαν ἐπάγειν παραιτοῖντο, λέγοιεν δὴ μὴ πρέπειν Θεῷ· ἀνάξιον γὰρ εἶναι τῆς τοιαύτης μακαριότητος τοῖς εὐτελέσι καὶ μικροῖς συγκαταβαίνειν, καὶ οἱονεὶ βεβηλοῦσθαι ταῖς ὑλικαῖς τε καὶ προαιρετικαῖς ἀτοπίαις, καὶ διὰ τοῦτο μὴ βούλεσθαι, ἀγνοοῦσι δύο πάθη τὰ χείριστα τῷ Θεῷ περιάπτοντες ὑπεροψίαν καὶ μολυσμὸν. ἢ γὰρ δι' ὑπεροψίαν ὁ δημιουργὸς ὑπερορᾶ τῆς ἀρχῆς καὶ διοικήσεως τῶν κατὰ μέρος, ὅπερ ἀτοπώτατον εἰπεῖν, ἢ τὸν μολυσμὸν ἐκκλίνων ὡς αὐτοὶ φασὶν. εἰ δὲ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων φύσιν ἐχουσῶν ἕλκειν πᾶν τὸ ὑγρὸν οὔ φασι καταμολύνεσθαι τὸν ἥλιον, οὐ δὲ τὰς ἀκτίνας αὐτοῦ, ὅταν τοῖς βορβόροις ἐλλάμπωσιν, ἀλλὰ μένειν ἀχράντους καὶ καθαρὰς, πῶς τὸν Θεὸν ἡγοῦν-

ἡγοῦνται συμβεβηλοῦσθαι τοῖς τῇ δὲ πρατταμένοις; οὐκ ἔστιν ἀνθρώπων φύσιν εἰδότων Θεοῦ ταῦτα τὰ δόγματα· ἀνέπαφον γὰρ καὶ ἀδιάφθορον καὶ ἀμίαντον καὶ πάσης ἀλλοιώσεως κρεῖττον τὸ θεῖον καθέστηκεν. ὁ δὲ μολυσμὸς καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα τροπῆς ἐστιν ἔργα· πῶς δὲ οὐκ ἀτοπώτατον τεχνίτην οἵας δή ποτε τέχνης καὶ μάλιστα ἰατρὸν ἐπιμελούμενον τῶν καθόλου μηδὲν τῶν κατὰ μέρος, μηδὲ τὸ σμικρότατον ἐᾶν ἀτέχναστον καὶ ἀνεπιμέλητον, εἰδότα ὡς εἰς τὸ πᾶν συντελεῖ μέρος; τὸν δὲ δημιουργὸν Θεὸν καὶ τῶν τεχνιτῶν ἀποφαίνειν ἀμαθέστατον; ἀλλ' ἄρα βούλεται μὲν, οὐ δύναται δὲ. καὶ πῶς οὐκ ἄντικρυς ἀπεμφαίνον ἀσθενῆ λέγων τὸν Θεὸν, καὶ ἀδύνατον εὖ ποιεῖν; ἄλλως τε κατὰ δύο τρόπους φαίη τὶς ἂν τὸν Θεὸν μὴ δύνασθαι προνοεῖν τῶν ἀτόμων ἢ τῷ αὐτὸν μὴ πεφυκέναι, ἢ τῷ τὰ κατὰ μέρος ἀνεπίδεκτα προνοίας εἶναι· ἀλλ' ὅτι μὲν αὐτὸς πέφυκε προνοεῖν, καὶ αὐτοὶ συνομολογοῦσι, δι' ὧν φασιν αὐτὸν τῶν καθόλου προνοεῖν· ἄλλως τε τὰ μὲν καταδεέστερα φθάνειν εἰς τὰ ὑπερκείμενα οὐχ οἷά τε ἐστι. τῶν δὲ κρειττόνων ἡ δύναμις, ἄχρι καὶ τῶν τελευταίων καὶ τῶν ἀναισθήτων σώζουσα κάτεισι. πάντα γὰρ ἤρτηται τοῦ θείου θελήματος· καὶ ἐντεῦθεν ἀρύεται τὴν διαμονὴν καὶ σωτηρίαν. ὅτι δὲ καὶ ἡ τῶν ἀτόμων καὶ πεπληθυσμένων ὑπόστασις προνοίας ἐστὶ δεκτικὴ, δῆλον ἐκ τῶν ζώων τῶν ἀρχαῖς τισι καὶ ἡγεμον'

μονίαις διοικουμένων. ὧν συναγελαζομένων ὑπό
πων ἡγεμόσι τέτακται, οἷς ἀκολουθεῖ πειθόμενα.
ὡς ἐπὶ τῆς μελισσῶν ἢ μυρμήκων ἢ ἄλλων πλεί-
στων· μάλιστα δ' ἂν τις τοῦτο κατανοήσειεν εἰς τὴν τῆς
ἀνθρώπων πολιτείαν ἐμβλέψας. φαίνεται γὰρ τὰς
τῆς νομοθετῶν ἢ τὰς τῆς ἀρχόντων ὑπιδεχομένη
διοικήσεις ἢ ὑπιμελείας· ἡ δὲ τούτων ἔκπτωσις, πῶς
ἂν εἴη τῆς τοῦ δημιουργοῦ προνοίας ἀνεπίδεκτος;
τεκμήριον δὲ οὐ μικρὸν τοῦ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα προ-
νοίας τυγχάνειν, τὸ φυσικῶς ἐγκατασπάρθαι τοῖς
ἀνθρώποις τὴν γνῶσιν αὐτῆς. ὑπ' ἀνάγκης γὰρ συ-
χνοὶ θέντες εὐθὺς ἐπὶ τὸ θεῖον καὶ τὰς εὐχὰς κατα-
φεύγομεν, ὡς ἂν τῆς φύσεως ἀγούσης ἡμᾶς ἀδι-
δάκτως ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν. οὐκ ἂν δὲ ἡμᾶς
ἀδιδάκτως ἦγεν ἡ φύσις ἐπὶ τὸ μὴ φύσιν ἔχον
γίνεσθαι· καὶ γὰρ ἐν ταῖς δεξαίφνης ταραχαῖς καὶ
φόβοις ἀπροαιρέτως πρίν τι καὶ σκεψάσθαι, τὸν Θεὸν
ὑπιδυόμεθα. πᾶν δὲ τὶ ὃ τῷ οὖν φυσικῶς ἐπόμε-
νον, ἰσχυρὰν ἔχει τὴν ἀποδειξιν καὶ οὐδεμίαν
ἀντιλογίαν ὑπιδεχόμενον· πόθεν οὖν προήχθη-
σαν ἐπὶ τοῦτον τὸν λόγον οἱ ταῦτα δοξάζοντες;
πρῶτον μὲν, τῷ νομίζειν σωζεσθαι τῷ σώ-
ματι τὴν ψυχήν· δεύτερον δὲ, τῷ μὴ δύνασθαι τὸν
λόγον ἐξευρεῖν τῆς καὶ μέρος προνοίας· ἀλλ' ὅτι
μὲν οὐκ ἔστιν ἡ ψυχὴ θνητὴ, οὐ δὲ μέχρι τοῦ βίου
τούτου τὰ κατὰ τὸν ἄνθρωπον ἵσταται, εἴτε παρὰ
τοῖς σοφωτάτοις τῶν ἑλλήνων μετενσωματώσεις
δηλοῦσι,

δηλοῦσι, καὶ οἱ λεγόμενοι τόποι ταῖς ψυχαῖς ἀπο-
κεκληρῶσθαι πρὸς τὸν ἑκάστης βίον, ἢ αἱ πωρίαι
τῆς ψυχῆς ἃς πωροῦνται καθ' ἑαυτὰς· ταῦτα
δὲ εἰ καὶ διαπίπτει κατά τι ἕτερον, ἀλλὰ τὸ τὴν
ψυχὴν εἶναι μετὰ τὴν ζωὴν ταύτην ἢ δίκας ὑπέ-
χειν τῆς πλημμελημάτων συνομολογεῖ. εἰ δὲ ἀ-
κατάληπτος ἐστὶν ἡμῖν τῆς καὶ μέρος προνοίας
ὁ λόγος, ὥσπερ οὖν καὶ ἐστὶ κατὰ τὸ· ὡς ἀνεξερέννη-
τα τὰ κρίματά σου καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοί σου,
ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο δεῖ λέγειν ὡς οὐκ ἔστι πρόνοια. οὐ
δὲ δὴ ἐπειδὴ τὸ μέτρον τῆς θαλάσσης ἀγνοοῦμεν,
ἢ τὸν ἀριθμὸν τῆς ψάμμου, φαίη τις ἂν μήτε θά-
λασσαν, μήτε ψάμμον εἶναι. ὅπως δὲ εἴποιεν ἂν μή
τε ἄνθρωπον μή τε ἄλλό τι ζῷον εἶναι· ἐπειδὴ τὸν
ἀριθμὸν τῆς τε ἀνθρώπων, καὶ τῆς ἄλλων ζώων
ἀγνοοῦσι. τὰ δὲ ἄτομα, ἄπειρα ἡμῖν· τὰ δὲ ἄ-
πειρα ἡμῖν, ἄγνωστα ἡμῖν, καὶ τὰ μὲν καθόλου
πολλάκις λόγῳ γίνεται περιληπτὰ, τὰ δὲ καὶ μέ-
ρος ἀδύνατον. ὕσης δὲ καθ' ἕκαστον ἄνθρωπον
διττῆς διαφορᾶς, τῆς τε πρὸς ἕτερον ἄνθρωπον ἢ
τῆς πρὸς ἑαυτὸν. πολλὴ δὲ καὶ ἡ πρὸς ἑαυτὸν ἑκά-
στου καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐναλλαγὴ καὶ διαφορὰ
ἔντε τοῖς βίοις καὶ τοῖς ὑπιπτεύμασι καὶ χρείαις ἢ
ὑπιθυμίαις καὶ τοῖς ὑπισυμβαίνουσιν· ἀγχίτροφον
δὲ τοῦτο τὸ ζῷον· ταῖς χρείαις ἢ τοῖς καιροῖς ὑφέως
συμμεταβαλλόμενον. ἀνάγκη καὶ τὴν ἁρμόζου-
σαν ἑκάστῳ πρόνοιαν διάφορον τε καὶ ποικίλην καὶ

πολυσχεδῆ καὶ σύνδρομον τῇ τῶν πεπληθυσμένων ἀκαταληψίᾳ συνεκτείνεσθαι. εἰ δὲ πρόσφορον ἑκάστῳ δεῖ καθ' ἕκαστον πρᾶγμα καὶ οἰκείαν ὑπάρχειν αὐτὴν· ἄπειρος δὲ τῶν κατὰ μέρος ἡ διαφορὰ, ἄπειρος ἅμα καὶ τῆς ἁρμοζούσης αὐτοῦ προνοίας ὁ λόγος· εἰ δὲ ἄπειρος, καὶ ἄγνωστος ἡμῖν· οὐ δεῖ τοίνυν τὴν οἰκείαν ἄγνοιαν ἀναίρεσιν ποιεῖσθαι τῆς τῶν ὄντων κηδεμονίας. ἃ γὰρ σὺ νομίζεις μὴ καλῶς, ταῦτα κατὰ λόγον μὲν τῷ δημιουργῷ ἔγνωσται· σὺ δὲ ἀγνοεῖς τὰς αἰτίας, οὐχὶ κατὰ λόγον φὴς γίνεσθαι. ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν ἀγνώστων πάσχομεν, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων τῆς προνοίας. ἐξ εἰκασίας τινὸς καὶ ταύτης ἀμυδρᾶς, συννοοῦμεν τὰ κατ' αὐτὴν, εἴδωλα τινὰ, καὶ σκιὰς τῶν ἔργων αὐτῆς ἐκ τῶν γινομένων κατὰ στοχασμὸν λαμβάνοντες. φαμὲν γοῦν τινὰ γίνεσθαι κατὰ συγχώρησιν τοῦ Θεοῦ· τῆς δὲ συγχωρήσεως εἴδη πολλὰ, συγχωρεῖ γὰρ πολλάκις καὶ τὸν δίκαιον περιπεσεῖν συμφοραῖς, ἵνα τὴν ἐν αὐτῷ λανθάνουσαν ἀρετὴν ἀναδείξηται ἄλλοις, ὡς ἐπὶ τοῦ Ιὼβ. ἄλλο τε συγχωρεῖ τῶν ἀτόπων τί πραχθῆναι, ἵνα διὰ τῆς πράξεως τῆς δοκούσης ἀτόπου μέγα τι καὶ θαυμαστὸν κατορθώσῃ. ὡς διὰ τοῦ σταυροῦ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. κατ' ἄλλον τρόπον συγχωρεῖ τὸν ὅσιον πάσχειν κακῶς, ἵνα μὴ ἐκ τοῦ ὀρθοῦ συνειδότος καὶ τῆς δοθείσης αὐτῷ δυνάμεως εἰς ἀλαζονείαν ἐκπέσῃ, ὡς ἐπὶ τοῦ Παύλου. ἐγκατα-

λείπε-

λείπεταί τις πρὸς καιρὸν εἰς διόρθωσιν ἄλλου· ἵνα τὸ κατ' αὐτὸν σκοποῦντες οἱ ἄλλοι παιδεύωνται, ὡς ἐπὶ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου· φυσικῶς γὰρ ὁρῶντες τινὰς πάσχοντας συστελλόμεθα, ὡς εἴρηται καλῶς τῷ Μενάνδρῳ τὸ,

Φοβούμενοι τὸ θεῖον ἐπὶ τοῦ σου πάθους.

ἐγκαταλείπεταί τις καὶ εἰς ἄλλου δόξαν οὐ δι' οἰκείας ἢ γονέων ἁμαρτίας, ὡς ὁ ἐκ γενετῆς τυφλὸς, εἰς δόξαν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου· πάλιν συγχωρεῖταί τις παθεῖν εἰς ἄλλον ζῆλον· ἵνα τῆς δόξης τοῦ παθεῖν μεγαλυνθείσης ἄοκνον τὸ πάθος τοῖς ἄλλοις γένηται ἐλπίδι τῆς μελλούσης δόξης καὶ ἐπιθυμίᾳ τῶν προσδοκωμένων ἀγαθῶν, ὡς ἐπὶ τῶν μαρτύρων καὶ τῶν ἑαυτοὺς ἐπιδεδωκότων ὑπὲρ παρτίδος ἢ γένους ἢ δεσποτῶν. εἰ δέ τῳ δοκοίη παράλογον εἶναι, τὸ εἰς ἄλλου διόρθωσιν πάσχειν κακῶς, γινωσκέτω, ὡς οὗτος ὁ βίος ἀγών ἐστι καὶ στάδιον ἀρετῆς. ὅσῳ τοίνυν μείζους οἱ πόνοι, τοσούτῳ μείζους οἱ στέφανοι· καὶ γὰρ τὸ μέτρον τῆς ὑπομονῆς ἡ τῶν ἄθλων ἀντίδοσις. διὰ τοῦτο Παῦλος ἐν μυρίαις συνεχωρήθη γενέσθαι θλίψεσιν, ἵνα μείξονα καὶ τέλειον ἀπολάβῃ τῆς νίκης τὸν στέφανον, πάντα οὖν καλῶς καὶ δεόντως γίνεται τῆς προνοίας τὰ ἔργα. ὅτι δὲ καλῶς καὶ δεόντως καὶ ὡς μόνως ἐπιδέχεται, διοικεῖ Θεὸς τὰ πάντα, δύο τούτοις τοῖς σκοποῖς τις χρώμενος τοῖς παρὰ πᾶσιν ὁμολογουμένοις, ὀρθότατα σκοπήσειεν. ἀγαθός ἐστι καὶ μόνος

 σοφὸς.

σοφὸς. οὐκοῦν διὰ μὲν τὸ ἀγαθὸς εἶναι προνοητὴς εἰκότως ἐστὶ· διὰ δὲ τὸ σοφὸς εἶναι, σοφῶς καὶ ἄριστα τῶν ὄντων ἐπιμελεῖται· εἰ μὲν γὰρ οὐ προνοεῖ, οὐκ ἀγαθὸς· εἰ δὲ μὴ καλῶς, οὐ σοφός. δεῖ τοίνυν τούτοις προσέχοντα τοῖς σκοποῖς, μηδενὸς καταγινώσκειν τῶν τῆς προνοίας ἔργων, μὴ δὲ βλασφημεῖν ἀνεξετάστως· καλῶς δὲ πάντα ἀποδέχεσθαι; πάντα θαυμάζειν, πάντα πεπεῖσθαι καλῶς καὶ δεόντως γίνεσθαι, κἂν φαίνηται τοῖς πολλοῖς ἄδικα· ἵνα μὴ πρὸς τῇ βλασφημίᾳ πολὺν καὶ τῆς ἀμαθίας ἑαυτῶν καταχέωμεν ψόγον. ὅταν δὲ λέγωμεν πάντα καλῶς γίνεσθαι, δῆλον ὡς οὐ περὶ τῆς κακίας τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἔργων καὶ παρ' ἡμῶν γινομένων τὸν λόγον ποιούμεθα· ἀλλὰ περὶ τῶν τῆς προνοίας τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν ὄντων. πῶς οὖν ἄνδρες ὅσιοι πικροῖς περιπίπτουσι θανάτοις καὶ σφαγαῖς ἀναιτίαις. εἰ μὲν γὰρ ἀδίκως, διὰ τί μὴ ἐκώλυσεν ἡ δικαία πρόνοια τὸν φόνον; εἰ δὲ δικαίως, ἀναίτιοι πάντως οἱ φονεύσαντες. πρὸς αὐτοὺς ἐροῦμεν, ὅτι καὶ ὁ φονεύσας ἀδίκως φονεύει· καὶ ὁ φονευόμενος ἢ δικαίως φονεύεται ἢ συμφερόντως· δικαίως μὲν ἐσθ' ὅτε διὰ πράξεις ἀτόπους, ἡμῖν δὲ ἀδήλους· συμφερόντως δὲ, προκαταλαμβανούσης τῆς προνοίας, τὰς μελλούσας ἔσεσθαι παρ' αὐτοῦ κακουργίας, καὶ ὅτι καλὸν αὐτῷ μέχρι τούτου στῆναι τὴν ζωὴν, ὡς Σωκράτει καὶ τοῖς ἁγίοις. ὁ δὲ φονεύσας, ἀδίκως ἐφόνευσεν.

νευσεν. οὐ γὰρ διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐξὸν αὐτῷ, ἀλλὰ διὰ κέρδος καὶ λῃστείαν ἑκουσίως· ἐφ' ἡμῖν γὰρ ἡ πράξις. τὸ δὲ πάθος οὐκ ἐφ' ἡμῖν, οἷον τὸ φονευθῆναι· θάνατος δὲ οὐδεὶς κακὸς, εἰ μὴ ὁ δι' ἁμαρτίαν· ὡς δῆλον ἐκ τοῦ θανάτου τῶν ὁσίων ἀνδρῶν. ὁ δὲ ἁμαρτωλὸς κἂν ἐν τῷ σκίμποδι, κἂν αἰφνίδιον ἀπόνως τελευτήσῃ, κακῶς ἀπέθανε, κακὸν ἐντάφιον ἐπαγόμενος τὴν ἁμαρτίαν. ὁ μέντοι φονεύσας, κακῶς ἐφόνευσεν. ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν δικαίως φονευομένων, εἰς τὴν τῶν δημίων ἑαυτὸν κατέταξε μοίραν· ἐπὶ δὲ τῶν συμφερόντως, εἰς τὴν τῶν μιαιφόνων καὶ ἐναγῶν. τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ τῶν τοὺς πολεμίους φονευόντων καὶ αἰχμαλωτιζόντων, καὶ πᾶσαν κακίαν ἐργαζομένων καὶ τῶν αἰχμαλώτων. τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ τῶν πλεονεκτούντων καὶ ἁρπαζόντων χρήματα· καὶ γὰρ τοῖς ἀφαιρουμένοις ὡς εἰκὸς συμφέρει μὴ κεκτῆσθαι· καὶ οἱ πλεονεκτήσαντες ἄδικοι· διὰ γὰρ πλεονεξίαν, οὐχὶ διὰ τὸ συμφέρειν ἐκείνοις ἀφείλοντο.

ΤΕΛΟΣ.

ERRATA. Pagina 17. versu 20. lege, οἶνος. 19. 18. εἷς γὰρ. 26. 20. καὶ τὰ μελλ. 30. 1. οὐσίας. 31. 2. τρέφεται, πᾶν. 32. 8. ἱστόρηται. 37. 18. κράσιν. 38. 3. τοῦ. 39. 5. ἄμορφον. 42. 4. ἀλλ' ἡ. 5. μέθεξιν. 45. 17. πληστηριάζ. 47. 22. οἶδε. 48. 2. τὴν τῶν. 50. 26. εἰρηκέναι. 51. 25. ἀχρής. μελλ. 54. 22. χρησάμενον. 63. 33. μελαίνης ἢ. 69. 17. ἔχει. 72. 5. β' λαμβ. 80. 3. αὐγὴ. 83. 7. δὲ καὶ. 84. 1. ἐπαμφοτερίζει. 85. 2. ἀβλαβοῦς. 87. 10. δὲ καὶ τὸ. 87. 21. καινωνίαν. 90. 13. del. καὶ. 94. 16. ἐνόσει δὲ τὴν διάνοιαν· ἄλλοι. 97. 13. ἄττει. 104. 22. τινῶν εἰσι δυν. 105. 26. ἕτεραι. 106. 5. καὶ τῶν. 107. 19. σωτηρίαν. 114. 23. fort. Αριστοτέλους. 118. 14. στενάγμ. 123. 23. ἀκριβοῦς. 147. 22. ἀκαταναγκας. 155. 5. εὐεξίαν. 20. γενομένοις. 157. 9. τρεπτοὶ.

C. Plantinus Lectori S.

NON inutilem ſtudioſis viris, neque ingratam rem facturus mihi videbar, ſi, quia Nemeſium nunc primum in lucem producimus, paucula de ipſo Nemeſio adderem; non vt illum laudem, nam bona merx, vt dicitur, præcone non eget: quid autem hoc commentario in ſimili argumento extat accuratius? ſed, vt quis ille tandem fuerit, verbo indicem. Philoſophum igitur fuiſſe & Epiſcopum liber eiusque index teſtantur: & ex epiſtula hac Nazianzeni, quam hîc etiam adiiciendam putaui, facilè intelligitur, quanta fuerit auctoritatis ac nominis philoſophus. Ex eadem perſpicuũ eſt eum floruiſſe Imperatore Gratiano ac Theodoſio, quo tempore Maximus etiam philoſophus, Libanius, Baſilius, multique alij præſtantiſsimi viri viuebant. Meminit ipſe Origenis & Apollinarij, quos aduleſcens vidiſſe fortaſſe potuit. De loco ὑπισχνῆς nihil comperi. Nunc ad epiſtulam. Vale.

τῷ Νεμεσίῳ.

ΕΙ σοι δοκῶ φορτικὸς συχνὰ ὑπισέλλων, μὴ θαυμάσῃς, εἰ κατερῶ σοῦ φρός σε τὸν δίκαιον δικαστήν. καὶ οἶδ' ὅτι ἀφήσεις με τῆς αἰτίας. αὐτός μοι τὸ θαῤῥεῖν ἄπιος γέγονας, τῷ φροθύμως παρέχειν τὸ αἰτεῖν φροκαλούμενος. καὶ θαυμαστὸν οὐδέν. πολλὰ γάρ ἐστιν οἷς φροθύμως ἂν δοίης τὴν χάριν, τὸ γῆρας, ἡ ἀῤῥωσία, ἡ κοινωνία τῆς λόγων· εἰ φέρ τι καὶ τὸ ἡμέτερον ἐν λόγοις· αὐτὸ τὸ ποθεῖν τὴν σωτυχίαν, ὑφὸ δὲ τῆς ἀσθενείας κωλύεσθαι, καὶ ἁμαρτάνειν τοσούτου φράγματος. ἀλλὰ τίς ἡ φρεσβεία; καὶ εἰ μὲν ἄδικος, αἰσχυνοίμην ἄνδρα τοσοῦτον· εἰ δὲ δικαία, φροθύμως ἐφίνευσον. φάλιν ὁ ἀιδεσιμώτατος ὑὸς ἡμῶν Θεοδόσιος ἥκει φρὸς τὴν σὴν λογιότητα· ὁ ἐμὸς καὶ σός· σφοφῷ μὲν ἐμός· σὸς δὲ ἱκέτης. ἥκει φρεσβεύων ὑπὲρ ἐλεεινοῦ φράγματος. ὀρφανοὶ κινδυνεύουσι, καὶ τὸ ἀνθρώπινον ἐν μέσῳ ἄδηλον ὄν, εἰς ὃ περιήσεται. καὶ μετάσταιν αἰδούμεθα παῤῥὸς, πολλοῖς ὀρφανίαν ὑπνουφίσαντος. μίαν τοῖς φᾶσι καταθου χάριν· δὸς χεῖρα τῇ συμφορᾷ, ἣν αὐτὸς δοκιμάσῃς. δεῖται μὲν γὰρ οὐδεμιᾶς φροθήκης εἰς εὐδοξίαν ἡ σὴ ἀρχή· οὐ δὲ γὰρ λαμφρότητος ἐωτφόρος· εἰ δέ τινα καὶ φροθήκην ζητοίης, οὐκ ἂν μείζων ταύτης ἕυ ἴσθι, οὐδὲ λαμφρωτέρα γένοιτο, ὡς πολλοὶ τἀληθῆ βουλόμενοι λέγειν, τὴν σὴν καλοκαγαθίαν διδάξουσιν.

GREGORIVS NAZIANZENVS
Nemesio S. D.

SI molestior crebrioribus fortaße litteris tibi videor, ne mireris velim; cùm tibi obstrepere non erubescam, homini, qui & caußam vides ac rectè diiudicas. Facilè enim scio, ab hac culpa me liberabis, qui et ipse, vt hæc auderem, auctor fueris, dum me, vt liberè à te quæ velim petam, mones. Neque verò id mirum videri debet. multa sunt enim quibus statim veniã dandam vltrò censeas; senectus, imbecillitas, studiorum communitas (si modò & nos quidquam in litteris possumus) eiusdemque tecum fortunæ amor, licet ab imbecillitate impediar, quo minùs eam consequar. Sed quæ mittendi, inquies, est caußa? Certè si inuusta esset, tanto equidem viro molestus esse vererer: nunc, quia iusta, libenter, quæso, annue. En tibi iterum adest,

adest, vir præstantiß. omni honore digniß. filius noster Theodosius, meus, inquam, ac tuus: meus quidem instituto; tuus verò vt supplex. Adest igitur miserrimæ profecto rei caußa: pupilli periclitantur; & rerum humanarum hoc est ingenium, vt de exitu semper incerti sumus. alterum accedit malum, quòd parentis mortem metuamus, qui, multis vt leuior esset ea condicio, efficere solet. Vnum igitur omnibus his beneficiũ præsta, opem feras, quæso, calamitati, quam ipse etiã spectare quanta sit possis. Ceterùm etsi bonæ existimationi tuæ in hac dignitate nulla fieri possit accessio: neque enim splendorem quærit lucifer; si tamen accessionem aliquam velis aut quæras, maiorem hac mihi crede, & illustriorem non inuenias, id quod ex alijs etiam, qui modò verum dicere velint, facilè vir clariß. intelliges.

Κεφ.α. Περὶ φύσεως ἀνθρώπου 9
β. περὶ ψυχῆς 28
γ. περὶ ἑνώσεως ψυχῆς καὶ σώματος 55
δ. περὶ σώματος 62
ε. περὶ στοιχείων 65
ς. περὶ τῆ φανταστικοῦ 75
ζ. περὶ τῆς ὄψεως 78
η. περὶ ἁφῆς 85
θ. περὶ γεύσεως 88
ι. περὶ ἀκοῆς 90
ια. περὶ ὀσφρήσεως ibidem.
ιβ. περὶ τῆ διανοητικοῦ 91
ιγ. περὶ τῆ μνημονευτικοῦ ibidem
ιδ. περὶ τῆ ἐνδιαθέτου λόγε καὶ τῆ προφορικῆ 94
ιε. ἑτέρα διαίρεσις τῆς ψυχῆς 96
ις. περὶ τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς ὃ καὶ παθητικὸν καὶ ὀρεκτικὸν καλεῖται 97
ιζ. περὶ τῆ ἐπιθυμητικοῦ 99
ιη. περὶ ἡδονῶν 101
ιθ. περὶ λυπῆς 106
κ. περὶ φόβου 107
κα. περὶ θυμοῦ 108
κβ. περὶ τῆ ἀλόγου τῆ μὴ κατηκόου λόγῳ 109
κγ. περὶ τῆ θρεπτικοῦ ibidem.
κδ. περὶ τῶν σφυγμῶν 112
κε. περὶ τῆ γεννητικοῦ καὶ σπερματικοῦ 113
Ἄλλη διαίρεσις τῶν διοικησῶν δυνάμεων τὸ κς. ζῶον 115
περὶ τῆς καθ' ὁρμην ἢ καὶ προαίρεσιν κινήσεως ἥ τις κζ. ἐστὶ τῆ ὀρεκτικοῦ 116
περὶ ἀναισθησίας 118 κη.
περὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου 123 κθ.
περὶ ἀκουσίου 124 λ.
περὶ τῆ δι' ἄγνοιαν ἀκουσίου 126 λα.
περὶ τῆ ἑκουσίου 129 λβ.
περὶ προαιρέσεως 130 λγ.
περὶ τίνων βουλευόμεθα 134 λδ.
περὶ εἱμαρμένης 137 λε.
περὶ τῆς διὰ τῶν ἄστρων εἱμαρμένης 140 λς.
περὶ τῶν λεγόντων αἵρεσιν τῶν πραικτέων ἐφ' ἡμῖν εἶναι, τὴν δὲ αἱρεθέντων ἀποφασιν ἐπὶ τῇ εἱμαρμένῃ 142 λζ.
περὶ τῶν ὡς λέγει Πλάτων τὴν εἱμαρμένην 144 λη.
περὶ τοῦ αὐτεξουσίου ὃ ἐστὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν 148 λθ.
περὶ τῆ ὅτι ἐστὶν ἐφ' ἡμῖν τινὰ 151 μ.
διὰ ποίαν αἰτίαν αὐτεξούσιοι γεγόναμεν 155 μα.
περὶ προνοίας 159 μβ.
τί ἐστι πρόνοια 166 μγ.
περὶ τῆ τίνων ἐστὶ πρόνοια 167 μδ.

Nicasius Ellebodius Lectori S.

QVAE me ratio ad Nemesij editionem adhortata sit, Lector optime, pluribus mihi verbis exponendum esse nō arbitror. Nam si quis est, qui veteres scriptores è bibliothecarum latebris euocari & in aspectum lucemq; proferri nolit, aut non magnum iudicio suo fructum eorum laudi tribuendum existimet, quorum industrię curriculum in hoc genere studiorum elaboret, huic à iudicio & omnino ab humanitate derelicto studere probare se nemo debet. sin producere veterum eruditorum libros, & ad omnium, qui literis ducūtur, cognitionem propagare rectum in primis & reip. fructuosum omnes iudicant, scilicet verbosiùs cōmemorandum mihi non est, cur eam rem

rem susceperim, in qua versari præclarum esse, & hominum vitæ vehementer vtile inter omnes constat. Quanquam ego quidem cùm omnium doctorum monumenta, quorum dumtaxat ętas ab nostra memoria longiùs abfuerit, emi & illustrari volo; tum verò eorum maximè, qui de philosophia & quidem Gręcis literis aliquid prodidere. Nam neq; pręstantius esse quicquam philosophia potest, quippe cuius & præceptis omnis vita ad honestatem laudemq; conformatur; & regulis omnium artium & scientiarum rationes nituntur: & sermo Græcus (fieri potest vt fallar, dicam tamen quod sentio) eiusmodi est, vt hoc vno ea, quam probitatis magistram & omnium artium regūāl diximus, philosophia se mortalibus explicari, ad omnemque posteritatem transmitti velit: cæterarum gentium linguis

tractari

tractari nolit, vehementerque recusset. Hoc in genere cùm viderem esse Nemesium qui Græcè de præcipua ac necessaria philosophiæ parte, & quæ propriè ad nos pertineat, hoc est de natura hominis aptè, dilucidè, eruditè, &, in quo plus est positum, quàm in ceteris omnibus, piè differat, dedi operam, vt & Græcum exemplar prodiret in publicum, quod sexcentis locis, etsi in tam paruo opere credibile vix est, mirabiliter mendis inquinatum duorum vetustorum codicum ope expurgauimus: & Latina quoq; interpretatio, quo omnium intelligẽtiæ seruiremus, adiungeretur. Hæc pauca de cõsilio meo & opera, quam probari tibi cupio, nescire te nolui. De ceteris, cùm leges, pro arbitrio tuo existimabis. Vale.

De natura hominis	1	Cap. i.
De anima	16	ij
De iunctione corporis & animæ	39	iij
De corpore	45	iiij
De elementis	48	v
De phantasia	55	vi
De visu	58	vij
De tactu	63	viij
De gustatu	65	ix
De auditu	66	x
De odoratu	67	xi
De cogitatione	ibid.	xij
De memoria	68	xiij
De ratione & oratione	70	xiiij
Alia diuisio animæ	ibid.	xv
De parte animæ rationis experte, seu appetitione.	72	xvi
De cupiditate	74	xvij
De voluptate	75	xviij
De ægritudine	80	xix
De metu	81	xx
De ira	82	xxi
De parte rationis experte, rationi non parente	ibid.	xxij
De nutriente parte	83	xxiij
De pulsibus	85	xxiiij
De generandi, & seminandi facultate	ibid.	xxv
Alia diuisio facultatum, quæ animal administrant, pag. 87		xxvi
De motu animalium per se & electionem, ad appetitum pertinente 88		xxvij
De respiratione	81	xxviij

xxix De eo, quod ſponte, & inuitè fit 93
xxx De eo, quod inuitè fit 94
xxxi De eo, quod inuitè fit, per ignorationem 96
xxxij De eo, quod ſponte fit 98
xxxiij De electione 100
xxxiiij De quibus rebus conſultemus 103
xxxv De fato 106
xxxvi De fato, quod in aſtris ponitur 108
xxxvij De his, qui dicunt rerum agendarum optionem in nobis eſſe, exitum verò rerum optatarum in fati poteſtate 109
xxxviij Quomodo Plato fatum dicat 111
xxxix De libera voluntate, ſeu de ijs, quæ in noſtra ſunt poteſtate 114
xl Quæ ſint illa, quæ in noſtra ſunt poteſtate 117
xli Quam ob cauſſam libera voluntate procreati ſimus. 120
xlij De prouidentia 124
xliij Quid ſit prouidentia 130
xliiij Quarum rerum ſit prouidentia 131

FINIS.

Nemeſij

De natura hominis.

CAP. I.

HOMINEM *ex animo intelligente, & corpore rectiſſimè cõſtructum eſſe, atq; ita quidem rectè vt aliter fieri, ac cohæreré non poſſit, multi, ijq; boni viri exiſtimarunt. Sed cùm hoc habeat controuerſiam, quòd intelligens animus dicatur, vtrum intelligendi vis ad animum, velut diſparquædam natura, ad diſparem naturam accedens, intelligentem eum efficiat: an intelligentiã à ſeipſo, atque ſuapte natura habeat, atque vt corporis oculus, ita hæc eius pulcherrima pars ſit: aliqui, in quibus eſt Plotinus, aliud eſſe animum, aliud intelligentiam ſtatuentes, ex tribus hominem conſtare volunt, corpore, animo, intelligentia. Quos etiam Apollinarius ſecutus eſt, Laodiceæ Epiſcopus: nam hoc opinionis ſuæ iacto fundamento, reliqua ſuo dogmati conuenienter aſtruxit. Nõnulli non ſeparârunt ab animo intelligentiam, ſed in ea principatum eſſe animæ opinantur. Ariſtoteles verò eam quidem intelligentiam quæ poteſtate eſt, vna cum homine fabricatam putat: ſed eam quæ actu eſt, extrinſecus ſe inſinuare nobis, neque ad eſſentiam hominis, ſed ad progreſſionem cognitionis, & contemplationis rerum naturalium, conferre. Nam paucos admodum homines, & eos ſolos qui ſe philoſophiæ dediderunt, intelligentiam actu habere confirmat. At Plato quod in homine præſtantiſſimum eſt in-*

tuens, eoq3 nos ad vnius animi diuinitatem, curamq3 conuertens, non quod ex corpore & animo iunctum est, sed animum ipsum tali corpore vtentem, hominem esse dicit: scilicet vt animum nos esse credentes, spretis, & contemptis cupiditatibus corporis, vtpote quæ hominis non sint, qua homo est, sed primario loco animalis. secundario hominis, (quoniam & animal homo est) sola animi bona, virtutes, & pietatem persequamur. Neque tamen certè inter omnes non constat animum corpore potiorem esse, cùm ab hoc corpus velut instrumentum moueatur, Declarat hoc perspicuè mors, siquidem anima seiuncta, omnis motus & muneris expers corpus manet: non aliter atque artifice remoto nullo motu cieri possunt instrumenta. Iam verò illud nemo est qui ignoret, hominem & cum inanimis conuenire, & bestiarum vitæ esse participem, & cum ratione præditorum mente quadantenus coniungi. Nam cum inanimis quidem, conuenit in corpore, & quatuor elementorum temperatione. Cum stirpibus, & in his ipsis, & in altrice & procreatrice anima. Cum rationis expertibus non solùm in his omnibus, sed etiam in motu interiore, in appetitu, in ira, denique in sentiẽdi, spirandiq3 facultate. Hæc enim omnia, communia sunt hominum, et rationis expertium, etsi non omnia omnium. Mente porrò, & ratione, cum corporis expertibus, & intelligentibus naturis coniungitur, cùm ratiocinetur & intelligat & iudicet omnia, & cùm cæteras virtutes sequatur, tum pietatem, in qua virtutum omnium summa est, amplexetur. Quapropter velut in confinio est sensum mouentis, & quæ mente comprehenditur naturæ, quòd, (vt iam explicatum est) corpore, et corporis facultatibus ad cætera animalia, & inanima; ratione ad corpore vacantes substantias accedat. Nam

huius

huius pulcherrimæ fabricæ opifex & sator videtur sensim dispares inuicem naturas aptasse, vt vnum essent omnia, & inter se cognatione quadam tenerentur. Ex quo maximè vnum esse qui vniuersitatem rerum procreauerit, ostenditur. Non enim solùm iunxit singulatim indiuidua, sed etiam omnia quæ vbique sunt aptè inter se composuit. Sicut enim in vnoquoque animali, quæ sensu carent, os, adipem, pilos, & alia eiusdem generis, cum ijs quæ sensum habẽt, neruis, carnibus, et similib9 cõiunxit: & ex his vtrisque animal conflauit, neque conflauit solùm, sed etiam vnum effecit: sic in reliquis rebus, cuiuscunque sint speciei, fecit, easq3 naturæ cum similitudine, tum discrepantia, pedetentim procedente inter se constituit, vt neque multum quæ prorsus sunt inanima, à stirpibus quæ nutrientem habent animam, dissideant: neque rursus hæ à bestijs, & reliquis animantibus quæ anima sentiente instructa sunt: neq3 porrò bestiæ, ab intelligentibus naturis planè deiungantur, nulloq3 cum eis fœdere & insito naturali que vinculo colligentur. Lapis enim à lapide differt vi quadam, sed Magnes lapis à natura & vi cæterorum lapidum discessisse videtur, cùm ferrum ad se perspicuè trahat & contineat, id que velut alendi sui causa facere videatur. Neque id in vno ferro efficiat. sed etiam aliud per aliud cohibeat, quòd omnibus sibi adhærescentibus, vim suam impetrat. Itaque etiam ferrum tenetur à ferro, cùm ipsum à Magnete continetur. Deinceps ædificator mundi Deus à stirpibus ad animalia transiens, non protinus ad gradiendi sentiendi que vim deuenit, sed gradatim eò & concinnè progressus est. Pinnas enim, & vrticas marinas, velut sentientes arbores effecit, quoniam eas in mari instar stirpium suis radicibus defixit, & testis quasi lignis circundedit, & non

secus ac si stirpes essent, immobiles iussit consistere: tangendi tamẽ sensum iis largitus est, qui communis est omnium animalium: vt, cum stirpibus, hoc ipso quòd fixæ, & stabiles sunt; cum animalibus, ob tangendi sensum, societate teneãtur. Nam spongiam, etsi ad saxa inhæret, & contrahi, & aperiri, aut potius dilatari cùm senserit aliquid accedere, ab Aristotele est traditum. Quocirca hæc omnia eruditi iuncto ex animali & stirpibus nomine ζωόφυτα vsurpant. Porrò autem ad primas, & id genus alia, adiunxit ea quæ cõmeant quidem illa de vno loco in aliũ, at longè procedere nequeunt, sed circa vnum eundemq; locum volutantur. Huius generis sunt pleraq; quibus testa pro tegmine est, & quæ terræ intestina nominantur. Atque ita paulatim alijs plures sensus, alijs vim progrediendi longiùs, tribuens, ad bestias perfectiores peruenit: dico autem perfectiores, quæ omnes habent sensus, & longè possunt procedere. Inde à bestijs ad animal rationis compos, hoc est, hominem progrediens, non continuò eum genuit, sed prius etiam cæteris animantibus naturalem quandam prudentiam, & artificium, & calliditatem incolumitatis ipsorum causa dedit, vt propinqua ratione vtentibus animalibus viderentur. Actum demùm illud animal quod verè rationis esset particeps hominem procreauit. Eandem progressionis rationem in sonis vocum, si quis quærat, inueniet: ex simplici scilicet & vniusmodi equorum & boum voce minutatim ad variam & differentem coruorũet mutatricium auium vocem esse deductos, quoad explanato & perfecto sunt hominum sermone terminati. Explanatam autem & distinctam vocem ex cogitatione & ratione aptam esse voluit, quòd eam vt animi sensus interpretaretur, effinxit. Ita omnia omnibus concinnè aptauit, & colligauit,

gauit, & per hominis procreationem ea quæ intelligentia comprehenduntur & quæ sensu accipiuntur in vnum contraxit, atque coniunxit. Quare rectè Moyses mundi ædificationem exponens, vltimò dixit hominem esse factum, non solùm quòd cùm omnia propter ipsum essent condita, oportebat primùm quæ ad vsum illius pertinebant parata esse; deinde eum qui eis vsurus esset produci, sed etiam quoniam cùm & quæ ratione & quæ cernendi sensu natura percipitur facta esset, oportebat esse quoddam vinculum vtriusque vt vnum esset hoc vniuersum, sibiq; consentiens, nec à seipso alienum. Proinde homo genitus est, animal quod vtramque naturam coniungeret. Ac sapientia quidem eius qui hunc orbem molitus est Dei, vt breuissimè exponi potuit, hæc est. Itaq; homo inter vtriusque naturæ, vtentis ratione & expertis, fines interiectus, si corporis voluptatibus delinitus eas præoptauerit, bestiarum vitam amplectetur, & in illis numerabitur, & terrenus, vt loquitur Paulus vocabitur, audietq; illud: Terra es & in terram reuertêris, &, Comparatus est cum iumentis insipientibus, & illorum similis est effectus: sin despectis & pro nihilo ductis omnibus voluptatibus corporis, rationi paruerit, diuinam et Deo acceptissimam, eamq; quæ ad hominem præcipuè pertineat vitam sequitur, & erit velut cœlestis, vt literis sanctis est proditum. Qualis terrenus, tales terreni, qualis cœlestis, tales cœlestes. Est autem naturæ ratione vtentis hoc caput, fugere et auersari quæ mala sunt; sequi & expetere contraria. Bonorum porrò alia in animi & corporis societate cernuntur, (nam & hæc ad animum velut vtentem corpore referuntur) vt virtutes: alia animi ipsius per se nec egentis corpore sunt propria, vt pietas in Deum & rerum cognitio. Itaque qui homi-

nis qua homo est non animal tantùm, vitam volunt degere, virtutes & religionem colunt. Quæ autem ad virtutes & religionem pertineant, postea perspicietur cùm de anima & corpore disserucrimus. Cùm enim nondum sit cognitum, quænam vis sit et essentia animi nostri, non conuenit de vsu eius agere & munere. Hebræi hominem ab initio neque planè mortalem, neque planè immortalem genitum esse aiunt, sed veluti in confinio cadentis, & sempiternæ naturæ esse positum, sic vt si corporis affectionibus se dederet, sub corporis mutationes subijceretur: sin animi bona anteponeret, ad immortalitatem traduceretur. Nam si hominem à primo ortu Deus mortalem procreasset profectò, non postquàm se peccato obstrinxerat, mortis eum condemnasset. Nam mortalem quidem quis mortalitatis condemnat? Contrà si immortalem, neque alimenti egentem fecisset: Nihil enim quod immortale est corporeum alimentum desiderat: neque ita facilè pœnitentia ductus eum qui creatus esset immortalis, continuò mortalem effecisset. Neque enim in angelis qui peccarunt hoc fecit, sed vt ab initio natura immortales sunt creati: ita manserunt, neque peccatorum suorum pœnam mortem, sed aliud supplicij genus exspectant. Quare vel hæc probanda sententia est: vel dicendum mortalem quidem factum esse hominem, sed qui ad perfectionem procedere, ac immortalitatem tandem consequi posset. Quod hanc habet sententiam, potestate hominem esse immortalem procreatum. Quoniam verò non conducebat illi ante partam perfectionem, nosse naturam suam, ligno illi cognitionis interdixit: Erant enim & verò sunt etiam nunc vires in his quæ è terra oriuntur maximè, verùm tunc vt in exordio mundi, cum puræ & incorruptæ essent,

sent, erant efficacissimæ. Erat igitur fructus quidam qui delibatus, illi naturæ suæ cognitionem afferret. Nolebat autem Deus ipsum, antequàm perfectus & absolutus esset, nosse naturam suam, ne vbi multa sibi deesse cognosset, animi curam vsui cultuique corporis post haberet. Hanc ob causam ne cognitionis lignum attingeret, prohibuit. Verùm vbi non obtemperasset, sese ipse cognouisset, & à perfectione remotus est, & quæ ad corpus vsui essent, desiderauit: Itaque statim quo se tegeret, quæsiuit. Ait enim Moyses, illum se esse nudum cognouisse. Prius enim apud se non erat, & in suiipsius ignoratione versabatur. Cùm igitur à perfectione esset reiectus, item ab immortalitate depulsus est: quæ tamen postea Dei beneficio recipietur. Post hunc casum concessum est vt carnibus vesceretur, cùm prius solis ijs quæ è terra nascerentur contentum esse iussisset: Ea enim in Paradiso erant. At desperata perfectione, de cætero vt quibus vellet frueretur indulsit. Cùm autem ex corpore homo constet, omne porrò corpus ex quatuor elementis conflatum sit, necesse est quæ affectiones elementis conueniunt, easdem in hominem cadere, sectionem, commutationem, fluxum, quæ sunt solius corporis. Ac commutatio quidem in qualitate, fluxus in exinanitione perspicitur. Exhauritur enim semper animal cùm per aperta; tum per occulta foramina qui pori dicuntur, de quibus posterius dicemus. Necesse igitur est paria ijs quæ exhauriuntur summitti, aut morte dissolui animal, inopia eorum quæ sufficiantur. quoniam autem sicca sunt, & humida, & spiritus, quæ exhauriuntur, necesse est & sicco & humido cibo indigeat animal, & spiritu. Cibus autem et potus per elementa nobis comparantur, ex

quibus etiam concreti sumus. Alitur enim vnumquodq; naturæ suæ accommodato, & simili; curatur contrario. Elementorum verò partim proximè, partim alijs quibusdam naturis intercedentibus assumimus, vt aquam aliquãdo per se; aliquando per vinum, oleum, & omnia quæ humidi fructus appellãtur: Nihil enim aliud est vinum quàm aqua è vite certa quadam qualitate affecta. Similiter igne vtimur aliquando proximè, dum ab eo calefimus; aliquando per ea quæ edimus, vel bibimus. In omnibus enim vel magna vel parua ignis pars insperſa est. De aëre idem sentiendum est. Nam proximè quidem eò fruimur, quòd respiramus, quòd circumfusum nobis habemus, quòd in comedendo & bibendo ducimus: Per alias verò naturas omnes quibus alimur. Terra autem per se nos quidẽ nullo modo, sed semper alijs quibusdam interpositis vescimur: Terra enim frumentum fit, frumentum autem nobis cibus est. Galeritæ enim, & columbæ sæpè etiam perdices terram edunt. At homo per semina, arborum baccas, carnes. Sed quoniam non sòlùm propter decẽtiam, sed etiam propter tangendi sensus excellentiam, quo maximè omnibus animalibus homo præstat, neq; corio nos obduxit, vt boues et cætera quæ crassa cute vestita sunt: neque pilis magnis et densis, vt capras, oues, lepores: neque cortice, vt serpentes, & pisces: neque testa molliore, vt carabos: neque pennis, vt aues: necessariò, vestitu opus habuimus, qui cum ijs quæ cæteris animantibus tribuit compensaretur. Atque hæ quidem causæ sunt cur alimento & amictu nobis opus sit. Tectum verò, cum ijsdem de causis ob quas & vestitu & victu indiguimus; tum maximè ad fugiendum ferarum impetum opus est. Medicos autem & curationem, propter malas temperationes qualitatum, & dissolutionem continuationis corporis, requirimus. Mutatio autem cùm in qualitate fiat, necesse est per contrariam qualitatem ad aptam compositionem humorum, constitutionem corporis redigere. Non enim, vt opinantur quidam, medicis propositum est corpus concalefactum refrigerare, sed ad bonam temperationem traducere: Si enim refrigarent, in contrarium morbum habitus corporis verteretur. Quare cõcluditur, homini cibo & potione opus esse, propter exinanitiones, & discussiones: vestitu, quoniam à natura nullo valido amictu munitus est: domo, propter malas temperationes aëris, & feras: curatione, ob mutationes qualitatum, & sensum, qui corpori ingeneratus est. Si enim sensus nobis non adesset, neque doleremus, neque curationis indigeremus: Si autem non doleremus, vtique periremus, neque in ignoratione mali morbum curaremus. Iam verò propter artes, & scientias, & vtilitates quæ ab his manant, indigemus alter alterius opera, & idcircò vnum in locum multi conuenimus, & ad vitæ vsus, res inter nos rationesq; cõtrahimus. Quem conuentum, & coniunctionem ædium, ciuitatem vocauimus, vt è propinquo non longè mutua cõmoda caperentur. Naturâ enim animal congregabile & ciuile homo factus est. Nam in nemine vno, ad omnia satis presidij est. Itaque perspicuum est, ciuitates propter commercia & disciplinas esse constitutas. Est autem duplici honoris & muneris genere homo affectus, quòd & ipse solus pœnitentia veniam peccatorum impetrat, et eius vnius corpus quamuis mortale & caducum, æternum, & immortale redditur: Quorum alterum quod ad corpus pertinet propter animum: alterum quod ad animum propter corpus consecutus est. Solus enim homo inter omnia quæ ratione sunt prædita habet hoc præcipuum, vt eius erra-

tum pœnitentiæ condonetur: Nam neq; dæmones, neq; angeli, per pœnitentiam delictorum veniam impetrare possunt. In quo maximè iustus & misericors Deus & ostenditur & dicitur. Nam angeli cùm nullam habeãt causam necessariam quæ ad peccandum impellat; sed natura omni affectione corporis, & inopia & voluptate vacent, merito per pœnitentiã ad veniam aspirare non possunt. At homo non modo rationis particeps, sed etiã animal est, & necessarij vitæ vsus animalis, motus q; turbidi persæpè rationem attentant, atque labefactant. Quare cùm ad sanitatem redit, & declinatis turbulentis animi motionibus, virtutem complectitur, iusta illi misericordia, id est, venia tribuitur. Atque vt proprium eius naturæ ridere est: nam & soli adest, & omni, & semper; ita in rebus non naturæ lege, sed Dei erga nos beneficio constitutis, proprium est hominis, præ omnibus quæ ratione sunt prædita, vt per pœnitentiam omni culpa liberetur. Nam soli homini, & omni, & semper, quoad in terris viuit hoc datum est. Nam morte obita non item. Quomodo etiam angelos, nonnulli volunt non amplius postquàm lapsi sunt consequi veniam per pœnitentiam: Mors enim illorum lapsus est. Sed ante lapsum, ad similitudinem vitæ hominum, etiam ipsis veniam Deum daturum fuisse: Nunc verò, cùm non pœnituerit eos erratorum suorum, æternis, nec vlla venia remittendis supplicijs, suis que meritis congruentibus multantur. Quapropter hinc intelligitur, qui pœnitentiam respuunt, eos præcipuum munus & proprium hominis tollere. Est hoc quoque in homine proprium, & eximium, quòd in omni genere animantium, eius vnius corpus, à morte excitatur ad vitam, & ad immortalitatem contendit. Quod quidem, propter animi immortalitatẽ;

vt

vt illud alterum, propter corporis imbecillitatem, & perturbationes, quibus plurimis iactatur, adeptus est. Solius quoque hominis est, artium, & scientiarum cognitio, & harum ipsarum artium exercitatio. Quamobrem hominem definunt sic, Animal rationis particeps, mortale, mentis, & scientiæ capax. Animal, quoniam homo substantia est animata, sentiens; quæ animalis definitio est. Rationis particeps, vt separetur ab his quæ ratione carent. Mortale, vt ab immortalibus quæ ratione vtuntur, seiungatur. Mentis & scientiæ capax, quoniam discendo artes, & scientiæ parantur. Etsi enim naturalis facultas in nobis est mentis artium que capax, earum tamen vsum & exercitationem disciplina acquirimus. Quanquàm hanc partem, additamentum definitionis aiunt esse, quòd nihilo minus, vt ea absit, definitio consistat. Sed quoniam sunt qui nymphas, & alia quædam dæmonum genera inducant, viuentia quidem illa ad longum tempus, non tamen immortalia, vt ab his hominem secernant, addiderunt ad definitionem, mentis capax, atque scientiæ. Nihil enim illa discunt, sed natura sciunt, quæ sciunt. Porrò autem Hebræorum dogma est, hanc rerum vniuersitatem hominis causa ædificatam esse, vt quæ tergo gestandis oneribus apta sunt: & boues qui ad agri cultionem sunt vtiles proximè hominum causa, fœnum illorum. Quæ enim facta sunt, alia propter se, alia aliorum causa facta sunt: propter se, omnia quæ ratione vtuntur: aliorum causa, cum quæ ratione, tum quæ anima carent. Quòd si hæc aliorum causa sunt genita, age quorum causa sint genita videamus. An igitur angelorum? at hoc quidem nemo qui sapiat dixerit: quæ enim propter

alia

alia sunt effecta, propter eorum cohærentiam & permanentiam & oblectationem, comparata sunt: alia enim propagandi generis gratia, aut cibi, aut vestimenti, aut curationis, aut voluptatis, & requietionis. At verò angelus nihil horum desiderat, neque enim genus suum propagat, neque corporeo alimento neque tegumento, neque reliquis opus habet. Sin autem horum angeli non indigent, equidem multo minus alia vlla natura quæ angelis sit præstantior. Vt enim quidq; excellit maximè, ita ab inopia & indigentia est remotissimũ. Itaq; quærenda natura est, quæ & rationis sit particeps & his quæ iam enumerauimus opus habeat. Quæ igitur alia si hominem prætermittamus, talis queat existere? Quare efficitur hominis causa, & quæ inanima sunt, & quæ ratione carent, esse procreata. Quod quoniã ita est, ei imperium in illa omnia mandatum est. Officium autem eius qui imperat est, pro modo suæ inopiæ vti ijs quibus imperet. Neque intemperanter & contumelioſè ad luxum abuti, aut ijs grauem esse, atque molestum. Ergo in vitio sunt, qui bestijs non rectè vtuntur: non enim intemperantis, aut omnino iusti hominis munere funguntur, quando vt traditur diuinis literis, Iustus miseretur animarum iumentorum suorum. Sed fortaſsè dicet quis, nihil alterius causa, sed quodq; propter se factũ esse. Quæ circa seiunctis primùm animatis ab inanimis, consideremus an fieri possit, vt inanima suam ob causam creata sint. Si enim propter se ipsa, quomodo aut vnde nutrientur animalia? Videmus enim naturam suppeditare animalibus pastum è terra, fructus, & stirpes; exceptis paucis, quæ carnem vorant, quæ tamen ipsa pascuntur animalibus quibus terra cibus est, vt lupi, & leones, agnis, capris, suibus, ceruis: aquilæ, perdicibus, palumbibus, leporibus,

poribus, & eiusmodi quæ terræ fructibus aluntur. Nam pisces qui inter se alius alium vorant, non omnes in carnem grassantur: sed hæc carnis appetitio insistit in ijs quæ pascũtur alga, & alijs quibusdã quæ in aqua nascuntur. Nam si omnia piscium genera carne vescerentur, nullumq; esset quod à carne abhorreret, ne ad exiguum quidem tempus suffecissent, ac iamdudum alia mutuis cædibus, alia cibi inopia periissent. Quod ne eueniat, aliqui pisces à carnibus se abstinent, & marinam, vt ita dicam, herbam depascunt, vt ex ipsis etiam cæteri sustententur. Horum enim pabulum alga est, ipsi aliorum, & isti rursus aliorum, vt vltimorum alimento quod perpetuò, è terreno illo quod in mari est suggeritur, reliqui incolumes conseruẽtur. Ratio igitur edocet, stirpes non sua causa, sed ob victum & naturam hominum & cæterorum animalium ortas esse. Idq; si verum est, dubium non est, quin etiam causæ illarũ accretionis, & ortus, propter eadem animalia constitutæ sint. Ergo stellarum motus, & orbes cœlestes, & anni tempora, & imbres, & omnia talia propterea instituta sunt, vt alimentis continenter velut in orbem suppeditantibus nullo tempore eorum natura occidat, quæ fructibus vescuntur: vt illa quidem propter fructus, fructus autem, animalium causa, & hominum reperiantur. Reliquum est videre beluæ & mutæ pecudes suane causa, an hominis gratia generatæ sint. Verùm fortasse absurdum sit, quæ prudentia vacent & naturali solùm appetitione viuant, & terram prona intueantur, & seruitutem figura sui corporis declarent, dicere propter se esse producta. Cùm autem multa sint quæ hac de re dici possint, & ferè proprium opus propter multitudinem desiderent: nec institutum nostrum huius temporis longitudinem orationis patiatur, ad pauca, eaq; ue

quæ

quæ pondus aliquod habeant veniendum est. Itaque si in hominem vt in imaginem intuentes, ea quæ externa sunt contemplabimur, ex ipsa essentia earum rerum quæ quæruntur, argumentum concludemus. Videmus in nostra anima, partem eam quæ rationis est expers, eiusq; item duas partes iram, & cupiditatem seruire rationi; itaque rem comparatam, vt hæc imperet, illa pareant; hæc iubeat, illa iussis obsequantur, & presto sint, velut ministræ, ad omnes vsus quos ratio ostenderit, cùm quidem homo in naturæ lege perstiterit. Quòd si ratio quæ in nobis est imperat rationis expertibus animæ partibus quæ in nobis sunt, nónne verum est, etiam eorum expertium rationis quæ extra sunt eam esse dominam, & illa ad eius vsus esse comparata? Natura enim ita statuit, est, vt quod rationis est expers, rationi seruiat, vt ex eo quod in nobis vsu venit probatũ est. Ostendit idem multorum animalium structura ad hominum ministerium fabricata boum, omniumq; quæ tergo gestant ad colendos agros, & vectiones: plerarumq; volucrium, et aquatilium, & terrestrium, ad vescendi voluptatem: imitatricium auium, ad delectationem, & animi remissionem. Sin aliqua sunt quæ hos fructus non ferant, contraq; perniciem homini important, sciendum est cum quæ ad hominũ vsus valent, primario loco creata essent, tum cætera omnia quæ natura ferebat, esse cõdita: vt ne res vlla quæ fieri posset ab hoc opificio abesset. Quanquã ne ista quidem planè eiusmodi sunt, vt nullã ex ijs homo vtilitatem capiat. Nam etiam venenatæ bestiæ emolumentum illi faciunt, propterea quòd eis ad curanda vulnera ab ullis ipsis illata, cæterosq; morbos sanandos abutitur. Tales sunt theriacæ quædam compositiones, quæ vocãtur, quas ratio excogitauit vt per eas etiam illis dominaretur, & velut

velut à deiectis hostibus cõmodum perciperet. Sed habet homo infinitas vires his contrarias à Deo acceptas, quibus arcere, & vlcisci & corrigere eorum iniurias possit. Alia enim alios vsus habent, communiter tamen omnia ad hominis commoditatem natura conferunt, etiam illa quorũ alioqui nulla vtilitas appareat. Verùm hæc sic accipienda sunt, vt ad præsentem vitæ nostræ statũ referantur. Nam antiquitus quidẽ nullum cæterorũ animalium hominem audebat lædere, sed omnia illi seruiebant, et imperio parebant quoad suos ipse turbidos animi motus, & partẽ illam à ratione vacuã, in potestate habebat. Cùm verò non ratione regeret cõmotiones illas turbulentas, sed illis se ipse dederet, meritò etiã ab extraneis feris superatus est. Nam peccatum bestiarum nocumenta comitata sunt. Quod ita esse, patet ex his qui castè & innocenter vixere, quos bestiarum conatus refutasse scimus, vt Danielem leonũ, Paulum morsum viperæ. Quis ergo huius animalis nobilitatẽ dignè admirari possit? quod in seipso mortalia cum immortalibus copulat, & ratione vtentia cum rationis expertibus coniungit: Quod in sua ipsius natura omnium rerum creatarum speciem gerit, qua de causa paruus mundus dictus est: Cui tam egregiè Deus consuluit, cuius gratia omnia et præsentia et futura sunt, cuius causa etiam Deus homo factus est: quod mortalitatem effugit, & ad immortalitatẽ tendit, in eaq; acquiescit: quod ad imaginem, & formam Dei factum, imperat cœlorum orbibus: cum Christo beatã vitam ducit: Dei filius est: omni potestati, & dominatui præest. Quis huius animantis præstantiã, & ornamenta quibus cætera vincit animalia, oratione cõsequatur? maria trãsmittit, animi contemplatione cœlos peragrat, siderũ cursus, & interualla, & magnitudines intelligit: terra & mari

potitur

potitur, feras & cete contemnit: Omnem scientiam, omnem artem, omnem doctrinam rectissimè tractat: absentes quos vult, nihil impediente corpore per literas conuenit: prædicit futura: omnibus imperat: omnibus dominatur: omnibus fruitur: cum angelis, & Deo colloquitur: cæteris rebus creatis mandat quæ vult: dæmonibus imperat: rerum naturam indagat: Dei essentiam studiosè inuestigat: domus & templum Dei fit; & hæc omnia per virtutes, & pietatem adipiscitur. Sed ne videamur aliquibus ineptè hominis laudes pertexere, neque solam eius naturam exponere, quod nobis erat propositum, hic orationem terminabimus: etsi maximè dum eius naturæ præstantiam explicamus ipsam naturam exponimus. Proinde excellentiæ naturæ nostræ conscij, & stirpem nos esse cœlestem quãdam scientes, ne dedecoremus naturam, neq; tantis muneribus indigni iudicemur, aut pro caduca, & breui voluptate, ad omnem æternitatem duraturam lætitiam proijcientes, tanta nos potestate, tanta gloria, tanta beatitudine spoliemus, imò potius per honestas & cum virtute coniunctas actiones, per fugam vitiorum, per propositum, & voluntatem bonam, quam in primis adiuuare Deus solet, & per preces, nobilitatem & dignitatem nostram tueamur. Sed de his satis. Quoniam autem hominem ex animo constare & corpore, communis omnium sentẽtia docet, age vt distributè procedat oratio, prius de anima tractemus, sed ita vt subtiles & spinosas admodum & vulgo ad intelligendum difficiles quæstiones prætermittamus.

De anima. CAP. II.

DE anima omnium ferè veterum rationes inter se dissentiunt. Democritus enim, & Epicurus & omnis Stoicorum philosophorum chorus, corpus esse animam dicunt,

dicunt. Et hi ipsi qui corpus esse animam volunt, de eius essentia inter se non conueniunt. Stoici enim spiritum aiunt esse animam concalefactum & igneum. Critias sanguinem. Hippon philosophus aquam. Democritus ignem: etenim globosas indiuiduorum corpusculorum figuras concretas ignem, animamq; efficere. Heraclitus vniuersi quidem animam, exhalationem esse humidorum: animalium autem animam, cùm ab exteriori exhalatione, tum ab ea quæ in ipsis est animalibus eiusdem cum illa generis ortam esse auctor est. Inter eos etiam qui sine corpore animam dicunt, infinita dissensio est: quòd alij, eam substantiam, & immortalem confirment: alij, etsi corporis sit expers, substantiam tamen, & immortalem negent. Thales enim princeps dicendi fuit, animam semper moueri, & per se moueri. Pythagoras numerum asseruit seipsum mouẽtem. Plato substantiam quæ sub intelligentiam cadat, per seq; ad numerum harmoniæ aptum moueatur. Aristoteles entelechiam primam corporis naturalis, instrumentis præditi, potestate viuentis. Dinarchus harmoniam quatuor elemẽtorum, non enim eam quæ è vocibus existit; sed calidorum & frigidorum humidorum & siccorum quæ in corpore sunt temperationem, harmoniæ participem, & concentũ vult dicere. Atque de his perspicuum est, cæteros animã substantiam dicere: Aristotelem & Dinarchum à substantia remouere. Præterea fuerunt qui vnã esse, & eandem omnium animam putarunt, quæ minutatim in res singulas concidatur, in seq; rursus coeat: vt Manichæi, & alij nonnulli. Alij, multas, specieq; differentes, arbitrati sunt. Alij, & vnam, & multas. Necesse est igitur in tot opinionibus refellendis paulò longior ponatur oratio. Atqui cõmuniter contra omnes qui dicunt animam esse corpus,

illa sufficient, quæ ab Ammonio doctore Plotini, & Numenio Pythagoræo, disputata sunt. Sunt autem hæc, Corpora quæ sua natura mutantur, penitusque dissipantur, & infinitè diuiduntur, si in ijs nihil quod sit immutabile relinquatur, opus habent aliquo sè continente, & connectente & velut constringente & cohibẽte quod animam dicimus. Itaq; si corpus est anima qualècunque tandem etiam tenuissimum, quid rursus erit quod ipsum contineat? ostensum est enim, omne corpus indigere aliquo à quo contineatur; & ita infinitè donec ad aliquid quod corpore vacet perueniamus. Sin responderint quod Stoici, contentam quãdam esse motionem in corporibus, quæ intro simul & extra feratur: & eam quidem quæ extra fertur, magnitudines, & qualitates efficere: quæ verò intro iunctionem, atque substantiam, quærẽdum de ijs est, cùm omnis motus ab aliqua vi proficiscatur, quæ vis hæc sit, & in quo eius essentia sit posita. Nam si vis hæc, materia quædam est, instabimus ijsdem rationibus: Sin materia non est, sed è materia quid cõcretum, (aliud autem est è materia concretum, aliud materia: quod enim materiæ est particeps, è materia concretum dicitur:) quid tandem est, quod materiæ est particeps? vtrum materia etiam ipsum, an materiæ expers? Si materia, quomodo è materia concretum, ac non materia est? Si non materia, expers ergo materiæ: si materiæ expers, non ergo corpus: omne enim corpus è materia concretum est. Quòd si dicant corpora, triplici spatiorum genere porrigi; in animaq; quæ per totum corpus permeet, parem spatiorum numerũ reperiri, ac ideo certè corpus esse, respondebimus, omne quidem corpus tria habere spatiorum genera: non tamen quidquid tria habet spatiorum genera, esse corpus. Etenim locus & qualitas cùm vacent corpore

corpore per seipsa, ex accidenti in magnitudine quantitatem adipiscuntur. Ita animæ per se adest, vt omni careat spatio: at ex accidenti, cum eo in quo est, quod triplex habet spatium, etiam ipsa triplex habere spatium intelligitur. Deinde omne corpus, vel pulsu agitatur externo, vel motu cietur interiore & suo: Si externo, inanimum est: si interiore, animatum. Si ergo corpus anima est, ac agitatur aliunde, inanimata est; sin à se mouetur, animata. Vtrumq; autem absurdum est, & animatam, & inanimatam animam dicere. Non ergo corpus anima est. Præterea, anima si alitur, eo quòd vacet corpore alitur: animi enim esca, disciplinæ sunt: At nullum corpus alitur eò quòd vacet corpore: non ergo corpus anima est. Xenocrates autem ita cõcludebat, Si non alitur anima, omne autem corpus animalis alitur, nõ est corpus anima. Atque hæc quidem cõmuniter aduersus omnes qui dicunt animam esse corpus, disputata sunt. Proprie verò, contra eos qui putant animam vel sanguinem esse vel spiritum; quoniam semoto spiritu, vel sanguine animal extinguitur, non illud dicendũ quod nonnulli, qui arbitrantur se aliquid afferre, scripsere, cùm dicerent, Ergo cùm defluxerit pars sanguinis, animæ pars defluxerit. Leuis enim est, & futilis ista responsio: Nam in his quæ particularum sunt similium inter se, reliqua pars eadem est cum tota: Nam & multum, & perpaulum aquæ aqua est; argentum itidem & aurum, & omnia quorum partes essentia inter se non differunt. Itaque & sanguis qui relinquitur quantumcunq; sit, anima est: siquidem sanguis anima est. Illud igitur potius dicendum est, Si huc est anima, quo detracto animal interit, sanè & pituita anima est, & bilis vtraque: Nam horum vtrumcunque defecerit, viuendi finem animali afferet. Quod

& in iecore valet, & cerebro, & corde, & stomacho, & renibus, & intestinis, & alijs permultis. Quo enim horum sublato non ad interitum animal dilabetur? Praeterea multa carent sanguine, quae tamen animata sunt; vt cartilaginea, & mollia, vt sepiae, & loligines, et muri: & omnia quibus testa pro tegmine est, quaeq; crusta integuntur, vt carabi, & cancri, & gãmari. Si igitur haec animata sunt, nec sanguinem habent tamen, patet animam non esse sanguinem. Illis verò qui dicunt aquam esse animam, quoniam vitam omnibus largiri videtur, nec fieri potest vt sine aqua vita ducatur: multa sunt quae aduersentur: neque enim sine alimentis possis viuere. quare horum sententia omnes, singuliq; cibi anima sunt. Deinde multa sunt animalia quae non bibant, vt de quodam aquilarũ genere traditum est; Perdix etiam sine potu viuere potest. Verùm cur aqua potius anima est quàm aër? Ab aqua enim perquamdiu abstinere te possis; at à ducendo spiritu ne ad breuissimum quidem tempus, quãquàm nec aër anima est: multa enim sunt quae viuunt, neque tamen respirant, vt insecta omnia, vt apes & vespae, & formicae, & quae sanguine carent, & pleraeq; animãtes marinae, & omnia quae pulmonem non habent: nihil enim quod pulmonem non habet, spirat aërem. Quae reciprocatur enunciatio, Nihil quod aërem non spirat, pulmonẽ habet. Sed quoniam Cleanthis Stoici, & Chrysippi feruntur rationes quaedam non contemnendae, etiam harũ dissolutiones afferendae sunt, vt à Platonicis sunt expositae. Cleanthes ratiocinationem nectit eiusmodi, Non solùm, inquit, corpore parentum similes nascimur, sed etiam animo, affectionibus, moribus, habitibus: Similitudo porrò, & dissimilitudo in corpore, non in non corpore spectantur, corpus igitur anima est. Primùm

mùm ex partibus vniuersum genus non concluditur: deinde illud, non in nõ corpore, falsum est; dicimus enim numeros similes esse, quorũ latera inter se proportionem habeant, vt VI & XXIIII; latera enim VI sunt II & III: XXIIII verò, IIII & VI; nam II ad IIII, & III ad VI proportio est: in duplici enim ratione sunt posita; IIII, enim II duplicia, & VI IIII: & tamen numeri corporis sunt expertes. Figurae quoq; figuris sunt similes, quae & angulos aequales habent, & latera, quae aequales angulos continent, sibi proportione respondentes. Figuram autem etiam ipsi esse non corpus confitentur. Accedit huc, quòd vt quantitatis est proprium, aequale esse, & non aequale, ita qualitatis simile, et dissimile. Non corpus autem qualitas: Est igitur etiam non corpus non corpori simile. Addit Cleanthes, Nullum non corpus consentit cum corpore, sed corpus cum corpore. Consentit autem anima cum corpore, dum aegrotat & secatur: Corpus item cum anima, quòd dum pudore afficitur, rubescat, dum timet, pallescat; Corpus igitur anima. Est autem altera sumptio nõ vera, quae in assumptione est haec, Nullum non corpus, cum corpore consentit. Quid enim si in solam animam hoc conuenit? Similiterq; dicunt vt si quis ita ratiocinetur, Nullum animal superiorem maxillam mouet, Crocodilus autem superiorem maxillam mouet, Non ergo animal est crocodilus. falsa est enim enunciatio in assumptione ista, Nullum animal superiorem maxillam mouet. nam crocodilus & animal est, & superiorem maxillam mouet. Idem euenit in istam Cleanthis enunciationem, Nullum non corpus cum corpore consentit: nam cum negante enunciatione sumit quod quaeritur. Verùm faciamus verum esse, Nullum non corpus cum corpore consentire; quod inducitur

non est concessum, Consentire animam cum corpore dum ægrotat vel secatur. Dubium enim est vtrum corpus tantum sit quod doleat, accepto sensu ab anima quæ omnis doloris sit expers; an etiam ipsa cum corpore dolore afficiatur. Atque adeò prius illud nobilioribus philosophis magis probatur. Atqui non ex ambiguis, & controuersis; sed ex concessis omnis ratio concludenda est. Illud etiam etsi necesse non est, tamen velut ornandæ, cumulandæq; rationis nostræ causa ostenditur; Non corpora aliqua cum corpore consentire: Nam qualitates quæ vacant corpore cum corporibus consentiunt, cùm & in interitu & in ortu cum corpore commutentur. Chrysippus ait mortem esse separationem animæ à corpore, nullum autem non corpus à corpore separatur, neque enim non corpus, corpus attingit, at anima & tangit, & separatur à corpore: ergo corpus anima. Quorum illud quidem, mortem esse separationem animæ à corpore, verum est. At non corpus non tãgere corpus, falsum quidem si vniuersè dicatur: sed in anima verum est. falsum vniuersè, quia linea cùm sit non corpus, tangit corpus, ab eoq; separatur: similiter & albedo. In anima verum, quoniam anima corpus non tangit: si enim tangit, nimirum ad illud apposita est. quod si est, non ad totum apposita est. fieri enim nequit vt totum corpus ad totum corpus apponatur, & ita non erit totum animal animatum. Quare si tangit, corpus anima est, sed animal non erit totum animatum: sin totum est animatum, neque tangit, neque corpus anima est. Est autem animal totum animatum, neque ergo tangit, neque corpus est anima. Et cùm sit non corpus, à corpore separatur. Quare animum non esse corpus ex his quæ diximus perspici potest. At verò neque esse non substantiam, deinceps explican-

dum

dum est. Quoniam ergo & Dinarchus harmoniam animam definiuit, & Simmias contraducens Socrati, animam harmoniam esse asserebat; quod animum harmoniæ similem esse diceret, corpus liræ. Horum dissolutiones afferendæ sunt quæ in Platonis Phœdone sunt expositæ. Quarum vna vtitur iis quæ suprà confirmata & demonstrata erant. Erat autem demonstratum disciplinas esse recordationes. Hoc igitur sumpto vt confesso rationem instituit sic, Si disciplinæ sunt recordationes, antè erat nostra anima, quàm in humana specie generaretur. At si harmonia est, prius non erat, sed posterius corpore iam compositio genita est. Omnis enim compositio non aliter habet, quam se illa habent ex quibus conflata est. Est enim compositio, quippe quæ harmonia sit, quædam communio eorum quæ componantur, eamq; non antecedere illa ex quibus constat, sed consequi contingit. Quare inter se pugnant, Animam harmoniam esse, & disciplinas recordationes. Verum autem illud de recordationibus: falsum igitur animam esse harmoniam. Præterea anima, & aduersatur corpori, & imperatoris locum obtinet, quòd corpori imperet & dominetur: Harmonia verò neque præest, neque aduersatur; Non est igitur harmonia anima. Deinde vna harmonia, magis & minus harmonia est alia, quòd remittatur, & intendatur, non quidem ratione harmoniæ. Fieri enim nequit, vt ratio magis minusue dicatur ratio, sed propter aptationem. Si enim acuta vox cum graui permixta remittantur, rationem quidem eandem seruant in vocũ magnitudinibus, sed variatur harmonia ex aptatione, dum magis minusue intenditur. Vna porrò anima nõ est magis minusue anima, quã alia; nõ est ergo anima harmonia. Ad hæc, in ãiam virtus cadit, et vitiũ,

in harmoniam harmonia, et quod ei contrarium est non cadit, non ergo anima harmonia. Præterea anima, quòd in eam contraria vicissim cadant, substantia est & subiectum: harmonia verò qualitas et in subiecto. Est autem substantia aliud à qualitate; quare & anima, ab harmonia aliud est, etsi participem esse animam harmoniæ, non est absurdum, non tamen idcircò harmonia est: non enim quoniam virtutis anima est particeps, virtus est. Galenus verò nihil quidem pronunciat, sed testatur in libro de demonstratione, se nihil de anima affirmasse, attamen quæ dicit, declarant eum magis probare animam esse temperamẽtum, vtpote cùm morum differentia temperamentum sequatur. Quod ex Hippocratis dictis confirmare nititur. Verùm si ita est, certè etiam mortalem eam opinatur, non tamen omnem. sed eam tantùm quæ rationis est expers. nam de rationis participe addubitat his quidẽ verbis. † Verùm corporis temperamentum non posse esse animã, hinc patet, Omne corpus, et animatum, & inanimum ex quatuor elemẽtis temperatum est. horum enim temperatio corpora efficit. Si igitur corporis temperamentum est anima, nihil erit inanimum, & concluditur ratio sic, Si temperamentum corporis anima est, Omne porrò corpus temperamentum habet, Omne corpus animam habet, Si omne corpus animam habet, nullum est corpus inanimum, neq; lapis igitur, neque lignum, neque ferrum, neque aliud quippiam inanimum est. Si verò non vniuersè omnem temperationem corporis dixerit esse animã, sed certam quandam, quærendum qualis temperatio sit, quæ animal efficiat, & animæ loco numeretur. Qualecunq; enim temperamentum dixerit, tale & in inanimis reperiemus. Cùm enim nouem temperamenta sint, vt ipse in libris de temperamentis ostendit,

* Galeni verba, itemque libri de demõstratione desiderãtur.

dit, octo quidem incommoda, vnum cõmodum, eò quòd cõmodum est dicit hominẽ esse temperatum, non omnem tamen, sed eum qui medio temperamento est. Reliquis incommodis temperamentis cætera animalia pro cuiusq; specie alia magis, alia minus esse concreta. Inueniuntur autem etiam in inanimis nouem hæc temperamenta, vt ipse rursus in Simplicibus ostendit. Præterea si anima temperamentum est, temperamenta autẽ ætatibus, temporibus, victuq; mutantur, efficitur mutari animam: si mutatur anima, non eandem habemus animam, sed pro temperamento aliquando leonis, aliquando ouis, aliquando alterius cuiusdam animalis, quod absurdum est. Deinde temperatio non aduersatur cupiditatibus corporis, sed adiuuat etiam. ipsa enim est quæ mouet, & incitat: anima autem aduersatur, nõ est ergo anima temperatio. Præterea si anima temperamentum est, temperamẽtum autem qualitas, qualitas rursus & aduenit, & recedit, sic vt subiectũ nihilo magis intereat: item anima quoq; separabitur, sic vt subiectum non intereat. Hoc autem verum non est. Non ergo temperamentum, aut qualitas anima. Non enim sanè alterum contrariorum naturaliter adesse animali dicent, vt calorem igni. Hic enim mutari non potest; at temperatio mutatur. imò hi ipsi sunt, qui medendi scientia, temperationes mutant. Omnes insuper corporis qualitates sensu percipiuntur, anima verò non sub sensum, sed sub intelligẽtiam cadit, non ergo corporis qualitas anima est. Præterea sanguinis, & spiritus, adiuncta carne, neruis, cæteris, bona tẽperatio, robur est: caloris, frigoris, siccitatis, & humoris, sanitas: membrorum autem apta compositio, cum coloris suauitate, corporis pulchritudinem gignit. Quare si harmonia suauitatis, & roboris, & pulchritudinis, anima est, necesse

est hominem, quoad viuit, neque ægrotum esse, neq; infirmum, neque deformem: Contingit autem sæpè non vnam tantùm, sed omnes pariter has tres bonas temperationes perire, et hominem tamen viuere: Accidit enim vt idem simul & turpis sit, et infirmus, et ægrotus: non ergo corporis bona tẽperatio anima est. Sed inquies, quomodo ergo naturales virtutes, vitiaq; naturalia, hominẽ insequuntur? Id verò ex corporis temperamento fit. Vt enim naturaliter ex temperamento salubri sunt, et insalubri corpore, ita alij naturaliter amara bile abundantes, ad iracundiam; alij, ad timorem; alij, ad venerẽ propensi sunt. Verùm aliqui coërcent, et superant. Dubium autem non est, quin temperamentum coërceant: atq; aliud est quod coërcet, aliud quod coërcetur, aliud ergo temperamentũ, aliud anima. Cùm enim corpus animæ sit instrumẽtum, si idoneè effectum fuerit, adiuuat animam, ipsumque se cõmodè habet: Sin non idoneè, impedit animam, ac tum satis negotij habet anima, dum cum ineptia sui instrumenti luctatur; ac nisi admodum sit sobria, etiam cum eo peruertitur: quomodo musicum liræ peruersio in errorem inducit, nisi eam primùm rectè cõposuerit. Quamobrem animæ adhibenda cura est, vt corpus accõmodatum sibi instrumentũ reddat, quod per rationem, & mores assequetur; vt in harmonia, ita hic alia laxans, alia intendens, quo ipsum sibi aptum efficiat, eoq; vt cõmodo instrumento vtatur, nisi & ipsa cum eo peruersa fuerit, quando etiam hoc aliquando vsu venit. Aristoteles qui animam dicit entelechiã, nihilominus idem sentit, quod qui qualitatem eam esse volunt. Sed explicemus prius, quam entelechiam vocet. Substantiam trifariam dicit intelligi, vnã, quæ vt materia subiecta sit; quæ per se quidem, nihil est, potestatem tamen ad rerum ortũ habeat: Alteram, formam, & speciem, per quam materia formatur: Tertiã quòd ex vtriq; specie & materia conflatur, quod demũ animatum est. Est igitur materia potestas, species entelechia. Et ista quidẽ bifariã quoq; accipitur, tum vt scientia, tum vt ex scientia cõtemplatio; hoc est, tum vt habitus, tum vt vsus habitus. Anima igitur, vt scientia est, quoniã hoc ipso quòd anima est et somnus, & vigilia est. Vigilia autem contemplationi, somnus visui, qui tamen iam non fungatur suo munere proportione respondet. Atq; scientia vsu scientiæ prior est, propterea primam entelechiã vocat speciem secundam vsum, atq; muneris functionem. Quemadmodũ oculus ex subiecto est, & specie, atq; id quidem, quod in eo subijcitur, visumq; accepit, materia eius est, quæ ipsa quoq; cõmuni nomine oculus dicitur. Species verò, et entelechia, prima oculi, ipsemet visus qui videndi vim oculo impartit. Secunda autem entelechia oculi est functio muneris qua videt. Vt igitur paulò antè natus catulus, neutra præditus est entelechia, sed vim habet accipiendi entelechiam, ita de anima intelligendum est. Vt enim illic videndi sensus, dum est ortus, oculum absoluit, ita hic dum corpori anima ingenita est, animal perficit, vt neque sine corpore vnquam sit anima, neq; corpus sine anima, corpus enim non est, sed corporis: ideoq; in corpore est, & quidem corpore tali: per se verò, suaque vi nulla est. Sed primùm quidem patibilem animæ partem animam vocat, discludens ab ea quæ rationis est particeps. Atqui omnis simul hominis anima sumenda erat neque ex vna eius parte, eaq; infirmissima, de vniuerso pronunciandum. Deinde corpus ait potestatem habere, vt viuat, etiam antequàm generetur anima. Ait enim corpus potestate vitam in seipso habere. Oportet autem

corpus

corpus quod potestate vitam habet, prius actu esse corpus. Non potest autẽ actu esse corpus, antequàm formam accipiat. Est enim corpus, materia omnis qualitatis expers. Fieri ergo nequit, vt quod actu non est, aliquid ex se creandi vim habeat. Quòd si etiam corpus potestate est, quomodo quod potestate corpus est, potestate vitam habere in seipso potest? præsertim cùm in cæteris fieri possit, vt qui habeat aliquid eo non vtatur, vt in quo visus sit, non fungatur munere oculorum: in anima id fieri nequeat: non enim in dormiente nullum animæ munus est: Nam & alitur, & augescit, & phantasia vtitur, & respirat, quod in primis vitæ argumentum est. Quare ex his manifestum est nulli adesse posse vt viuat potestate, sed omnino actu viuet. Quod enim potissimum animam format, nihil aliud præter vitã est; animæ enim cognata vita est. Corpori verò non aliter adest, quàm quod eius quodammodo est particeps. Quare qui dicit sanitatem vitæ proportione respondere, non animæ vitam, sed corporis intelligit, & ita fallax eius est oratio. Nam in corpoream substantiam vicissim cadunt contraria, in eam quæ species est, non cadunt. Si enim differentia quæ speciem efficit mutetur, etiam animal mutabitur. Itaq; non in substantiam quæ species est, cõtraria cadunt; sed eam quæ subiectum est, id est, corpoream. Nullo igitur modo anima corporis entelechia esse potest, sed substantia est omnibus partibus absoluta, vacans corpore. Nam vicissim in eam cadunt contraria, virtus & vitium, à quo species longissimè aberat. Deinde ait animam, quæ sit entelechia, esse immobilem, per se: moueri tamen, ex accidenti; neque esse absurdum, eam motum afferre nobis, etsi ipsa omnis motionis sit expers. Etenim pulchritudo mouet nos, quæ tamen ipsa nullo motu agitatur. verùm

vt ita sit, non mouet pulchritudo rem immobilẽ, sed quæ ea natura est, vt moueatur. Itaque si corpus quoque per se motum haberet, nihil esset absurdum moueri ipsum ab eo quod sit immobile. Nunc fieri nequit, vt immobile ab immobili moueatur. Vnde igitur motus proficiscitur nisi ab anima? Non enim per se corpus mouetur. Itaque dum primum motionis ortum vult ostẽdere, non primum, sed secundũ ostendit. Si enim moueret eam rem quæ nõ mouetur, primum motũ faceret: Sin alio quodam modo mouet id, quod à seipso mouetur, secundi motus ortum exponit. Vnde igitur primus ortus motionis corpori? Nam dicere à seipso moueri elementa; quòd alia, natura sint leuia; alia grauia, falsum est. Si enim leuitas, & grauitas motus est, nunquàm leuia, & grauia consistent: Consistunt autem cùm suum locum occupauerint: Non ergo leuitas, et grauitas, causæ primi motus sunt, sed qualitates sunt elementorum. Sed tamen vt etiam hoc detur quomodo ratiocinari, opinari, iudicare, grauitatis, & leuitatis opera esse possunt. Si non sunt grauitatis & leuitatis opera, neq; elementorum sunt: si non elementorum, neque certè corporum. Præterea si ex accidenti mouetur anima, corpus per se efficietur, vt etiam si absit anima per se corpus moueatur. Quod si est, etiam animal erit sine anima. Hæc autem absurda sunt, absurdum ergo, & quod initio dicebatur. Verùm ne illud quidẽ verum est quod dicitur, Quidquid natura mouetur etiam per vim moueri; et quidquid per vim mouetur, etiam moueri natura. Mundus enim cum natura moueatur, per vim non mouetur. Neq; si quid natura mouetur, id etiam natura consistit: nam & mundus, & sol, & luna, cùm secundùm naturam moueantur, secundùm naturam stare non possunt. Eodem modo & anima, cùm secundùm naturam

semper moueatur, secundū naturam cōsistere non potest. Nam status, animæ est interitus, vt cuiuslibet rei quæ semper moueatur. Accedit eodem, quòd illud quod ab initio quærebatur, non dissoluitur, vnde corpus contineatur, quòd natura sua dissolubile est, & dissipabile. Atque hæc quidem selecta de multis, satis sunt, vt animam neq; entelechiam esse, neque immobilem, neque in corpore gigni ostendamus. Pythagoras verò, per quandam significationem, & Deum, & omnia alia, cum numeris semper comparare solitus, etiam animam numerum esse seipsum mouentem definiuit, quem Xenocrates sequutus est, non quòd numerus sit anima, sed in ijs quæ numerantur, & multiplicata sunt reperiatur, & quoniam anima est, quæ res inuicem secernat, quòd formas cuique & notas imprimat. Hæc enim est quæ speciem à specie distinguat, & eas cum dissimilitudine formarum, tum numeri multitudine discrepātes efficiat, eamq; ob rem numerum in rebus constituat. Vnde non omnino à societate, & coniunctione numerorum aliena est. Cæterum immortalem eam esse, & per se moueri, suo quoq; iudicio et testimonio comprobauit. Veruntamen numerum eam non esse, hinc clarum, & apertum est; Numerus enim quantitas est, anima autem non est quantitas, sed substantia, non ergo numerus anima est: & si vel maximè etiam numerum in ijs quæ intelligentia cernuntur, substantiam esse volunt, vt deinceps dicemus. Deinde anima continua est, numerus continuus non est, non ergo anima numerus. Præterea numerus addendo crescit, at anima addendo non crescit. Numerus item, vel par est, vel impar: anima neque par neque impar, ergo anima non est numerus. Anima insuper per se mouetur; numerus autem definitè est immobilis. Adde quod numerus

merus vnus, idemque, natura permanens, nullam qualitatē quæ in numeris sit mutare potest: Anima autem vna, eademq; permanēs essentia, mutat qualitates; dum ex inscitia, in scientiam: ex vitio, in virtutem cōmutatur: non ergo anima, numerus. Itaq; veterū dogmata de anima hæc sunt. Eunomius cū Platone simul, et Aristotele cōsentiens, animā substantiā esse corporis expertem, quæ in corpore creatur definiunt. Nam quod ait, substantiā corporis expertem; à Platone accepit: vt illud alterū, quæ creatur in corpore, ex Aristotelis disciplina: neq; vidit quamuis acutus sit, vt est, se ea coniungere quæ connuere nullo modo possunt. Quidquid enim corporeū habet ortum: & ab aliquo tēporis principatu genitū est, id fragile et caducum est. His consentanea sunt quæ à Moyse sunt prodita, nam ortum eorum quæ sensum mouent describens, non disertè dixit, in eo etiam illorum naturam existere, quæ ratione sapientiáque comprehenduntur, etsi aliqui sunt qui hoc opinione augurentur, sed his non omnes assentiuntur. Quòd si quis ex eo quod post effectum corpus anima immissa est, eam post corpus generatam esse putat, à vero aberrat. Non enim Moyses creatam dicit tum, cùm in corpus impacta est, neque ratio fert, vt ita se res habeat. Quare aut mortalem animam dicat, vt Aristoteles, & Stoici, qui voluerunt eam in corpore generari: aut si dicit substantiam corporis expertem, ne dicat eam in corpore creari, ne in mentibus nostris mortalis animæ notionem gignat, atque adeò quæ prorsùs ratione sit vacua. Præterea eius sententia nondum plenus mundus est, sed etiamnum inchoatus, ac dimidia sui parte perfectus accessionemque semper desiderat, nam quinquaginta millia substantiarū, quæ ratione percipiuntur, vt minimū quotidie

ad

ad eum fit accessio: & quod grauissimum est cùm absolutus erit, tum illo auctore dissoluetur, vltimis hominibus qui erunt ad illa tempora, cùm mortui ad vitam reuocabuntur, animarum numerum explentibus. Quo quid à ratione magis auersum esse possit, dicere, tum mundum interire cùm omnibus suis partibus expletus fuerit. Omnino enim hoc instar lusionis puerorum in arena est, qui statim vt opus perfecerũt, ea quæ fabricarant, perturbãt. Nam asserere prouidentiæ ratione animas nunc gigni, non creationis, non enim nouam substantiam, neq; aliam ab ea quæ est, importari, sed eam quæ sit per prouidentiam multiplicari, ignorantium est differẽtiam creationis & prouidentiæ. Prouidentiæ enim opus est, per vnius ortum ex altero, conseruare substantiam caducorum animalium. dico eorum, quæ ex putredine non nascuntur. Nam horum propagationem alia rursus putrefactio conseruat. Creationis verò præstantissimum officium est, ex nihilo aliquid efficere. Si ergo animæ ex ortu fiunt mutuo, ratione prouidentiæ fiunt, & caducæ sunt vt cætera quæ ex propagatione generis oriuntur: Sin fiunt ex nihilo, creatio hæc est; neque verum est quod dicit Moyses, Cessauit Deus ab omnibus operibus suis: sed horum vtrumq; absurdũ est. non ergo nunc animæ fiunt. Nam illud, Pater meus operatur, non de creatione, sed de prouidentia dictum esse, etiam ipsi Encomio videtur. Apollinarius verò putat animos ab animis gigni, vt à corporibus corpora. Progredi enim vt propagationem corporum, ita animam per propagationem primi hominis in omnes qui ex illo generantur. Neque enim sepositas esse & conditas animas, neque nunc gigni. Eos enim qui hoc dicãt, Deum mœchis operam nauantem facere, propterea, quòd ex his pueri nascantur. Mendacij etiam conuinci,

uinci, illud, Cessauit Deus ab omnibus operibus suis, quæ cœpit facere, siquidem nunc etiam facit animas. Verùm si omnia quæ per propagationem ex ortu mutuo gignantur, ostensa sunt esse mortalia, propterea enim generant, & generantur, vt caducorum genus permaneat, necesse est etiam istum, aut mortalem dicere esse animam, cùm fiat ex ortu mutuo; aut non per propagationẽ istiusmodi ortu gigni animas. Nam de ijs qui ex adulterio nascuntur, prouidentiæ rationi quæ incognita nobis est, relinquamus. Veruntamen si aliquid de prouidẽtia coniciendum est, planè cognoscit id quod gignitur, aut vitæ hominum, aut sibi ipsum vtile futurum, ideoq; animam subire corpus permittit. Cuius abundè magnum argumentum licet arripere Solomonem qui ex Uriæ vxore & Dauide natus est. Nunc Manichæorum opinio qualis sit inspiciamus. Aiunt enim animam immortalem et corporis expertem esse: sed vnam solam omnium quæ vbique sunt, animã minutatim concerptam, & distributam in singula corpora, tam inanima quàm animata, & eius in alijs plus, in alijs minus inesse. Plus enim esse in animatis, in inanimis minus, ac multo plus in cœlestibus corporibus, quàm in alijs omnibus, vt partes vniuersæ animæ, rerum singularum sint animæ. Ac si quidem indiuiduè diuidi eam dicerent, vt vocem in ijs, qui eam auribus accipiũt, mediocre malum esset. Nunc ipsam substantiam animæ in partes aiunt diuidi, et quod omnium grauissimum est, ipsam propriè in elementis esse volunt, cum quibus & in ortu corporum diuidatur, & rursus in eorundem dissolutione coëat, non secus atque aqua quæ diuiditur, iterum contrahitur, & permiscetur. Ac puras quidem animas in lucem excedere, cùm sint lux; quæ verò à materia contaminatæ sunt, abire in elementa, et rursus ab elementis

in stirpes, & animalia. Et ad hunc modum substãtiam eius concidentes, & corpoream patibilemq; facientes, immortalem esse aiunt. Verùm eo delabuntur, vt secum pugnantia loquuntur. Nam cùm dicant eas quæ contaminatæ sunt, reuocari in elementa, & sibi mutuò misceri: rursus eas pro magnitudine cuiusque peccatorũ, dum ab vno corpore in aliud transferuntur, puniri censent, & earum naturam, tum coniungunt, tum separant. Nam quòd vmbræ lucente sole separantur, cœlo nubibus obducto iunguntur, id in natura quæ mente cernitur fieri non potest: nam vmbræ sub sensum cadunt, etiamsi concedat quispiam eas separari, rursusq; coniungi. Plato & vnam, & multas esse animas, affirmat. Vnam enim esse huius vniuersi animam, esse etiam alias rerum singularum, vt vniuersum, vniuersi anima separatim animatum sit; itemq; separatim res singulæ, sua quæq; anima sint præditæ. Dicit enim vniuersæ naturæ animam porrectam esse à centro orbis terræ, vsque ad extremas oras cœli: non equidem vt locum ista notet porrectio, sed extensionis quendã modum, quẽ mens & ratio assequatur. atq; hãc esse animã quæ in orbem, rerum vniuersitatem contorqueat, mundiq; corpus contineat, atq; cõstringat. Egere enim corpora vi aliqua, à qua contineantur, idq; præstare animam, quæ speciem efficit, suprà ostensum est. Viuere enim quamq; rem, suo vitæ genere, & interitus, interire. Quoad enim corpus continetur, & constringitur, esse dicitur; dũ dissoluitur, occidere. Et viuere quidem omnia, non esse tamen omnia animalia. Secernunt enim ab inanimis stirpes, quod hæ crescant, & nutriantur, id est, altrice, & naturali facultate expertes; rationis animantes, à stirpibus, & herbis, sensu: rationis compotes, ab expertibus ratione. Atque ita cùm omnia dicant

cant viuere, vniuscuiusque naturam distinguunt. Itaque viuere dicunt etiam quæ prorsus sunt inanima, vita quadam quæ in habitu est, quoniam continentur ab vniuersi anima, eò quòd sint dumtaxat, nec dilabantur. Hanc esse volunt animam, quæ gubernat vniuersa, & singulas animas, quæ tamen iam antea à Deo factæ sint, in corporibus includat, cùm scilicet Deus illi leges dederit, quibus hunc mundum administret: quas etiam fatum vocat Plato, & vim quæ ad nos regendos satis sit, suppeditet. Sed hæc etiam in disputatione de fato dicta sunt. Communiter igitur omnes Græci qui animam immortalem statuerunt, eam de vno corpore in aliud transferri, censuere: sed in formis animarum dissentiunt. Alij enim, vnam speciem ratione vtentem dicunt, eamq; & ad stirpes, & herbas, & ad bestiarum corpora transire, & horum partim certo & definito temporum ambitu, partim vt casus tulerit, id fieri existimarunt. Alij, non vnam speciem animarum esse tradunt sed duas, rationis participem, & quæ rationis sit expers. Neque desunt, qui multas animarum species constituant, totidem scilicet, quot sunt species animantiũ, maximaq; est inter Platonicos in hoc dogmate dissensio. Cùm enim Plato scripserit furiosas & tracundas, & rapaces animas, in luporum & leonum corpora transferri, quæ verò intemperatè vixissent asinorum, & similium corpora assumere. Alij, propriè intellexerunt leones, & lupos, & asinos: alij mutatione verborum, eum vsum esse indicarunt, ac mores per animalia designasse. Cronius enim in libro quem de iterato ortu scripsit, (ita enim migrationem illam de vno corpore in aliud appellat) omnes animas ratione præditas esse vult. Similiter Theodorus Platoni-

cus, in libro qui inscribitur, Animam esse omnes species. Itemq; Porphyrius: Iamblichus verò contrariam rationem sequitur, & perinde vt cunq; fuerit species animalium, ita animæ speciem esse dicit: quod hãc habet vim, species animarum esse differentes. Nam librum edidit vnum, inscriptione hac, Nõ fieri migrationes animarum ab hominibus ad bestias: neque à bestijs ad homines, sed ab animalibus ad animalia, & ab hominibus ad homines. In quo mihi quidem videtur non modò Platonis opinionem, sed etiam veritatem præ cæteris esse assecutus, vt cum multis alijs, tum his rationibus licet ostendere. Nullus enim motus rationis cernitur in bestijs, neque enim artes, neque disciplinæ, neque consilium, neque virtutes, neque aliud quippiam, quod ad rationem pertineat, in illis est. Ex quo patet, non esse eas, animæ vtentis ratione participes. Etenim absurdum est, quæ ratione careant dicere, ratione esse prædita. Etsi enim in modò natis pueris, solus ratione vacuus motus inest, tamen anima rationis compote ornatos eos dicimus. nam vbi adoleuerint, rationis vsum declarant. at bestia cum nulla ætate rationẽ patefaciat, superuacaneam habeat animã rationis participem, quòd nullam illi rationis vis vtilitatem allatura sit. Nam nihil superuacaneè à Deo factum esse, ab omnibus vno ore concessum est. Quod si est, superuacaneè anima rationis compos, iumentis, & feris iniecta sit, cùm nunquàm in ijs suum munus possit edere; neque hoc illi non vituperationi sit, & crimini, qui corpori animam inhabilem dedit. Non enim hoc artificis opus est, aut omnino eius cui ordo, et harmonia sit cognita. Quòd si quis dicat esse quidem in animalibus motus rationis ex habitu, verùm ita effícta esse eorum corpora, vt in ea non cadat artificiosa actio; idq; hominum exemplo confirmare nitatur,

nitatur, quibus, si digiti modo manuum amputentur, plurimas artes exercere non possunt, quæstionem non dissoluit. relinquitur enim adhuc idem absurdum, Deum non ingenuisse corpori accõmodatam animam, sed superuacaneã, & inutilem, & ociosam, quæ per omnem ipsorum vitã à fungendo suo munere impediatur. Accedit etiam quòd ex dubijs, neque cõcessis rebus eorum ratio constet. Vnde enim scimus, ex habitu ratione moueri animalia? Satius ergo est existimare, cuique corpori accõmodatam animam esse insitam, neque habere quidquam amplius ex habitu animalia, quàm naturalem illam simplicitatem, quæ in operibus eorum apparet. Quæque enim species bestiarum, naturæ instinctu mouetur ad quem ab initio vsum, et ad quod fungendum munus generata est, atque ad ea exequenda, appositè illorum corpus figuratum est. Neque ea tamen omni ope destituta, Deus reliquit, sed vnicuiq; naturalem, non à ratione proficiscentem prudentiam immisit: quibusdã etiam calliditatem, tanquàm artis imaginem, & rationis vmbram inseruit. Quod duabus de causis ab eo factum est, & vt instans malum effugerent, veniensq; præcauerent, & vt omnia quæ creata essent, inter se connecteret, atq; coniungeret: vt suprà est à nobis expositum. Verùm illa non ratione ad agendum adduci, hinc licet existimes, quòd omnia quæ sub eandem speciem subiecta sunt animalia, similiter eadem faciant; neque in tanta multitudine opera eorum discrepent, nisi quod vnum magis facit, alterum minus, sed vno naturæ impetu, tota species moueatur. Omnis enim lepus, eodem modo dolo vtitur; & omnis lupus, eodem modo callidus; & omnis simia, eodem modo imitatur. Quod in homine non ita est, sexcentæ enim rationes sunt humanarum actionum. Liberum est enim, suiq;

iuris, quod rationem habet. Proinde non vt cuique speciei bestiarum, ita omnibus hominibus vnum idemque opus est. Nam illæ sola natura mouentur, quæ autem naturalia sunt eodem modo sunt apud omnes, at actiones quæ à ratione manant, aliæ apud alios sunt, neque apud omnes eædem necessario. Si dixerint, ad luēdam pœnam peccatorum, quæ cùm in corporibus humanis esset admisit anima, in eiusmodi corpora detrudi, per id quod posterius est, rem quæ quæritur demōstrant. Cur enim in corpore animalium quæ ante hominem sunt facta, animationis participes iniectæ sunt? Non enim certe quod peccarint in corporibus humanis, etiam antequā in corpore humano reperirentur. Videtur autem nostram hanc opinionem approbare, etiam admirabilis ille medicus Galenus, et in quaq; specie animalis diuersam esse animæ speciem arbitrari. Scribit enim statim in principio libri primi de vsu partium, hoc modo, Atq; si hoc ita est, multæ animalium partes erunt, aliæ maiores, aliæ minores, aliæ etiā quæ in aliam speciem secari non possunt, quibus omnibus animæ opus est. Nam corpus eius est instrumentū, eamq; ob rem multum à se differunt partes animalium, quandoquidem & animæ. Deinde in progressu eiusdem libri addit et hoc, de simia, Atqui sapientissimus accusator, dicat natura tibi, animali animæ ridiculo, oportuit ridiculam corporis structurā dari. Ita differentibus specie corporibus, differentes inesse animas cognouit. Atq; ista quidem de his disputata sunt. Quòd si animam ostendimus neq; corpus esse, neque harmoniam, neque temperationem, neque aliam vllam qualitatem, dubitandum non est quin substantia quædam sit anima, vacans corpore: nam esse quidem, inter omnes cōstat. Si autem neq; corpus est, neque accidens, profectò substantia est corporis expers,

expers, neque de iis est, quorum, vt ita dicam, esse, in alio est positum. Hæc enim adueniunt, & recedunt, sine subiecti interitu: at anima dum seiungitur, prorsus corpus extinguitur. Eisdem rationibus licebit vti, vt eam immortalem esse doceamus. Si enim neque corpus est, quod natura sua dissolui, & interire probatum est; neq; qualitas, neque quantitas, neque aliud quicquam è numero caducorum, obscurum non est, quin immortalis sit. Multæ quidem sunt eius immortalitatis certissimæ rationes apud Platonem & alios, sed spinosæ, et ad cognoscendum difficiles, & vix iis notæ qui in illis scientijs magnopere versati sunt. Nobis autem satis est ad demonstrationem animæ immortalitatis, doctrina diuinarum literarum, quæ à se fidem habet, nec foris petitæ probationis eget, quia diuino instinctu & inflatu data est. Aduersus eos qui Christianorum literis non vtuntur, satis est, quòd non numerari animam in iis quæ occidunt, demonstrauimus. Si enim nihil est eorum quæ occidunt, sed interitum omnem effugit, immortalis profectò est. Itaque hoc quod abundè declaratum sit, omittendum est.

De iunctione corporis & animæ.

CAP. III.

QVÆRENDVM quomodo animæ, & corporis quod anima vacat, fiat iunctio: dubia enim res est. Si autem non solùm ex anima & corpore, sed etiam mente, homo conflatus est, vt nonnulli censuerunt, longè magis res ambigua est, & controuersa. Omnia enim quæ ad vnius naturæ constitutionem conueniunt, prorsus iunctione aliqua tenentur. Omnia autem quæ iunctione tenentur, commutantur: neque quæ prius erant, permanent, vt de elementis ostendetur. Nam postquàm

iuncta sint, in aliam quandam naturam abierũt. Quomodo ergo aut corpus iunctum animæ corpus manet, aut anima cùm sit corporis expers, & substantia per se, iungitur corpori, & pars animalis efficitur, sic vt suam essentiam non confusam, & incorruptam conseruet? Necesse est enim aut ita iunctam esse animam, et corpus, vt simul ambo commutata, & corrupta sint, vt elementa: aut non quidem sic iuncta esse, propter absurda quæ consequi iam diximus, sed alterum ad alterum esse appositum; vt in choro saltatores: aut calculum ad calculum: vel ita temperata esse, vt vinum & aqua commiscentur. Verùm animam ad corpus non posse esse appositam, cap. quod de anima est, demonstrauimus. Nam præterquam quòd vnum dici nõ possunt, quæ appositione vnius ad alterum coagmentata sunt; vt verbi gratia, lignum & ferrum, vel aliquid eiusdem generis, ea pars sola corporis esset animata, quæ animæ propinqua est; quæ coniuncta non est, inanima. Vini quoque & aquæ temperatio vtrunque & vinum & aquam corrumpit, neque enim pura aqua est permixtum illud, neque vinum: quanquã talis temperatio appositione fit, quam tamen sensus deprehendere non potest, propter tenuitatem partium eorum quæ temperata sunt. Quod ex eo perspicuum est, quòd rursum alterum ab altero separari potest. Nam spongia oleo imbuta, & papyrus, aquam puram attrahit. At quæ verè & exquisitè temperata sunt, à se mutuò distrahi nullo modo possunt: sic vt sub sensum cadat eorum disiunctio. Quòd si neque iuncta sunt, neque appositum alterum alteri, neque temperata, quæ ratio est, cur animal vnum dicatur? Itaq; Plato hac dubitatione commotus, non vult animal constare ex anima & corpore, sed ipsum esse animam, quæ corpore vtatur, & velut corpore vestita sit.

Sed

Sed nc ista quidem ratio ab omni dubitatione libera est. Quomodo enim vnum esse potest cum vestitu anima? non enim vnum est tunica cum eo quod tunica indutum est. Ammonius Plotini doctor hanc quæstionem ad hunc modum soluebat. Dicebat enim naturas eas quæ ratione & mente cognoscuntur eiusmodi esse, vt etiam cum his quæ se possent accipere, iungerentur, veluti quæ simul corrumpuntur: & iunctas manere, non confusas & incorruptas, vt ea quæ apponuntur. Nam in corporibus quidem iunctio omnino commutat ea quæ coëunt, quandoquidem in alia corpora mutantur, vt elementa, in corpora quæ ex eis concreta sunt: & alimenta, in sanguinem, & sanguis in carnem, reliquasq; partes corporis. In ijs verò quæ intelligẽtia intuentur, iunctio quidem fit, commutatio tamẽ nulla sequitur. Id enim quod ratione comprehenditur, natura paratum est vt omnem essentiæ commutationem respuat. Sed vel decedit, vel in nihilum occidit, mutationis verò omnis est expers. Neque verò in nihilũ occidit, non enim esset immortale: & anima cùm sit vita, si in temperationẽ mutaretur, mutaretur quoq;, neque amplius esset vita. Quid autem conferret corpori, si ei vitam non impertiret? non ergo anima in iunctione cõmutatur. Hoc ostenso, quæ sub rationem, & mentem cadunt, essentia sua commutari non posse, necessariò sequitur: ea dum iunguntur, non vna interire cum ijs quibuscum iuncta sunt. Quare & iuncta est, & non confuse iuncta est anima corpori. Nam iunctam esse, naturæ consensus, atq; conspiratio declarat. Consentit enim, atq; congruit sibi totum animal, quippe quod vnum sit. Non confundi autem cum corpore animã, ex eo constat, quòd secundum somnum quodammodo seiuncta à corpore, idq; velut exanime relinquens, nec præter vitam quidquam

illi affirans ne prorsus intereat per se in somnijs suo munere fungatur: futura præsentiens, & se cum beatis illis mentibus, & ab omni corporis contagione segregatis coniungens. Quod idem illi usu venit, dum per se considerat aliquid earum rerum quæ sub intelligentiam cadunt. Nam etiam tum quoad fieri potest, seipsam abducit à corpore, & per se est, vt ad hunc modum res apprehendat. Cùm enim vacet corpore, quouis penetrat, & permeat, quemadmodum quæ simul corrupta sunt. Manet tamen incorrupta, quemadmodum quæ non confusa sunt, & tuetur illam suam vnitatem, & in quibuscunque fuerit ea ad suam vitam vertit, neque ab ijs vertitur. Vt enim sol præsentia sua aërem illustrans eum ad lumẽ traducit, aëriq; lumen iungitur, et cum eo non confusè funditur: ita anima iuncta corpori, manet omnino non confusa: hoc vno à sole discrepans, quòd sol cùm corpus sit, locoq; circumscribatur, non est vbicunq; lux sua est; quemadmodum neque ignis. Manet enim ignis in ligno, aut in lucerna, tanquam in loco illigatus. Anima verò, quòd corporis est expers, neque loco definitur, tota per totum, & lumen suum, & corpus permeat: neque est pars vlla quæ ab illa illustretur, in qua tota non adsit. Non enim tenetur à corpore, sed ipsa tenet corpus; neq; in corpore est vt in vase, aut vtre, sed contrà potius in ea corpus. Non enim, quæ cernuntur intelligentia, à corporibus impedita, sed per totum corpus meantia & transeuntia & vagantia corporeo loco comprehendi possunt. Cùm enim intelligentia comprehendantur, etiam in locis sunt quæ animo cernuntur. Aut enim in seipsis, aut in superioribus mentibus, vt animus aliquando in seipso est, dum ratiocinatur: aliquando in mente, dum intelligit. Cùm igitur in corpore esse dicitur, non in corpore, vt in loco

loco, esse dicitur: sed vt in inclinatione quadam et quia adest, quomodo Deũ in nobis esse dicimus. Etenim inclinatione & propensione ad aliquid, et affectione vinctam dicimus à corpore animã: quemadmodũ eum qui amat ab amica vinctum dicimus non corpore, aut loco, sed animi inclinatione. Cùm enim magnitudine, et mole et partibus careat, nulla loci parte terminari, aut circũscribipotest. Quod enim partem nullã habet, quo loco circũscribi queat? cum mole enim locus existit. Nam locus terminus est corporis cõtinentis, quo id quod cõtinetur cõplectitur. Quòd si quis dixerit, ergo & Alexandriæ, et Romæ, denique vbique est mea anima, non videt se locũ denuò dicere. Et enim quod ita dicitur Alexandriæ, aut omnino hic, locus est. In loco autem prorsus non est sed in inclinatione. Ostensum est enim loco cõprehendi non posse. Cùm ergo in inclinatione aliqua fuerit, quod intelligentia cõprehenditur, ad locum, aut rem quæ in loco sit, per abusionẽ ibi esse dicimus, propter muneris functionem quæ illic est, locumq; pro inclinatione & functione muneris accipimus. Cùm enim dicendũ sit, illic fungi suo munere, illic esse dicimus. Verùm hæc ratio iunctionis liquidius maximeq; ad iunctionem verbi Dei, et hominis conueniet: qua post iunctionem, neque confusum, neq; comprehensum, ab homine est: neque tamen ad eundem modum quo anima. Hæc enim cùm multiplicata sit, videtur etiam cõsentire & congruere aliquo modo propter societatem cum corpore, & tum ipsum tenere, tum ab eo teneri. At Deus verbum, nihil ipsum à societate corporis, & animæ, immutatum, neque illorum imbecillitatis particeps, sed eis suam diuinitatem impartiens, vnum cum eis fit & permanet; quod erat ante iunctionem. Nouus hic temperationis, aut iunctionis modus est, & temperatur & manet

manet omnis dumtaxat admixtionis expers, & non confusum, & incorruptum, & immutabile & præterquam quod se non vertit neque confunditur, quoniã omnis prorsus commutationis est expers; non vnà cum illis patitur, sed vnà tantum agit: neq; simul interit, aut commutatur, sed cum illa amplificat, tum ab illis non imminuitur. Testatur hoc Porphyrius, qui Christum oppugnare, & insectari non dubitauit. Sunt autem grauia inimicorum, à nobis quæ sunt testimonia, neq; contradici quicquam potest. Itaque Porphyrius cap. secundo variarum quæstionum, ad verbum sic scribit, Non improbandum igitur accidere posse, vt aliqua substantia ad alterius substantiæ absolutionem assumatur, & pars substantiæ sit, ita vt in sua ipsius natura maneat, & aliam substantiam compleat, & vnum cum alio fiat, & suam vnitatem conseruet, & quod maius est, ipsa quidem non vertatur, sed ea in quibuscunque fuerit, ad suam ipsius actionem sua præsentia vertat. Atque hæc de animæ & corporis iunctione scribit. Quòd si in anima vera est ratio, propterea quòd est non corpus, longè longeq; exii verior de Deo verbo, quod multo magis non concretum & verè ab omni coagmentatione corporis remotum est. Hoc planissimè obturat os ijs, qui iunctionem Dei cum homine accusare conantur. Plerique enim Græcorum hoc irrident, quòd dicant fieri non posse, nec probabile, nec decorum esse, vt diuina essentia cum natura mortali temperetur, atque iungatur. Nos verò vsi eorum testimonio, quorum inter illos celebre nomen est, crimen hoc depellimus. Dicitur à quibusdam, et maximè ab Eunomianis, iunctum esse Deum verbum corpori, non substantia, sed vtriusque viribus. Non enim esse substãtias quæ iunctæ, aut temperatæ sint, sed vires corporis cum viribus diuinis

nis esse commixtas. Vires autem corporis nimirũ omnis quod instrumentis sit præditum, ex Aristotelis sententia dicunt esse sensus. His ergo diuinæ vires cõmixtæ, iunctionem, illis authoribus, effecerũt. At nemo, opinor, hoc ijs dederit, sensus corporeas vires esse. Suprà enim perspicuè explicatum est, quæ corporis, quæ animæ, quæ eius quod ex vtroq; est, sint propria. Et in propriis eius quod ex vtroque conflatum est sensus per instrumenta suum munus fungentes, ponebamus ipsa porrò instrumẽta corporis esse dicebamus. Quare satius est, vt ante diximus, ex propria natura rerum corpore vacantium, non confusè iunctionem fieri substantiarũ, ita vt quæ diuinior est, nihil mali, aut sordium ab humiliori contrahat, sed contrà potius quæ humilior est à diuiniore dumtaxat adiuuetur. Nam natura purè expers corporis, penetrat liberè omnia, & à nullo ipsa penetratur, vt, quoniã omnia penetrat, iungatur, quoniã à nullo penetratur, expers omnis admixtionis et cõfusionis maneat. Non ergo hæc iunctionis ratio, Dei lubito, vt quibusdam claris viris videtur, sed natura nititur. Nã quòd corpus quidẽ induit, meritò dixerit quispiam Dei lubito factũ esse. Quòd verò postquàm iunctus est, non confundatur, propria Dei natura sit, non quoniam ita illi est collibitum. Nam gradus animarum, ascensus item, & discensus, quos Origines inducit, nihil pertinentes ad diuinas literas, neque cum Christianorum decretis consentanei, relinquendi sunt.

De corpore. CAP. IIII.

OMNE corpus è quatuor elementis concretum, & conflatum est. Proximè quidem eorum quæ sanguinem habent corpora, è quatuor humoribus, sanguine, pituita, flaua bile, & atra: eorũ verò quæ sanguine carent,

cùm

De Corpore

cùm ex cæteris humoribus, tum ex eo, quod in ijs cum sanguine comparatur. Proximè autem dicitur, quando nulla natura intercedente ex illis quid factum fuerit, vt è quatuor quidem elementis, quatuor humores, ex humoribus ea quæ particularum sunt similium, & partes sunt corporis, onerata sint. Comparant autem cum terra atram bilem, cum aqua pituitam, cum aëre sanguinem, cum igni flauam bilem. Quidquid autem ex elementis concretum est, aut solidum est, aut humidum, aut spiritus. Aristoteles verò proximè ex sanguine solo vult fieri corpora animantium. Eo enim & ali proximè, & augeri omnes corporis partes, & semen quoque ex sanguine ortum ducere. Sed quoniam rectum non videbatur & ossa quæ durissima essent, & carnem quæ mollissima, & adipem ex vno eodemq; igni, placuit Hippocrati primum è quatuor humoribus proximè concrescere corpora animalium: vt ex his quæ terrena magis & crassiora sunt solidiora fiant, è mollioribus mollia. Inueniuntur tamen sæpè quatuor humores in sanguine, vt licet videre in venarum incisionibus, cùm aliquando serosa pituita in eo abundet, aliquando atra aut flaua bilis. Quamobrem isti inter se consentire aliquo modo videntur. Sunt autem inter partes animalium quædam similium partium, quædam dissimilium. Similium cerebrum, tunicæ cerebri, neruus, medulla, os, dens, cartilago, glandes, vngues, ligamenta, membranæ, fibræ, pili, carnes, venæ, arteriæ, pori, adeps, cutis, & horum velut proxima elementa sanguis, qui purus est, pituita, bilis atra, & flaua. Nam tendo cum ex ligamentis, tum ex neruosis fibris compositus est. Dissimilium partium, caput, thorax, manus, pedes, & cætera membra hominis. non enim in caput caput diuiditur, vt neruus in neruum, & vena in

Aristotelis Sententia De origine animalis corporis

Hippocratis Sententia De origine corporis

Distributio

venam, & caro in carnem. Quidquid autem dissimilium est partium ex his quæ similium sunt partium constat, vt caput è neruis, & carnibus & ossibus & alijs eiusmodi, quæ etiam organica, id est, si ita licet loqui instrumentaria vocant. Definitio eorum quæ similium sunt partium, hæc est, Quorum partes & totius et inter se sunt similes: Simile porrò nunc pro eodē intelligendum est. Non autem omne animal omnes partes corporis habet: sed aliqua eorum mutila reperiuntur: alia enim carent pedibus, vt pisces et serpentes; Alia capite, vt cancri, & carabi, & quædam aquatilia. Habent enim sensuum instrumenta in pectore, quia caput non habent: Alia pulmone, quotquot scilicet aërem spiritu non ducunt. Alia vesica, vt aues et omnia quæ vrinam non reddunt. Quibus autem testa pro tegumento est, plurimis membris priuata sunt. Nam ea vt sint animalia, in paucis positum habent. Videntur etiam aliqua non habere cùm habeant; vt cerui videntur non habere flauam bilem, quoniam in intestinis eam dispersam atque latentem habent. Homo verò & omnia & perfecta habet, & ita omnia vt rectè aliter res se habere non possit. In partium quoque situ, magna in animantibus dissimilitudo est. Alia enim habent vbera in pectore, alia in aluo, alia sub cruribus, & alia duo, alia quatuor, alia plura. Propemodum enim natura ad numerum eorum quæ gignuntur vberum multitudinem dimensa est. Verùm si quis hæc exquisitè velit excerpere, legat Aristotelis historiam, quæ de animalibus est. Non enim propositi est nostri de his exactè agere, sed quibusdam veluti formis adumbrare. Quare ad disputationem de elementis quæ deinceps quæritur, veniamus.

Definitio

De

De elementis. CAP. V.

ELEMENTVM mundanum pars est minima corporum concretorum. Sunt autem elementa quatuor, terra, aqua, aër, ignis, composita ad ordinem quem iam diximus. si ab infra locatis corporibus ad supera progrediamur: ipsa prima & simplicia, si cum cæteris corporibus comparentur. Etenim omne elementum eiusdem est generis cum ijs, quorum est elementũ. Nam principium non eiusdem est generis cum his quæ ex ipso nascuntur. Elementum autem prorsus eiusdẽ generis. Iam verò terram, aquam, aërem, ignem, esse elementa euidens et apertum est. Etenim in his summæ qualitates potestate & actu conspiciuntur, quanquàm nullum horum elementorum quæ sensu percipiuntur, & temperatione et admixtione cũ alio elemẽto vacat. Nam tacitè quodãmodo hæc adulterata sunt omnia, & alterum alterius magis, minus'ue est particeps. atque etiam in mixtione cuiusq; natura facilè perspicitur. Habet autem quodq; elementum iugatas qualitates duas à quibus formetur. Est enim terra frigida & sicca; aqua frigida & humida: aër calidus & humidus natura sua: ignis siccus & calidus. Neque verò vel qualitates per se elementa esse possunt, non enim ex corpore vacantibus qualitatibus corpora constare possunt. vel cætera corpora quæ summam eamq; actu qualitatẽ non habent. Essent enim infinita elementa cùm omnia quæ sunt, alia magis, alia minus eam qualitatem habeant, nec diiudicari possit quæ quorũ elementa sint. Necesse est ergo elementum, & corpus esse & simplex corpus, & actu habere summas qualitates, calorem dico & frigus, humorem & siccitatem. Hæ enim solæ qualitates totam penitus mutant substantiam, quod cæterarum nulla facit qualitatum. Neque enim albedo aut

alia vlla qualitas corpori admota, totum penitus corpus dealbat, aut afficit, vt calor calefacit & frigus refrigerat. Sunt autem elementa sibi mutuò contraria quæ duas habent qualitates contrarias, vt aqua frigida et humida igni calido, & sicco: & terra sicca, & frigida, aëri calido et humido. Quoniam autem contraria sibi copulari non poterant, si non esset medium quoddam vinculum, quod ea colligaret, qui hunc mundi ornatum molitus est Deus, inter terram et aërem quæ contraria sunt, aquam posuit, duásque ei qualitates dedit, humorem & frigus, quibus cũ extremis copulatis ea colligare posset. Nam frigore cum terra necessitudinem habet; humore cum aëre coniungitur. Inter aquam item & ignem, qui contraria quoque sunt, medium aërem interiecit, qui humore cum aqua, calore cum igni conuenit. Atque ad istum modum contraria coniunxit, interiectis naturis quibusdam vincientibus, quæ & seipsas & ea quæ vincirent, astringerent. Tale enim vinculum optimum est. Ergo vnamquamque harum naturarum, quas interpositas diximus, altera qualitate iunxit cum eo elemento quod antecedit; altera cum eo quod cõsequitur; vt aqua frigida est & humida. sed frigore cum terra coniungitur, quæ antecedit in ascensu ab infimis ad suprema; humore cum aëre, qui consequitur. Similiter aër humore coniungitur aquæ quæ antecedit, calore igni qui consequitur. Etiam ignis calore coniungitur cum aëre qui antecedit, siccitate cum terra per inflexionem, & conuersionem ad extremum. Eodem modo terra per inflexionẽ, frigore cum aqua, calore cum igni connectitur, vt enim non solùm ad supera & infera ascensum descensumq; habeant elementa, sed etiam in orbem referantur extrema, id est, ignem & terram ad se mutuò inflexit quodam-

modo, atque conuertit. Etenim ignis solo calore amisso terra fit, quod è fulminibus apertum est. Delatus enim ignis & à summo ardore refrigeratus in lapidem vertitur. Quocirca omne fulmen cum lapide fertur et sulphure. Est autem sulphur velut ignis refrigeratus neque amplius actu calidus, sed potestate, siccus verò etiam actu. Sola autem elementa actu habent eas qualitates, cætera omnia potestate, nisi ad elementum admoueãtur. Ac ne vnquàm occidant elementa, vel quæ ex eis cõcreta sunt, sapienter Deus prouidit, vt elementa, & in se mutuò, & in concreta ex eis corpora mutarentur, rursusq; hæc in elementa dissoluerentur. Atq; ita ex ortu mutuo in quo satis magna vis est, constantia perpetuò conseruantur. Terra enim cùm limũ contraxerit, aqua fit: Aqua densata & compressa, terra: eademq; calefacta, & in vapores soluta aër: Aër contractus et densatus in aquã, siccatus in ignem conuertitur. Sic etiam ignis extinctus, & siccitate detracta in aërem vertitur. Est enim aër, ignis extinctio, & vapor aquæ calefactæ: Quorum vtrumq; declarat ex calore aërem nasci. Etenim aqua calefacta, & ignis extinctus aër fit. Est igitur sua natura calidus: frigescit tamen dum ad aquam, & ad terram accedit, vt infimæ eius partes quæ ad terram vergant, frigidæ sint, supremæ quæ ad ignem, calidæ. Quod ideo euenit, quia mollis est aër, & facilè alienam qualitatem accipit. Celeriter enim migrat de sua natura, & mutatur. Aristoteles duas naturas esse aëris dicit, alium qui ad vaporum naturam accedat, qui ex aquæ respiratione gignitur; alium fumosum, qui ex ignis extinctione existit. Ac fumosum quidem calidum esse, qui ad vaporum naturam accedat vbi quidem nascitur calidum, procedentem verò, paulatim refrigerari, & tandem in aquã conuerti.

uerti. Quam duplicem naturã aëris induxit, quum vt alia quædam quæ absurda videntur effugiat, tum verò quòd sublimiora quæ sunt, et à terris remota longius, frigidiora appareant. Omnia autem corpora ex congressu quatuor horum elementorũ oriuntur, tam stirpiũ quàm animaliũ, natura purissima elemẽta ad horum corporum procreationẽ attrahente. Vocat Aristoteles hæc corpora naturalia, neq; per accruationem cõponuntur, sed tota penitus iunguntur, & cõmiscentur, & vnum quippiam & à se distinctum corpus efficiunt. Ita enim iuncta sunt, vt discerni nullo modo possint, neq; separatim cerni terra, separatim aqua, & aër, & ignis: quoniam vnum quid, & ab ipsis diuersum ex horum quatuor congressione factũ est, vt in tetrapharmaco. Nam hic quoq; aliud est tetrapharmacũ, ab iis quibus constat. Non tamẽ eodem modo, nõ enim elemẽta per appositionẽ rerũ tenuissimarũ, vt in tetrapharmaco corpora efficiunt, sed per mutationẽ et vnitatẽ. Atq; in elemẽta rursum dissoluũtur corpora, itaq; perpetuò permanẽt omnia, et ad rerum omniũ quæ sunt ortũ sufficiunt, neq; vel redundant vnquã vel imminuuntur. Quãobrem alterius ortum, interitũ esse aiũt alterius; & vicissim alterius interitũ, alterius ortum, non solum in anima vt suprà ostensum est, sed etiam corpore: Platoni verò placet tria quidem elementa mutari in alia; at terram immutabilem remanere. Nam cum quoq; elemento comparans soliditates figurarum, quæ rectis lineis continentur, cum terra cubum, quoniam præ cæteris difficillimè mouetur; cum aqua, eam quæ cæterarum ad motum ineptissima est, id est, figuram vicenarum basium: cum igne, figuram mobilitate omnibus præstantem Pyramidem: cum aëre, qui aqua facilius, igni difficilius mouetur, figuram octonarum basium.

ex his formis demõstrat tria in se mutuò mutari: terram nequaquam. nam has tres Pyramidem octonarum, & vicenarum basium figuram ex triãgulis trium laterum non æqualium qui scaleni dicũtur constare, cubum verò è triangulis parium laterum. Quæ igitur è triangulis scalenis constãt, hæc dissoluta, rursusq; coëuntia in se mutuò mutari posse, at cubum dissolutum in aliquam trium aliarum figurarum mutari non posse (constat enim ex parium laterum triangulis, ex quibus nullum aliorum trium constare potest,) neque aliquam trium aliarum figurarum in cubum. Necesse est igitur etiam corpora, quæ his formis formantur, vt se formæ habeant ita ipsa se habere inter se. Neque tamen non patibilis omnino terra est, sed à tenuioribus corporibus diuiditur, vt distrahi quidem alterius elementi interuentu possit, non etiam mutari in ea à quibus diuiditur. Rursus enim in se coiens, sibi restituitur quod in aqua licet cernere. Si enim in aquam exigua terra missa, eam perturbes, dissoluitur in aquam terra, sin desistas perturbare, vbi aqua constiterit, terra subsidit. Hoc idem ad totam terram transferendum est. Verũ non mutatio hæc est, sed mixtorum diremptio. Ait enim Plato, ignis acumine dissolui terram, quæ dissoluta in ipso feratur, aut in vastitate aëris cùm eam aër dissoluerit, aut in aqua, cùm ab aqua fuerit dissoluta. Alio modo elementa diuidens, tradit vnumquodq; elementum tres habere qualitates, ignem, acumen; raritatem, motum: alterum extremum elementorum, id est terram, hebetudinem, densitatem, statum: vt sunt per has qualitates contraria, ignis, & terra, quod in cæteris qualitatibus quas ingabamus, non eueniebat. Sumptas autem esse ab vtroque extremorum qualitates, & ita media elementa extitisse. Sumuntur enim

enim ab igne duæ qualitates, raritas et motus: vna à terra hebetudo, & aër constituitur, qui qualitates habet quibus formetur, hebetudinẽ, raritatẽ, motũ. Rursus duæ sumuntur qualitates terræ, hebetudo, & densitas; et vna ignis, motus & aqua sit quæ formatur hebetudine, densitate, motu. Est igitur, vt acumen ad hebetudinem, ita ignis ad aërem; vt raritas ad densitatem, ita aër ad aquam; vt motus ad statum, ita aqua ad terram. Vt igitur ignis ad aërem, ita aër ad aquam; et vt aër ad aquã, ita aqua ad terram. Nam plana quidem, nata & apta sunt, vt ab vno medio, id est, analogia, solida autem duobus mediis contineantur. Alio modo dicunt elementa habere qualitates. Nam terram, & aquam habere pondus, quo natura deorsum ferantur, aërem & ignem leuitatem, qua natura in sublime tendant. Stoici tradunt elementorum alia habere vim efficiendi, alia accipiendi, & quasi patiendi. Efficiendi quidem vim habere aërem & ignem; accipiendi & patiendi, terram, & aquam. Aristoteles etiam quintum corpus inducit cœleste, & volubile, quòd cœlum è quatuor elementis conflatum esse nolit. Appellat autem volubile quintum corpus, quòd in orbem circum terram feratur, cùm Plato disertè dicat, ex igne & terra cœlum constare. Ita enim ait, Corporeũ, & aspectabile, et tractabile oportet esse quod natum est. Sine igne autem nihil vnquam fuerit aspectabile, neque tractabile, sine aliquo solido. Solidum autem non sine terra. vnde moliens hoc vniuersum Deus, ex igni ipsum & terra effecit. Duo autem sola rectè sine tertio constare non possunt. Oportet enim vinculum in medio esse amborum, quod ea copulet. Vinculum porrò optimum, quod maximè ex se & ys quæ vincit vnum facit. Quòd optimè nata est proportio efficere. Vinculum dicit duo me-

„ dia elemẽta ea proportione quæ exposita est inter se com
parata. Qui Hebræorum dogmata defensitant, de cœlo
terraq; dissentiunt. Cæteri enim ferè omnes ex nulla sub-
iecta materia quæ prius fuerit, cœlum et terram genitam
esse volunt, quoniam Moyses scribit his verbis: In prin-
cipio fecit Deus cœlum & terram. Apollinarius verò ex
abysso fecisse Deum cœlum & terram contendit. Nam
abyssi vt eius quæ creata sit, Moyses in cõmemorando or
bis ortu nõ meminit, sed in libro, qui Iob inscribitur, per-
scriptũ hoc est, Qui fecit abyssum. Ex hac igitur vt ma-
teria, omnia alia nata esse vult, neq; tamen eam nullo ge
neratam ortu, sed genitam ante omnia corporea, & ad
cæterorũ naturam à Deo præparatam esse tuetur. Atq;
ipsum quoq; abyssi nomen (significat autẽ Latinè fundi
expers) infinitatem ostendit. Sed hoc quoquo modo se ha
beat, nihil refert. Etenim etiã hoc modo Deus omnium
& opifex esse & ex nihilo fecisse omnia, probatur. Ad-
uersus eos qui dicunt vnicũ esse elemẽtum, aut ignẽ, aut
aerẽ, aut aquã, satis erunt quæ ab Hippocrate disputata
„ sunt. Si vnum homo esset, nunquã doleret, neq; enim esset
„ vnde doleret. si vnum esset: Quòd si etiã doleret, vnum
„ esset quod sanaret; Oportet enim quod doliturum est,
„ in mutatione versetur adiuncto sensu: At si vnicum esset
„ elementum, non esset in quod mutaretur. Si autẽ non mu
„ taretur, sed in seipso remaneret, non doleret, etiamsi esset
„ sensu præditum, Oportet etiam quod patitur ab aliquo
„ pati. Si autem vnum solum esset elementum, non esset
„ alia qualitas præter eam, quæ est vnius elementi, à qua
„ animal pateretur. Quod si neque mutari, neq; pati pos-
„ set, quomodo doleret? Quum igitur hoc probasset fieri
„ non posse, per concessionem infert, Si verò etiam doleret,
vnum esset quod sanaret; Nunc verò non est vnum,
quod

quod sanat, sed multa, non ergo vnum homo est. Porrò
autem ijs ipsis quibus singuli suam sententiam confirma-
re nituntur, maximè ostenditur quatuor esse elementa.
Etenim Thales solam aquam dicens esse elementum, co-
natur probare alia tria ex aqua generari. Nam eius fe-
cem terram esse, tenuissimam partem aërem, aëris item
tenuissimam partem ignem. Et Anaximenes quoque
aërem solum statuens, similiter conatur ostendere, cætera
elementa ex eo gigni, atque perfici. Heraclitus, & Hip-
parchus Metapontinus, ignem dicentes, ijsdem hisce ra-
tionibus vsi sunt. Quod igitur isti dicunt in igne cau-
sam esse gignendi cætera elementa, & cæterorum Philo-
sophorum alius aquam, alius aërem inducit, ex eo osten-
ditur omnia elementa in se mutuò mutari. Cùm autem
omnia in se mutuò vertantur, necesse est omnia esse ele-
menta. Quodcunq; enim de quatuor sumpseris, id ex
alio fieri reperietur. Corpus autem cùm sit animæ in-
strumentum, vnà cum animæ viribus diuiditur. Nam
ad eas accõmodatum, aptumq; factum est, vt nulla ani-
mæ vis à corpore impediatur. Vnicuique enim facultati
animi, quo suo munere fungi possit, propriæ partes corpo-
ris tributæ sunt, vt in progressu orationis demonstrabi-
tur. Nam anima locum obtinet artificis: corpus instru-
menti; Materia autem est in quibus versatur actio;
Effectio verò ipsa actio, quemadmodũ vt materia subij-
citur fœmina: nam in hanc est actio. Actio adulteriũ,
aut stupriũ, aut legitimus cõcubitus. Diuiduntur autem
vires animæ, in vim phantasiæ, cogitationis, & memoriæ
quæ Græci vocant φανταστικὸν, διανοητικὸν, μνημονευτικόν.

De phantasia. CAP. VI.

Φ Αντασικὸν igitur vis est animæ rationis expertis,
quæ per sensuum sedes suo munere fungitur. Φαντασὸν ve

rò, quod in phantasiam cadit, vt in sensum quod sensui subijcitur. Φαντασία verò affectio est animæ, à ratione vacuæ quæ fit ab aliquo quod φανλασὸν appellauimus. Φάντασμα verò inanis affectio in animæ partibus rationis expertibus quæ à nullo, quod sit φαντασὸν, cõmouetur. Stoici autem hæc quatuor ponunt φαντασίαν, φαντασὸν, φανλασικὸν, φάνλασμα. ac φαντασίαν definiunt animæ affectionem quæ & seipsam ostendit, & φανλασὸν illud à quo nata est. Cùm enim albi quid aspexerimus, gignitur in anima ex eius aspectu quædam affectio. Vt enim in sensuum sedibus affectio gignitur cùm sentiunt, ita in anima cùm intelligit. Nam imaginem in se accipit eius rei quam intelligit. Φανλασὸν subiectũ illud sensui quod φανλασίαν genuit vt aliquid albi & quidquid animam mouere potest. Φαντασικὸν inanem distractionem sine eo quod sit φαντασὸν. Φάντασμα verò rem ipsam qua ad φανλασικὸν, id est, vanam distractionem attrahimur, vt in insanis & melancholicis. Horum dissensio in sola mutatione nominum consistit. Instrumenta eius sunt anteriores cerebri ventriculi, & qui in eis animæ spiritus continetur, quiq; ex eis nerui nascuntur, animæ spiritu madefacti, & sensus sedium structura. Sunt autem sensus sedes quinq;, sensus vnus, anima, quæ per sensuum sedes affectiones quæ in eis existũt, cognoscit. Atq; ea quidem sede quæ præ cæteris terrena & corporea est, hic autem tactus est, terrenam naturam indicat. Ea verò quæ maximè est splendida, qui cernendi sensus est, splendida: vt aërea affectiones aëris (vocis enim substantia aër est, aut aëris ictus,) ac spongiosa & aquea, quæ in gustu est sapores percipit. Comparatũ enim natura est, vt quodq; quod sub sensum cadat, per aliquid quod sit aptum ad naturam suam cognoscatur. Oportebat igitur hac ratione,

ne, quoniam quatuor sunt elementa, quatuor etiam esse sensus. Sed quoniam vapor et odorum genus media quadam natura sunt inter aërem et aquam: (Aëre enim est crassior, aqua tenuior, quod in grauedine planũ fit. Nam qui eo morbo afficiuntur, spiritu quidem aërem ducunt, & tamen in ducendo spiritu vaporem non percipiunt, propter enim obstructionem quòd crassius est, ad sensum non peruenit.) Idcircò quintam sedem odoratus natura machinata est, vt nihil eorum quæ cognosci possunt, sensum effugiat. Est autem sensus non commutatio, sed commutationis diiudicatio. Commutantur enim sensuum sedes, & sensus cõmutationem diiudicat. Vocantur tamen sæpè sensus etiam ipsæ sensuum sedes. Est autem sensus, perceptio eorum quæ sub sensum cadunt. Sed hæc definitio non ipsius sensus, sed munerũ eius esse videtur. Quare sic quoque sensum definiunt, Spiritus intelligens à principatu animæ ad sedem sensuum pertinẽs. Præterea hoc modo, Vis animæ quæ sensui subiecta sunt, percipiens. Sensuum autem sedem instrumentũ perceptionis eorum quæ sensu cognoscuntur. Plato verò, sensum, animæ & corporis ad externa societatem definit. Nam vis quidem ipsa animæ est: instrumentum corporis. atque ambo hæc per phantasiam res externas percipiunt. Animæ autem partium, aliæ sunt famulæ & satellites, aliæ dominantur & imperant. Eæ enim partes in quibus ratio & scientia est imperant, sensus & motus cum appetitu, item'que vocis mittendæ facultas ancillantur. Etenim motus & vox celerrimè nulloq; ferè interueniente tempore voluntati rationis obtẽperant. Simul enim volumus & mouemur, neque tempus quod voluntati & motioni interponatur requirimus, vt in motu digitorum licet animaduertere. Atque etiam naturalia quædam imperio rationis pa-

rent, vt quæ perturbationes animæ dicuntur.

De visu. CAP. VII.

VISVS ambiguum nomen est, nam et instrumentum & vis sentiendi visus dicitur. Hipparchus ait radios qui ab oculis porrigantur, suisq; terminis velut manuũ contrectationibus exteriora corpora attingant, eorũ perceptionem ad visum referre. Geometræ verò conos quosdam describunt ex radiorum concursu factos, qui ex oculis emittantur. Emittere enim dextrum oculum putant radios ad lævam, sinistrum ad dextrã, deinde ex eorum concursione conum absolui, vnde accidat vt multa quidem simul oculus complectatur, quæ aspectu sentiri possint. sed exquisitè ea cernat vbi radij cõcurrerint. Nam sæpè hac de causa pauimentum intuentes non videmus nummum qui in eo iaceat, quamuis diu intentis oculis, donec rady ad eum locum in quo iacet nummus, concurrerint, & tum demũ eum aspicimus, vt qui tum primũ cœperimus attendere. Epicurei imagines earum rerum quæ appareant, censent in oculos incurrere. Aristoteles non imaginem corpoream, sed qualitatem per commutationem aëris, ab his quæ videntur vsque ad oculum accedere. Plato verò per confusionem splendorum res aspici existimat, vt id quidem lumen quod ex oculis proficiscitur, aliquo vsque in aërem qui eiusdem secum est generis, effluat. quod verò à corporibus manat cõtrà feratur, ac quod in aëre est quì interponitur facileq; diffunditur & vertitur, simul cum oculorum igne extendatur. Galenus cum Platone de visione consentit in septimo de consensu sparsim sic ferè scribens, Si enim ad oculum veniret pars quædam, aut vis, aut imago, aut qualitas corporum quæ cernuntur, non cognosceremus magnitudinem eius quod

quod videtur, vt montis, si ita casus ferat, maximi: tantæ enim rei simulachrum incurrere in oculos nostros prorsus à ratione alienum est. Enimuero neque spiritus visionis tãtam vim expressus habere potest, vt circum omnia quæ cernuntur fundatur. Relinquitur igitur aërem qui nos circumstat tale instrumentum nobis esse, tum cùm videmus, quale in corpore neruus visionis est. Videtur enim aëri qui nos ambit aliquid euenire huiusmodi. Nam solis splendor attingens superiorem extremitatem aëris per totũ aërem vim suam transmittit, & splendor qui per neruos visionis fertur, naturam habet spirabilem, & in aërem incidens eundemq; primo impetu cõmutans longissimè tranat seipse continens, donec in durũ aliquod corpus incurrerit: est enim aër tale instrumentũ oculo ad diiudicanda ea quæ videtur, quale cerebro neruus: vt quã habet rationem cerebrũ ad neruũ, eandẽ habeat oculus ad aërem splẽdore solis animatũ. Esse autem aërem hac natura, vt assimiletur corporibus quæ sibi admoueantur, ex eo constat quod si in lumine aliquid splendidũ, vel fuluum, vel cæruleũ, vel argenteũ per aërem feratur ab eo quod fertur aër cõmutetur. Porphyrius in libro de sensu, neque conum, neq; simulachrum, neq; aliud quicquã, visionis causam esse vult, sed animã ipsam, cùm incidit in ea quæ cernũtur, agnoscere seipsam, esse ea quæ aspectu sentiantur, quòd anima cõtineat omnia quæ sint, omniaq; quæ sint, nihil sint aliud, quàm anima, corpora diuersa continens. Nam cùm velit vnam esse omnũ animã, eam quæ rationis est cõpos, meritò dicit in oĩbus quæ sunt, seipsam cognoscere. Cernit autẽ hic sensus per lineas rectas, et cũ primario loco colores percipit, tũ cũ his etiã corpus coloratũ diiudicat, et eius magnitudinẽ & figurã & locum in quo est et interuallum et numerũ et motum

& sta-

& ſtatum & aſperum & læue & æquabile & inæquabile & acutum & obtuſum et cohærentiam ſiue ad aquæ ſiue ad terræ naturam accedat, vt humidum ne ſit an ſiccum. Itaque quod propriè aſpectu ſentitur, color eſt. Nam ſola viſione colores percipimus, atque confeſtim cum colore coloratum corpus & locum in quo eſt quod cernitur, & interuallum quod inter id quod cernit, & id quod cernitur, interijcitur. Quotquot enim ſenſibus corpus percipitur, iſdem ſtatim etiam locus ſimul cognoſcitur, vt in tactu & guſtatu euenit. Sed hi quidem, tum ſolum ſentiunt cùm admoti fuerint corpori, exceptis ijs quæ pòſt explicabuntur. Viſio verò etiam magno interuallo interiecto. Quoniam autem procul cernit ſubiecta propria, neceſſariò conſecutum eſt vt etiam ſola interuallum videat. Magnitudinem verò tum ſola percipit, cùm poteſt id quod cernitur vno obtutu comprehendere. Quæ verò maiora ſunt quàm vt vno aſpectu comprehendi poſſint, in his viſio & memoriam requirit, & cogitationem. Cùm enim ea particulatim neq; tota vno cernat intuitu, neceſſariò ab vno tranſit ad alterum, & vt quidque in ea tranſitione in ſenſum incidit, ita ſenſu percipitur. Quæ verò prius percepta ſunt, memoria conſeruat, & cogitatio vtrunq; cogit, & quod ſenſu et quod memoria perceptum eſt. Quare magnitudinẽ dupliciter percipit aliquando ſola, aliquando adiuncta memoria, et cogitatione. Numerum autem eorum quæ cernuntur ſi plus tribus eſt aut quatuor qui vno aſpectu nõ cernitur, motus etiam & figuras multorum angulorum nunquàm ſola, ſed cũ memoria & cogitatione ſentit. Non enim poteſt & quinq; & ſex & ſeptem & his amplius ſine memoria cogere, vt neq; hexagona & octagona, & figuras multorum angulorum. Motus etiam cùm fiat per tranſitionem,

ſitionem, aliud habet primum, aliud ſecundũ. Vbi autem primum & ſecundum eſt & tertiũ, id memoria ſola conſeruat. Surſum autem & deorſum æquabile & inæquabile, item aſperum, & læue, acutum & obtuſum, tactus & viſus communia ſunt, quandoquidem hi ſoli ſenſus locum dijudicant. Cogitatione tamen etiam opus habent, quoniam illud ſolũ quod vno impetu in ſenſum incurrit ſolius ſenſus opus eſt. Quæ verò non vno, non ſolius ſenſus, ſed etiam memoriæ adiuncta cogitatione, vt ſuprà oſtenſum eſt. Tranſlucidarum autem rerum etiam vſq; ad fundum natura ſua viſio protẽditur, primum quidem & maximè aẽris: totũ enim penetrat, ſecundo aquæ ſtantis & limpidæ, ſiquidem piſces natãtes videmus (per vitrum verò & id genus alia minus cernimus) ſi modò illa lumine illuſtrata ſint, & hoc huius ſenſus eſt propriũ. Sed vidẽdum eſt ne quis in errorẽ inducatur quòd etiam calidorum perceptionem ad viſum pertinere exiſtimet, quoniam ignem dum aſpicimus, ſtatim etiam calidũ eſſe ſcimus. Nam ſi ad primam viſionem orationẽ retuleris, inuenies tum cùm primũ viſio ignem ſenſit, ſolum colorẽ & figuram percepiſſe, deinde accedente tangendi ſenſu calidũ eſſe cognouimus, quod memoria à tactu acceptum conſeruauit. Quare nunc cùm ignẽ aſpicimus, nihil præter figuram & colorem ignis cernimus. At cogitatio vna cum ijs quæ aſpectus cognoſcit per memoriam etiam colorem apprehẽdit. Eadem ratio in pomo eſt, ſi enim non ſolùm colore & figura pomum formatur, ſed etiam odore & ſaporis genere, non quò hæc quoq; viſio percipiat, pomum eſſe nouit. ſed animus odoratus & guſtatus memoriam retinet, et ſimul atq; aſpexerit etiam iſtorum cum figura, & colore informatam cogitationem habet. Itaq; cùm pomum cereum, verum eſſe pomum putauerimus,

non

non visio est quæ fallitur, sed cogitatio. Nam visio in suis & proprijs subiectis falsa non est, colorem enim & figuram aspexit. Tres igitur sensus visio, auditus, odoratus, res externas neque admotas sibi percipiunt aëre interiecto. Gustatus verò non aliter sentit, quàm si ad subiectum, quod percipiendum est, admoueatur. Tactus verò vtramque vim habet: Nam & admotus corporibus & aliquando intercedente baculo, suo munere fungitur. Quocirca interdum aspectus cæterorum sensuum testimonio indiget, cùm id quod cernitur artificio ad fallendum factum fuerit, vt in pictura, nam pingendi artis opus est, fallere aspectum non veris eminentijs & lacunis, si res eiusmodi naturæ est, vbi opus sit maximè quidem tactum ascisc ere. interdum tamen etiam gustatum aut odoratum, vt in pomo cereo. Aliquando tamen per se, et sua vi quæ appareãt euidenter ostẽdit, cùm quidem non magno interuallo conspexerit. Nam turrẽ quadratã si magnũ spatiũ interponatur, rotundã aspicit. Labitur etiam quando per caliginẽ, aut fumum cernimus, aut aliquid simile quod aspectũ perturbet. Item cũ per aquam quæ agitatur, Nam in mari remũ quasi infractũ videt. Similiter etiam cùm per aliquam materiã perlucentem aspicimus, vt in speculo et vitro & reliquis eiusmodi, aut cùm celeriter mouetur quod aspicitur. Conturbat enim visum celer motus, vt rotũda videat quæ non sunt rotunda et quasi fixa quæ moueantur, aut cùm cogitatio aliud agit, vt in eo qui constituerit amicum conuenire; et cùm in eum inciderit, præterit quod eius cogitatio in alijs occupata sit. At ne hoc quidem visionis peccatum est, sed cogitationis. Nam sensus quidem vidit & ad cogitationem detulit. sed illa ad ea quæ deferebantur non attendit. Quatuor autem maximè visioni ad res euidenter

ter cognoscendas opus sunt, integrum instrumentum, motus congruens, et interuallum, aër purus, & illuminatus.

De tactu. CAP. VIII.

QVODLIBET cæterorum instrumentorum Deus duplex fabricatus est, et loco aliquo parteq; corporis circumscripsit. Etenim oculos duos & aures duas & duo foramina eius sensus qui in naribus locatus est effinxit, linguas etiã duas in omnibus animalibus genuit, sed alias diuisas vt in serpentibus, alias copulatas et coniunctas, vt in hominibus. Quocirca duos tantùm ventriculos anteriores cerebri fecit, vt ex vtroque ventriculo nerui sentiendi demissi duplicia procreent instrumenta. Causã autem cur duplicia instrumẽta fecerit, est eximia procuratio animantium, vt si alterum læsum fuerit, reliquum sensum tueatur. Sed vt plurima cæterorum instrumentorum corrumpantur, nihil animantis vita offenditur. Tactu verò intereunte, simul etiam extinguitur animal. Solus enim tactus inter sensus, communis est omnium animaliũ. Omne enim animal tãgendi sensum habet, cæteros sensus nõ omnia omnes, sed aliquos aliqua. Oẽs habent quæ perfectiora sunt. Itaq; quoniã hic sensus esset ne animal an non esset, diiudicaturus erat, nõ vnam partẽ Deus tactui tribuit, sed totũ penè corpus animalis. Nam præter ossa & cornua & vngues, ligamenta & pilos & aliã quædã eiusmodi, omnis pars corporis tãgendi sensu prædita est. Euenit igitur vt vnũquodq; instrumẽtum dupli em sensum habeat, vnum eorum quæ propriè percipit, alterum tactus. Nam visus, verbi causa, colores internoscit, et frigida calidaq; percipit, sed hæc quidẽ vt corpus, illos vt visus. Idẽ de gustu et olfactu, et auditu iudican ũ est. Quomodo igitur totius corporis tactus est, si a }a: æriorib⁹ cerebri vẽtriculis sensus manare dicimus?

An

An perspicuum est neruis è cerebro demissis & in omnem partem corporis fusis tangendi sensum existere? Sed quoniam sæpè si spina pedem offendimus, statim capilli horrent, putarunt nonnulli dolorem, vel sensum doloris ad cerebrum mitti; & ad hunc modum sentire animal. Verùm si hæc ratio vera esset, non dolore afficeretur ea pars quæ secatur, sed cerebrum. Quare rectius est dicere neruum illum esse cerebrum. Nam cerebri aliqua pars est in se toto animæ spiritum continens, vt ferrum candēs ignem. Hanc ob causam cui parti neruus sentiens ingentus fuerit, ea pars ab eo sensus particeps, sentiensq; redditur. Neque tamen absurdum fortè sit dicere, in originem neruorum cerebrum, non dolorem, sed perceptionis societatem quandam, & doloris denunciationem mitti. Propriè autem sub tactum subiecta sunt calidum, & frigidum, molle, & durum, viscosum, & aridum, graue & leue: solo enim tactu hæc cognoscūtur. Communia tactus, & sensus oculorum acutum, & obtusum, asperum, & læue, siccum & humidum, crassum, & subtile, sursum & deorsum, (quandoquidē & locus) item magnitudo cùm fuerit eiusmodi, vt vno impetu tactus comprehendatur, spissum, & rarum, & rotundum, cùm exiguum fuerit, quemadmodum aliæ figuræ quædam. Motum item accedentis corporis percipit adiuncta memoria & cogitatione. Numerum quoque, sed vsque ad duo, aut tria, ea'que exigua, et quæ facilè comprehendantur. Sed hæc aspectus magis, quam tactus percipit, vt etiam æquabile & inæquabile. Sunt enim de læuium & asperorū genere. Nam ad duritiē admixta non æquabilitas asperitatem, æquabilitas iuncta ad spissitudinem læuitatem gignit. Quare ex his quæ diximus, magnā esse horum sensuum inter se cōmunitatem, facilè perspicitur. Nam alterius errorem alter

alter indicat. In pictura enim oculi quidem eminentias quasdam cernunt, narium & cæterorum. At accedens tangendi vis, eius errorem coarguit. Atque vt aspectus, omnia semper aēre interiecto intuetur, ita tactus per baculum & dura & mollia & humida sentit, etsi ratiocinationem & cogitationem adhibet. Hunc enim sensum homo habet acerrimū: Nam tactu & gustu reliqua vincit animalia, cæteris sensibus vincitur. Cùm enim aliud animal alio sensu de tribus hominem superet, canis tribus pariter excellit: Nam & audit acutius, & videt & odorat: quod ij canes ostendunt, quos ad inuestigandas feras adhibemus. Quanquàm autem vniuersum corpus tactus est instrumentum, vt suprà est declaratum, maximè tamen interiores manus & harum in primis summi digiti. Hos enim vt indices habemus tactus certissimos, nam non modo ad comprehendendum idoneum instrumentum à Deo manus effectæ sunt, sed etiam ad tangendum. Quam etiam ob causam cute tenuiores sunt, & musculi vniuersæ palmæ substrati sunt & pilis carent, vt magis quæ tangi possunt percipiant. Cur autem pilos ex sese non efferant, musculus substratus causa est. Manus autem quæ duriores sunt, ad capiēdum valentiores sunt; quæ molliores, ad tactionem certiores. Quomodo etiam nerui qui duri sunt ad motū, qui molles ad sensum sunt aptiores. Nerui enim tactus quoque instrumenta sunt, cùm per eos tangendo sentimus.

De gustatu. CAP. IX.

VISVM quidem suprà diximus ad rectas sentire lineas: Odoratus autem & auditus non solùm ad rectam lineam, sed vndiq; tactus & gustatus, neque rectis lineis, neque vndique cognoscunt; sed tum solùm, cùm

proximè ad ea quæ sibi subiecta sunt accesserint, exceptis his quæ iam explicata sunt. Est autem gustatus, sensus qui sapores percipit. Instrumenta eius lingua, ea quæ maximè summa, præterea palatum. In quibus nerui, qui è cerebro deferuntur diffusi perceptionem suam ad principem animæ partem referunt. Succi autem ij qui sub gustatum, subiectæ qualitates vocantur, sunt hi; dulcedo, acor, acrimonia, acerbitas, austeritas, amarities, salsedo, pinguedo. Hæc enim gustus diiudicat. His qualitatibus aqua carere dicitur, quòd nullam harum qualitatum in gustando referat. Nam si cæteras qualitates spectes, vt frigus & humorem, insitam habet aqua qualitatem. Acerbitas autem, & austeritas, inter se differunt, quòd altera magis, altera minus constringat. Simplices igitur qualitates quas gustus percipiat, hæ ferè solæ sunt. Compositæ infinitæ. Nam cuique animalium, ac stirpium generi, propriæ qualitates sunt. Aliam enim, si ita casus ferat, porcorum; aliam caprarum qualitatem percipimus. Quare cùm ignorauerimus quod genus carnium sit, quod affertur, gustãdo iudicamus: quod non eueniet, nisi diuersa esset cuiusque rei, quæ sub gustum cadat, qualitas. Proinde generatim eas nemo complecti queat, cùm sit infinitæ, & inter se omnino differentes. Nam vel in ijs in quibus vna quæpiam simplicium qualitatum dominatur, sapores specie differre notum est. Nam in ficubus aridis & vuis passis & palmula, vna dominatur qualitas, dulcedo, & tamen gustus in his specie sapores discrepantes cognoscit.

De auditu. CAP. X.

AVDITVS voces sentit, & sonos, eorumq; acumen, & grauitatem, & læuitatem, et asperitatem, magnitudinemq; indicat. Instrumenta huius quoque sensus, molles sunt nerui è cerebro ducti, & aurium structura, maximeq; quod in ijs cartilaginosum est. Nam ad sonos & strepitus apta cartilago est. Solus homo & simia aures nõ mouent, cùm cætera omnia, quæ aures habeãt, animalia eas moueant.

De odoratu. CAP. XI.

ODORATVS fit ille quidem per nares, sed ad terminos anteriorum ventriculorum cerebri perficitur. Hi enim cùm vaporum naturam in primis referant, facilè vapores percipiunt. Dictum est enim supra, quodq; instrumentum per naturæ coniunctionem ea percipere, quæ propriè sibi subiecta sint. Veruntamen non vt cæteris instrumẽtis, ita odoratu sentiendi neruum cerebrum demisit. sed ipsum suis terminis vsum neruorum explet, vaporesq; qui afflantur, accipit. Est autem odorum latissimè patens differentia suauis odor & teter, & qui inter hos medius interijcitur, qui neque suauis neque teter est. Gignitur autem suauis odor cùm humores qui sunt in corpore, exquisitè, medius cùm mediocriter teter, cùm parum, aut nullo modo concocti sunt.

De cogitatione. CAP. XII.

EIVS partis quam phantasticam diximus cùm facultatem tum instrumẽta, tum parteis, tum partium coniunctionem & differentiam, vt potuimus, breuiter satis explicauimus. Illius autem partis in qua cogitatio est generatim iudicia sunt, & assensus, & declinatio, & appetitio. Speciatim rerum intelligentia, virtutes, scientiæ, artium rationes deliberandi vis, electio. Atque hæc pars est quæ per somnia vaticinatur nobis futura quam solam

Pythagorici Hebræos secuti, veram diuinationem esse volunt. Instrumentum eius est medius ventriculus cerebri animæq; spiritus qui in eo clauditur.

De memoria. CAP. XIII.

EA vis qua meminimus, memoriæ, & recordationis causa est, et penu. Memoria est, vt Origines ait, phantasia intus relicta, ab aliquo sensu qui actu sit, vt Plato verò definiebat, sensus, et intelligētiæ notionis cōseruatio. Animus enim quæ sub sensus cadunt, per sentiēdi instrumenta percipit, opinioq; nascitur. Quæ verò sub intelligentiam intelligentia, gignitur q; intelligentiæ notio. Cum igitur imagines & eorum quæ opinatus est, & quæ intelligentia cōprehendit, conseruat, meminisse dicitur; Quo loco Plato non eam intelligentiæ notionem quæ verè dicitur, videtur accipere, sed cogitationem. Nam quæ sub sensum subiecta sunt, per se memoria tenētur; quæ intelligentia cernuntur, ex accidenti: quandoquidē eorum quæ cogitamus ex antegressa phantasia memoria est. Quæ verò propriè intelligētia intuemur, quoniam didicimus, aut audiuimus, meminimus, substantiæ verò eorum memoria nulla est. Non enim ex antegressa phantasia, quæ intelligentia cernimus, percipimus, sed ex disciplina aut naturali notione. Quod si meminisse dicimur quæ prius vidimus, aut audiuimus, aut alio quouis modo cognouimus, prius autem ad tempus præteritū refertur, dubium non est, quin sub memoriam cadant ea, quæ fiunt, quæ pereunt, quorum in tempore cohærentia est. Et quanquam absentium memoria est, non etiam ab absentibus commouetur. Recordatio dicitur cùm obliuio memoriam interruperit. Est enim recordatio memoriæ quæ euanuerit recuperatio. Euanescit autem per obliuionem. Obliuio porrò memoriæ amissio est. Sed alia est perpetua, alia ad

ad tempus, quo de genere est recordatio. Alia autem est recordatio, quæ non est obliuio eorum quæ sensu & intelligentia percepta sunt, sed naturalium notionum. Naturales notiones appellamus, quæ sine doctrina omnibus adsunt, vt verbi causa, esse Deum. Hanc Plato recordationem esse dicit idearum. Quid autem idea sit, posteà dicemus. Phantastica igitur vis, tradit cogitationi ea quæ sensibus conspiciūtur. Cogitatio cū accepit & iudicauit, mittit ad memoriam. Huius instrumentum est postremus cerebri ventriculus quem & παρεγκεφαλίδα & παραπραγίδα vocant, & qui in eo animæ spiritus comprehenditur. Sed quoniam sensuum principia & radices dicimus esse anteriores cerebri ventriculos, cogitationis medium, memoriæ postremum, confirmanda hæc ratione sunt, ne temerè ijs quæ dicuntur, credere videamur. Est autem huius rei argumentum certissimum, quod ex vsu & munere partium ducitur. Nam anterioribus ventriculis quoquo modo læsis sensus offenduntur, cū cogitandi vis adhuc maneat incolumis. Solus verò medius ventriculus si lædatur, cogitandi facultas labefactatur, at sensuum sedes manent, sensumq; à natura datum tutantur. Quod si anteriores, mediusq; ventriculus lædantur, ratiocinatio vna cum sensibus corrumpitur. At verò si postremus ventriculus offendatur, sola interit memoria, sensui & cogitationi nihil nocetur. Quod si & anteriori, & medio, & postremo ventriculo aliquid accidat, præterquam quòd totū animal in vitæ discrimen adducant, sensum pariter & cogitationem, & memoriam delent. Quod cum alijs multis affectionibus & morborum incursibus, tum in primis insania febricitantiū ostenditur. Nam aliqui eorum qui eo morbo laborant, sola cogitatione læsa, sensus conseruant: qualem describit Galenus

quendam, qui cùm apud eum lanificium quidam exerceret, arreptis vasis vitreis ad fenestram se propipiens, quærebat de prætereuntibus, quodq; vas nomine compellans, an præcipitari vellent. Cum ij qui astabant velle se respondissent, primùm proiecit singula vasa: deinde percunctabatur, an etiã lanificum demitti vellent. Illi quòd arbitrarentur rem esse ridiculam, & iocularem, cùm se velle dixissent, hominem corripuit, & præcipitem dedit. Hic sensibus erat integris, sciebat enim & illi esse vasa, & hunc lanificum, sed ratiocinatio sana non erat. Aliorum vana phantasia est, putantium se videre quæ non vident, cùm cætera rectè & ratione diiudicent. Horum anteriores tantùm ventriculi læsi sunt, medius saluus est. Per affectiones autem, quæ membrum quodq; insequuntur, eius munera impediuntur. Nam ne eo munere fungatur, impeditur animal, ad quod obeundum natura parata est ea pars quæ affecta aut offensa est, quemadmodum pede offenso ne deambulemus, impedimur. Hoc enim pedis officium est.

De ratione & oratione. CAP. XIIII.

HÆC ergo vna diuisio est facultatũ animæ, cum quæ partes quædam corporis diuiduntur. Alia diuisio, alioq; modo, partis animæ rationis compotis, est in rationem & orationem. Est autem ratio animi agitatio, quæ fit in parte animæ quæ ratiocinatur sine vlla elocutione. Vnde sæpè etiam tacentes totam rationem cum animis nostris percurrimus, & in somnijs disputamus, et per hãc maximè (non enim æquè per orationem) ratione præditi esse omnes dicimur. Nam & qui surdi nati sunt, & qui casu, aut morbo aliquo vocem amiserunt, nihilominus ratione vtuntur. Orationis munus, in voce, & sermone perspicitur. Instrumenta autem vocis multa sunt, nam & musculi qui intus sunt in medijs lateribus, & thorax, & pulmo, & aspera arteria, et larynx, et horum maximè quod cartilaginosum est, & nerui recurrentes, & lingula, & omnes musculi qui has parteis mouent, emittendæ vocis sunt instrumenta. Sermonis autem os, in hoc enim fingitur & figuratur, & velut conformatur sermo: lingua, & gurgulione, plectri locum obtinentibus, palato cani illius quod sonum refert, dentibus & cuiusdammodi oris hiatu, vt in lyra chordarum vsum explentibus: conferente etiam aliquid naso, vt vox sonora sit, seu egregia, vt in canentibus apparet.

Alia diuisio animæ. CAP. XV.

DIVIDVNT aliter in vires, aut species, aut partes animam, in eam quæ ad stirpes pertinet, quæ & altrix & patibilis vocatur, in sentientem, & rationis compotem. Instrumenta autem cuiusque partis, partim explicata sunt, partim infrà dicẽtur. Zeno stoicus octonarum partium animam esse censet, partiens eam in principem facultatẽ, quinq; sensus, & vocis mittendæ, procreandiq; vim. Panætus philosophus edendæ vocis facultatem, motionis eius quo per se animalia cientur, partem esse vult, & quidem rectissimè. Procreatricẽ verò non animæ partem, sed naturæ. Aristoteles in Physicis quidẽ quinq; esse dicit partes animæ, eam quæ ad stirpes pertineat, sentientem, loco mouentem, appetentem, et ratiocinantem. Eam quæ ad stirpes pertineat, intelligens quæ alit, auget, generat, fingit, formatque corpora, quam eandem altricem quoque vocat, totum præstantissimæ partis nomine, eius nempe, quæ alit, appellans, à qua cætera partes quas modò enumeranimus, pendent. Atque ita quidem in

Physicis. In Ethicis verò in duo prima et summa genera animum distribuit, in rationis participem, & expertem. Rursus rationis participem diuidit in eam quæ rationi obtemperat, & quæ rationi non obtemperat. De participe rationis suprà dictū est; de experte nunc disseremus.

De parte animæ rationis experte quæ & patibilis & appetitio vocatur. CAP. XVI.

Non desunt qui per se esse dicant, quod ratione careat, vtpote cum anima reperiatur quæ rationis sit expers, neque pars animæ rationis participis. Primum quidem, quoniam per se in bestijs inuenitur, ex quo intelligitur perfectam quandam esse animam, nec partem alterius. Deinde, quoniam absurdissimum est rationis partem esse, quod rationis est expers. Aristoteles verò & partem esse dicit, & facultatē, & diuidit in parteis duas vt diximus, quæ cōmuni nomine appetitus nominantur, ad quē pertinet etiā motus, quo per se animalia sequendi aliquid, vel vitandi gratia incitantur. Appetitus enim est motus principium. Nam simul vt appetierint animalia, per se ad motum, persequendi causa, feruntur. Ratione carētis animæ partis, aliud non paret rationi, aliud paret. Rursus quod rationi paret, diuiditur bipartitò, in iram, et cupiditatem. Instrumentum autem cupiditatis, quæ ex sensu nascitur, iecur est; iræ, cor. pars dura & vehementioris notionis capax ad grauia negotia, & difficilia, & ad contentum impetum destinata, quemadmodum contra iecur pars mollior, mollis cupiditatis instrumentum est factum. Dicuntur autem hæc rationi obedire, quoniam nata sunt vt pareant, & ad nutum rationis moueantur, in ijs quidem hominibus qui conuenienter naturæ viuunt. Atque hi affectus animalis substantiam

tiam constituunt, quando sine his existere vita potest. Quoniam autem affectus nomen homonymum est, distinguenda prius est eius homonymia. Dicitur enim affectio, tum corporea, vt morbi, et vulnera; tum animi, de qua in præsentia loquimur, cupiditas & ira. Communiter autem, & generatim animalis affectio est, quam voluptas aut dolor insequitur. Nam affectionem dolor insequitur, non affectio dolor est. Si enim ita esset, quidquid afficeretur doleret, nunc verò quæ sensu carent, afficiuntur illa quidem, non tamen dolent, non ergo affectio dolor est, sed affectionis sensus, quam tamen alicuius esse momenti oportet, vt sensu percipiatur. Animi affectionū definitio, hæc est: Affectio est motus appetendi facultatis sub sensu cadens, ob boni vel mali phantasiam. Et aliter sic, Affectio est motus animæ rationis expers, ob opinionem boni vel mali. At vniuersè affectionis hanc definitionem tradunt, Affectio est motus ex alio in alio. Muneris functio, est motus efficax. Efficax autem dicitur, quod ex se mouetur. Itaque hoc modo ira muneris functio est irascendi facultatis, affectio autem vtriusque animæ partis, & hoc amplius corporis nostri totius, cùm per iram violenter rapitur ad agendum. Ex alio enim in alio motus est factus, quam affectionem esse dicebamus. Alio modo muneris functio affectio dicitur, cùm fuerit præter naturam. Nam muneris functio, secundum naturam motus est, affectio verò præter naturā. Quare hac ratione muneris functio affectio dicitur, cùm non secundùm naturam mouetur, siue à seipso, siue ab alio moueatur. Nam cordis motus si pulsus est moderatus, muneris est functio; si validior agitatio, affectio. Nā à corde est validior agitatio, sed præter naturam, ab eodem pulsus moderatus, sed secūdùm naturam. Nihil igitur miri

vnam & eandem rem, & affectionem & muneris functionem nominari. Nam quà motus sunt, à patibili animæ parte profecti muneris quædam functiones sunt; quà verò immoderati, & præter naturam non muneris functiones, sed affectiones sunt. Motus igitur partis animæ rationis expertis, secundum vtranq; verbi notionem affectio est, non omnis tamen motus patibilis partis affectio dicitur. Sed qui vehementior est, & ad sensum peruenit; Nam exigui motus, & sensum effugientes affectiones non sunt. Debet enim affectioni inesse magnitudo, quæ alicuius momenti sit. Quocirca definitioni affectionis appositum est, motus sub sensum cadens; Nam exigui motus, vt iam dixi, quos sensus non percipit, affectionem non gignunt.

De cupiditate. CAP. XVII.

DIVIDITVR pars animæ rationis expers, vt diximus, quæ rationi obtemperat, in duas partes, cupiditatem, & iram. Rursus cupiditas, bipartitò distribuitur, in voluptates & dolores. Nam cupiditas dum quod vult assequitur, voluptatem efficit. cõtrà dum non assequitur, dolorẽ. Alio modo diuisa cupiditas, quatuor omnino species facit. Nam in rebus, alia sunt bona, alia sunt mala, & alia iam adsunt, alia expectantur. His generibus constitutis, si duo per reliqua duo multiplicentur, in quatuor partes cupiditas diuiditur. Est enim bonum, & malum, item præsens, & expectatum. Expectatum enim bonum libido est, iam verò præsens voluptas. rursus malum expectatum metus est, præsens ægritudo. In bonis enim voluptas, & libido versantur, in malis metus & ægritudo. Quæ ratio nonnullos mouit, vt affectionem in quatuor parteis tribuerent; libidinem, voluptatẽ, metum, & ægritudinem.

tudinem. Bona autem & mala dicimus, aut quæ verè sunt, aut quæ existimantur. Innascuntur autem malæ affectiones in animo per tria hæc; malam institutionem, inscitiam, prauum corporis habitum. Si enim non rectè à pueris instituti fuerimus, vt regere affectiões possimus, in earum immoderationẽ incurrimus. Per ignorantiam autem, peruersa iudicia in ratiocinandi animi parte gignuntur, vt opinio sit quæ mala sunt, esse bona; & quæ bona, mala. Aliquæ etiam ex prauo habitu corporis comparãtur. Siquidem in quibus amaræ bilis magna copia est, iracundi sunt, & quorum calida humidaq; temperatio est, ad obscœnas voluptates propensi. Verùm praua consuetudo, bona cõsuetudine tollenda est, ignoratio, doctrina, atq; scientia. Ad prauum autem habitum, corporea remedia adhibenda sunt, vt eum quoad fieri potest, ad mediam temperationem, idoneo victu & exercitationibus, denique medicamentis, si etiam his opus erit, transferamus.

De voluptatibus. CAP. XVIII.

VOLVPTATVM quædam sunt animi, quædam corporis. Animi sunt, quæ per se sunt animi, vt quæ ex doctrina et cognitione rerum capiuntur. Hæ enim & id genus aliæ, sõlius sunt animi. Corporeæ autẽ sunt, quæ in cõmunitate corporis, et animi versantur, ideoq; corporeæ vocatæ sunt, vt quæ è cibo et cõplexu Venereo proficiscuntur. Solius porrò corporis nullæ voluptates sunt propriæ, sed affectiones, vt sectiones, fluxiones & qualitates tẽperationi congruẽtes. Omnis enim voluptas cum sensu est. Sensum autẽ animi esse ostendimus. Esse autem ancipitẽ, et multiplicem significationẽ vocabuli voluptatis, perspicuum est. Sub alio enim, atque alio genere est, vt honestæ & improbæ voluptates. Aliæ etiam vanæ, aliæ veræ sunt

volupta-

voluptates. Ac illæ quidem quæ in cogitatione ponuntur, ad scientiam sunt; quæ cum corpore percipiuntur, ad sensum. Et harum quæ ad sensum sunt, aliæ naturales sunt, aliæ non naturales. Præterea voluptati quæ in bibendo est, ægritudo quæ in sitiendo est, opponitur. At illi quæ in rerum contemplatione est posita, nihil opponitur. Quæ omnia verbi voluptatis ambiguitatem ostendunt. Voluptatum autem corporis quædam sunt necessariæ, & naturales sine quibus vita constare non potest, vt alimenta, quæ quod corpori deest explent, vestitusque necessarius. Aliæ naturales quidem, non tamen necessariæ, vt secundum naturam, & legem concubitus. Hæ enim conferunt ad permanentiam vniuersi generis: Fieri autem potest, vt sine eis in virginitate vitam trãsigamus. Aliæ neq; necessariæ, neque naturales, vt ebrietas, & libidinosa petulantia, & immoderato cibo, potuq; corporis expletio. Hæc enim tantũ abest, vt ad propagationem generis nobis conducant, quod legitimus facit concubitus, aut ad vitæ cohærentiam, vt etiam vehementer noceãt. Quare qui conuenienter Deo viuit, huic sôlæ necessariæ simul, et naturales voluptates persequendæ sunt. Illi verò qui ab hoc in secunda est virtutum classe locatus, cùm hæ, tum illæ etiam quæ nõ necessariæ quidem illæ sunt, sed tamen naturales assumendæ sunt, sic vt modus & ratio, & tempus, & locus idoneus seruetur. Reliquæ omnino fugiendæ sunt. Simpliciter autem illæ honestæ esse voluptates putandæ sunt, quæ non sunt implicatæ dolori, neq; pœnitendi causam afferunt, neque alio vllo detrimento afficiunt eos, qui perfruuntur, neque vltra modum prorediuntur, neq; nos multum à grauioribus negotijs abstrahunt: aut sibi seruire cogunt. Propriæ voluptates sunt, quæ insunt quodãmodo, aut annexæ sunt cognitioni diuini numinis, &

& scientijs & virtutibus. Hæc in ijs ducere debemus quæ primario loco sunt expetenda, quæ non vt simus simpliciter, neque vt genus perduret, sed vt bene nobis sit, et viri boni, Deoq; grati simus, vim habent, & ad perficiendum hominis animum & intelligentiam conferunt. Nam neque affectionibus medentur, vt quæ naturæ desideria satiant, neq; omnino ægritudinem aut antegressam, aut insequentem, aut contrariam habent, sed puræ sunt & ab omni concretione materiæ liberæ, propterea quòd in solo animo ponuntur. Etenim vt Platonis sententia est, voluptatũ partim sunt falsæ, partim veræ. Falsæ, quæ cum sensu & opinione non veræ sunt, & dolores habent implicatos. Veræ, quæ sôlius sunt animi ipsius per se, cum scientia & mente & prudentia, liquidæ et ab omni dolore seiunctæ, quæ que nullam pœnitendi causam relinquunt. Has voluptates quæ ex contemplatione rerum & honestis actionibus manãt, non communi nomine πάθη, sed πίσεις appellant, & si vtrunque à patiendo nomen ductum est. Nonnulli autem sunt qui propriè eiusmodi voluptatem, gaudium nuncupent. Definiunt autem voluptatem, ortum in naturam qui sensum moueat. Verùm hæc definitio corporeæ tantum esse voluptatis videtur. Hæc enim quædam est expletio, & corporeæ inopiæ, doloris que qui ex inopia nascebatur medicina. Nam frigentes, aut sitientes dum ægritudinem sanamus, quæ è frigore, & siti existit, in calefaciendo, & bibendo, voluptatem percipimus. Ex accidenti igitur hæ voluptates bonæ sunt, neque per se aut natura sua tales sunt. Nam vt sanari ex accidenti bonum est, at sanum esse naturâ, et per se: sic hæ voluptates, cùm curationes quædam sint, ex accidenti bonæ sunt. Voluptates verò quæ in contemplatione ponuntur, per se sunt bonæ & naturâ. Non enim

ex

ex inopia capiũtur. Hinc igitur non omnem voluptatem indigentiam explere disci potest. Quod si est, non rectè definiunt, qui aiunt ortum in naturã qui sensum moueat esse voluptatem. Non enim omnes voluptates hæc definitio cõplectitur, sed eam quæ ex cõtemplatione nascitur, omittit. Epicurus quoq; voluptatẽ definiens, detractione omnis molestiæ, idem dicit quod ij qui asserunt ortum in naturam qui sensum moueat. Nam amotionem doloris, voluptatem esse dicit. Quoniã autem nullus ortus eiusdem est generis, aut cognatus suis effectis, neque ortus voluptatis, voluptas putanda est. Sed à voluptate aliud quippiam. Nam ortus in oriendo est. Nihil autẽ eorum quæ oriuntur, simul oritur et ortum est, sed nimirum gradatim. At quod voluptate afficitur, ea cõfertim afficitur, non ergo ortus voluptas est. Præterea omnis ortus, rerum est quæ nullæ sunt: voluptas autẽ rerũ est quæ iam sunt; nõ est igitur ortus voluptas. Præterea bonorum quædam sunt habitus, quædam muneris functiones, quædam instrumenta. Habitus vt virtus, muneris functio, vt vsus virtutis. Item habitus sensus visus, muneris functio, videre. Instrumẽta sunt per quæ munere fungimur aliquo, vt oculus, diuitiæ, et alia eiusdem generis. Omnes autem facultates animi quæ in bonis & malis versantur, habituum quorundam facultates sunt. Si ergo bonum est voluptas, ac non malũ, in his sõlis erit. At habitus quidem non est, neq; enim vt virtus. non enim ita facilè in dolorẽ contrarium verteretur. Neq; vt habitus qui priuationi opponitur, nam eodem tempore, vt habitus, & priuatio insit, fieri nequit. Voluptatem autem aliqui, & dolorem eodem tempore capiunt, vt his accidit qui fricãtur. Non est ergo habitus, voluptas. At verò neq; instrumentũ est. Instrumenta enim aliorum non sua causa sunt. Voluptas autem

autem non alterius causa, sed sua ipsius est: non igitur est instrumentum. Reliquum est, vt muneris functio existimetur. Quare Aristoteles eam definit non impeditam muneris functionem habitus, qui secũdum naturam est. Nam quæ naturalem muneris functionem impediũt, dolorem afferunt. Atqui & beatitudo muneris est functio non impedita, habitus, qui secundum naturam est. Itaq; accidit ex hac definitione, beatitudinem esse voluptatẽ, & euerti definitionem. Adhibita igitur correctione desiniuit voluptatem, finem esse muneris functionũ non impeditarum animantis, quæ sunt secundum naturam, vt implicata beatitudini; et vna cum ea sit voluptas, non autẽ voluptas beatitudo sit. Non omnis autẽ muneris functio, motus est. sed quædã est muneris functio, quæ administrãtur sine omni motu, qua in primis Deus vtitur. primus enim motor immobilis. Huiusmodi etiam functio in hominibus est, cõtemplandi actio: nam sine motu est. Nam et quod contemplamur vnum idemq; semper est, & contemplantis mens fixa est. In vno enim, & eodem semper versatur. Quod si contemplationis voluptas, quæ maxima & præcipua & vera est, sine motu fit, perspicuum est cæteris quæ per pauciores motus capiuntur, vt quæq; per paucissimos motus oriuntur, ita & præstantissimas & maximas esse. Cum muneris autem functionibus, voluptatum species diuiduntur. Quot enim muneris functionum sunt species, totidem sunt voluptatum. Et honestarum quidem honestæ, prauarum praue. Neque dubium est quin in quoque sensu, specie differentes voluptates, reperiuntur. Aliæ enim tactionis sunt, aliæ saporum, aliæ oculorum, aliæ audiendi, aliæ odorandi. Sunt autem sensus puriores ij, qui non proximè accedunt ad ea sensum mouentia quæ delectant, vt, visio, auditus, odoratus.

Sunt

Sunt etiam functionum, quæ in ratione ponuntur, species duæ. Alia enim in agendo, alia in cõtemplando cernitur. Itaque certum est etiam voluptatum, quæ has functiones consequuntur, duo esse genera, è quibus purior est ea voluptas, quæ ex perspicientia rerum percipitur. Hominis autem, qua homo est, eæ sunt propriæ quæ in ratione & intelligentia sunt positæ. Nam qua animal quidem est, illæ voluptates quæ sensus mouent, etiam cæterorum animalium communes sunt. Quoniam autem earum voluptatum, quæ sensus quadam iucunditate demulcent; alij alijs delectantur, non quæ improbis, sed quæ viris bonis honestæ videntur, etiam per se honestæ sunt. Rectus enim iudex, & disceptator cuiusque rei est, non qualiscunque, sed qui eius rei scientiam tenet, & secundum naturam affectus est.

De ægritudine. CAP. XIX.

AEGRITVDINIS *species sunt quatuor ἄχος, molestia, inuidia, & misericordia. Est autẽ ἄχος ægritudo, quæ vocis vsum adimit. Molestia, ægritudo grauans. Inuidia, ægritudo quæ ob alterius res secundas suscipitur. Misericordia, ægritudo quæ ob aliena mala. Omnis autem ægritudo mala est suapte natura. Etsi enim vir bonus æger erit aliquando, si vel viri boni intereunt, vel liberi, vel patria vastetur; non hoc primaria ratione, neque ex proposito, sed ex circunstantia faciet. Atqui in his ipsis, qui se contemplationi rerum totum tradidit, nihil omnino commouetur; cùm se ab his rebus, quæ in hominum vita geruntur, semouerit, cum Deoq; coniunxerit. At vir probus modicè his rebus tangitur, neque modum transit, neque succumbit ægritudini, sed potius eam superat. Opponitur autem ægritudo, vt malum bono, moderatæ*

deratæ voluptati; vt malum malo, immoderatæ. Verùm ista immoderatio in corporeis tantùm accidit. Nam contemplationis lætitia, cùm sit summa quædam & absoluta, immoderationem non admittit, neq; ei ægritudo opponitur, neq; ex depulsione antegressæ ægritudinis accidit.

De metu. CAP. XX.

DIVIDITVR *autem metus in sex partes, in pigritiam, pudorem, verecundiam, stuporem, sollicitudinem, terrorem. Est autem pigritia, metus venientis actionis. Stupor, metus è magna phãtasia. Terror, metus ex insolita phantasia. Sollicitudo, metus ne labamur, id est, ne id quod proposuerimus non consequamur. Nam dum metuimus vt assequamur quod proposuerimus, solliciti sumus. Pudor, metus ob expectationem reprehensionis: atque optima hæc affectio est. Verecundia, metus ob turpitudinem susceptam, atq; hæc quoq; affectio spem aliquam salutis ostendit. Hoc autem differt pudor à verecundia, quòd qui verecundatur, ob ea quæ perpetrauit, se occultat: quem autem pudet, ne dedecus aliquod admittat, metuit. Sæpè tamen veteres nominibus abutentes, pudorem verecundiam, & verecundiã pudorem vocant. Nascitur autem metus, per refrigerationem, omni calore ad cor principem partem concurrente; quomodo populus cùm in metu est, in curiam confugit. Metus instrumentum est, os vẽtriculi. Hoc enim est quod in ægritudine morsum sentit, vt Galenus in tertio de Demonstrat. ait ad hunc ferè modum, His qui in ægritudine aliqua versantur, multum flauæ bilis defluit in ventrem, quod morsum ipsis præbet, neque prius ægri esse & morderi desinunt, quàm bilem euomuerint. Nam morsus ijs accidit, infra cartilaginẽ quæ est in medio pectore, quod*

quia speciem ensis præbet, ξιφοειδὴς nominatur. Cor autem multò superius locatum est. Nam septo transuerso venter inferior est, cor superius. Veteres tamen etiam os ventris, cor vsurpant, vt Hippocrates, & Thucidides vbi pestilentiam quæ Athenis erat describit, sic dicens, Et cùm in corde dolor firmaretur, inuertebat ipsum, & purgationes bilis quotquot à medicis nominatæ sunt, inuadebant. Nam quod inuertitur, os ventris est, dum vomere cogitur, non ea pars viscerum quæ cor est.

De ira. CAP. XXI.

IRA est feruor sanguinis, quo cor suffusum est, ex respiratione fellis, aut conturbatione natus. Idcircò & χολὴ à Græcis, id est, bilis & χόλος dicitur. Aliquando ira, est appetitio vindictæ: Nam dum iniuria afficimur, aut opinamur nos iniuria affici, iracscimur, & tum mixta sit affectio ex libidine & ira. Species iræ tres, excandescentia, quæ & χολὴ id est, bilis & χόλος dicitur, simultas, & inimicitia. Ira enim principium & motum habens, excandescentia, & bilis appellatur. Simultas, ira inueterascens. Hæc Græcis dicitur μῆνις à manendo, & quòd memoriæ sit tradita. Inimicitia, vocatur ira, obseruans occasionem vlciscendi: hanc Græci κότον dicunt, παρὰ τὸ κεῖσθαι, hoc est, quòd reposita sit. Est autem ira satellitium rationis. Cùm enim ratio iudicarit, rem esse dignam quæ ægrè & molestè feratur, succedit ira, si modò proprium & naturalem ordinem tueantur.

De parte rationis experte, quæ rationi non obtemperat. CAP. XXII.

QVOD ergo rationi paret, hoc modo se habet. de genere eo, quòd rationi nõ paret est, in quo nutriendi,

di, procreandi, & pulsuum vis inest. Quorum duo illa naturalia, hoc postremum vitale nominatur.

De nutriente animæ parte. CAP. XXIII.

ALTRICIS partis vires naturales sunt quatuor, trahendi, retinẽdi, cõmutandi, depellendi. Quæq; enim pars animalis naturaliter trahit ad se suum alimentum, attractum retinet, retentum in se mutat, et demùm quod superfluum est, expellit. Et hæ sunt facultates quæ cibum partium animalis administrant, ex quibus accretio, cùm in longitudinem, tum in latitudinem proficiscitur. Depellũtur autem quæ superflua sunt per ventrem, per vrinam, per vomitus, per sudores, per os, per aures, per oculos, per expirationẽ, per occulta foramina. Ac ceteræ quidem depulsiones in promptu sunt. Per aures autem ea quæ vocãtur κῶφελὴ quæ sunt aurium sordes. Per oculos, lachrymæ, & lippitudines. Per expirationem, fuliginosus ille cordis calor depellitur. Occulta autem foramina, seu poros vocant respirationem totius corporis, qua ex imo corpore, & arteriarum contractione plurimi vapores, per cutis raritatem exeunt. Instrumenta nutrientis facultatis sunt os, stomachus, venter, iecur, omnes venæ, intestina, bilis vtraque, & renes. Nam os primum præparat ventri cibũ, minutim eum per dentes, & linguam concerpens. Nam & lingua maximum vsum, in mandendo præbet, quòd cibum cogat, dẽtibusq; subiiciat, non aliter atq; molentes fœminæ manu frumentum sub molas mittunt. Nam quodãmodo lingua mandẽdi cibi, manus est. Ita autẽ cõfectus cibus mittitur ad vẽtrem per stomachũ. Stomachus enim non solũ indigentiæ percipiendæ instrumentũ est, sed etiã ciborũ meatus. Præsto enim est in

deglutiendo, et attrahit cibum & ad ventrem demittit: quem venter vbi acceperit, secernit quod bonum est & ad nutriendũ aptum à lapidoso, ligneo & inepto ad alendum, ac quod bonum quidem est in succos mutãs, mittit ad iecur per venas quæ ab ipso attrahunt & transportãt ad iecur, quæ veræ velut radices sunt iecoris, trahentes à ventre alimentum, vt è terra trahũt stirpium radices. Similis enim est venter terræ quæ stirpibus alimentum præbet. radicum, venæ quæ ad portas & gibbosas partes iecinoris sursum trahant succum, à ventre & intestinis per mesenterium: trunci, iecur; ramorum, & extremarum partium arboris, venæ quæ finduntur à vena caua quæ nascitur è simis partibus iecoris. Nam iecur cum à ventre succum acceperit, concoquit, suiq; similem efficit, ac cùm habeat carnem simillimam sanguinis, meritò in sanguinem succum conuertit. Sanguis autem purgatur per lienem, & vesicam, quæ bilem accipit & renes. lienis enim trahit quod fœculentum est, idq; sibi pastum facit. vesica quæ bilem accipit, quod acerbi remansit in succis ex alimento: renes humorem serosum, ac quod acerbi erat reliquum, vt reliquus sanguis iam purus & vtilis ad nutricandum digeratur in cæteras partes corporis omnes, per venas quæ in eas insperſæ sunt. Atque ita singulæ partes trahentes sanguinem, & continentes, et mutantes in naturam suam, quod superfluum est, transmittunt ad vicinas parteis paratum illis idoneum alimentum. Et ad hunc modum omnes partes sanguine, quem iecur suppeditet, aluntur, & augentur, & permanent. Dicitur autem hæc pars à ratione vacua, nõ parere rationi, quòd non ex sententia, neque electione nostra, sed naturaliter suum opus efficiat.

De pulsibus. CAP. XXIIII.

PVLSVVM motus, qui & vitalis facultas dicitur, initium habet à corde, & maximè à sinistro eius ventriculo, qui spirabilis appellatur, & innatum, vitalemq; calorẽ omni parte corporis per arterias, vt iecur alimentum per venas, impertit. Nam concalefacto corde cõtra naturam, statim totum animal contra naturam calefit; & refrigerato refrigeratur. Nam spiritus vitalis, ab eo per arterias in totũ corpus dispergitur. Plerunq; autem inter se hæc tria simul finduntur, vena, arteria, neruus: è tribus initijs quæ animal gubernant, profecta. E cerebro, principio mouendi et sentiendi neruus. E iecore, principio sanguinis, et alentis facultatis, vena, vas sanguinis. E corde, principio vitalis facultatis, arteria, vas spiritus. Cùm autem hæc congrediuntur, mutuis inter se commodis fruuntur. Vena enim pastum suppeditat neruo et arteriæ. Arteria, venæ calorem naturalem & spiritum vitalem impertit. Vnde neque arteria inueniri potest sine tenui sanguine, neque vena sine spiritu, qui ad vaporis naturam accedat. Diducitur autem vehementer, & contrahitur arteria, harmonia quadã, & ratione, initio motus à corde sumpto. Sed dum diducitur, à proximis venis vi trahit tenuem sanguinem, cuius respiratio fit alimentum spiritui vitali. Dum autem contrahitur, quod in se fuliginosi est, per totum corpus, & occulta foramina exhaurit: quomodo cor, per os, & nares, quidquid fuliginosi est, expirando sursum expellit.

De generandi aut seminandi facultate. CAP. XXV.

GENERANDI quoque vis, partis est eius quæ rationi non obtemperat. Nam sine voluntate nostra in somnijs semen emittimus; & cupiditas coniunctionis naturalis

turalis est. Inuiti enim ad eam ferimur: quanquàm actio sine controuersia in nobis sita est, & ab anima pendet. Etenim instrumentis, quæ appetitioni naturali seruiunt, conficitur, & abstinere ab appetitione, eamq; comprimere, in nobis est positum. Instrumenta autem seminandi facultatis, prima venæ sunt, & arteriæ. In his enim per conuersionem sanguinis, primum humidum; quod ad seminis naturam vergit; vt in mammis lac, procreatur. Horum enim vasorum alimentū hic humor est, propterea quòd à principio è semine procreata sint. Excoquunt igitur arteriæ, et venæ sanguinem, in humidum, quod ad naturam seminis accedit, vt alatur. Atque quod ex earum alimento relinquitur, semen fit. Fertur enim primū quidem multa circuitione in caput, deinde à capite per binas venas binasq; arterias delabitur. Quare si quis excidat venas, quæ sint circa aures, & parotides animal sterile reddit, & ineptum ad generandum. Hæ autem venæ & arteriæ euadunt illud tortuosum, et quod instar varicum est inuolucrum, quod est ad scrotum, vbi humidum illud quod ad semen accedit, labitur in vtrumq; testem. Vna est arteria, vnaque vena plena seminis, in quibus perfectè semen perficitur & per tortuosum parastaten qui secundum testis est, cum flatu depellitur: quoniam & arteria est quæ mittit, ferri autem etiam à vena, libidinosa petulantia ostendit. Cùm enim diu concubuerint, & id, in quo seminis vis inest, & genitalem humorem consumpserint, tum etiam per violentam contentionem purum sanguinem emittunt. Mulieres quoque omnes easdem, quas viri, partes habēt, sed intus, non extra. Aristoteles quidem, et Democritus, nihil volunt conferre semen mulieris ad procreationem liberorum. Quod enim mittitur à mulieribus, sudorem potius membri, quàm

quàm semen esse volunt. Galenus verò damnans Aristotelem, ait, semen emittere mulieres, & mixtionē vtriusq; seminis, fœtum efficere; quare etiam concubitum mixtionem dici: non tamen perfectum semen vt viri, sed adhuc crudum & humidius. Cùm autem tale sit mulieris semen, alimentum sit virilis & ex eo pars quædam loci, qui est ad cornua vteri concrescit, & quod à farciminis forma ἀλαντοειδὲς nominatur; quod reliquiarum cibi fœtus dum in vtero est, receptaculum est. In vnoquoque autem genere animalis, tum fœmina marem admittit, cùm potest concipere. Quæ ergo semper possunt concipere, semper coniunctionem admittunt, vt gallinæ, & columbæ, & homo. Sed cætera dum grauida sunt, fugiunt coniunctionem, mulier semper admittit. Nam gallinæ quidem, quòd quotidie ferè pariant, quotidie ferè cum mare congrediuntur. Mulieres autem, vt in cæteris rebus, voluntate sunt libera, ita etiam in concubitu post conceptionem. Nam bestiæ non à seipsis, sed à natura diriguntur, & modus eis, tempusq; definitum naturæ lege statutum est.

Alia diuisio facultatum quæ animal administrant. CAP. XXVI.

PARTIVNTVR aliter facultates, quæ in animali sunt, et earū partim animæ vires dicunt, partim naturales, partim vitales. Animæ quidē, quæ sunt ex electione, & consilio. Naturales autem, & vitales quæ sine electione & consilio sunt. Et sunt animæ facultates duæ, motus quo per se, & cum appetitu agitantur animalia, & sensus. Motus porrò, quo per se animalia cientur, & cum appetitu, species sunt; progrediēdi vis ab vno loco in aliū, totiusq; corporis mouendi, & vocis edendæ facultas, & respirandi. In nobis enim est situm hæc facere, & non fa-

cere. Naturales & vitales non sunt in nostra potestate positæ, sed velimus, nolimus, fiunt vt nutriendi, augendi, & generandi vis, quæ sunt naturales, & pulsuũ quæ vitalis est. Ac cæterorum quidem instrumenta anteà diximus: nunc motus eius, qui ex electione suscipitur, exponemus.

De motu quem animalia per se, aut per electionem suscipiunt qui ad appetitum pertinet. CAP. XXVII.

EST igitur motus, quem per electionem, aut per se animalia suscipiunt, principium, cerebrum, & dorsi medulla: quippe quæ cerebri pars sit. Instrumenta nerui, qui ex his orti sunt, & ligamenta, & musculi. Musculi, autem constant è carnibus & neruosis fibris & tendinibus, qui cum neruorũ fibris complicati sunt. Quare aliqui existimarunt eos sentiendi vim habere, propter sensum, qui fit ex neruis qui illis sunt connexi. Itaq; tendo è ligamento & tenuibus neruis est compositus. Differt autem à neruo tendo, quòd omnis neruus sentiendi vi est præditus, & rotundus, & molliusculus, & à cerebro originem ducit. Tendo verò & durior est & ex osse, & per se sensus expers & latus aliquando. Sunt autem manus ad capiendum, & ad artificia exercenda instrumentum aptissimum. Si quis enim manus, aut solos manuum digitos ademerit, ad omnes ferè arteis hominem inhabilem reddit. Idcircò solus homo quoniam ratione vtitur, & in eum artes cadunt, à Deo manibus donatus est. Pedes verò gradiendi sunt instrumentum, quòd per eos loco moueamur. Porrò autem solus homo sedet nullius adminiculi indigens. Solus enim ad duos angulos rectos crura, et ad coxam & ad poplites flectit, alteros introrsum, alteros

ros extrorsum. Quæ ergo per neruos & musculos mouentur, hæc omnia ab anima pendent, & electione fiunt, in quibus & sensus, & vocem numerandam esse ostendimus. Atq; hinc animæ, & naturæ operum, probabilis est distinctio, & diiudicatio sumenda est. At Deus summa sua prouidentia, cum naturalibus, animæ opera; & vicissim, cum animæ operibus, naturalia coniunxit. Quoniam enim eiectio reliquiarum cibi & potionis, depellendi facultatis est, quæ vna est de naturalibus viribus, ne præter electionem & voluntatem nostram aliquid indecorè agamus, si vel vbi non oportet, vel quando non oportet, vel in quibus nõ oportet, excernamus, ianitores quosdam præfecit depulsionibus musculos, & ita naturæ opera vt animæ essent, effecit. Nam hanc ob causam et sæpè & diu sustinere depulsiones possumus. Demittuntur autem sentientes, & molles nerui à medio, & anterioribus ventriculis cerebri. Duriores verò & in quibus mouendi vis inest, à postremo ventriculo & dorsi medulla. Sed duriores sunt qui ex dorsi medulla, et in his maximè qui ex inferioribus eius partibus proficiscuntur. Quò enim magis abscedit à cerebro medulla dorsi, eò cum ipsa fit durior, tum nerui qui ex ea nascuntur. Sicut autem sensus duplices accepimus, sic ortum neruorũ duplicem habemus. Quæque enim medullæ dorsi vertebra coniugationem neruorum emittit: cuius altera, ad dextram corporis partẽ tendit; altera, ad læuam. Ferè enim totum corpus nostrum in duo diuisum est, in dextrum & læuũ. Sic & pedes et manus, & quodq; reliquorũ, quemadmodum & instrumẽta sentiendi, dextra, læuaq; accepimus.

De respiratione. CAP. XXVIII.

RESPIRATIO etiam ex animæ muneribus numeratur. Etenim musculi sunt, qui thoracem diducunt,

præcipuũ respirãdi instrumentũ. Atq; ea respiratio quæ confertim, & cum gemitu fit, in magnis doloribus, animæ esse munus ostendit. In nostra quoque potestate est, pro eo atque vsus postulat, respirationem mutare. Nam dum ex aliqua parte quæ respirandi vim continet laboramus, aut quæ cum aliqua harum partium mouetur, vt septo transuerso, aut iecore, aut splene, aut ventriculo & tenuibus intestinis & colo paululum & crebrò respiramus. Paululum, vt ne vehementer percutiamus partem eam quæ dolet: Crebrò, vt quod defuit magnitudini, crebritate compẽsetur; etenim cùm dolet crus, non multum ipsum inter ambulandum producimus, ob eandem causam ob quam & respirationem. Vt ergo incedere animæ opus est, ita respirare, quanquàm vt quiescamus, neque incedamus, diutissimè viuere possimus, at respirationem ne decimam quidem horæ partem vt cohibeamus, fieri potest. Nam suffocatur calor qui in nobis est fuligine, ideoq; extinguitur, & confestim interitum affert. Nam si flammam quis tegat in vase aliquo, quod anhelitum non habeat, eam fuligine suffocatam extinxerit. Itaque necessariò etiã dormiẽtibus nobis, nihilominus hac parte anima suo munere fungitur, quòd nõ ignoret si ad breuissimũ tempus cessauerit animal interiturũ. Quare rursus hic animæ opus cũ naturæ munere coniunctũ est. Per arteriã enim, respirãdi officio fungitur, quæ instrumentũ naturale est, & semper mouetur, vt nunquã eius opus occidat, quẽadmodum neq; cæterarũ arteriarũ. Quod aliqui dũ non intelligerẽt, naturæ opus esse respiratione putauerũt. Tres autẽ sunt causæ respirationis, vsus, facultas, instrumenta. Vsus duplex, conseruatio natiui caloris, et animæ spiritus educatio. Verũ conseruatio quidẽ caloris naturalis, ducendo et emittendo spiritu cõstat, quod ductus refrigeret,

refrigeret, & moderatè calorẽ excitet: emissio fuliginem cordis effundat. Educatio autẽ spiritus animæ, sola respiratione fit; quoniã ad cor dũ diducitur quædã aëris pars pertrahitur. Facultas autẽ animæ est, quæ respirandi causam affert. Hæc enim est quæ mouet instrumẽta respirationis, per musculos, et in primis thoracẽ, cũ quo vnà mouetur pulmo, & asperæ arteriæ quæ sunt pars pulmonis. Nam asperæ arteriæ quæ pars cartilaginosa est, vocis est instrumentum; membranosa autem, ipsius ligamenta respirationis. Quod autem ex his vtrisq;, hæc ipsa arteria est, vocis simul mittendæ, & respirandi instrumentũ. Est ergo pulmo contextum quippiã è quatuor, ex aspera arteria & læui, et vena & spumosa carne pulmonis, quæ caro instar stœbæ explet loca illius contexti: quæ sunt inter duas arterias, et venã, vt velut illorũ sedes sit, et ligamentum. Concoquit autem naturaliter caro pulmonis spiritum, vt iecur, succum è ventre attractũ. Et propterea, vt iecur, extremis suis fibris ventrem egentẽ caloris complectitur, ita pulmo medium cor cõprehendit, quod opus habet refrigeratione, quam adfert respiratio. Continens est asperæ materiæ brõchus, qui ex tribus magnis cartilaginibus conflatus est; broncho guttur: gutturi os, & nares. nam vtroque horum extrinsecus aërem ducimus, qui hinc per cribrosum, aut spongiosum os fertur, quod perforatum est, ne ab immoderata aëris qualitate cerebrum lædatur, si confertim spiritus in ipsum influat. Hic quoque Deus naribus & ad respirationem, & ad odoratum vsus est, vt lingua, & ad vocem mittendam, & ad gustandum, & ad mandendum. Itaque partes hæ, quarum &, vt sit animal, neque necessarijs vitæ vsibus spolietur, potestas est, cum animæ facultatibus dispertitæ sunt. Quod si verò quid prætermissum est,

ex

ex his quæ iam dicta sunt facilè perspici poterit: sed vt in omnibus quæ facta sunt, alia sua causa facta sunt, alia & sua causa, et aliorum, alia aliorum tantùm causa alijs accidit, vt obiter existerent, ita in partibus animalium, eundem ordinem reperies. Nam omnia illa instrumenta quæ diximus, trium principiorũ, quæ animal gubernant, sua causa generata sunt. Præcipua enim ratione & primario loco sunt condita, quæ & secundum naturam proprie dicuntur, et in vtero ex ipso semine, quemadmodum & ossa oriuntur. Flaua autem bilis & per se, & propter aliud constituta est, nam ad concoctionem confert, & depulsionem excrementorũ mouet: ideoq; fit quodammodo vna de partibus nutrientibus, quinimo et calorem quendam præbet corpori, vt vitalis facultas. Ac his quidem de causis, propter se videtur extitisse, sed quia sanguinem purgat, sanguinis causa quodammodo videtur esse facta. Lienis etiam non parum ad concoctionem cõducit. Cùm enim natura sit acidus, & acerbus, & emissionem superflui humoris nigri in alium profundat, constringit eam & firmat, & ad concoctionem excitat. Præterea purgat iecur, & idcirco quodammodo videtur sanguinis gratia esse genitus. Renes etiam sanguinis purgamentum sunt, et commiscendorum corporum libidinem efficiunt. Nam venæ quas dicimus incidere in testes, per renes transeũt, & inde hauriunt acrimoniam quandam, quæ irritat appetitũ, quo modo acrimonia illa quæ sub cute fuerit pruritum gignit. Quò autem testium caro, cute est mollior, eò magis dum ab acrimonia mordentur, inanem pariunt mittendi seminis cupiditatem. Hæc igitur & similia aliquo modo, & propter se, & propter alia facta sunt. Glandes autem & caro aliorum gratia tantùm. Nam glandes vehiculum sunt, et firmamentũ vasorum, ne disrumpantur

pantur, dum in violentis motibus sublimia feruntur. Caro tegumentum est facta cæterarũ partium, vt & æstate animal refrigeret interiorem humorem, emittens, & hieme lanarum constipatarũ vsum ipsi præbeat. Cutis quoque tegmen est, & mollioris carnis, & omnium aliorum quæ intus inclusa sunt. Carnis autẽ natura, tum ab aëre, tum ab ijs quæ ad eam se applicãt corporibus, calloſa est. Ossa verò sunt firmamentum totius corporis, maximeq; spina dorsi, quam & carinam animalis esse aiũt. Vngues cõmuniter quidẽ omnibus in quibus sunt, præbent vsum fricandi, præterea alium alij proprium. Multis enim animalibus dati sunt armorum loco, vt ijs quæ aduncos vngues habent, & velut instrumentum sunt eius animæ partis, in qua irarum ardor existit. Multis et armorum loco, & firmandi gressus causa, vt equis, & omnibus quæ solidam habent vngulam. Hominibus autem dati sunt, non solùm ad fricandum, et pellendam cutis acrimoniã, sed etiã ad res tenues, & minutas capiendas. Quæ enim admodum sunt exilia, ijs attollimus, et ponè summos digitos contra se erigentes eorum comprehensionẽ firmant. Pilis autẽ accidit, vt obiter existerent. Nam vaporibus qui fumosissimi è corpore emittuntur, concrescentibus, ex accidenti constituti sunt. Quanquàm ne istos quidem Deus omnino inutiles genuit, sed etsi ex accidenti creati sunt, effecit vt animalibus ad tegumentum, & ornamentum conferrent. Tegumentum quidem capris, & ouibus, ornamentum hominibus, quibusdã etiam animalibus et ornamento simul sunt, et tegendi vsum præbent, vt leoni.

De eo quod spontè & inuitè fit.

CAP. XXIX.

QVONIAM sæpè eius quod spontè, et inuitè fit meminimus, necesse est de his quoque tractare, ne ab exquisita

exquisita eorum cognitione aberremus. Oportet autem eum qui de inuitè & sponte facto dicturus est, primùm exponere regulas quasdam & rationes, per quas quæque res sponte ne, an inuitè agatur, cognosci queat. Quoniam igitur quidquid sponte fit, in actione aliqua est, & quod inuitè existimatur fieri, in actione quoque ponitur, quod paulò pòst ostendetur, atque etiam aliqui quod verè inuitè fit, non solũ in patiendo, sed etiam in agendo ponunt, in primis definiendum est, quid sit actio. Actio est muneris alicuius functio cum ratione. Actiones autem, laus, aut vituperatio consequitur, & aliæ ipsarũ cum voluptate, aliæ cum dolore transiguntur, aliæq; sunt optabiles ei qui agit, aliæ fugiendæ. Optabilium autem quædam semper sunt optabiles, quædam certo quodã tempore: similiter etiam fugiendarum. Rursus actionum alijs misericordia, & venia tribuitur, aliæ in odio sunt, & pœna vindicantur. Sint ergo regulæ cognitionis eius quod sponte fit, quod omninò laus aut vituperatio comitetur, & cum voluptate agãtur, et optabiles sint actiones, ijs qui agunt, aut semper, aut tum cùm aguntur. Inuitè autem facti notæ sunt, & indices quòd veniam, aut misericordiam mereantur, & cum dolore agantur, neq; optabiles sint. His ita explicatis, dicamus primùm de eo, quod inuitè fit.

De eo quod inuitè fit. CAP. XXX.

QVOD inuitè fit, partim per vim fit, partim per ignorantiam: atq; eorum quidem quæ per vim fiunt, principium efficiẽdi, extra est. Alia enim quæpiam causa violẽtiæ est, non nos. Itaq; definitio eius quod inuitè per vim suscipitur, est, cuius principium est extra, vt nihil sua volũtate; ad actionem conferat is, cui vis infertur.

tur. Principium hic pro causa efficiente dictũ est, verum quæritur, an etiam hæc inuitè fiãt, eiectiones onerum ad quas nautæ descendũt aduersa tempestate; aut cùm quis amicorum, aut patriæ conseruandæ causa, rem turpem facit, aut patitur. Sed hæc sponte potius fieri videntur: nam idcircò adiectum est ad definitionem, vt nihil ad actionem sua voluntate conferat is, cui vis affertur. In huiusmodi enim casibus, ipsi sponte per se mouent partes eas quæ instrumenti locum obtinent, atque ita in mare onera deijciũt. Quod idem accidit ijs, qui aliquid quod turpe, aut graue sit maioris boni gratia perpetiũtur, vt Zeno qui suam ipse linguam dentibus præcisam expuit in Dionysium tyrannum, ne ei, vlla ratione, tacenda, & recondita quædam enunciaret. Item Anaxarchus Philosophus, qui passus est se contundi à Nicocreonte tyranno, ne amicos proderet. Vniuersè igitur, quando aut metu maiorum malorum elegerit quis minus malum, aut spe maioris boni sumpserit minus bonum, quod aliter consequi quod vult non possit, non inuitus agit, aut patitur. Facit enim voluntate, & soluta eligendi optione, ac optabilia sunt tum cùm aguntur, etsi per se non sint optabilia. Sunt ergo ex eo quod spõtè, et inuitè fit, mixta, & temperata. Inuitè quidẽ per se, sponte, eo tempore, ex circũstantia. Nam sine circũstantia nemo velit hæc agere, sed hæc sponte fieri, laus, aut vituperatio, quæ talibus actionibus tribuuntur, declarãt. Nam eorum quæ inuitè facimus, nulla erit laus, aut vituperatio. Quanquàm nõ est facile discernere, quid cui præoptandum sit. Oportet tamen, vt plurimum, præ turpibus expetere quæ molesta sunt, vt Susanna, & Ioseph fecerunt. Etsi non semper; Nam Origenes, qui ne dedecus, & ignominiam susciperet, quam Æthiopes ostentabant, dijs

sacra

sacra fecit, tota causa cecidit. Ita hæc diiudicare facile non est. Sed his multo difficilius, manere in eo quod semel decretum sit. Non enim æquè terrent res graues, atque difficiles dum expectantur, atque dum iam premunt, sed accidit interdum, vt cùm iudicauerimus, & statuerimus aliquid, nõ stemus in eo quod iudicatum sit, cùm in ipsis malis versamur, vt quibusdam contigit martyribus. Nam cùm initio constanter toleraſſent, tandem succubuere, & in ipso discrimine, & perpessione rerum asperarum fracti sunt. Nemo autem existimet intemperantiæ libidinem, aut iram peccata esse inuitè susceptа: quòd extra principium habeant efficiens. Nam & forma scorti ad intemperantiã, eum qui aspexit, excitauit, & qui irritauit iram commouit. Etsi enim principium efficiens habent extra, ipsi tamen per se, & partes eas quæ instrumenti loco sunt, agunt: neque sub definitionem eius, quod inuitè geritur cadunt, quando principij causam sibi ipsis præbent, quod propter malam institutionem, perturbationibus facilè succumbant. Nam vituperantur, qui hæc agunt, vt qui malũ sua sponte contraxerint. Esse autem sponte contractum, constat ex eo quòd actione delectantur. At verò quod inuiti facimus, molestum esse ostendimus. De eo ergo quod inuiti per vim agimus, hæc sint exposita. Reliquum est, vt de eo quod per ignorationem est dicamus.

De eo quod inuitè per ignorationem fit.
CAP. XXXI.

MVLTA agimus per inscitiam, ex quibus post actionem voluptatem capimus, vt cùm quis inuitus inimicum interfecerit, cæde tamen eius delectatur. Hæc & id genus alia vocant non sponte susceptа, non tamen etiam

etiam inuitè. Item agimus quædam per inscientiam, quæ facta molestiam afferant: hæc vocarunt inuitè facta, quæ perpetrata dolor consequitur. Eorum ergo quæ fiunt per ignorantiam duæ sunt species, vna non sponte factum, altera inuitè. Nunc propositum est, de eo tantum quod inuitè fit dicere. Nam quod non sponte est gestum, magis reducitur ad id quod sponte est factum, cùm sit mixtum. Nam si principium spectes, inuitè fit; si finem, sponte. Nam quod inuitè suscipiebatur, exitus fecit, vt sponte factum videatur. Quare quod inuitè fit, definiunt etiam sic, Inuitè factum est, quod præterquàm quod sponte non est susceptum, dolorem etiam & pœnitendi causam affert. Præterea aliud est per inscientiam aliquid facere, aliud inscientem. Si enim in nostra potestate fuerit inscientiæ causa, inscientes quidem facimus, non tamen per inscientiam. Nam vinolentus, & iratus quispiam, si quid faciat improbè, alter ebrietatem, alter iram causam habet eorum, quæ facit, quæ sponte susceptа sunt: licebat enim illi non ebrium fieri. Ipse ergo sibi ignorantiæ causa est. Itaque hæc non per inscientiam dicitur facere, sed inscius agere: quæ non inuitè sed spontè fiunt. Quocirca etiam reprehenduntur à viris bonis, qui hæc agunt. Si enim non fuisset ebrius factus, non fecisset; sponte autem ebrius est factus, spontè ergo fecit. Per inscientiam autem ea facimus, cùm ipsi non præbuerimus causam inscientiæ, sed ita casus tulerit: vt in loco consueto quispiam sagittam mittens, patrem casu prætereuntem interfecit. Ex his ergo quæ diximus demonstratur, eum qui ignorat quæ sunt vtilia, quique mala esse bona opinatur, inuitè non agere. Nam illa inscientia ex eius improbitate proficiscitur. Itaque iste vituperatur. Vituperatio porrò, non

nisi eorum est quæ sponte commissa sunt. Non ergo rerum vniuersarum, & generalium, aut earum quæ fiunt ex electione ignorantia est inuitè suscepta, sed singularum. Nam singula inuiti, vniuersa sponte ignoramus. His itaque sic explicatis, dicendum est quæ sint singula. Hæc autem sunt quæ vocantur à Rhetoribus circumstantiæ, quis, quem, quid, quo, vbi, quando, quomodo, quamobrem; vt persona, factum instrumentum, locus, tempus, modus, causa. Persona quidem, qui facit, aut in quem est actio, vt si patrem filius insciens percusserit. Factum, illud ipsum quod actum est, si quis cui colaphum impingere voluerit, eum cæcauit. Instrumentum, si lapidem iecit, quòd putarat esse pumicem. Locus, si dum in angiportũ flectit, eum qui occurrerit insciens pulsauerit. Tempus, si noctu arbitratus hostem, amicum occiderit. Modus, si leuiter, ac non magna vi percussum interemit. Ignorauit enim leniter percussum, interiturum. Causa, si quis medicamentum cuipiam veluti sanaturus dederit, eum verò qui eo medicamento vsus est, mors consecuta sit, quòd venenum esse deprehensum sit. Sed hæc quidem omnia, ne insanus quidem ignorauerit. Qui verò plurima horum, aut potissima nesciuerit, per inscientiam fecit. Sunt autem potissima in his, cuius gratia, & quod agitur, id est, causa, & factum.

De eo quod sponte fit.

CAP. XXXII.

CVM quod inuitè committitur, duplex sit, per inscientiam, & per vim: quod sponte committitur, vtrique opponitur. Sponte enim committitur, quod neque per vim, neque per inscientiam fit. Atque id quidem

dem non per vim fit, cuius principium in ipsis est. Non per ignorantiam verò, si quippiam rerum singularum ignoratum non fuerit, per quæ & in quibus est actio. Vtroque igitur iuncto ad alterum, definiuimus sponte factum, cuius principium in ipso est, sciente singula in quibus est actio. Quæritur autem an quæ naturæ fiunt, sponte fiant, vt concoctio & accretio. Sed hæc neque sponte, neque inuitè fieri ostenduntur. Nam quod inuitè & sponte fit ex iis numeratur quæ in nobis sunt posita. At verò concoctio, & accretio in nobis sita non sunt. Vnde etiam euenit, vt si singula ignoremus, quòd ea non sint in nostra potestate, neque sponte neque inuitè facere dicamur. Quæ verò per iram, & cupiditatem fiunt, sponte fieri demonstrauimus. Etenim si rectè fiunt, laudantur, sin secus, vituperantur, aut odio habentur. Voluptas etiam, & dolor, ea consequitur, & principium in ipsis est. In ipsis enim erat, vt non facilè perturbationibus succumberent. Nam talia per consuetudinem, ad rectum statum deducuntur. Præterea si illa inuitè fiunt, neque bestia vlla sponte quid facit, neque paruuli. Nunc non ita se habet. Videmus enim illa sponte ad alimenta accedere, & neque per vim (per se enim ea mouentur) neque per inscientiam, quoniam alimentum non ignorant. Nam vbi cibum conspexerint, voluptate afficiuntur, & velut ad rem notam feruntur, molestiam'que capiunt si non assequantur. Atqui eius quod sponte suscipitur, si quod propositum est consequimur, nota est voluptas; sin minus, ægritudo. Quæ declarant in illis esse cupiditatem & iram sponte susceptam. Nam ira non sine voluptate fit. Præterea si quis neget sponte admitti; quæ fiunt per iram, & cupiditatem, virtutes morales tollit: hæ enim in medio sunt per-

turbationum. Quòd si verò perturbationes ab inuitis suscipiuntur, etiam actiones quæ sunt virtutibus congruentes, ab inuitis administrantur. Eas enim cum perturbatione exequimur. Nemo autem quod secundum rationem, & electionem, & motum internum, & appetitionem fit, vnà cum cognitione singulorum inuitè fieri dicit. Ostensum etiam est principium in ipsis esse, sponte ergo fieri dicendum est. Quoniam autem multis in locis, electionis, quæ Græcis προαίρεσις est, mentionem fecimus: item que eius quod in nobis est situm, etiam de electione tractandum est.

De electione. CAP. XXXIII.

QVID ergo est electio? an quod sponte fit, quoniam quidquid ex electione fit, etiam sponte fit? Sed non contra verum est. Quod fieret, si idem esset sponte factum & electio. Nunc verò latius patère deprehendimus, quod sponte fit. Omnis enim electio sponte suscipitur, non etiam quidquid sponte suscipitur, electio est. Nam pueri & bestiæ sponte quidem faciunt, non tamen eligentes. Et quæcunque per iram non deliberatè facimus, sponte facimus, ex electione non item. Amicus etiam quispiam nobis repentè aduenit, sponte quidem, quoniam gaudemus, non tamen vt qui elegerimus. Et qui præter expectationem thesaurum inuenerit, sponte lucrum, nec opinatum nactus est, non tamen ex electione. Itaque ex omnibus istis concluditur, non idem valere sponte factum & electionem. An igitur appetitus est electio? At ne hoc quidem verum est. Diuiditur enim appetitus in tria, cupiditatem, iram, & voluptatem. Electionem autem, neque

neque iram, neque cupiditatem esse, ex eo clarum est, quòd homines cum bestijs nihil habent commune in electione, sed in ira, & cupiditate. Si enim istis duobus conuenimus cum bestijs, electione differimus, aliud esse electionem, aliud iram, & cupiditatem, perspicuum est. Ostendit idem incontinens, qui dedit se cupiditati: & ex ea agit, non etiam ex electione. Nam in illo electio cupiditati aduersatur. Quod si idem essent, non vtique altera cum altera pugnaret. Et continens etiam qui agit ex electione, ex cupiditate non agit. Iam verò non esse voluntatem hinc intelligitur. Non in omnibus in quibus eligere, etiam velle aptè dicitur. Dicimus enim velle nos bonam valetudinẽ; eligere autem bonã valetudinem nemo dicat. Velle item opulentũ esse dicitur, eligere verò opulentum esse, non dicitur. Præterea velle etiam in ijs quæ fieri non possunt, ponitur: eligere in his solũ, quæ in nostra sunt potestate. Ita enim loquimur, volo immortalis esse: at nemo hoc modo, eligo immortalis esse. Volũtas enim finis ipsius est; electio eorũ, quæ ad finem pertinent. secundum eandem nimirum analogiam, quam habet id quod sub volũtatem cadit, ad id quod sub consultationẽ. Nam sub voluntatem cadit finis: sub consultationẽ, quæ ad finem referuntur. Præterea ea sola eligimus, quæ per nos putamus posse fieri. Volumus autem etiam ea, quæ per nos fieri non possunt, vt ducem quempiam victoria potiri. Non esse ergo iram, neque cupiditatem, neque voluntatem, electionem, abundè probatum est. Non esse autem opinionem, cum his eisdem rationibus, tum etiam alijs demonstratur. Nam opinio non solùm est rerum, quæ in nobis sunt sitæ, sed etiam æternarum. Præterea opinionem veram dicimus & falsam; electionem veram, & falsam non dicimus. Et opinio quidem

rerum est vniuersarum, electio singularum. Nam in ijs quæ sub actionem cadunt, electio est; cadunt autem sub actionem res singulæ. Neque item consultatio est electio, siue consilium: Nam consultatio de rebus cuique agendis, quæstio est: Eligi verò dicitur, quod per consultationem antepositum est. Quare planum fit, consultationem esse in his quæ adhuc acquiruntur; electionem in ijs, quæ iam sunt antepositа. Quid ergo non sit electio, antè dictum est: nunc quid sit dicamus. Est igitur, mixtum quid ex consilio, & iudicio, & appetitu, & neque appetitus per se neque consilium tantum, sed quiddam ex his compositum. Vt enim dicimus animal ex corpore & anima constare, neque tamen animal corpus esse, neque animam solum, sed quod ex vtroque, sic etiam electionem. Esse ergo consilium quoddam, & consultationem cum approbatione, etsi non sit ipsum consilium, vis nominis significat. Nam eligitur id, quod præ alio legitur. Nemo autem anteponit quid, nisi prius consultarit; neque legit, nisi iudicarit. Quoniam autem non omnia, quæ probata sunt, excequi studemus, tum electio est, & eligi dicitur, quod consilio antepositum est, cùm deliberatio appetitum assumpserit. Necessariò ergo electio in ijs versatur, in quibus & consilium. Itaque ex his efficitur, electionem esse appetitum cum consultatione iunctum, earum rerum quæ in nostra sunt potestate; vel consultationem cum appetitu coniunctam earum rerum quæ in nobis sunt sitæ. Nam id quod antepositum est, per consultationem, cum electione concupiscimus. Sed quia electionem diximus in illis versari, in quibus & consilium, declaremus in quibus versetur consilium, & de quibus rebus consultemus.

De

De quibus rebus consultemus.

CAP. XXXIIII.

Antequam de quibus rebus consultemus exponamus, rectius est explicare, quò consilium à quæstione differat; non enim idem sunt, consilium & quæstio, etsi qui consultat, quærens aliquid consultat, sed multum inter se differunt. Quærimus enim, an maior sol terra sit: Nemo autem dicit, consultare se, an sit maior sol terra. Est enim quæstio genus consultationis: Etenim latius patet: omnis enim consultatio quæstio quædam est; non omnis autem quæstio consultatio. Atque hoc quidem demonstratum est. Considerationis verò nomen, aliquando de consultatione dicimus, vt considero disciplinas; non consulto disciplinas. Turbamur autem sæpè, dum hæc nomina indistinctè accipimus, idemque esse quod non est idem, arbitramur. Horum itaque differentia cùm sit perspicua, restat vt dicamus, de quibus rebus consultemus. Consultamus de ijs, quæ in nobis sunt posita, & per nos fieri possunt, & exitum habent incertum, id est, quæ sic, & aliter euenire possunt. Dictum est de ijs, quæ in nobis sunt posita, quòd de ijs solis consultemus, quæ sub actionem cadunt. Hæc enim in nobis sita sunt. Non enim de ea philosophia deliberamus, in qua consideratio modò est, contemplatioq; naturæ. Nam neque de Deo, neque de ijs quæ fiunt necessariò, deliberatio suscipitur, id est, de ijs quæ semper eodem modo fiunt, vt anfractu annuo: neque de ijs, quæ quidem non semper sunt, sed semper eodem modo fiunt, vt obitu, ortúque solis: neque de ijs, quæ natura quidem fiunt, non tamen semper eodem modo, sed vt plurimum, vt de canitie sexaginarij; aut, vt is, qui viginti sit

annos natus, primam barbam emittat, neque item de ijs, quæ natura quidem, sed alias aliter indefinitè fiunt, vt de imbribus, de squalloribus, de grandine; neque postremò de his, quæ fortuitò fieri dicuntur, quæ in ijs sunt, quæ rarò contingunt. Quamobrem dictum est, de ijs nos consultare, quæ in nobis sita sunt. Nam non de omnibus hominibus, neque de qualibet re consultatio instituitur, sed de ijs tantùm quæ in nostra sunt potestate. Non enim deliberamus, quo modo hostes; aut remotæ à nobis gentes rectè rempublicam administrent, etsi hoc apud illos in consultationem veniat. At neque de omnibus quæ per nos geruntur, & in nobis sita sunt, consultamus; sed adijci oportet; ijs, quorum exitus incertus est. Nam si res plana sit, de eâ que constat, non consultamus. Neque enim de operibus, aut actionibus, quæ scientia, aut arte instituta sunt, deliberatio est. Harum enim rationes terminatæ sunt, exceptis paucis artibus, quæ coniectura continentur, vt medendi, corporis exercendi, & gubernandi. Non enim de illis tantum consultamus, sed de ijs, quæ cùm in nobis sint, & per nos gerantur, tum incertum habent euentum, & sic, & aliter agi possunt. Ostensum porrò est, neque de fine, sed de his quæ ad finem referuntur, consultationem esse. Consultamus enim, non vt dites simus, sed quomodo, & qua via ad opes simus peruenturi. Atque vt summatim dicam, de his tantùm consultamus, quæ in vtramque partem æquè contingunt. De quibus etiam hoc loco tractandum est, ne quid nostra ad perspicuitatem desideret oratio. Facultates dicuntur, per quas aliquid facere possumus. Nam quidquid facimus, eius facultatem habemus. quorum autem facultatem non habemus, eorum neque actiones. Quare actio cum facultate, facultas cum

cum substantia connectitur. Nam & actio à facultate, & facultas à substantia, & in substantia est. Tria ergo hæc sunt, vt diximus inter se nexa, quod facultatem habet, facultas, quod fieri potest. Quod facultatem habet, substantia: facultas, à qua vt possimus, habemus: quod fieri potest, id quod ex facultate naturâ comparatum est, vt efficiatur. Eorum autem quæ fieri possunt, alia sunt necessaria, alia contingentia. Necessaria quidem quæ prohiberi non possunt; aut quorum contrarium fieri nequit. Contingens verò quod prohiberi potest; vel cuius contrarium fieri potest, vt necessarium est, hominem viuum spirare; cuius etiam oppositum fieri nequit, viuum non spirare. contingens, hodie imbrem esse; cuius contrarium quoque fieri potest, hodie non esse imbrem. Rursus contingentium, alia vt plurimum dicuntur, alia rarò, alia æquè in vtramque partem contingere. Vt plurimum quidem, vt sexagenarium canescere: Rarum, vt aliquem sexagenarium non canescere; Æquè in vtramque partem, vt, ambulare, & non ambulare; & vt vno nomine dicam, agere aliquid, & non agere. De his igitur solis quæ in vtramque partem æquè contingunt, deliberamus. Dicitur autem in vtramque partem æquè contingere, quod & ipsum possumus, & eius contrarium. Si enim vtrumque non possemus, cùm ipsum, tum eius contrarium, non sanè consultaremus; Neque enim de his quæ certa sunt, neque de his quæ fieri nequeunt, quis deliberat: quòd si alterum modo contrariorum possemus, equidem hoc esset certum, & minimè ambiguum, eiúsque contrarium fieri non posset.

De fato.

CAP. XXXV.

VI astrorum circumuectioni causam omnium quæ fiunt assignant, non solùm communibus notionibus aduersantur, sed etiam omnem Reipubli. administrationem, inutilem reddunt. Absurdæ enim leges, superuacánea iudicia, quæ ab ijs pœnam exigant; in quibus nulla culpa sit. Vituperare quoque, & laudare nulla ratio est. Nullus etiam usus est precum, si omnia fato administrantur: ac præterquàm quòd instrumentum tantum cœlestis circumuectionis homo reperitur, etiam exterminatur cum religione, prouidentia: Siquidem à cœlorum motibus non solùm partes corporis, sed etiam animi cogitationes, ad agendum impelluntur. Denique qui ista differunt, vnà cum libera voluntate, contingentis naturam tollunt; & sic nihil aliud agunt, quàm quòd vniuersa labefactant. Iniqua etiam ipsa astra, quòd alios mœchos, alios homicidas efficiunt; & præ his, architectus eorum Deus: si eiusmodi fecit, quæ mala nobis necessariò importarent, vt, horum insulsitas non modo in Repub. versetur, sed etiam grauissimorum malorum causam, Deum efficiat. Quanquàm fieri nullo modo posse, quod defendunt, ratio conuincit. Verùm ista ne aures quidem nostræ ferre debent, quæ perspicuè absurda sunt, & de Dei maiestate detrahunt. Qui autem vtrumque tenent, & in nostra potestate esse aliquid, & fato omnia euenire: (omnibus enim quæ fiunt, datum esse aliquid fatale, vt aquæ, refrigerare; cuique stirpi, talem fructum edere; lapidi, deorsum ferri; igni, sursum; item animali, assentiri, & appetere: & cùm huic appetitui nihil rerum externarum, neque fatum obstiterit, tum ambulationem in morbis perfectam esse, & prorsus deambulaturos,) qui hæc dicunt, sunt autem è Stoicis Chrysippus, & Philopater, aliq; multi, &

& nobiles, nihil aliud explicant, quàm omnia fato fieri: si enim & appetitus aiunt nobis datos esse fato, eos que aliquando fato impediri, aliquando non impediri, planum est omnia fieri fato, etiam ea, quæ in nobis sita videntur. Rursus ijsdem rationibus aduersus eos vtemur, & huius opinionis insulsitatem demonstrabimus; Si enim ijsdem causis positis, vt aiunt ipsi, omnino necesse est eadem fieri, nec fieri potest, vt aliquando sic, aliquando aliter eueniat, quod illæ ex æterno tempore, præfixæ statutæ que sint, necesse est, & animalis appetitum omni modo, & ex omni parte, ijsdem causis positis, ita fieri. Quòd si verò etiam appetitus necessariò consequitur, vbi relinquitur quod in nostra potestate est? Debet enim esse liberum quod in nostra potestate est. Esset autem liberum, si ijsdem positis causis, in nobis esset aliquando appetere, aliquando refugere: at si necessariò appetitus sequitur, certè etiam fato fiunt, quæ appetitum sequuntur, etsi à nobis fiunt, & natura nostra, & appetitu, & iudicio. Si enim fieri posset, vt appetitus non sequeretur, falsa esset hæc enunciatio. Eisdem causis positis, eadem sequi, necesse esse. In bestijs & inanimis idem reperietur. Si enim appetitum in nostra potestate ponunt, quoniam naturâ eum habemus, quid prohibet dicere etiam in ignis potestate situm esse, vrere: quoniam natura vrit ignis. Quod etiam alicubi ostendere videtur Philopater, in libro quem De fato conscripsit. Non ergo quod per nos fato efficitur, in nostra potestate est. Nam eadem ratione & in lyræ & in tibiarum & cæterorum instrumentorum, omniumq; rationis & animæ expertium, potestate, aliquid erit positum, cùm aliqui ijs, ad aliquid efficiendum vtuntur, quod profectò absurdum est.

De

De fato quod in astris ponitur.

CAP. XXXVI.

ADVERSVS *sapientes Ægyptiorum, qui dicunt veram esse sententiam de fato in astris posito, sed mutari precibus, & procurationibus: esse enim etiam horum ipsorum siderum cultus quosdam, qui ea mitigent, aliasque superiores quasdam vires, quæ ea possint flectere, ideoq; precationes, & deorum cultus esse institutos: respondebimus, eos fatum facere rerum contingentium, non necessariarum. At contingens infinitum est, infinitum autem incognitum. Itaque cùm omnis diuinatio tollitur, tum maximè eorum, qui prædicant, & notant cuiusque vitam ex natali die, qui γενεθλιαλόγοι dicuntur, quam ipsi præ cæteris, vt validam quandam rem, & veram, commendant. Si dicant figurarum effectiones esse perspicuas, & à peritis cognosci, verùm cum figura non ex propria vi euenerit, Deum prohibuisse, etiam hoc absurdum esse, respondebimus: primum, quoniam preces solas, & deorum cultum, in nostra potestate statuunt, aliud præterea nihil tum ambigemus, cum eis, quomodo cùm cetera omnes humanæ actiones, & electiones in cuiusdammodi figura astrorum sint sitæ, sola precatio in nobis sit posita. Nam dubium est cur hoc ita se habeat, & quæ causa hanc necessitatem imponat. Deinde si ars quædam est, & doctrina istarum procurationum, quæ fati vim prohibeat, verum omnes homines hanc doctrinam assequi possunt, an quidam possunt, quidam non possunt: Si enim omnes possunt, nihil prohibet hac ratione, quin planè euertatur fatum, cùm omnes artem eam quæ fati effectiones prohibet, didicerint. Sin aliqui assequi eam possunt, aliqui non possunt,*

sunt, qualis tandem, aut quis est, qui hoc præscribat? Si enim ipsum fatum alios facit cultores numinis diuini, alios non facit, rursum omnia fato fieri inuenientur. Nam preces & cultum quæ in nobis sunt, non solùm non inferiora esse fato, sed etiam superiora iam cognouimus. Si non fatum, sed aliud quippiam horum causa est, illud potius fatum censebitur. Nam in hoc ipso, quod per precationem rectè negotium nostrum agere possumus, aut non possumus, omnis fati vis continetur. Nam in his qui possunt, fatum nihil est; qui non possunt, iis omnia fato eueniunt. Et quibusdam hominibus omnia esse fatalia, quibusdam nihil esse fatale, comperiemus. Neque dubium est, quin qui hoc præscribit, ipse verissimum fatum sit, & sic omnia denuò fato fieri deprehendentur. Atque iniquus quis est, qui hoc distribuit, siue dæmon quis sit, siue aliud fatum quoppiam. Non enim ad dignitatem, colendorum deorum viam hominibus tribuit. Cur enim hic dignior, quàm ille, cùm omnes sint instrumenta fati, & nihil quisquam agat de sententia sua, imò ne eligat quidem? Nam in his quæ ita fiunt, nemo vel iustus, vel iniquus est. Itaque neque dignus, neque indignus beneficio. Qui autem paribus non tribuit paria, iniquus est.

De his qui dicunt optionem rerum agendarum in nobis esse, exitum verò rerum optatarum in fati potestate.

CAP. XXXVII.

QVI *autem dicunt optionem rerum agendarum in nobis esse, sed rerum optatarum euentum in fato, (sunt autem hi Græcorum doctissimi,) partim rectè aiunt,*

aiunt, partim falluntur. Nam quod in nostra potestate ponunt optiones rerum agendarum, non tamen omninò earum exitus rectissimè dicunt: quod verò fato assignent, non rectè. primùm enim coarguentur, quòd imperfectum faciant fatum, siquidē hoc habeat, quod non habet: Deinde quòd ipsum statuant consequens quiddam, ad nostram voluntatem. Nam fati opera consequentia esse dicunt voluntati; atque ita moueri potius à nobis, quàm mouere nos reperietur. Atque etiam homo fato dominantior est, vt qui ipsum sua optione effingat. Quamobrem rectius est dicere, exitus rerum causam in prouidentia consistere. Nam prouidentiæ magis hoc opus est, quàm fati. Prouidentiæ enim proprium est, pro suo cuique commodo, tribuere. Eam que ob causam exitus earum rerum, quas selegerimus, & optauerimus, pro eo atque vtile futurum sit, aliquando consequetur, aliquando non consequetur. Quòd si fatum, quòd sit series quædam causarū perpetua (ita enim fatum Stoici definiunt, id est, ordinem, & connexionem immutabilem) non ad vtilitatem cuiusque, sed suo motu, & necessitate, exitus affert, quid dicant de omnino stolidis, & stultis, eó que ab electione vacuis, vtrum fato illis adest, vt tales sint, an non? Si enim non fato, fatum effugient; sin fato, necessariò sequitur, ne electionem quidem in nostra potestate sitam esse: Si enim quod electionis est expers, sub fatum cadit, necessariò etiam, quod electionis est particeps, & sic ad primorum illorum sententiam, qui dicunt omnia esse fato, reuoluuntur. Superuacanea etiam pugna est in continente & incontinente, rationis, & cupiditatis. Si enim necessariò constitutum, & definitum est, hoc agere, hoc non agere, quis vsus est dissensionis, in eo, & discordiæ? Quod

Quod si etiam confatale est, non modo agere, sed etiam ita agere, quid aliud dicit qui ita ait, quàm & electionem fatalem esse? Nam electio est, quæ cum cupiditate depugnat, & in continentibus superat, in continentibus superatur. Quare sublata est eorum sententiæ initio posita, propterea quòd in nostra potestate electio non erit.

Quomodo Plato fatum dicat.
CAP. XXXVIII.

PLATO fati nomen vsurpat bifariam: Aliud enim in substantia, aliud in muneris functione ponit. Quod in substantia ponitur, animam vult esse vniuersi; Quod in muneris functione, diuinam legem immutabilem ob causam ineuitabilem. Quam legem etiam Adrastiam dicit, eam que à primo, summo que Deo, vniuersi animæ, ad omnium administrationem datam esse, per quam omnia quæ fiunt, gubernentur. Hoc fatum in muneris functione positum, etiam prouidentiam appellat. Nam à prouidentia fatum comprehēdi vult. Quidquid enim fato fiat, etiam prouidentia fieri, non tamen quidquid sit prouidentiæ, etiam fati esse. Ipsa autem diuina lex, quam ait esse prouidentiam, & fatum, omnia in se complectitur, alia quidem secundum propositum, alia à proposito. Nam causas antecedentes, vt quædam principia, & secundum propositum complectitur, quæ in nostra potestate sunt, assensiones, & iudicia, & appetitus. Quæ verò hæc necessariò consequuntur, à proposito sunt. Atque optio quidem rerum agendarum, quæ in nobis sita est secundum propositum est. Positis autem ijs quæ in nobis sita sunt, ex his ipsis, vt à proposito, fatum consequi: vt verbi gratia in nobis est situm, nauigare, hoc

secundum

secundum propositum est. Cùm ergo propositum fuerit nauigare, sequi quæ à proposito sunt, naufragium facere, aut non facere. Idcircò à proposito vocat ea quæ sequuntur, & comitantur propositum, quod in nostra potestate est, id est, principia & actiones, vt sint ea quæ antecedunt, & in nobis sunt, secundum propositum: quæ sequuntur, à proposito, neque in nostra potestate sint, sed eueniant necessariò. Non enim ex æternitate definitum, fatum esse, sed accidere, cum ea quæ in nostra potestate sunt, fuerint antegressa. Cum quo congruit illud, Culpa eius est qui elegit, Deus extra culpam est, item, virtutem carere domino, &, Esse diuinationes. Omnis autem eius oratio eò pertinet, vt electiones, & aliquas actiones ex electione, in nostra esse potestate ostendat. At quæ eas actiones consequuntur, eorum que euentus necessariò in fati potestate. Sed hoc non verè dici suprà demonstratum est. Ex ea ergo parte qua Dei constitutionem, & voluntatem fatum vocat; & fatum subiycit prouidentiæ, non multùm discrepat à diuinis literis, quæ solam prouidentiam omnia gubernare confirmant. Sed ab ijsdem multis dissentit, quod dicat necessariò exitus esse consequentes ijs, quæ in nostra sunt potestate. Nos enim quæ à prouidentia afferuntur, non necessariò euenirò, sed contingere, vt sequantur, dicimus. Nam si necessariò, bona precationum pars amputabitur. Nam eo authore de solis principijs actionum, vt meliora scilicet eligamus, preces instituuntur: Cùm autem elegerimus, in reliquum preces inanes sunt, cùm omnia quæ sequuntur, necessariò inferantur. Nos verò etiam in his maximam vim habere preces decernimus. Esse enim in prouidentiæ manu, eum qui nauiget naufragium facere & non facere. Non tamen alterum eorum necessariò accidit,

sed

sed vt eueniat contingit. Non enim necessitati Deus paret, neque fas est dicere eius voluntatem necessitati seruire: etenim necessitatis ipse auctor est, & opifex. Necessitatem enim astris imposuit, vt eodem semper modo mouerentur, & mare terminis suis concluſit, vniuersisque, & generalibus rebus necessarium finem statuit. Quem si volunt vocare fatum, quia vsquequaque ita necessariò fit, vt quæ ex propagatione oriuntur, interire, nihil dicimus. Nam de nominibus cum ijs non ambigimus. Ipse verò Deus non solùm extra omnem necessitatem locatus est, sed etiam eius dominus & auctor est. Cùm enim sit potestas & natura liberæ potestatis, nihil neque naturæ necessitate, neque legis sanctione facit, sed omnia sunt illi contingentia, etiam quæ sunt necessaria. Atque hoc vt declaretur, iussit olim cursum solis, & lunæ consistere, quæ necessariò feruntur, & semper eodem modo se habent, vt ostenderet, nihil sibi necessariò fieri, sed omnia pro potestate contingere, vt eueniant. Semel autem eiusmodi diem fecit, quod & scriptura sancta notauit, vt potentiam modò suam declararet, neque legem necessariæ motionis astrorum quam illis à principio dedit, abrogaret. Sic & aliquot homines in vita conseruat, vt Eliam, & Enoch, quamuis mortales & caducos, vt per hæc omnia eius potentiam, & quæ cogi nulla ratione potest voluntatem intelligamus. Stoici autem aiunt stellas errantes, cum ad idem, & in longitudine & in latitudine, signum referuntur, in quo initio erant, cùm primum mundus est conditus, certo temporum ambitu conflagrationem, & interitum rerum efficere, & de integro mundum eodem restitui. Et quoniam sidera, similiter rursus ferantur, omnia quæ in

priori ambitu fuerit, immutabiliter effici. Futurũ enim rursum Socratem, & Platonem, & quemque hominem cum ijsdem & amicis, & ciuibus, & eadem cuique euentura, & eadem tractaturum, omnesque ciuitates, & pagos, & agros similiter restitui. Atque istam restitutionem vniuersi, non semel, sed sæpè fieri, immò infinitè, & sine vlla terminatione, eadem referri. Deos verò qui hunc interitum effugiant, vno ambitu assequi, & cognoscere omnia, quæ in sequentibus conuersionibus futura sint. Nihil enim fore noui, quod prius non fuerit, sed omnia eodem modo sine vlla variatione, etiam vsque ad minima quæque euentura. Atque propter istam restitutionem dicunt aliqui, Christianos reuocationem corporum à morte ad vitam imaginari. Sed multum aberrant à vero. Nam semel vitam restitui mortuis, non per ambitum, Christi oracula arbitrantur.

De libera voluntate, seu de ijs quæ in nostra sunt potestate.

CAP. XXXIX.

DISPVTATIO de libera voluntate, id est, de eo quod in nostra potestate esse dicitur, primam habet quæstionem, an sit aliquid in nostra potestate; multi enim sunt qui repugnent: Alteram, quæ sint illa quæ sunt in nostra potestate, & quorum liberam habeamus voluntatem: Tertiam, vt causam inuestigemus, cur nos parens noster Deus libera voluntate genuerit. Quare oratione repetita, primùm dicamus, de primo, & aliquid esse in nostra potestate, ex his quæ ab illis conceduntur, demonstremus. Omnium quæ fiunt, aut Deum causam

causam esse aiunt; aut necessitatem, aut fatum, aut naturam, aut fortunam, aut casum. Verùm Dei quidem opus, substantia, & prouidentia est: Necessitatis, motus eorum, quæ semper eodem modo se habent: Fati, quod necessariò fiant, quæ fato efficiuntur; Etenim fatum, necessitatis est: Naturæ, ortus, accretio, interitus, stirpes, & animalia: Fortunæ, quæ rara sunt, & præter expectationem. Definiunt enim fortunam congressum, & concursum duarum causarum, quæ ab electione, & voluntate principium habent, & aliud quippiam efficiunt, quàm naturâ paratum sit vt faciant: vt verbi gratia, Si qui foderit, thesaurum inuenit. Nam neque qui condidit, ita condidit, vt ille reperiret; neque qui inuenit, ita fodit vt thesaurum inueniret. Sed ille quidem, vt cùm vellet, tolleret; hic vt foueam efficeret. Accidit autem aliud quippiam, quàm vterque studuerit. Casus verò opera sunt, inanimorum, aut bestiarum euentus, sine natura, & arte. Ad quod igitur horum reducemus ea, quæ per homines fiunt, si homo causa non est, & principium actionum? Atqui neque Deo fas est ascribere turpes interdum actiones, & iniquas. neque necessitati: non enim sunt è numero eorum, quæ semper eodem modo se habent; neque fato: non enim contingentia, sed necessaria sunt, quæ fato fiunt; neque naturæ. naturæ enim opera animalia sunt, & stirpes: neque fortunæ; neque enim raræ sunt, & præter expectationem, hominum actiones: neque casui; nam casus est euentus inanimorum, aut bestiarum. Relinquitur ergo ipsum qui agit, & facit, hominem, principium esse suorum operum, & libera voluntate, potestate que esse præditum. Præterea si nullius actionis homo auctor est,

superuacaneè habet consultandi facultatem. Quorsum enim vtetur deliberatione, si nullius actionis est dominus? Facere autem, vt, quod pulcherrimum & præstantissimum in homine est, superuacaneum sit, absurdissimum est. Quare si consultat, agendi causa consultat: omnis enim deliberatio actionis causa, & propter actionem instituitur. Præterea, quorum munerum functiones in nostra potestate sunt, horum etiam actiones, quæ cum illis functionibus consentaneæ sunt, in nostra sunt potestate. Sunt autem in nostra potestate functiones cum virtutibus consentaneæ; quare & virtutes in nostra potestate sunt. Esse autem in nobis functiones cum virtute consentaneas, declarat, quod ab Aristotele rectè dictum est de virtutibus moralibus. quæ enim faciendo discimus, ea cùm didicerimus, facimus. Nam discendo moderari voluptatibus, temperantes euadimus. Et cùm temperantes euaserimus, voluptatibus moderamur. Licet etiam sic agere. Meditari & exerceri omnes concedunt in nostra potestate esse, in exercitationibus autem habituum est dominatus: nam consuetudo natura est aduentitia. Sin autem meditatio domina est habitus, meditatio porrò in nostra potestate est, etiam habitus in nostra potestate est. Quorum autem habitus in nostra potestate sunt, eorum etiam actiones ad eos habitus in nostra potestate sunt, nam ad habitus actiones sunt accommodatæ. In quo ergo iustitiæ habitus est, iusta aget: in quo iniustitiæ, iniusta. Itaque in nobis situm est, iustis esse, aut iniustis. Esse autem aliqua in nostra potestate, cohortationes, & admonitiones ostendunt. Nemo enim hominem hortatur ad non famendum, neque ad sitiendum, neque ad volandum; non enim

enim hæc in nostra potestate sunt. Quare perspicuum est, quarum rerum hortationes sunt, eas in nostra esse potestate. Præterea si nihil in nostra potestate est, superuacaneæ sunt leges, & tamen naturaliter omnes gentes legibus quibusdam vtuntur, quòd sciant se habere potestatem agendi quæ legibus sanciunt, & pleræq; gentes leges suas ad Deos authores referunt, vt Cretenses ad Iouem, Lacedemonij ad Apollinem. Quare naturaliter omnium hominum mentes, hæc imbuit opinio, Esse aliqua in nostra potestate. Quod de hortatione, & admonitione diximus, idem de vituperationibus, & laudibus, cæteris que, quæ euertunt hanc sententiam, Omnia fato fieri, intelligendum est.

Quæ sint illa quæ in nostra sunt potestate.

CAP. XL.

ESSE aliqua in nostra potestate, & esse nos dominos actionum quarundam, abundè demonstratum est. Deinceps dicamus, quæ sint illa, quæ in nostra potestate sunt. Dicimus ergo generatim omnia, quæ per nos sponte aguntur, in nostra potestate esse. Non enim dicerentur sponte fieri si in nostra potestate actio non esset, & omninò quæ vituperatio aut laus insequitur, & in quibus adhortatio, lex que versantur. Etenim hoc suprà à nobis declaratum est. Propriè autem in nostra potestate sunt, omnia quæ ad animum pertinent, & de quibus consultamus. Consultamus enim perinde quasi in nostra sit potestate agere, quod proponitur. Ostensum est autem suprà, consultationem esse rerum contingentium, peræquè in vtramque partem. Quod genus contingentium, sic definitur, Quod cùm ipsum posumus,

tum eius oppositum. Huius optio penes nostram mentem est, & hæc actionis est principium, eáque in nostra potestate sunt, quæ æquè in vtramque partem contingunt, vt moueri, & non moueri, persequi & non persequi, appetere res necessarias & non appetere, mentiri, & non mentiri, dare, & non dare, lætari quibus rebus oportet, & non lætari, denique quæcunque eiusmodi sunt, vt in ijs vitij, & virtutis opera insint. Horum enim penes nos potestas est. Sunt etiam artes in ijs quæ æquè in vtramque partem eueniunt. Omnis enim ars in ijs gignendis versatur, quæ esse, & non esse contingit, & quorum principium in eo qui facit, non in eo quod fit, reperitur. Nihil enim quod æternum, vel quod necessariò est; vel necessariò fit, arte fieri dicitur. At verò neque quæ ita fiunt, vt aliter quidem ea se habere contingat, sed in seipsis efficiendi vim cohibent, vt in animalibus accidit, & stirpibus, arte dicuntur fieri. Natura enim, non arte fiunt. Quod si eorum quæ fiunt arte, extra est causa efficiens, quis causa est eorum quæ arte fiunt? An qui facit artifex? Nam in artificis potestate est, facere. Hic ergo principium & causa est actionum. In nostra ergo sunt potestate & artium munera, & virtutes, & omnes animæ rationis que actiones. Quæ autem animæ sint actiones, & munera, suprà expositum est. At plærique quod liberam voluntatem, & potestatem in omni re agenda, & comparanda, atque etiam omni fortuna dici arbitrantur, meritò rationem, de soluta & libera hominis voluntate improbant. Qui autem acerbiores sunt, & refellendi nostri causa, adducunt illud scripturæ sanctæ. Non sunt in homine viæ eius, quomodo inquiunt viri boni, homo sui iuris est, cùm in eius potesta-

potestate via sua non sit, & inanes sint cogitationes hominum, vtpote cùm exequi non possimus, quæ cogitamus? Alia multa dicunt eiusmodi, quòd nesciant, quomodo voluntas in homine libera statuatur. Non enim vt dites simus, aut pauperes, aut perpetuò sani, aut naturâ robusti, aut in imperio, aut omnino bonis abundemus, quæ instrumenti locum obtinere, vel fortunæ bona dicuntur, aut eorum quorum exitus à prouidentia pendet, nostra potestas est, sed actionum ad virtutem, & vitium, & electionum, & motuum, & quorum æquè etiam opposita agere possumus: quandoquidem omnem actionem electio antecedit, neque solùm actio, sed etiam electio, & voluntas damnatur. Quod docet illud in Euangelio, Qui mulierem aspexerit ad eam concupiscendam, iam in corde suo cum ea adulterium commisit. Et Iob, pro filiorum suorum peccatis cogitatione admissis, Deo sacrificabat. Nam principium peccati, & iustè facti electio, & voluntas est. Opus enim quidem ipsum aliquando permittitur à prouidentia, aliquando prohibetur. Nam cùm & in nostra sit aliquid potestate, & prouidentia sit, necesse est ab vtrisque quæ fiunt, euenire. Nam si ex altero tantùm acciderent, non esset alterum, sed cùm quæ fiunt mixta sint, aliquando proficiscentur à nostra voluntate, aliquando fient ratione prouidentiæ, aliquando manabunt ex vtroque. Cùm autem prouidentia partim sit communis, partim propria, necesse est rebus singulis idem vsu venire, quod vniuersis. Nam cùm cœlum siccum fuerit, siccantur corpora, etsi non omnia æquè, & cùm mater recto victu vsa non fuerit, aut luxui se dediderit, ex eo fœtus, & corporibus malè temperatis, & peruersis appetitionibus,

gignuntur. Quare accidit, vt & in corporis temperationem incidant non prosperam, aut ob cõmune cœlum, aut ex voluntario victu parentum, aut dum illi ipsi luxuriæ se corrumpendos dediderunt; vt interdum temperationes è voluntario principio malæ reddantur, neque omnino prouidentia talium causa sit. Cùm ergo animus corporis temperationi succumbens, se cupiditatibus, aut iracundijs tradiderit, & ijs rebus quæ à fortuna importantur depressus, aut laxatus fuerit, vt paupertate, aut diuitijs, malo vrgetur voluntario. Qui enim non succumbit temperationi corporis, is rectè suo fungitur munere, & malam temperationem superat, vt commutet potius, quàm commutetur, & animi affectiones, ad bonum habitum proba institutione, & victu idoneo traducit. Quare ex his qui rectè suo munere funguntur, cognoscitur eos qui non rectè illud ipsum præstant, peccatum suscipere voluntarium. Nam in nostra potestate est situm, aut dedere se malis temperationibus, aut reluctari, & vincere. At plerique malam temperationem, vt perturbationem causam excusantes, necessitati, non suæ ipsorum voluntati, vitium asscribunt: & idcirco absurdissimè etiam virtutes in nostra potestate positas esse negant.

Quam ob causam libera voluntate procreati simus.

CAP. XLI.

RELIQVVM est vt dicamus quam ob causam libera voluntate procreati simus. Dicimus ergo, cum ratione naturâ coniunctam esse liberam voluntatem, & rebus

rebus genitis connatam esse mutationem, ijs maximè, quæ ex subiecta materia generatæ sunt. Principium enim cuiusque ortus mutatio est. Nam ex commutatione subiectæ materiæ, ortus existit. Facilè autem intelligetur, quod dicimus, si stirpes omnes & animalia terrena, & aquatilia, & volatilia respiciamus. Continuata enim est horum mutatio. Verùm copulari naturâ cum ratione liberam voluntatem, ex his quæ diximus cùm aliqua in nostra esse potestate dissereremus, apertũ est ijs, qui attentè, studioseque audierũt. Alienum tamen fortè non sit etiam nunc, eadem admonere, quando hoc ordo disputationis postulat. Eius quod ratione vtitur, aliud in contemplando, aliud in agendo ponitur. In contemplando ponitur, quod rerum naturam, quemadmodum se habeat, perspicit. In agendo, quod deliberat, quod rebus ijs, quæ sub actionem cadunt, rectam rationem statuit. Atque illud quidem mentem, hoc rationem; illud sapientiam, hoc prudentiam appellant. Quicunque autem consultat, quòd in se sit optio rerum agendarum, consultat vt eligat quod è consultatione sit antepositum, & vbi elegerit, agat. Omnino ergo necesse est, eum, in quo sit consultatio, etiam dominum esse actionum. Si enim dominus non est actionum, frustrà habet deliberandi vim. Quod si ita est, necessariò cum ratione, libera voluntas existit. Aut enim non erit rationis compos, aut si sit rationis compos, erit dominus actionum. Si autem sit dominus actionum, omnino liberam habebit agendi voluntatem. Demonstratum etiam est, quæ ex subiecta materia nata sunt, mutabilia esse. Itaque ex vtroque concluditur, hominem necessariò libera esse voluntatè, atque mutabilem. Mutabilem, quoniam ge-

nitus: libera voluntate, quoniam ratione præditus. Quare, qui Deum accusant, quòd hominem non crearit eiusmodi, vt in eum vitium cadere nullum posset, sed liberæ voluntatis effecerit, imprudentes Deum accusant, quòd rationis compotem, ac non à ratione vacuum, hominem genuerit. Necessarium est enim alterum de duobus, aut rationis expertem esse factum, aut si rationis esset particeps, & in rebus agendis versaretur, esse libera voluntate. Necessariò igitur omnis natura rationis particeps, libera voluntate est, et sua natura mutabilis. Sed illæ quidem naturæ, quæ ex subiecta sunt materia, dupliciter sunt mutabiles; & propter materiam, & hoc ipso quòd factæ sunt. Quæ autem non ex subiecta materia effectæ sunt, vno solummodo, nempe ortus, mutabiles sunt. Rursus ex his naturis quæ materia vacant, eæ quæ circa terram versantur, & ob societatem, quam cum hominibus habent, in rebus agendis, occupantur, magis sunt cæteris mutabiles. Quæ verò ob naturæ præstantiam, cum Deo per inclinationem, & propensionem versantur, & per illius contemplationem beatitudine fruuntur, & in seipsas, & Deum solum conuersæ à rebus agendis, & materia planè se remouerunt, & contemplationi, Deóque se coniunxere, manent immutabiles: Libera quidem voluntate præditæ, quoniam ratione vtuntur; non tamen mutabiles ob eas causas quas iam diximus. Neque sanè miri quicquam est. Etenim homines contemplationi dediti, qui se ab agendis rebus auocarunt, immutabiles permansere. Puto illud quoque iam esse demonstratum, naturas rationis participes, ab initio optimè esse genitas: ac si, vt à principio sunt conditæ, ita mansissent, ab omni fuissent vitio remotissimæ. Nunc sua ipsæ voluntate, & electione, in vitium incurrunt. Nam quæ ita permanserunt, vt initiò generatæ sunt, beatitudine perfruuntur. Soli autem angeli inter ea, quæ sunt sine corpore, mutati sunt, neque hi omnes tamen, sed aliqui qui ad inferiora propensi, res terrenas concupierunt, cùm à propensione ad res superas, & Deum, discessissent. Itaque ex his quæ demonstrauimus manifestum est, quoniam natura sumus mutabiles, vires nos quibus eligimus, mutabiles habere. Neque tamen quoniam mutabiles vires habemus, improbitatis nostræ culpa, in Deum conferenda est. Non enim in facultatibus sunt vitia, sed in habitibus. Habitus autem ex electione, & voluntate sunt. Itaque nostra ipsorum electione, & voluntate improbi euadimus, non natura sumus. Quod accuratius doceri potest sic. Suprà facultatem esse dicebamus, per quam omnia quæ facimus, facere possumus. Omnis autem vis eligendi oppositorum est, vna enim, eademque facultas est, & mentiendi, & verum dicendi, & vna eademque facultas temperatè & intemperatè viuendi. At non idem habitus contrariorum est, vt intemperanter, & temperanter viuendi, aut mendacium, & verum dicendi. sed contrariorum, contrarij sunt habitus. Nam temperanter viuere, habitus est virtutis; intemperanter, vitij. Non sunt ergo vitia facultatum, sed habituum, & electionis. Non enim facultas est, quæ facit, vt immodestè viuamus, aut mendacium dicamus, sed electio. Erat enim in nostra potestate, verum dicere, non mendacium. Si ergo vitium facultas non est, sed habitus, non qui facultatem nobis dedit, causa nobis improbitatis est, sed habitus, qui per nos & propter nos, comparatur.

Lice-

Licebat enim contrarium habitum, non istum vitiosum exercitatione quærere. Differt autem facultas ab habitu, quòd omnes facultates naturales sint: habitus à nobis parti: & facultates doctrina tradi non possint, habitus discendo & consuetudine adueniat. Quocirca si facultas naturalis quædam res est, nec doctrina tradi potest, habitus aduentitia, & doctrina traditur; non natura, causa vitiorum est, sed quod vitiosè instituti sumus, & idcircò vitiosum habitum comparauimus. Omnem enim habitum comparari à nobis ostensum est. Facultates porrò esse naturales, ex eo patet, quòd omnes easdem habent facultates, exceptis iis, qui mutili sunt. Contrà, habitus nõ esse naturales, idem perspicitur, quòd non eosdem omnes habent habitus, sed alij alios. Quæ enim natura sunt, eadem sunt apud omnes.

De prouidentia.

CAP. XLII.

LIBERA voluntate esse hominem, & quarum rerum liberam habeat voluntatem, & cur libera voluntate creatus sit, satis suprà explicatum est. Sed quoniam, non, cuicunque propositum est, hominem interficere, etiam interficit, sed aliquando interficit, aliquando non interficit: quòd electio eius impedita sit, neque cadat ex sententia quod proposuerat, & horum causam esse, non fatum, sed prouidentiam, dicebamus; sequitur tractationem de libera voluntate, disputatio de prouidentia. quæ etiam in tres partes diuiditur: Primùm enim quærendum est, sit'ne prouidentia: secundò quid sit: tertiò quorum sit. Ac Iudæus quidem, ne insanus quidem si sit, prouidentiam ignoret; cùm sciat miracula

racula quæ in Ægypto euenere, cùm audierit quæ in solitudine contigerint: in quibus illustrior hominibus apparuit prouidentia, quàm quæ in oculis cernuntur; item cùm multa opera prouidentiæ, & in prophetis, & Babylone cognouerit, quæ omnem dubitationem respuunt. Christianos autem, cùm hæc omnia docent esse prouidentiam, tum in primis diuinissimum illud, & ob eximium amorem in humanum genus, summè incredibile, prouidentiæ opus, quod Deus se corpore, nostra causa, induerit. sed quoniam non cum his modo disputamus, sed etiam contra Græcos oratio nostra instituitur: age etiam per alia, quibus illi fidem tribuunt, esse prouidentiam, demonstremus. Itaque esse prouidentiam iisdem rationibus, quis ostendat, quibus Deum esse probauimus. Nam omnium permanentia, & maximè eorum, quæ oriuntur & occidunt, situs item, & ordo rerum, qui semper idem conseruatur, & astrorum cursus, qui nihil vnquàm variatur, & annui circuitus, & anni temporum restitutio, noctium & dierum semel in anno æqualitas, vtrisque vicissim, neque maiore, neque minore parte, augescentibus, & decrescentibus, quo modo, si nemo prouideat, similiter administrari & perseuerare possit? Quin etiam pœna quæ peccata insequitur; imò peccatorum ipsorum detectio, quando, vt nemo sit, qui ea possit coarguere, quibusdam circumstantijs proferuntur, esse prouidentiam declarat. Plenæ sunt huiusmodi historijs, & Hebræorum scripturæ, & Græcorum literæ. Nam eiusmodi Susannæ casus literis sanctis mandatus est, & apud Græcos poëtæ Ibyci. Hic enim, cùm à quibusdam interficeretur, neque vllum vel adiutorem, vel testem haberet iniuriæ, conspicatus grues, Vos, inquit,

mortem

mortem meam vindicate. Postea quærentibus ciuibus, quis cædem fecisset, nec deprehendentibus accidit, vt cùm theatrum celebraretur, & populus, spectandi causa, consideret, grues præteruolarent. Quos cùm vidissent, qui cædis erant auctores, riserunt, & ecce, inquiunt, Ibyci vindices. Quod cùm quidam, qui proximè assidebat, audiisset, detulit ad magistratum, illi que comprehensi, de cæde confessi sunt. Multa huiusmodi à veteribus, literis mandata sunt, quæ si quis velit colligere, infinitè excrescat oratio. Quòd si non omnium peccata ad eundem modum produntur, imò aliqui effugere videntur, nemo propterea neget esse etiam prouidentiam. Non enim vno tantùm modo hominibus consulit, sed multis, & differentibus. Maximè autem esse prouidentiam ostendit, corporum quæ oriuntur, & intereunt fabrica, & proportio, quæ perpetuò similiter retinetur. Nam in omni corporis parte apparet prouidentiæ cura. Quod licet studiosis, & industrijs hominibus diuersis è libris colligere. Colorum quoque, qui in animalibus sunt varietas, eundem semper ornatum seruans, clamat esse prouidentiam. Atque etiam quòd inter omnes homines constat, adhibendas esse preces numini diuino, id'que muneribus, & sacrarijs colendum esse, prouidentiam significat. Si enim nulla prouidentia hoc vniuersum gubernaretur, quis, aut, à quo quispiam precabitur? Idem confirmat studium benignè faciendi quod ab hominibus non distortis, & depranatis naturaliter colitur. Nam mercedem eius in posterum tempus expectantes, etiam in eos qui rependere non possunt, beneficium conferimus. Quod si tollatur prouidentia, permitti videtur iniuria ijs, qui eam inferre possunt; tollitur erogatio

erogatio in pauperes, Dei que metus, & simul cum istis virtus, religio que euertitur. Si enim Deus non prouidet, neque punit, neque viris bonis præmia tribuit, neque propulsat iniuriam, ab ijs qui iniustè læduntur, quis Deum veneretur qui nulla in re quicquam nobis sit adiumento? Deletur etiam prophetia, & omnis præscientia. Sed hæc non sunt consentanea cum ijs, quæ quotidie ferè videmus, accidere. Multis enim necessario ipsorum tempore Deus apparuit, multa etiam in somnijs ægrotantibus auxilia dantur, & multæ præsensiones quibusque seculis, prolatæ sunt. Multi qui aliquem trucidarunt, impie que sunt cruentati: aut aliquid nefandi commisere, noctes atque dies terrentur. Præterea Deus bonus est: Cùm autem bonus sit, ad bene merendum propensus est: Si ad bene merendum propensus, etiam prouidus. Quid hic recenseam res quasque ab orbis architecto Deo creatas, earum que proportionem, & harmoniam, & situm, & ordinem, & vsum, quem vnaquæque affert vniuerso? & ita omnia esse constituta demonstrem, vt aliter rectè se habere non possint, atque nunc habent, neque accessionem accipere, neque rem vllam esse, quæ possit occidere, sed omnia perfecta, & venusta, sapienter, ac prudenter ædificata esse? Sed eiusmodi commemorationem in disputationem de creatione differamus, ne nobis accidat quod multis qui de prouidentia scripserunt. Nam creationem, loco prouidentiæ celebrant, quæ ducit quidem nos ad disputationem de prouidentia, sed multum tamen ab ea discrepat. Non enim idem est prouidentia, quod creatio. Nam creationis est, rectè efficere, quæ fiunt. Prouidentiæ, consulere ijs, quæ effecta sunt. Neque hæc omnino

nino coniuncta sunt, vt licet videre in hominibus, quamlibet artem, & rationem scientiæ, exercentibus. Horum enim alij, in hoc solùm ponunt operam, vt rectè efficiant, neque quicquam curant amplius. vt qui in fabricandi, pingendi fingendique arte, occupantur. Alij solùm procurant, & prouident, vt bubulci, & pecudum pastores. Quare etiam nos in disputatione, de creatione, aptum sit demonstrare, rectè facta esse quæ facta sunt. At in tractatione de prouidentia, esse procurationem, quæ illis, postquàm facta sint, consulat, declarandum est. Quomodo ergo homo ex homine, bos ex boue, semper gignitur, & quodque ex suo, non ex alio semine oritur, si abest prouidentia? Nam si quis dicat, vt ab initio quæque procreata sint, ita serie quadam procedere, hoc dicat cum creatione omnino copulatam esse prouidentiam. Nam quòd ordine procedant, quæ creata sunt, prouidentiam cum creatione constitutam esse ostendit. Nam prouidentiæ est, res creatas administrare, atque ita nihil aliud hic dicit, quàm eundem esse qui res creet, & creatis consulat. Quis cùm videat formas hominum in infinita penè multitudine differentes, neque vsquam penitus easdem esse, non admiretur, & si cum animo suo reputet, non assequatur à prouidentia formas rerum singularum, esse distinctas? Quod hoc modo licet intelligas. Si eandem retinerent sine vlla variatione figuram, quanta rerum confusio sequeretur? Quanta inscitia, quantæ tenebræ hominem occuparent, qui neque familiarem, neque alienum cognosceret, neque hostem, aut improbum, ab amico, aut probo viro discerneret: Omnia verè simul essent, vt Anaxagoræ fuit opinio. Nam hoc si ita esset, nihil obstaret,

staret, quo minus cũ sororibus, & matribus corpus misceremus, aut prædaremur, aut aliud quippiam palàm improbè faceremus, si id modo esset declinatũ, ne in ipso facinore deprehenderemur. Nam posteà conspecti, agnosci non possemus. Neque etiam lex, aut respub. vlla constituta esset, neque patres, & filij, inter se cognoscerent, neque aliud quippiam quod sit ad hominis naturam, cohæreret. Cæcus enim esset homo, quantum quidem ad homines diiudicandos pertinet, neque ei oculorum sensus, multum adiumenti afferret. Præter enim ætatem, & magnitudinem nihil diiudicaret. Tantorum scilicet commodorum causa, nobis prouidentia est, quæ perpetuò, & vbique gentium, hominum formas distinguere non intermittit. Quod maximum est argumentum, etiam rebus singulis, Dei prouidentia consuli; si quidem vel figura, & lineamentis & voce, quisque cognoscitur. Neque hoc præcisè retinetur, perinde quasi forma satis sit. Nam velut corollarij loco, etiam colorum differentiam prouidentia adiecit, vt naturæ humanæ imbecillitati, multis modis succurreretur. Arbitror etiam plæraque animalia quæ secundum speciem figura sunt simili, quod genus sunt cornix, & coruus, habere aliquas in aspectu differentias, quibus inter sese coniugatim cognoscant. Cornices enim, & corui congregantur quidem multi sæpè, coniugatim tamen separantur, quoniam quoduis horum animalium iugatam & naturæ sibi coniunctam auem, agnoscit. Quomodo autem inuicem agnoscerent, nisi esset cuique suæ formæ descriptio, nobis quidem non facilis ad iudicandum, sed quæ naturaliter tamen, ab ijs quæ in eadem sunt specie facilè cognoscatur? Etiam signa, & oracula, & omina, &

prodigia, (nam ad Græcos oratio mea pertinet,) sua ratione, vt ipsi loquuntur, euentus eorum quæ ostendunt, conseruantia, profectò prouidentiæ ratione significant, & ad ea quæ significant veritatem euentorum adiungunt.

Quid sit prouidentia.

CAP. XLIII.

VERVM esse prouidentiam cùm per hæc apertum est, tum per ea quæ dicentur, deinceps eluceſcet. Dicamus igitur quid sit prouidentia. Prouidentia est rerum procuratio à Deo susceptа. Definiunt eandem sic, Prouidentia est Dei voluntas, per quam omnia quæ sunt, aptè gubernantur. Quod si Dei voluntas est prouidentia, necesse est recta ratione, & optimè, & diuinissimè, & qua sola ratione rectè se habeant, fieri quæ fiunt, neque melioris ordinis esse capacia. Necesse est autem, eundem esse, qui res efficiat, & effectis prouideat. Neque enim rectum est, nec decet, alium efficere, alium ea quæ effecta sint, procurare. Nam hoc quidem certè imbecillitatis est. Multa sunt etiam in animalibus simulachra, & imagines eorum quæ diximus. Quidquid enim genuit, cibum quoque fœtui procurat, & homo etiam de cæteris omnibus quæ ad vitam degendam spectant, quoad eius fieri potest prospicit. Quæ verò non prouident, ob imbecillitatem non prouident. Quare ostensum est Deum esse qui prouideat, & prouidentiam esse eiusdem voluntatem.

Quarum rerum sit prouidentia.

CAP. XLIIII.

Esse

ESSE igitur prouidentiam, & quid ea sit, dictum est: Restat vt exponamus quarum rerum sit prouidentia, vniuersarum ne, an singularum, an vniuersarum & singularum. Plato & vniuersas res, & singulas, à prouidentia gubernari vult, prouidentiæque rationem partitur in tria: Primum enim esse principis Dei prouidentiam, qui primario quidem loco ideis, deinde vniuersè toti orbi consulat, vt, cœlo & sideribus, & omnibus rebus vniuersis, id est, generibus, substantiæ, quantitati, qualitati, & alijs talibus, & formis quæ sub istis subiectæ sunt. Ortui autem ignobiliorum animalium, & stirpium, & omnium quæ generantur, & corrumpuntur, secundos deos, eos, qui cœlum voluant, prospicere. Quorum ortum Aristoteles ad solem, & signiferum orbem refert. Tertiam Plato statuit prouidentiam, penes quam sit administratio rerum agendarum, & exitus, itemque naturalium & fortuitorum bonorum, quæ materiæ admixta, & instrumenti locum obtinere dicuntur, atque etiam eorum quæ his ipsis contraria sunt, adeptio. Huic prouidentiæ præesse censet certos quosdam dæmones, circa terram custodes humanarum actionum: ac secundam tertiamque prouidentiam à prima proficisci, vt potestate omnia à Deo gubernentur, qui primos, & secundos, & tertios procuratores constituit. In quo quod omnia ad Deum refert, & ab eius voluntate omnem pendere prouidentiam affirmat, in laude ponendum est. Quod verò secundam prouidentiam facit eos, qui cœlorum orbes torquent, non item. Non enim hoc prouidentia est, sed fatum, & necessitas. Nam vtcunque illi figurentur, necesse est, & quæ fiunt, fieri, & quidem aliter non contingere. Eorum autem quæ

prouidentia gubernantur, nihil cadere sub necessitatem iamdudum ostensum est. Stoici qui & fatum, & in nostra esse aliquid potestate tuentur, nullum locum prouidentiæ relinquunt, imò reuera voluntates nostras libertate spoliant, quòd suprà à nobis probatum est. Democritus, Heraclitus, & Epicurus, neque vniuersis, neque singulis, à Deo prouideri volunt. Epicurus enim dicebat, Quod beatum sit, & immortale, neque ipsum habere negotia, neque alteri exhibere: quare, neque iracundia neque gratia, teneri. hæc enim omnia, imbecillitate spectari. Ira enim à Deo aliena est. Excitatur enim in re, quæ contra quam vélimus, accidat. Deo autem nihil præter voluntatem accidit. Atque hi quidem conuenienter suis principijs, existimant. Nam qui putent hoc vniuersum, casu, & temerè esse constitutum, meritò dicunt omnia vacare prouidentia. Quorum enim nemo creator sit, eorum quis sit procurator? Est enim euidens, temerè debere ferri, quæ à principio temerè procreata sunt. Itaque primæ illorum sententiæ resistendum est. Hac enim labefactata satis magnam vim habebunt, quæ dicta sunt, ad demonstrandam prouidentiam. Quare hac refutatione ad suum tempus reseruata, veniamus ad Aristotelis opinionem, & cæterorum qui negant rebus singulis à Deo consuli. Nam Aristoteles à natura sola vult administrari singula, vt in sexto Ethicorum ad Nicomachum obscurè significat: Hanc enim vt quæ diuina sit et insit omnibus quæ generantur, cuique naturaliter suggerere, vt ad res salutares accedat, fugiat quæ contraria sint. Quodq; enim animal, vt iam dictum est, & idoneum sibi alimentum deligit, & quod vtile est sequitur, & remedia morborum naturaliter

naliter habet cognita. Euripides, & Menander quibusdam locis mentem, quæ in quoque sit, cuique prouidere asserunt, Deum verò neminem. Verum mens quidem in ijs solis perspicitur, quæ in nostra potestate sunt. Aut enim est rerum, quæ sub actionem cadunt, & artium, aut contemplationis. At prouidentia eorum est, quæ in nostra potestate non sunt, vt verbi gratia, vt opulentus quis sit, & non opulentus, sanus & non sanus: Quorum nihil facere mens potest, ac ne natura quidem, vt Aristoteles putat. Naturæ enim opera perspicua sunt. Quid autem ad mentem, aut ad naturam, quod aliquando ab eo pœnæ exigantur, qui hominem occiderit, aliquando sceleris pœnam effugit? nisi quis dicat quod mentis & naturæ est, ad prouidentiam pertinere; quod sequitur, ad fatum. Quòd si mens, & natura ad prouidentiam pertinent, quæ sequuntur ad fatũ, nihil erit in nostra potestate. Sed non ita se res habet. Quæ enim ad mentem spectant, tam eam quæ in agendo, quàm quæ in contemplando ponitur, in nostra esse potestate docuimus. Non omnia autem quæ prouidentia geruntur, naturæ sunt, & si quæ naturæ sunt, prouidentia administrantur. Multa enim quæ Dei prouidentia accidunt, non sunt naturæ opera, vt de eo qui hominem occidit, ostendimus. Est enim pars prouidentiæ natura, non ipsa prouidentia. Itaque isti naturæ & menti, rerum singularum prouidentiam attribuunt. Cæteri Deo curæ esse aiunt eorum quæ sunt permanentium; vt nihil eorum quæ nata sunt occidat, & huius vnius in Deo esse prouidentiam. Singula verò fortuito, temeréque iactari, eámque ob causam multa iniqua facinora, multas cædes, &, vt dicam summatim, omnem improbitatem inter homines versari,

ri, & horum alios fortuitò pœnam vitare, alios etiam puniri; quippe cùm, quæ ad rectam rationem, & ex lege sunt, non omnino eueniant. vbi autem neque ratio, neque lex dominatur, quomodo dixerit quis Deum esse qui procuret. Et quidem ferè vsu venit, vt viri boni lædantur iniuria, & deprimantur, & innumerabilibus malis affligantur: improbi contrà & importuni homines augeantur potentia, opibus, honoribus in Repub. cæteris'que bonis, quæ ad vitam commodè degendam pertinent. Mihi verò videntur qui hæc loquuntur, quum alia multa ignorare præcepta prouidentiæ, tum maximè animæ immortalitatem. Nam eam mortalem esse arbitrantes, huius vitæ terminis res humanas definiunt. deinde praua, & peruersa habent de bonis iudicia. Eos enim qui opibus circumfluunt, & dignitatibus insolescunt, & cæteris fluxis, caducis'que bonis gloriantur, fœlices esse, & beatos iudicant. Animi autem bona, pro nihilo ducunt, quæ multo corporis, & externa bona antecellunt. Præstantiora enim bona sunt, quæ rerum sunt præstantiorum. Itaque tantò virtutes diuitias, sanitatem, cætera excellunt, quanto anima corpus anteit. Quare cùm solæ, tum cum alijs coniunctæ hominem beatum reddunt. Cum alijs in latitudine, solæ, & per se in circumscriptione. Nam eorum quæ sunt, partim circumscriptè intelliguntur, vt bicubitum; partim latè, vt aceruus: Nam de aceruo si duos modios demas, quod relinquitur, aceruus est. Item beatitudini in latitudine intellectæ, si detraxeris corporis & externa bona, solas'que virtutes reliqueris, nihilo minus beatitudo manet, ipsa'que sola virtus se ipsa ad beate viuendum contenta est. Omnis ergo bonus, beatus, & omnis improbus

bus miser, etiamsi omnibus prorsus fortunæ bonis quæ dicuntur, abundet. Quæ cùm multitudo ignoret, solos beatos ducit, qui & corpore probè sint affecti; & copiosi. Quare prouidentiam reprehendunt, quæ prouidentia res humanas non solùm ex his quæ sensibus notantur, sed etiam ex sua, & propria præcognitione administrat. Cùm enim Deus non nesciat bono viro expedire pauperem esse, eiusque sensum opes, si dentur, depraua turas, vtiliter eum in paupertate sinit viuere. Ac qui opulentus est sæpè importuniorem fore videns, si egeat (ad latrocinandum enim aut ad trucidandos homines, aut ad alia quædam grauiora facinora animum adiungeret) potiri illum opibus permittit. Itaque & ad sepeliendos liberos, & ad vitandos famulos sæpè nobis vtilis paupertas fuit. Esset enim eorum salus interitu acerbior, si & liberos improbos, & famulos prædones haberemus. Nos enim nihil rerum venientium præsentientes, & ea quæ instant tantùm spectantes, non rectè de ijs quæ in rebus humanis eueniunt, iudicamus. At Deo etiam futura, tanquàm præsentia sunt. Sed hæc quidem contra eos, qui prouidentiam damnant, disputata sunt. In quos etiam illud è scriptura sancta conueniet dicere: An lutum dicet figulo? & quæ sequuntur. Quomodo enim non fugiendus homo est, qui contrà Deum legem fert, & aduersus prouidentiæ opera nititur, cùm ne hominum quidem legibus audeat obsistere? Itaque his erroribus, vel hac potius impietate, prætermissa, ostendamus non rectè eos à rebus singulis prouidentiam remouere, cum vniuersis, & generalibus à Deo consulatur. Hæ enim tres solæ causæ afferri possunt, cur res singulæ Dei prouidentia non regantur. Aut enim Deum ignorare,

rectum esse, etiam illis consulere, aut nolle, aut non posse Verùm ignoratio quidem, & inscitia, ab illa beata natura alienissima est. Est enim ipsamet cognitio, & sapientia, & scientia. Atqui quomodo homo qui sapiat aliquid, ignoret omnibus indiuiduis pereuntibus, etiam vniuersa interitura? Nam ex omnibus rebus singulis, vniuersa constituuntur. Species enim omnes, singulas res exæquant, & reciprocantur, vnáque intereunt, & vnà conseruantur. Neque quicquam obstat quo minus omnia induuidua intereant, si diuinitus nulla prouidentia gubernentur. Quibus pereuntibus etiam vniuersa interibunt. Quod si dicant hoc solum illi curæ esse, ne omnia indiuidua intereant, vt species conseruentur, non vident se dicere etiam singularum rerum quandam procurationem esse, quandoquidem rebus singulis, vt ipsi aiunt, prospiciens, genera, speciesque tuetur. Alij dicunt non ignorare quidem Deum, sed prouidere nolle. Verum hoc ipsum nolle, duabus de causis accidit, aut ob ignauiam, aut quòd indecorum sit. Ecquis ita insaniat, vt ignauiæ Deum accuset? Rursus enim duabus de causis, ignauia innascitur, voluptate & timiditate. Aut enim voluptate aliqua illecti, ignaui sumus: aut metu aliquo, ab agendo remouemur. Quorum neutrum de Deo suspicari fas est. Sin ignauia quidem Deum liberant, sed illi indecorum hoc genus prouidentiæ dicant: indignum enim esse eiusmodi beatitudine ad res viles, & minutas se demittere, & corporeis ex nostráque electione, & voluntate manantibus ineptijs, velut profanari, ideóque prouidere nolle, non intelligunt se Deo duas vitiosissimas affectiones tribuere, superbiam, & inquinationem. Aut enim ob superbiam

Deus

Deus imperium, & gubernationem rerum singularum despicit, quod dictu absurdissimum est, aut vt ipsi loquuntur, quod inquinationem deuitet. Quod si cùm radij solares vim habeant attrahendi humorem omnem, negant inquinari solem, eiusque radios, cum cæno lucem inferunt, sed integros, & ab omni sorde puros manere dicunt, quomodo Deum rebus humanis profanari existimant? Non sunt hæc hominum dogmata, qui Dei naturam perspectam habeant. Nam in Deum, neque tactio, neque interitus, neque macula, neque commutatio vlla potest cadere. Inquinatio autem, & omnia eius generis ad mutationem pertinent. Veruntamen nónne absurdissimum est, quemlibet artificem maximéque medicum, vniuerso consulentem, nullam rem de singulis ne minimam quidem artis, & curæ expertem, prætermittere, quòd sciat conferre aliquid ad rerum vniuersitatem? Deum eiusdem vniuersitatis molitorem, etiam opificibus rudiorẽ reddere? Cæterùm an prouidere quidem vult, non tamen potest? Quomodo non perspicuè absurdum est, Deum imbecillem asserere, & bene merendi facultatem non habere? Præterea dupliciter intelligi potest, Deum indiuiduis prouidere non posse, aut quòd ipse naturâ non sit ad procurandum idoneus, aut quòd res singulæ prouidentiæ non sint capaces. Verum idoneum quidem illum esse naturâ ad prouidendum, etiam ipsi concedunt, dum aiunt illum rebus vniuersis prouidere, eóque magis, quòd inferiora ad superiora pertingere non possunt: at superiorum vis etiam vsque ad vltima, sensumq́, fugientia, omnia fouens & conseruans, pertineat. Omnia enim à diuina voluntate pendent, & inde permanentiam, salutemque accipiunt. Esse autem

 etiam

etiam individua ipsa, & res multiplicatas, capaces prouidentiæ, ex animalibus perspicitur, quæ imperijs quibusdam, & magistratibus gubernantur, & vnum in locum conuenientia, principibus quibusdam subijciuntur, quos audientes sequuntur, vt in apibus, & formicis, aliisque plurimis licet cernere. Sed hoc qui in hominum cultum & Rempub. intuebitur, maxime animaduertet. Videmus enim eos legislatorum, & magistratuum rectionem, & procurationem admittere. Quæ qui recipiat, quo modo in eum Dei prouidentia non cadat? Iam verò etiam res singulas regi prouidentia, magno argumento est, quod naturaliter eius notitia hominibus est insita. Nam difficili, & necessario nostro tempore statim ad numen diuinum, & preces confugimus: velut natura nos sine doctrina ad Dei opem perducente: Non autem sine doctore nos natura ad id duceret, quod eadem natura non fert, vt fiat. Nam in repentinis perturbationibus, & timoribus sine electione, neque deliberatè & antequàm aliquid consideremus, Dei numen inuocamus. Quicquid autem naturaliter, quamque rem insequitur, in eo tanta vis est ad demonstrandum, vt contradici nihil possit. Quæ ergo ratio istos ad hanc sententiam adduxit? Primum quidem, quòd existiment cum corpore animam interire. Deinde quia rationem rerum singularum prouidentiæ percipere nequeunt. Verùm animam morte non deleri, neque huius vitæ circumscriptione res humanas terminari, & discessus ab vno corpore in aliud, quod doctissimi quique Græcorum probant, & loca quæ dicuntur animabus, pro cuiusque vita distributa, & supplicia, quibus per se animæ afficiuntur, declarant. Hæc enim etsi in alio quopiam

piam peccant, tamen remanere animam post hanc vitam, & luere pœnam peccatorum, confitentur. Sin prouidentiæ ratio rerum singularum, à nobis comprehendi non potest, vt certè non potest, prout illud testatur, Quàm indagari nequeunt iudicia tua, neque inuestigari viæ tuæ! non tamen hanc ob causam neganda prouidentia est. Neque enim quoniam maris terminos & arenæ numerum ignoramus, neget quis mare, aut arenam esse. Nam hoc quidem modo etiam hominem, aut aliud quodpiam animal esse negent, quoniam numerum hominum, & ceterorum animalium nesciunt. Nam individua nobis infinita sunt. Quæ autem nobis infinita, nobis incognita; ac vniuersa quidem sæpè ratione comprehenduntur, res singulæ, vt comprehendantur, fieri non potest. Cùm autem sit in vnoquoque homine duplex differentia: vna, qua ab alio homine discrepat: altera, qua à seipso (multum enim quotidie quisque mutatur, & à seipso differt in vitæ genere, in studijs, in vitæ necessitatibus, in cupiditatibus, & accidentibus. celeriter enim se vertit hoc animal, & cum vitæ necessitatibus, temporibusque mutatur) necesse est etiam congruentem cuique prouidentiam, eamque differentem, & variam, & multiformem, & cum rerum singularum immensitate coniunctam comitari. Quod si accommodatam cuique oportet, in quaque re, & propriam esse prouidentiam, infinita autem est rerum singularum differentia, simul infinita est eis accommodatæ ratio prouidentiæ. Sin autem infinita, etiam nobis ignota. Quare non ob ignorationem nostram moderatio, curaque rerum delenda est. Quæ enim tu non rectè geri putas, ea prudenter Deo decreta sunt. Sed tu, quoniam

causas

causas ignoras, prudenter geri negas. Idem enim nobis vsu venit, in prouidentiæ operibus, quod in cæteris rebus quas non assequimur. Ex coniectura aliqua, eá que obscura, eam cognoscimus, & imagines quasdam, vmbrasque operum eius, ex his quæ fieri videmus, velut suspicantes, sumimus. Dicimus enim quædam fieri permissione Dei. Permissionis autem multæ sunt species. Permittit enim sæpè etiam virum bonum in calamitates incidere, vt latentem in eo virtutem cæteris prodat, vt de Iob accepimus. Alias permittit aliquid absurdi fieri, vt re quæ absurda videatur, magnam quandam rem, & admirabilem assequatur, vt per crucem salutem humani generis. Alio modo sanctum & pium hominem in ærumnis, & miseriis permittit, ne de bona animi cum scientia, & potestate, sibi data in arrogantiam prolabatur, vt in Paulo animaduerti potest. Deseritur igitur quis ad tempus, ad correctionem alterius, vt eius casum cæteri intuentes erudiantur, vt in Lazaro, et diuite euenit. Natura enim ita comparatum est, vt dum alios in malis cernimus, ipsi animis contrahamur, vt scitè à Menandro dictum est.

Dei timentes numen, in malis tuis.

NEGLIGITVR etiam aliquis gloriæ alterius causa, non suo aut parentum vitio, vt is qui natus erat cæcus, ad gloriam filij hominis. Rursus ad alterius æmulationem, mala perpeti quispiam permittitur, vt eius qui perpessus sit gloria amplificata, cæteri spe futuræ laudis, & cupiditate venturorum bonorum, commoti; idem sine vlla dubitatione patiantur. Quod in martyribus perspicimus,

spicimus, & qui pro patria, aut genere suo, aut dominis occubuerunt. Quod si cuipiam aduersari rationi videatur, ad alterius correctionem quempiam vexari; sciat hanc nostram vitam esse certamen, & stadium virtutis. Itaque quo labores maiores, eo maiora præmia. Nam perpessionis modus & finis est præmiorum remuneratio. Eam ob causam Paulus innumeris malis affligi situs est, vt maiore, & absoluto victoriæ præmio potiretur. Quare omnia rectè, & decenter prouidentiæ opera efficiuntur. Quod ita esse, eáque Deum ratione omnia moderari, quam solam rerum natura patitur, si quis duo hæc spectet, quæ ab omnibus conceduntur, rectissimè animaduertet. Bonus est, solusque sapiens. Quare quòd bonus est, meritò prouidet: Quòd sapiens, sapienter, & optimè prouidet. Si enim non prouidet, non est bonus: si non rectè prouidet, non est sapiens. Itaque hos duos scopos intuentibus, nullum prouidentiæ opus damnandum est, neque re non explorata de ea quicquam detrahendum: sed omnia in bonam partem accipienda sunt, omnia habenda admirationi, omnia rectè & decorè fieri credenda, etiamsi vulgo iniqua videantur: ne maledicentiam vituperabili admodum inscitia nostra cumulemus. Verum illud perspicuum est, cùm dicimus omnia rectè fieri, nos non de hominum vitijs loqui, neque de operibus quæ in nostra potestate sita sunt, & à nobis fiunt, sed de prouidentiæ effectus, quæ in nostra potestate sita non sunt. Quomodo ergo viri sunt acerbissima morte multantur, & sine causa iugulantur? Si enim iniquè, cur iusta illa prouidentia, cædem non prohibuit? si iustè, nullum est peccatum eorum, qui occiderunt. Respondebimus, & eum qui occidit, iniquè occidisse, & eum

qui

qui occiditur, aut iustè occidi, aut vtiliter. Iustè aliquando ob improba quædam facinora nobis incognita: vtiliter, quòd occupet prouidentia futura illius maleficia, & quòd è re illius sit non vlterius vitam producere. quòd Socrati, & sanctis viris accidit. At qui occidit, iniustè occidit. Non enim eam ob causam, neque quod sibi liceret, sed sponte quæstus faciendi, & prædandi causa. In nostra enim est potestate agere: perpeti, vt verbi gratia, occidi, in nostra potestate non est. Nulla autem mors mala est, nisi quæ ob peccatum offertur: vt è morte sanctorum hominum cognoscitur. Improbus verò etiam si in lectulo, etiam si repentè sine molestia vlla, vitam finierit, malè mortuus est, vt qui malam sibi sepulturam assciuerit peccatum. Qui tamen interemit, improbè interemit. Nam in his qui iustè interficiuntur, subdit se in locum carnificis: In his qui vtiliter, sanguinariorum, & sceleratorum. Idem iudicandum de iys, qui hostes interimunt, & bello capiunt, & in captos omne exemplum improbitatis edunt. Item que idem de iys, qui plus æquo sibi appetunt, & alios pecunia spoliant. Etenim & iys, quibus eripitur, verisimile est conducere non possidere; & qui alienam pecuniam concupierunt, iniusti. Nam habendi cupiditate inducti, non quia illis sit vtile, ademerunt.

FINIS.

EXCVDEBAT CHRISTOPHORVS PLANTINVS ANTVERPIÆ, ANNO CIↃ. IↃ. LXIV. IDIBVS DECEMB.

II d1
1023